UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

ZBORNÍK

z

VIII. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

SEKCIA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

„Reshaping International and European law: sovereignty, human rights and governance in a changing world“

A

SEKCIA TEÓRIE A DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA

„Úloha ideológie v právnej normotvorbe: medzi neutralitou a hodnotovým ukotvením“

BELIANUM

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta

ZBORNÍK

z

VIII. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

13. – 14. november 2025, zámocký hotel The Grand Vígľaš

SEKCIA MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

„Reshaping International and European law: sovereignty, human rights and governance in a changing world“

A

SEKCIA TEÓRIE A DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA

„Úloha ideológie v právnej normotvorbe: medzi neutralitou a hodnotovým ukotvením“

BELIANUM

2026

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

prof. JUDr. Adrián Vaško, PhD.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Jozef Michalko, PhD.

Zostavovateľ:

Mgr. Dominika Kučerová

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela

Všetky príspevky vo vedeckom zborníku prešli nezávislým dvojitým recenzným konaním.

Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.

Za obsahovú a jazykovú stránku textu sú zodpovední autori publikovaných príspevkov.

© Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-2333-4

EAN 9788055723334

https://doi.org/10.24040/2026.9788055723334

Recenzovaný vedecký zborník ZBORNÍK z VIII. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA je publikovaný a šírený ako open access publikácia na základe podmienok Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (uvedenie autora).

OBSAH

AXIOLÓGIA PRÁVNYCH NÁSTROJOV OCHRANY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA A PREDCHÁDZANIA ZMENÁM KLÍMY V SPOLOČNEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ POLITIKE

AXIOLOGY OF LEGAL INSTRUMENTS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION AND COMBATING CLIMATE CHANGE IN THE COMMON AGRICULTURAL POLICY

Katarzyna Czerwińska-Koral 9

NORMY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA TÝKAJÚCE SA SLOBODY PREJAVU. POROVNÁVACÍ PRÁVNY CONTEXT

STANDARDS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS REGARDING FREEDOM OF SPEECH. A COMPARATIVE LEGAL CONTEXT

Sławomir Tkacz, Alexandra Wentkowska 21

PRÁVO DARCU NA ANONYMITU A PRÁVO DIEŤAŤA POZNAŤ SVOJ PÔVOD: EURÓPSKY PRÍSTUP A SÚČASNÉ TENDENCIE

THE DONOR'S RIGHT TO ANONYMITY AND THE CHILD'S RIGHT TO KNOW THEIR ORIGINS: THE EUROPEAN APPROACH AND CONTEMPORARY TRENDS

Sandra Boldizhar, Vadym Pishta 34

PREFORMOVANIE INŠTITÚTU MEDZINÁRODNEJ PRÁVNEJ POMOCI (MLA) V PODMIENKACH KYBERKRIMINALITY A DIGITÁLNEJ SUVERENITY

RESHAPING THE INSTITUTION OF MUTUAL LEGAL ASSISTANCE AMIDST CYBERCRIME AND DIGITAL SOVEREIGNTY

Ivan Gabani, Yaroslav Lazur 43

EURÓPSKA CHARTA MIESTNEJ SAMOSPRÁVY AKO VYJADRENIE PRINCÍPU SUBSIDIARITY – PERSPEKTÍVA POĽSKÉHO PRÁVNEHO SYSTÉMU

THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT
AS AN EXPRESSION OF THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY –
THE PERSPECTIVE OF THE POLISH LEGAL SYSTEM

Paweł Świtał, Wojciech Wojtyła 52

PRÁVNA OCHRANA MALOLETÝCH VO VIRTUÁLNOM PROSTREDÍ

LEGAL PROTECTION OF MINORS IN VIRTUAL ENVIRONMENTS

Lilla Garayová 65

AML REGULÁCIA V EURÓPSKEJ ÚNII: PRETVÁRANIE PRÁVNEHO RÁMCA MEDZI HARMONIZÁCIOU A SUVERENITOU ČLENSKÝCH ŠTÁTOV

AML REGULATION IN THE EUROPEAN UNION: THE TRANSFORMATION OF THE LEGAL FRAMEWORK BETWEEN HARMONISATION AND MEMBER STATES' SOVEREIGNTY

Yana Daudrikh 79

SUVERENITA STÁTU A EVROPSKÁ INTEGRACE VE FINANČNÍ REGULACI: LICENČNÍ ŘÍZENÍ ČNB V KONTEXTU OCHRANY ZÁKLADNÍCH PRÁV A PRINCIPŮ DOBRÉ SPRÁVY

STATE SOVEREIGNTY AND EUROPEAN INTEGRATION IN FINANCIAL REGULATION: LICENSING PROCEDURES OF THE CZECH NATIONAL BANK IN THE CONTEXT OF FUNDAMENTAL RIGHTS PROTECTION AND PRINCIPLES OF GOOD GOVERNANCE

Martina Piecha 91

MEDZINÁRODNÁ PRÁVOMOC SÚDOV V KONTEXTE VÝZIEV NÁLEŽITEJ STAROSTLIVOSTI PODNIKOV

INTERNATIONAL JURISDICTION OF COURTS IN THE CONTEXT OF CORPORATE DUE DILIGENCE

Lea Mezeiová 104

EURÓPSKY COLNÝ ORGÁN – VÝZVA KTORÁ SA NEDÁ NAPLNIŤ

EUROPEAN CUSTOMS AUTHORITY – A CHALLENGE THAT MAY (NOT) BE FULFILLED

Peter Kuko 118

K NIEKTORÝM ASPEKTOM HARMONIZÁCIE PRÁVA EÚ

ON SOME ASPECTS OF HARMONIZATION OF EU LAW

Martin Šimkovič 127

KORELÁCIA MEDZI DAŇOVOU POLITIKOU A OCHRANOU ĽUDSKÝCH PRÁV

CORRELATION BETWEEN TAX POLICY AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Dávid Kis, Veronika Ondrášková 142

VEREJNÝ ZÁUJEM NA POTRESTANÍ VOJNOVÝCH ZLOČINCOV PO 2. SVETOVEJ VOJNE

PUBLIC INTEREST IN PUNISHING WAR CRIMINALS AFTER WORLD WAR II

Ján Svák 154

DOMITIUS ULPIANUS A PROBLEMATIKA *STATUS CIVITATIS*

DOMITIUS ULPIANUS AND THE ISSUE OF S*TATUS SIVITATIS*

Petr Dostalík, Karl Pierre Růžička 176

IDEOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ V ANTICKOM RÍME A ULPIÁNOVA DEFINÍCIA PRÁVNYCH PRAVIDIEL

IDEOLOGICAL FOUNDATIONS IN ANCIENT ROME AND ULPIAN´S DEFINITION OF LEGAL RULES

Vladimír Vrana 188

ÚSTAVA A JEJ HODNOTOVÉ ZAKOTVENIE

THE CONSTITUTION AND ITS VALUE ANCHORING

Zuzana Usačevová 201

VPLYV IDEOLÓGIE NA INTERPRETÁCIU PRÁVNEHO PREDPISU

THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE INTERPRETATION OF LEGISLATION

Samuel Cibik 213

NA CESTE K RACIAL BLINDNESS A SUBSTANTÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI PRI CHÁPANÍ AFFIRMATIVE ACTION V JUDIKATÚRE SÚDOV. EUROATLANTICKÝ POHĽAD

TOWARDS RACIAL BLINDNESS AND SUBSTANTIVE JUSTICE IN UNDERSTANDING AFFIRMATIVE ACTION IN COURTS JURISPRUDENCE. A EURO-ATLANTIC PERSPECTIVE.

Vieroslav Júda 222

ÚSTAVNÁ IDENTITA NA HRANE IDEOLÓGIE A NEUTRALITY

CONSTITUTIONAL IDENTITY ON THE EDGE OF IDEOLOGY AND NEUTRALITY

DÁVID ŠKOLNÍK 237

RODINNÉ PRÁVO V SLUŽBÁCH DIKTATÚRY PROLETARIÁTU – ÚLOHA IDEOLÓGIE PO FEBRUÁROVOM PREVRATE 1948

FAMILY LAW IN THE SERVICE OF THE DICTATORSHIP OF THE PROLETARIAT – THE ROLE OF IDEOLOGY AFTER THE FEBRUARY 1948 COUP

IVANA ŠOŠKOVÁ 252

TRESTNÝ ČIN A JEHO ÚPRAVA V TRESTNOM ZÁKONE Z ROKU 1950

CRIME AND ITS REGULATION IN CRIMINAL CODE OF 1950

MIROSLAV FICO 263

ÚSTÁVNÁ OCHRANA MANŽELSTVA A PRÁVO NA SÚKROMIE: KONFLIKT NEUTRALITY A HODNOTOVEJ NORMOTVORBY

CONSTITUTIONAL PROTECTION OF MARRIAGE AND THE RIGHT TO PRIVACY: THE CONFLICT BETWEEN STATE NEUTRALITY AND VALUE-BASED LAW-MAKING

DIANA BERNÁTHOVÁ 272

VPLYV IDEOLÓGIE NA PRÁVNU ÚPRAVU VOLEBNEJ KAMPANE

THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE LEGAL REGULATION OF ELECTION CAMPAIGNS

MARTINA MAKATUROVÁ 284

PRÁVO POD TLAKOM IDEOLÓGIE: HISTORICKO-PRÁVNY VÝVOJ MAĎARSKEJ REPUBLIKY RÁD

LAW UNDER THE PRESSURE OF IDEOLOGY: THE HISTORICAL-LEGAL EVOLUTION OF THE HUNGARIAN REPUBLIC OF COUNCILS

ALEXANDER CZAP 300

SOVIETSKA TEÓRIA ŠTÁTU A PRÁVA NA PRELOME 40. A 50. ROKOV

SOVIET THEORY OF STATE AND LAW IN THE LATE 1940S AND EARLY 1950S

Filip Hromada 312

FILMOVÁ CENZÚRA POČAS 1. ČSR A SLOVENSKÉHO ŠTÁTU – STRUČNÁ KOMPARÁCIA APLIKAČNEJ PRAXE

THE PRACTICE OF FILM CENSORSHIP IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC AND THE SLOVAK STATE: A BRIEF COMPARATIVE OVERVIEW

Jakub Jankovič 321

SEKCIA
MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

AXIOLÓGIA PRÁVNYCH NÁSTROJOV OCHRANY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA A PREDCHÁDZANIA ZMENÁM KLÍMY V SPOLOČNEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ POLITIKE

AXIOLOGY OF LEGAL INSTRUMENTS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION AND COMBATING CLIMATE CHANGE IN THE COMMON AGRICULTURAL POLICY

Katarzyna Czerwińska-Koral [1]

Abstrakt

Cieľom publikácie je nájsť axiologické odôvodnenie ekologických povinností poľnohospodárskych producentov. Metódou použitou v článku je predovšetkým dogmaticko-právna metóda. Vykonaný bol tiež prehľad teórií a právno-ekonomických a filozofických koncepcií, ako aj prehľad a analýza predpisov európskeho práva v oblasti Spoločnej poľnohospodárskej politiky týkajúcich sa zavádzania environmentálnych nástrojov.

Kľúčové slová

axiológia, Spoločná poľnohospodárska politika EÚ, ochrana životného prostredia, poľnohospodárstvo, multifunkčnosť

Abstract

The aim of the publication is to find an axiological justification for the ecological obligations of agricultural producers. The method applied in the article is primarily the dogmatic-legal method. A review of legal-economic and philosophical theories and concepts was also carried out, as well as an overview and analysis of European law provisions in the field of the Common Agricultural Policy concerning the introduction of environmental instruments.

Keywords

axiology, Common Agricultural Policy of the EU, environmental protection, agriculture, multifunctionality

Streszczenie:

Agriculture is connected with the natural environment not only because it is part of it, but also because it has an impact on it. Currently, the EU's Common Agricultural Policy is oriented toward the protection of the natural environment. As a consequence, responsibility for environmental protection has been placed on farmers. This is reflected in successive legal acts that broaden the range of environmental obligations imposed on agricultural producers.

[1] Dr. Katarzyna Czerwińska-Koral, Uniwersytet Śląski w Katowicach – UŚ Katowice

The purpose of this publication is to explore the axiology underlying the expansion of farmers' ecological obligations and to identify the ideological justification for legal provisions imposing such duties on farmers.

The method applied in this article is primarily the dogmatic–legal method. A review of legal, economic, and philosophical theories and concepts providing such justification was conducted, as well as a review and analysis of European law concerning the introduction of environmental instruments within the framework of the Common Agricultural Policy.

Introduction

Agriculture relates to the natural environment not only because it is essentially a part of it, but above all because it exerts an impact on it.[2]

The regulations currently in force, implementing the Common Agricultural Policy[3], introduce new legal instruments aimed at counteracting negative changes occurring in the sphere of the environment and climate. As a result, new obligations related to environmental protection have been imposed on agricultural producers.

A dilemma therefore arises as to how to justify the introduction of new legal instruments that impose obligations on farmers in the field of environmental protection and climate change mitigation. The primary objective of this publication is to explore the axiological foundations for expanding the ecological and environmental obligations of farmers. It is necessary to answer the question of why, as a European society, we impose new environmental responsibilities on farmers. In other words, the aim is to identify the ideological justification for such legal provisions. An additional objective of the publication is to present, in this context, the Common Agricultural Policy and the development of instruments for environmental protection and climate change mitigation.

The method applied in the article is primarily the dogmatic-legal method. The study includes a review of legal, economic and philosophical theories and concepts providing justification, as well as an analysis of European legal provisions concerning the Common Agricultural Policy and the introduction of environmental instruments.

---

[2] KRÓL, M.: Producent rolny jako podmiot korzystający ze środowiska, Studia Iuridica Agraria 2015, vol. XI, pp. 277, 281, DOI: 10.15290/sia.2013.11.19

[3] For example, the provisions of Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans drawn up by Member States under the Common Agricultural Policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD), and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013.

History of the Development of the CAP

The Common Agricultural Policy should not be regarded as a fixed code of conduct, but rather as a continuously evolving set of regulations.[4]

In the development of the CAP, three distinct stages can be observed, each characterized by the creation of different models of agriculture.[5]

The first stage involved the implementation of the original economic and market-oriented objective, which in the post-war period was to support farmers' incomes in order to ensure that European citizens had access to food that was high-quality, safe, and affordable.[6] At that time, an intensive agricultural model was promoted, meaning the intensification of farming, the maximization of production, and a focus on economic profit. As a consequence of these practices, harmful effects began to appear in the environment. [7]

The second stage in the development of the CAP, which began in the 1990s, is the stage of post-industrial agriculture. At that time, environmental issues started to be integrated into agricultural policy. Gradually, EU regulations introduced environmental protection requirements through the adoption of legal instruments and incentive schemes.[8]

One of the consequences of the MacSharry Plan[9] was, among other things, the introduction of new environmental obligations and agri-environmental programmes.[10] The

---

[4] https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/the-common-agricultural-policy-explained/

[5] POCZTA, W.: Wspólna Polityka Rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa, Wieś i Rolnictwo, 2010, No. 3, p. 39, DOI: https://doi.org/10.53098/wir.2010.3.148/03; R. Budzinowski, Prawo rolne wobec współczesnych wyzwań, Przegląd Prawa Rolnego, 2007, No. 2, p. 33, ISBN 978-83-232181-7-3, ISSN 1897-7626; B. Włodarczyk, Prawne instrumenty ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym we Wspólnej Polityce Rolnej na lata 2023-2027, Przegląd Prawa Rolnego 2022, No. 2 (31), pp. 13–14, DOI: 10.14746/ppr.2022.31.2.1.

[6] LICHOROWICZ, A.: Problematyka struktur agrarnych w ustawodawstwie Wspólnoty Europejskiej, Kantor Wydaw. Zakamycze, Kraków 1996, p. 849,

[7] WLODARCZYK, B.: Prawne instrumenty ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym we Wspólnej Polityce Rolnej na lata 2023-2027, Przegląd Prawa Rolnego 2022, No. 2 (31), p. 13, DOI: 10.14746/ppr.2022.31.2.1.

[8] The first legal act was Directive No. 268/75 of 28 April 1975 on mountain and hill farming and farming in certain less-favoured areas (Council Directive 75/268/EEC of 28 April 1975 on mountain and hill farming and farming in certain less-favoured areas, OJ L 128, 19.05.1975). These are areas in which agriculture must be maintained in order to protect rural regions, in particular to prevent erosion or to meet society's recreational needs. The directive had a regional character. Subsequently, Commission Regulation (EEC) No 1272/88 of 29 April 1988, laying down detailed rules for the application of the scheme to encourage the set-aside of arable land, was adopted (Council Regulation (EEC) No 797/85 of 12 March 1985 on improving the efficiency of agricultural structures, OJ L 93, 30.03.1985). The first proposals for changes in this area—including the introduction of set-aside and the afforestation of agricultural land - appeared in the 1985 Green Paper, which introduced the rules for applying the scheme to encourage the set-aside of arable land. In 1991, the first regulation concerning chemical substances contained in plant protection products was introduced by Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991 concerning the placing of plant protection products on the market (OJ L 230, 19.08.1991).

[9] Ray MacSharry, an Irish politician who served as the European Commissioner for Agriculture from 1989 to 1993 in the European Commission chaired by Jacques Delors.

[10] Council Regulation (EEC) No 2328/91 of 15 July 1991 on improving the efficiency of agricultural structures, OJ L 218, 6.08.1991; Council Regulation (EEC) No 2092/91 of 24 June 1991 on organic production of agricultural products and indications referring thereto on agricultural products and foodstuffs, OJ L 198, 22.07.1991.

underlying assumption was that the farmer can—and should—act as a guardian of the environment.[11]

After the principle of sustainable development was adopted at the Rio de Janeiro Conference in 1992[12], the Cork Declaration[13] recognized that the sustainable development of rural areas must become one of the most important tasks of the Community. It was emphasized that rural policy should promote a development model that does not undermine the character and charm of Europe's rural landscape[14]. Structural interventions in agriculture began to be expanded, and for the first time it was assumed that Member States could link the management of direct support funds to compliance with environmental protection requirements and/or apply modulation of financial resources intended for rural development.

In 2002, as part of the review of the "Agenda 2000" reform of the Common Agricultural Policy[15], a new model of European agriculture for the twenty-first century was proposed—one that would be closely connected with environmental protection. From then on, environmental protection was to become one of the most important objectives of the CAP, and rural development was to take a position equal to that of market regulation. Moreover, a mechanism was introduced allowing farmers to receive direct payments as compensation for income losses resulting from the costs of participating in specific environmental measures included in the new CAP instrument—agri-environmental programmes.

In 2003, within the framework of the so-called Luxembourg reform (also known as the Fischler reform), rules were introduced linking the granting of direct payments to agricultural land to compliance with numerous requirements related to environmental protection[16], public health, and animal welfare. Financial support for farmers was made conditional on meeting cross-compliance obligations—that is, the statutory management requirements (SMR), as well as the requirement to maintain land in good agricultural and environmental condition (GAEC).

In 2006, the EU adopted its Biodiversity Action Plan, followed in 2011 by the first EU Biodiversity Strategy for the period up to 2020. Council Decision 2006/144/EC identified three

---

[11] STELMACHOWSKI, A.: Modele prawnych instrumentów polityki rolnej, in: A. Stelmachowski, Prawo rolne, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, p. 48.

[12] Report of the United Nations Conference on Enviroment and Developement, Rio de Janerio 3-14, June 1992, https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf (accessed: 30.11.2025).

[13] Ireland, 7–9 November 1996.

[14] Council Regulation No 1257/99 of 26 June 1999 on support for rural development from the EAGGF (OJ L 160, 26.06.1999) constituted the implementation of the rural development strategy known as the "Rural Development Policy Charter."

[15] Agenda 2000 – Vol. 1: For a stronger and wider Union, Vol. II: The chalennge of enlargement, COM 9 (7) 2000 final.

[16] Its fundamental premise was that a farmer's eligibility for financial support would be conditional upon compliance with criteria related to environmental protection, public health, and animal welfare standards.

priority objectives for biodiversity protection: 1) the protection and development of agricultural systems of high natural value and the preservation of traditional rural landscapes, 2) the protection of water resources, 3) combating climate change. A network of rural areas with high biological and landscape diversity (High Nature Value – HNV) was established.[17] Sustainable management of natural resources and the undertaking of broader climate-related actions were defined as objectives of the Common Agricultural Policy. During this period, a number of new legal instruments were introduced to implement these new priorities.[18]

The changes described above ushered the CAP into its third stage, which remains in force and continues to evolve. Today, the CAP represents a rural policy that includes both productive and non-productive functions—that is, the social and environmental functions of agriculture.

Most recently, the European Union has adopted the European Green Deal[19], along with detailed strategies and policies relating to biodiversity, forest protection, and the food system.[20]

Justifying New Obligations Imposed on Farmers

Currently, the measures undertaken within the CAP are oriented toward environmental protection, and environmental protection has become an integral part of agricultural activity. However, scepticism in this regard remains present within society. Farmers point to

[17] KRÓL,M.: Wspólna Polityka rolna zrównoważona pod względem środowiskowym – 50 lat doświadczeń, in: Prawo i polityka. W 100. Rocznicę urodzin profesora Andrzeja Stelmachowskiego, ed. P. Czechowski, A. Niewiadomski, Warszawa 2025, p. 236.

[18] The provisions of Regulation (EU) No 1307/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the Common Agricultural Policy, and repealing Council Regulation (EC) No 637/2008 and Council Regulation (EC) No 73/2009, introduced a mandatory environmental component in direct payments supporting agricultural practices beneficial for the climate and the environment under the post-2013 payment system (the greening of the EU Common Agricultural Policy). They also introduced agri-environmental payments in Natura 2000 areas and measures for the protection of native species against biological invasions.

[19] Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions — *The European Green Deal* of 11 December 2019, COM (2019) 640 final.

[20] It is assumed that by 2050 greenhouse gas emissions will reach net zero and that economic growth will be decoupled from the use of natural resources, which requires a zero-emission transformation also in the agricultural sector. The "Farm to Fork" strategy has emerged, together with "eco-schemes" aimed at promoting sustainable practices and adaptation to climate change, including regenerative—or carbon—farming, which supports CO_2 sequestration by soils and agroforestry systems. A separate climate strategy has also been adopted, assuming the need to adapt to unavoidable climate changes and to strengthen the resilience of ecosystems on which agriculture depends. Furthermore, a strategy concerning soil protection has been introduced, which uses the concept of soil health, understood as the soil's continuous ability to deliver ecological functions for all forms of life, in line with the UN Sustainable Development Goals and the European Green Deal.

increasingly difficult conditions for agricultural production and continuously declining profitability.

It is therefore reasonable to ask which ideas may justify imposing environmental (ecologisation) obligations on farmers. The axiological justification for the development of legal instruments for environmental protection and climate change mitigation within the Common Agricultural Policy can be found in economic, philosophical, and ethical theories.

Firstly, the modern model of European agriculture fits within the concept of sustainable rural development, which is understood as meeting present needs in a way that does not limit the ability of future generations to meet their own needs.[21]

The concept of sustainable agriculture has been adapted to the needs of the agricultural sector[22]. Sustainable agriculture is understood as the long-term fulfilment, by agricultural areas, of multiple functions related to the protection of the natural environment and natural resources, the preservation of biodiversity, the maintenance of the recreational value of rural spaces, and the safeguarding of the aesthetic qualities of the rural landscape—both natural and cultural. It also encompasses ensuring food security as well as guaranteeing the health and welfare of humans and animals, among other objectives.[23]

The second theoretical concept that provides a basis for justifying the introduction of new agricultural instruments under the CAP is the concept of the multifunctionality of rural areas. Multifunctional agriculture refers to the performance—alongside its productive role—of ecological, social, and cultural functions.[24]

The multifunctionality of rural areas is a broader concept, encompassing actions aimed at improving the conditions for agricultural activity and living conditions in rural areas, while at the same time preserving the specific rural resources, which include the qualities of the natural environment, the rural landscape, traditions, and cultural heritage.[25]

---

[21] WORKING DOCUMENT on the preparations for the Rio+20 Summit – inter-parliamentary meeting of the committees of the European Parliament and national parliaments, Committee on the Environment, Public Health and Food Safety, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/dt/893/893910/893910pl.pdf.

[22] In accordance with Article 11 of the Treaty on the Functioning of the European Union (OJ EU C 326/47 of 26 October 2012), environmental protection requirements must be taken into account in defining and implementing the Union's policies and activities, in particular with a view to promoting sustainable.

[23] A. Chlebicka, Koncepcja społecznej odpowiedzialności; wkład do debaty nad przyszłością Wspólnej Polityki Rolnej, „Przegląd Rolnictwa Światowego" 2010, vol. 4, p. 9, DOI: https://doi.org/10.22630/PRS.2010.10.4.42; J. Bański, W. Stola: Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce, Studia Obszarów Wiejskich, vol. 3, Warszawa 2002, p. 15-16, I SSN 1642-4689; A. Woś, J. St. Zegar, Rolnictwo społecznie zrównoważone, IERiGŻ, Warszawa 2002, p. 9, ISBN 978-83-7658-679-3.

[24] ROSZKOWSKA-MĄDRA,B.: Koncepcje rozwoju europejskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, Gospodarka narodowa 2009, vol. 10, p. 92, DOI: 10.33119/GN/101247

[25]ROSZKOWSKA-MĄDRA,B.: Koncepcje rozwoju europejskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, Gospodarka narodowa 2009, vol. 10, p. 84, DOI: 10.33119/GN/101247

Thirdly, the development of farmers' obligations and the introduction of new CAP instruments can be justified, to some extent, by the concept of social responsibility, which assumes that enterprises bear a certain degree of responsibility toward society as a whole.[26] Therefore, farmers must undertake initiatives that support the socio-economic development of rural areas, promote appropriate behavior, improve skills and qualifications, and consciously engage in activities that protect and support natural resources.[27]

Fourthly, the axiological basis for expanding environmental obligations within the CAP can be found in the concepts of common goods.

The common good (*bonum commune*) is a value—material or immaterial—that is essential for the entire community.[28]

In the case of common goods, the focus is on the institutionalised sharing of resources by members of a community - *commoning*. Commons are self-regulating social arrangements for managing material and immaterial resources considered essential for everyone, limited in time and space, and varying depending on different societies, circumstances, and technological development.[29]

Within the framework of the concept of common goods, the theory of public goods can also be distinguished. According to this theory, the individual consumption of a public good by one person does not in any way limit the individual consumption of that same good by another person.[30] Agriculture undoubtedly provides society with benefits that have the character of public goods. Examples of public goods supplied by rural areas include clean air, water, a stable climate[31], or the maintenance of a high level of biodiversity; forests; landscape elements such as a mosaic structure of agricultural land (orchards, arable fields, grasslands), hedgerows, mid-field tree stands, or habitats of specific flora and fauna species; the biodiversity of soil microorganisms, which depends on the type of soil formation as well as the agricultural

---

[26] J. McGuire, Business and Society, New York 1963, p. 144, https://archive.org/details/businesssociety00mcgu/page/n323/mode/2up (access: 29.11.2025); M. Rybak, Etyka menedżera – społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. PWN, Warszawa, 2004, p. 28, ISBN-13 978-83-01-14314-5

[27] CHLEBICKA,A.: Koncepcja społecznej odpowiedzialności; wkład do debaty nad przyszłością Wspólnej Polityki Rolnej, „Przegląd Rolnictwa Światowego" 2010, vol. 4, p. 21, DOI: https://doi.org/10.22630/PRS.2010.10.4.42.

[28] ARYSTOTEL: Etyka nikomachejska, trans. D. Gromska, Warszawa: PWN 1983, 1096 a, https://www.jaroslawsobkowiak.pl/wp-content/uploads/2013/10/Etyka-nikomachejska.pdf?fbclid=IwAR25f4_bbteCX59U35a8iWLPGp3x9SO2Ej1FghL7eiXx8ydT_nKWhJCcSsM (access: 29.11.2025).

[29] BOLLIER, D.: Dobro wspólne jako nowy paradygmat P2P Foundation, 2012, http://p2pfoundation.net/DOBRO_WSP%C3%93LNE_JAKO_NOWY_PARADYGMAT, (access: 29.11.2025).

[30] SAMUELSON, A.P.: A pure theory of public expenditure. The review of Economics and Statistics 1954, vol. 36, p.p. 387–389, http://www.jstor.prg/ , (access: 29.11.2025).

[31] PORTER, B.: Użytkowanie lasu w trwałej wielofunkcyjnej gospodarce leśnej. http://www.stowarzyszenie-samorzadow.pl/pliki/04 szkolenie/warszawa, (access: 29.11.2025).

practices used; and migratory or ecological corridors used by wild fauna to move between distant habitats.[32]

Elinor Ostrom introduced the concept of "common-pool resources" (CPR). Common-pool resources are natural or human-made resources from which it is difficult or impossible to exclude users, yet their specific characteristics make them costly to maintain. A key feature of a common-pool resource is the risk of losing its properties or its complete destruction or exhaustion, meaning that excessive use may cause the resource to lose its value or become entirely degraded.[33] The use of common-pool resources over the long term is possible only if they are carefully managed.

The contemporary social teaching of the Church also refers to the idea of the common good.[34] In his ecological encyclical[35], Pope Francis wrote about *integral ecology*, which may be understood as acting in harmony with God, with other people, with nature, and with oneself - linked to care for nature, justice for the poor, social engagement, and inner peace. It is open to categories that transcend the language of the natural sciences or biology and connects us with the essence of what is human. The author of the Encyclical argues that the climate and the environment constitute the common good, the property of all humanity, and that everyone bears responsibility for them. Whoever possesses part of this common good does so only in order to manage it for the benefit of all.

According to Francis, managing these common goods requires global, supranational cooperation that would lead to the planning of sustainable and diversified agriculture, the development of renewable and low-emission energy sources, the promotion of greater energy efficiency, the fostering of better management of forest and marine resources, and the provision of access to drinking water for all.

Additionally, Francis points to the principle that private property must be subordinated to the universal destination of goods, reminding us that the Christian tradition has never

---

[32] DUER,I.: Dobra publiczne użytkowane i dostarczane przez rolnictwo – wspierane w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich, Studia i raporty IUNG - PIB 85, 2010, vol. 21, p. 88-89; doi: 10.26114/sir.iung.2010.21.09

[33] OSTROM, E.: Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press 1990, pp. 30-33.

[34] John Paul II, Encyclical Letter Redemptor Hominis (4 March 1979), 15: AAS 71 (1979), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html (access: 29.11.2025); ibid. Encyclical Letter Centesimus Annus (1 May 1991), 38: AAS 83 (1991), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html (access: 29.11.2025); ibid., Encyclical Letter Sollicitudo Rei Socialis (30 December 1987), 34: AAS 80 (1988), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html (access: 29.11.2025).

[35] Francis, Encyclical Letter Laudato Si' of the Holy Father Francis on Care for Our Common Home, https://www.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_pl.pdf. (access: 29.11.2025).

regarded the right to private property as absolute or inviolable; rather, it has emphasized the social function of property. This line of thinking is linked to the idea of the social function of ownership, which is embedded in the constitutional laws of many European countries, as well as to the concept of social solidarity.[36]

Conclusions

A variety of economic, philosophical and ethical theories may be employed to justify an ecological agricultural policy. This article presents the most important ideas that support the introduction of pro-environmental legal instruments within the Common Agricultural Policy. However, when seeking an axiological justification, it is difficult to rely on a single conceptual framework. The theories cited are not contradictory; on the contrary, they share common elements, intersect, and stem from one another. To provide an axiological foundation for incorporating environmental instruments into the Common Agricultural Policy, one may, on the basis of the theories presented, construct a coherent conglomerate of ideas. This, in consequence, implies a holistic approach to agriculture.

A holistic approach to agriculture allows for the formulation of the following conclusions. First, it draws attention to the non-productive functions of agriculture and recognises them as equivalent to its productive functions. Second, the holistic axiology of ecological legal instruments treats agriculture as an integrated whole. Agriculture not only relies on the natural environment but can also play a stabilising and protective role within it—an effect made possible through pro-environmental legal instruments. Third, it may be observed that a holistic axiological justification of the Common Agricultural Policy enables a subjective, farmer-centred perspective. It becomes evident that the agricultural producer, by undertaking and coordinating specific environmental measures, assumes the role of a guardian of the natural environment.

[36] For example, Article 20(3) of the Constitution of the Slovak Republic of 1 September 1992; Article 14(2) of the German Constitution.

BIBLIOGRAPHY

ARYSTOTELES.: Etyka nikomachejska, trans. D. Gromska, Warszawa: PWN 1983, 1096 a, https://www.jaroslawsobkowiak.pl/wp-content/uploads/2013/10/Etyka-nikomachejska.pdf?fbclid=IwAR25f4_bbteCX59U35a8iWLPGp3x9SO2Ej1FghL7eiXx8ydT_nKWhJCcSsM (access: 29.11.2025).

BAŃSKI, J., W., STOLA.: Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce, Studia Obszarów Wiejskich, vol. 3, Warszawa 2002, p. 15–16, ISSN 1642-4689.

BOLLIER, D.: Dobro wspólne jako nowy paradygmat P2P Foundation, 2012, http://p2pfoundation.net/DOBRO_WSP%C3%93LNE_JAKO_NOWY_PARADYGMAT (access: 29.11.2025).

BUDZINOWSKI, R.: Prawo rolne wobec współczesnych wyzwań, Przegląd Prawa Rolnego, 2007, No. 2, p. 33, ISBN 978-83-232181-7-3, ISSN 1897-7626.

CHLEBICKA, A.: Koncepcja społecznej odpowiedzialności; wkład do debaty nad przyszłością Wspólnej Polityki Rolnej, Przegląd Rolnictwa Światowego 2010, vol. 4, p. 9, DOI: https://doi.org/10.22630/PRS.2010.10.4.42.

CHLEBICKA, A.: Koncepcja społecznej odpowiedzialności; wkład do debaty nad przyszłością Wspólnej Polityki Rolnej, Przegląd Rolnictwa Światowego 2010, vol. 4, p. 21, DOI: https://doi.org/10.22630/PRS.2010.10.4.42.

DUER, I.: Dobra publiczne użytkowane i dostarczane przez rolnictwo – wspierane w ramach programu rozwoju obszarów wiejskich, Studia i raporty IUNG-PIB 85, 2010, vol. 21, p. 88–89; DOI: 10.26114/sir.iung.2010.21.09.

FRANCIS.: Encyclical Letter Laudato Si' of the Holy Father Francis on Care for Our Common Home, https://www.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_pl.pdf (access: 29.11.2025).

JOHN PAUL II.: Encyclical Letter Redemptor Hominis (4 March 1979), 15: AAS 71 (1979), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html (access: 29.11.2025).

JOHN PAUL II.: Encyclical Letter Sollicitudo Rei Socialis (30 December 1987), 34: AAS 80 (1988), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html (access: 29.11.2025).

JOHN PAUL II.: Encyclical Letter Centesimus Annus (1 May 1991), 38: AAS 83 (1991), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html (access: 29.11.2025).
KRÓL, M.: Producent rolny jako podmiot korzystający ze środowiska, Studia Iuridica Agraria 2015, vol. XI, pp. 277, 281, DOI: 10.15290/sia.2013.11.19.
KRÓL, M.: Ekologizacja Wspólnej Polityki Rolnej – zagadnienia prawne, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing 2013, vol. 10 (59), p. 405, DOI: https://doi.org/10.22630/PEFIM.2013.10.59.93.
KRÓL, M.: Wspólna Polityka Rolna zrównoważona pod względem środowiskowym – 50 lat doświadczeń, in: Prawo i polityka. W 100. Rocznicę urodzin profesora Andrzeja Stelmachowskiego, ed. P. Czechowski, A. Niewiadomski, Warszawa 2025, p. 236, ISBN 978-83-208-2656-2.
LICHOROWICZ, A.: Problematyka struktur agrarnych w ustawodawstwie Wspólnoty Europejskiej, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1996, p. 849, ISBN 83-86393-11-4.
MCGUIRE, J.: Business and Society, New York 1963, p. 144, https://archive.org/details/businesssociety00mcgu/page/n323/mode/2up (access: 29.11.2025).
OSTROM, E.: Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action, Cambridge: Cambridge University Press 1990, pp. 30–33, ISBN 0-521405998.
POCZTA, W.: Wspólna Polityka Rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa, Wieś i Rolnictwo 2010, No. 3, p. 39, DOI: https://doi.org/10.53098/wir.2010.3.148/03.
PORTER, B.: Użytkowanie lasu w trwałej wielofunkcyjnej gospodarce leśnej, http://www.stowarzyszenie-samorzadow.pl/pliki/04 szkolenie/warszawa (access: 29.11.2025).
ROSZKOWSKA-MĄDRA, B.: Koncepcje rozwoju europejskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, Gospodarka narodowa 2009, vol. 10, p. 92, DOI: 10.33119/GN/101247.
RYBAK, M.: Etyka menedżera – społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa, PWN, Warszawa 2004, p. 28, ISBN-13 978-83-01-14314-5.
SAMUELSON, A. P.: A pure theory of public expenditure, The Review of Economics and Statistics 1954, vol. 36, pp. 387–389, http://www.jstor.org/ (access: 29.11.2025).
STAWICKA, E., Koncepcja społecznej odpowiedzialności wobec rolnictwa, Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej 2008, vol. 68, p. 17, DOI: https://doi.org/10.22630/EIOGZ.2008.68.77.

STELMACHOWSKI, A.: Modele prawnych instrumentów polityki rolnej, in: A. Stelmachowski, Prawo rolne, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, p. 48, ISBN 8373341676.
WŁODARCZYK, B.: Prawne instrumenty ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym we Wspólnej Polityce Rolnej na lata 2023–2027, Przegląd Prawa Rolnego 2022, No. 2 (31), p. 13, DOI: 10.14746/ppr.2022.31.2.1.
WOŚ A., J. ST. ZEGAR: Rolnictwo społecznie zrównoważone, IERiGŻ, Warszawa 2002, p. 9, ISBN 978-83-7658-679-3.

NORMY EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA TÝKAJÚCE SA SLOBODY PREJAVU. POROVNÁVACÍ PRÁVNY CONTEXT

STANDARDS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS REGARDING FREEDOM OF SPEECH. A COMPARATIVE LEGAL CONTEXT

Sławomir Tkacz [1], Aleksandra Wentkowska [2]

Abstrakt

Tento príspevok sa zameriava na preskúmanie štandardov stanovených Európskym súdom pre ľudské práva v oblasti slobody prejavu, najmä prostredníctvom analýzy vybraných rozsudkov, ako napríklad Feldek v. Slovensko, Klein v. Slovensko a Rabczewska v. Poľsko. Existujúca judikatúra Súdneho dvora v tejto oblasti je taká nekonzistentná, že je v skutočnosti ťažké predpovedať, akým smerom sa Súd v danom prípade vydá – či dá prednosť slobode náboženského vyznania/náboženskému cíteniu (článok 9 EDĽP) alebo slobode prejavu (článok 10 EDĽP). Táto štúdia je pokusom odpovedať na otázku, ako EDĽP vyvažuje medzi princípmi ľudských práv, najmä medzi slobodou prejavu a slobodou náboženského vyznania.

Kľúčové slová

sloboda prejavu, sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania, nevyhnutnosť v demokratickej spoločnosti, Európsky súd pre ľudské práva, pluralizmus

Abstract

This article is aimed at to examining the standards established by the European Court of Human Rights regarding freedom of speech, particularly through the analysis of selected judgments such as Feldek v. Slovakia, Klein v. Slovakia, and Rabczewska v. Poland. The existing case law of the Court in this area is so inconsistent that it is, in fact, difficult to predict the direction the Court will take in a given case — whether it will give precedence to freedom of religion/ religious feelings (Article 9 ECHR), or to freedom of expression (Article 10 ECHR). This study is an attempt to answer the question of how the ECHR balances between human rights principles, especially between freedom of speech and freedom of religion.

Keywords

freedom of expression, freedom of thought, conscience and religion, necessity in a democratic society, European Court of Human Rights, pluralism

---

[1] Ph.D. hab., Professor at the Faculty of Law, University of Silesia; legal expert in the Bureau of the Commissioner of Human Rights in Poland (Katowice).

[2] Ph.D. hab., Professor at the Faculty of Law, University of Silesia; plenipotentiary of the Commissioner of Human Rights in Poland (Bureau in Katowice).

Introduction

In the era of increasing globalization and the intensifying debate on human rights, the relationship between freedoms of expression and thought, conscience and religion is becoming a key issue not only in the public sphere, but also in the international legal context.

The conflict of legal principles arising from the European Convention on Human Rights, a practical illustration of which are selected examples from the case law of the European Court of Human Rights (ECHR), has been the subject of theoretical and legal research for many years. Attempts to hierarchize legal principles, resulting in some being subordinated to others, are doomed to failure. This problem has been reflected in the Court's case law so far, which contains various statements that do not indicate the emergence of a uniform line of jurisprudence. In this regard, the case law of the European Court of Human Rights rightly points out that the protection of freedom of expression, guaranteed by Article 10(1) of the ECHR, does not depend on the form of its expression. Even an exaggerated assessment, but based on true facts and containing no offensive content, should not be considered an insult to one's dignity.[3] Therefore, it can be assumed that the protection arising from Article 10(1) of the ECHR is not limited to the form of expression. Article 10 of the Convention extends to all types of expressing opinions, ideas, or information, regardless of their content or means of communication, in particular those of a political nature and those concerning matters of public concern.[4] These are the requirements of pluralism, tolerance, and openness, without which a democratic society cannot exist.[5]

As provided for in Article 10 of the ECHR, the necessity of any restriction on freedom of expression must be convincingly demonstrated. The Court must examine the interference in the light of all the circumstances of the case and decide whether the reasons given by the national authorities to justify it are "relevant and sufficient" and whether the interference was "proportionate to the legitimate aim sought to be fulfilled". In doing this, the Court must ensure itself whether the national authorities applied standards consistent with the principles protected

[3] See the judgments of the ECHR: of 23 October 1994, *Jersild v. Denmark,* No. 13470/87; of 8 July 2008, *Vajnai v. Hungary,* No. 33629/06; of 15 March 2011, *Otegi Mondragon v. Spain,* No. 2034/07; of 12 June 2012, *Tatar and Faber v. Hungary,* Nos. 26005/08 and 26160/08; of 21 October 2014, *Murat Vural v. Turkey,* No. 9540/07; of 13 March 2018, *Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain,* appeals No. 51168/15 and 51186/15

[4] NOWICKI, M.A.: Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [in:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, wyd. VIII, Warszawa 2021, art. 10.https://sip.lex.pl/#/commentary/587259731/664323/nowicki-marek-antoni-komentarz-do-konwencji-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-w...?cm=URELATIONS (accessed: 2022-08-20 15:33), see as well: Adam Krzywoń, Marcin Wiącek, Wojciech Brzozowski, Prawa człowieka, Warszawa, 2021.

[5] Handyside v. Great Britain, judgment of 17 December 1976, Art. 12, § 49. See as well: M. A. Nowicki, Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka.

by Article 10 and, furthermore, whether they were based on an acceptable assessment of the relevant factual circumstances.[6]

This study is aimed at examining the standards established by the ECHR with respect to freedom of expression, in particular by analyzing selected judgments, such as Feldek v. Slovakia, Klein v. Slovakia, and Rabczewska v. Poland. This research is an attempt to answer the question of how the ECHR balances human rights principles, particularly freedom of expression and freedom of religion. In the context of the European Convention on Human Rights, it will be crucial to understand how the Court interprets and applies these principles in practice, as well as to understand the implications of these interpretations for national legal systems.

1. Case law rulings of the European Court of Human Rights.

In its case law, the ECHR has repeatedly referred to the principle of freedom of expression, the assumptions of which were set out in the Handyside v. United Kingdom case of 7 December 1976, appeal No. 5493/72, in which the limits of freedom of expression were first defined. This judgment expressed the view that freedom of expression is one of the pillars of a democratic society, the basis of its development, and a condition for the self-fulfilment of the individual. Within its framework, not only views that are favourably received or perceived as harmless or indifferent may be expressed, but also those that may offend, outrage, or even cause unrest within the state or within a particular section of the society. The borderline is established in paragraph 2 of Article 10 of the Convention – yet the determination of "necessity" referred to in this provision, initially falling within the competence of the national authorities, is subject to review by the Court. It is the Court that has the authority to ultimately assess whether the applied "restrictions" or "sanctions" are reconcilable with the obligation to protect expression.

The Court's control covers not only legislation but also decisions made even by independent courts. The ECHR's case law emphasizes that the protection of freedom of expression, guaranteed by its Article 10(1), does not depend on the form of expression. Even an exaggerated assessment based on true facts and free from insulting content should not be considered an insult to one's dignity.[7] Therefore, it can be assumed that the protection of Article

[6] 2591/19, Freedom of expression. Placing images related to the history and religiosity of the defendant state on condoms, Gachechiladze v. Georgia - Judgment of the European Court of Human Rights; LEX No. 3198985 – judgment of 22 July 2021.

[7] See the judgments of ECHR: of 23 October 1994, Jersild v. Danmark, complaint 13470/87; of 8 July 2008, Vajnai v. Hungary, complaint 33629/06; of 15 March 2011, Otegi Mondragon v. Spain, complaint 2034/07; of 12 June 2012, Tatar and Faber v.Hungary, complaints 26005/08 and 26160/08; of 21 October 2014, Murat Vural v. *Turkey*, complaint 9540/07; of 13 March 2018, Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain, complaints 51168/15 and 51186/15.

10 of the Convention extends to all types of expressions conveying opinions, ideas, or information, regardless of their content or means of communication, particularly those of a political nature and those concerning matters of public concern.[8] For example, in the case of Karuyev v. Russia, appeal No. 4161/13, the ECHR found that the applicant's conviction for breaching public order by spitting on a portrait of the President of the country constituted a violation of the right to freedom of expression (judgment of 18 January, 2022). These are the requirements of pluralism, tolerance, and openness, without which a democratic society cannot exist.[9]

The Court has also repeatedly emphasized that, while the primary purpose of many provisions of the Convention is to protect the individual against arbitrary interference by public authorities, there may, in addition, be positive obligations inherent in the effective respect of the rights in question.[10] Under Article 9 of the Convention, states have a positive obligation to ensure the peaceful coexistence of all religions and people of no religious background by ensuring mutual tolerance.[11] The 1994 judgment of the ECHR in the Otto-Preminger-Institut vs. Austria case is considered a landmark in this matter. It expressed the view that state authorities may (in extreme cases) introduce regulations sanctioning certain forms of conduct in the form of the dissemination of information and ideas, in particular if their responsibility to ensure the peaceful exercise of the rights guaranteed by Article 9 by people of a given faith or religion requires this.[12] In conclusion, the ECHR found that the Austrian authorities had not violated Article 9 of the Convention, applying criminal law measures penalizing the act of blasphemy in the event of an attempt to distribute film material that both insults divine persons who are objects of worship and is offensive to the followers of the Catholic Church.

In its judgment of 25 October 2018 (E.S. v. Austria), continuing this line of case law, the ECHR stated that the state has the right to take appropriate restrictive measures when a statement protected under Article 10 of the Convention exceeds the limits of permissible

---

[8] NOWICKI, M.A.: Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [in:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, wyd. VIII, Warszawa 2021, art. 10.https://sip.lex.pl/#/commentary/587259731/664323/nowicki-marek-antoni-komentarz-do-konwencji-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-w...?cm=URELATIONS (access: 2022-08-20 15:33), see as well Adam Krzywoń, Marcin Wiącek, Wojciech Brzozowski, Prawa człowieka, Warszawa, 2021.

[9] Handyside v. Great Britain, judgment of 17 December 1976, Art. 12, § 49. See as well M. A. Nowicki [in:] Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka

[10] See Özgür Gündem v. Turkey, No. 23144/93, § 42, ECHR 2000-III.

[11] See ES v. Austria, No. 38450/12, § 44, of 25 October 2018; Leyla Şahin v. Turkey [WI], No. 44774/98, §§ 107-08, ECHR 2005-XI and SAS v. France [WI], No 43835/11, §§ 123-28, ECHR 2014.

[12] Judgment ECHR of 20 September 1994 in the case Otto-Preminger-Institut v. Austria, complaint 13470/87. Cf. Also the cases Wingrove v. United Kingdom (of 25 November 1996, Collections of Judgments and Decisions 1996-V), İ.A. v. Turkey (No. 42571/98, ECHR 2005-VIII), ES v. Austria (No. 38450/12, 25 October 2018).

criticism, and especially when it may arouse sentiments of religious intolerance. In such situations, the state authorities may consider such a statement as an expression of disrespect for freedom of thought, conscience and religion. The Court emphasized that even in the midst of a heated discussion, it is not compatible with freedom of expression and with Article 10 of the Convention to disguise a discriminatory statement as an acceptable expression of opinion and then claim that such a statement, exceeding the limits of freedom of expression, is acceptable. In the conclusion of its judgment, the Court found that the Austrian courts had properly balanced the applicant's right to freedom of expression against the right of others to respect for their religion and the need to protect religious peace in Austria, which resulted in finding her guilty of insulting religious doctrine.

The issue of the interrelation between freedom of expression and freedom of thought, conscience, and religion was also addressed in the ECHR's judgment of 13 September 2005, I.A. vs. Turkey, appeal No. 42571/98.[13] In considering this case, the Court shared the view previously expressed in its case law that individuals who choose to use freedom to manifest their religion, regardless of whether they are members of a religious majority or minority, cannot expect to be free from all criticism. Such criticism, protected by Article 10 of the Convention, may concern the denial by others of their religious beliefs, or even the propagation by others of doctrines hostile to their faith. However, in the Court's view, the statements under review in this case were not comments or opinions, but may be considered an unjustified and offensive attack on matters regarded as sacred by Muslims. The measures taken by the national authorities in relation to these statements were intended to protect religious believers from offensive attacks, and the arguments given by the national courts were relevant and met a “pressing social need”.

In this case, the Court found no violation of Article 10 of the Convention. Judges J.-P. Costa, I. Cabral Barreto, and K. Jungwiert filed a dissenting opinion in the ruling. While not contesting that the opinions at issue in this case were "undoubtedly offensive and deplorable," they argued that in a democratic society, this cannot constitute grounds for initiating criminal proceedings and imposing criminal sanctions against the publisher of the book in which they were expressed. The judges emphasized that no one is obligated to purchase or read the novel, and those who, after reading it, consider it to contain blasphemous statements that are unacceptable to their faith have the right to seek compensation. They clearly stated that this view should also be applied to a highly religious society such as Turkey, where there are

[13] The judgment quoted in https://hudoc.echr.coe.int/.

relatively few atheists. In conclusion, the judges submitting the dissenting opinion expressed the position that the view expressed by the ECHR in Handyside v. the United Kingdom – as indicated – "cannot be treated as an incantation or ritual phrase" and therefore should be taken seriously in the Court's case law. Consequently, it must serve as an inspiration for decisions made in similar cases, which should result in a change in the presented jurisprudence, among others, in Otto-Preminger-Institut vs. Austria.

The presented statements illustrate the diversity of judgments held by ECHR judges in cases of conflict between the principles of freedom of expression (expression of opinion) and freedom of thought, conscience, and religion. Commentators in the literature rightly point out that the Court's case law on this matter is inconsistent, as "in principle, on the basis of the same facts, the Court may reach completely different decisions, giving greater weight to one freedom."[14]

2. Case Feldek v. Slovakia [15]

According to Max Steuer, "the case law of the ECHR concerning freedom of expression in Slovakia shows, that there are several shortcomings of domestic Slovak courts which complicate judicial decision-making in conformity with the Convention, with the most apparent of them being the inability to identify when a restriction is and when is not necessary in a democratic society.[16]

The applicant, Mr. Ľubomír Feldek, is a Slovak poet, writer, and translator who was well known in Slovak cultural and public life. In 1992, he made a public statement in a newspaper article and later repeated it on television, criticizing Mr. Dušan Slobodník (then the Minister of Culture), for his alleged involvement with a fascist organization during World War II. Feldek stated that the minister's past raised questions about his moral fitness for the post, and he used

[14] KULESZA,J. - MROWICKI,M.: Obraza uczuć religijnych a wolność wypowiedzi – glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15.09.2022 r., 8257/13, Rabczewska przeciwko Polsce, „Europejski Przegląd Sądowy" 2023, No. 2, pp.44-49.

[15] Judgement of the ECHR in case Ľubomír FELDEK against the Slovak Republic on 15 June 2000, Complaint No. 29032/95

[16] And more: "According to Drgonec, 'Slovak Republic enriched the case law of the ECHR, but this is a Pyrrhic victory as it means that it violated Article 10 of the Convention in a way other states did not. (Jan DRGONEC, Sloboda prejavu a sloboda po prejave. Heuréka, 2013, p.395) Max Steuer, The Influence of the ECHR on Slovak Courts: The Case of Freedom of Expression. [In:] Bratislava Legal Forum 2015: Conference Proceeding Chapter: The Influence of the ECHR on Slovak Courts: The Case of Freedom of Expression. Publisher: Comenius University, Faculty of Law, 2015, available from:https://www.researchgate.net/publication/316545104_The_Influence_of_the_ECtHR_on_Slovak_Courts_The_Case_of_Freedom_of_Expression [access: Jan 06 2026]. See: Milan Blaško, Michal Kučera: 19 – Slovakia. How the Convention has helped Slovakia in its transition to a consolidated democracy. [In:] The Impact of the ECHR on Democratic Change in Central and Eastern Europe. Judicial Perspectives , pp.401–424.

the expression that the government had "its brown stain" (*hnedá škvrna*) — a metaphor referring to fascism (the brown colour alluding to Nazi uniforms).

Mr. Slobodník filed a civil action for defamation, claiming that the statement damaged his honour and dignity. The Slovak courts ruled in favour of the minister, ordering Mr. Feldek to apologize publicly and to pay damages. Feldek appealed, arguing that his statements concerned a matter of public interest, that they were value judgments, and that his conviction constituted a violation of Article 10 of the European Convention on Human Rights (freedom of expression).

First of all, the ECHR notes that the applicant's statement was made and published as part of a political debate on matters of general and public concern relating to the history of Slovakia, which might have repercussions on its future democratic development. Moreover, although the statement did not indicate the sources, it was based on facts which had been published both by Mr. Slobodník himself and by the press prior to the publication of the applicant's statement.

The Court finds that the applicant's statement was a value judgment the truthfulness of which is not susceptible of proof. It was made in the context of a free debate on an issue of general interest, namely the political development of Slovakia in the light of the country's historical background. The statement concerned a public figure, a government minister, in respect of whom the limits of acceptable criticism are wider than for a private individual. Accordingly, the interference complained of was not "necessary in a democratic society."

The applicant's statement was clearly made in a very political context and one that was crucial for the development of Slovakia. It contained harsh words, but was not without a factual basis. There is nothing to suggest that it was made otherwise than in good faith and in pursuit of the legitimate aim of protecting the democratic development of the newly established state of which the applicant was a national.

The Court emphasises that the promotion of free political debate is a very important feature of a democratic society. It attaches the highest importance to the freedom of expression in the context of political debate and considers that very strong reasons are required to justify restrictions on political speech. Allowing broad restrictions on political speech in individual cases would undoubtedly affect respect for the freedom of expression in general in the state concerned.

3. Case Klein v. Slovakia[17]

Even though freedom of press is not absolute and must be balanced with other interests, it is often accorded decisive weight over other rights. Deriving from freedom of expression, freedom of press belongs to a genus of "heavyweight" rights beneficial to the society as a whole. The status of the right in a democratic society was considered in Klein v. Slovakia (a decision of the European Court of Human Rights).[18]

The applicant, Mr. Miloš Klein, was a Slovak journalist and the editor-in-chief of a weekly magazine Domino Efekt. In 1992, he published an article sharply criticizing the Catholic Archbishop of Trnava, Ján Sokol, and the Roman Catholic Church's stance on abortion. The article was written in a satirical and polemical tone, containing phrases that some readers considered insulting or offensive towards the Archbishop and the Church. Following publication, criminal proceedings were brought against Mr. Klein under Article 198 of the Slovak Criminal Code, which penalized "defamation of a nation, its language, race, or conviction." He was convicted and ordered to pay a fine of 15,000 Slovak korunas (SKK) (approx. 350 EUR at the time).The Slovak courts held that his article had offended the religious feelings of believers and that such expressions were not protected by the right to freedom of expression. Mr. Klein appealed, arguing that the conviction violated his right to freedom of expression under Article 10 of the European Convention on Human Rights, since the article formed part of a public debate on moral and social issues.

The Court assessed that although freedom of religion is one of the foundations of a democratic society, in order to be reconciled with freedom of expression it cannot extend to protecting beliefs from all criticism or ridicule. The Court is not required to assess the journalistic quality of the article, although it notes that it contained slang terms and innuendoes with indirect vulgar and sexual connotations. The fact that some members of the Catholic Church could have been offended by the applicant's criticism of the Archbishop and by his statement that he did not understand why decent Catholics had not left that Church since its being headed by Archbishop J. Sokol cannot affect the position. The Court accepts the applicant's argument that the article neither unduly interfered with the right of believers to express and practice their religion, nor did it denigrate the content of their religious faith.

The Court notes that despite the tone of the article it cannot be concluded that by its publication the applicant interfered with other persons' right to freedom of religion in a manner

[17] Judgement of the ECHR in case Klein against the Slovak Republic on 31 January 2007, Complaint No. 72208/01
[18] Jernej Letnar Cernic, Freedom of Press in the European Context: Klein v. Slovakia. Edinburgh Law Review, Vol. 11, pp.444-446, 2007.

justifying the sanction imposed on him. The interference with his right to freedom of expression therefore neither corresponded to a pressing social need, nor was it proportionate to the legitimate pursued aim. Thus, it was not “necessary in a democratic society”.

4. Case Rabczewska v. Poland[19]

The case concerns the conviction of the well-known singer Dorota Rabczewska (who performs under the stage name "Doda," hereinafter referred to as the complainant) for insulting the Holy Bible during an interview she gave in 2009 (Dziennik, Super Express). Dorota Rabczewska, responding to a journalist's question about her attitudes toward religion, including the Holy Bible, stated that, when it comes to the creation of the world, she believes more in scientific discoveries than in the Bible written by "a guy drunk on wine and smoking some herbs".[20] Following the publication of this interview, two individuals filed a complaint alleging that the complainant had offended their religious feelings by mocking the authors of the Holy Bible and the Bible itself, which is considered a holy book in both Christianity and Judaism, which means that she committed an act under Article 196 of the Penal Code.

The district court[21] found the complainant guilty of offending religious feelings by publicly insulting the authors of the Holy Bible as an object of religious worship and imposed a fine on her. A subsequent court upheld the appealed judgment of the first-instance court, citing the fact that the complainant's statement was public in nature, having reached a wide audience. The courts found that the words spoken by the complainant were objectively offensive and could not be considered as held within the bounderies of artistic or scientific freedom.

On 21 January 2013, Dorota Rabczewska filed an application with the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the Court) against the Republic of Poland (No. 8257/13). The complainant argued that her conviction for insulting religious feelings had given rise to a violation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. She indicated that the interference in her case had been disproportionate to the pursued legitimate aims and should have no place in a democratic society. In her view, criminal law should not be used to protect the religious feelings of others, which are subjective in nature. The Court decided that the judgment finding the complainant guilty of a criminal offence constituted an interference with her right to freedom of expression. The state authorities failed to convincingly demonstrate

[19] Judgement of the ECHR in case Rabczewska against Poland on 30 January 2023, Complaint No. 8257/13.
[20] More on this in: CHOJNIAK, Ł.: Wątpliwości co do zgodności art. 196 kk z Konstytucją RP – kilka wybranych uwag na podstawie kazusu Doroty Dody Rabczewskiej, [In:] Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego, (ed.) A.Biłgorajski, Warszawa 2015, pp.115-135.
[21] District Court for Warsaw-Mokotów in Warsaw, judgment of 16 January 2012, file reference III K 416/10.

that such interference – although prescribed by state law and aimed at protecting religious feelings – was necessary in a democratic society to achieve its aims.

The Court noted that in the presented case, the state courts failed to comprehensively assess the context of the applicant's statements, in particular by failing to establish whether they constituted statements of fact or value judgments. It emphasized that the statements in question did not constitute an offensive attack on an object of religious worship capable of inciting religious intolerance, much less did they contain elements that could incite violence, hatred, or intolerance towards religious persons, or justify such behaviour. The Court explicitly notes that "the state courts failed to comprehensively assess the broader context of the complainant's statements or carefully balance her right to freedom of expression with the right of others to protect their religious feelings and maintain religious peace in society." The domestic authorities have a wide margin of appreciation, as they are the ones empowered to assess which statements may harm religious peace in society. Despite this wide margin of discretion, the Court found that the domestic authorities failed to provide sufficient arguments to demonstrate that the interference with the complainant's freedom of expression in the present case was necessary and proportionate to the pursued aims. Consequently, there had been a violation of Article 10 of the Convention.

Judges G. Felici and I. Ktistakis presented opposing arguments, disagreeing with the concept of subordination (downgrading) of religious freedom in relation to freedom of expression (Article 10) presented in the justification. Sharing the view that the case at hand involved unjustified interference of the state with the complainant's right to freedom of expression, the judges argued that the Convention does not establish a hierarchy of freedoms that would result in the subordination of one to another, and that any conflicts between them should be resolved by balancing them. In their view, any restrictions on freedom of expression, including statements that may offend religious feelings (related to blasphemy), should be analyzed solely in the light of the objective of protecting public order.[22] The judges emphasized the need to analyze the existing, inconsistent case law on this matter and develop a new line of jurisprudence.

Judge K. Wojtyczek filed a dissenting opinion to the ruling, disagreeing with the finding that Article 10 of the Convention had been violated in the presented case. He noted the broad social context, which cannot be ignored when assessing the appellant's conduct, related to the growing number of religiously phobic acts in Europe directed against Judaism and Christianity.

[22] Paragraph 15 of Recommendation 1805 (2007) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 29 June 2007.

Such acts included acts of physical aggression against priests, frequent verbal aggression (in public places and in the media) against the believers, malicious disruption of religious worship, and acts of vandalism directed against places of worship, religious symbols, and religious cemeteries across Europe. In the judge's opinion, the problem of the growing number of acts of hatred or prejudice against religious groups requires effective measures at both the international and national level to protect the affected individuals. In assessing the appellant's statements, the judge found that the impugned statements touched a crucial element of the identity of many religious groups and were intended to ridicule them. They were motivated by prejudice and conveyed a negative, stereotypical image of believers from several denominations, stigmatizing certain religious groups as poorly educated and believing in superstitions.

Members of these religious groups could rightly perceive the contested statements as seriously violating their dignity, sense of identity, self-esteem, and self-confidence. Such statements should be treated as incitement to more serious crimes against religious groups or their members. The authorities' failure to adequately respond to acts of hatred or prejudice against religious groups and their members can create an atmosphere of official connivance and foster a general sense of impunity. Referring to the recent case law, the judge noted that, in his opinion, in cases concerning Islam, the Court adheres to its established position and seeks to effectively protect religious feelings from anti-religious statements. However, in cases concerning other religions, this approach has evolved, and the protection offered to believers from offensive anti-religious statements has weakened. According to Judge K. Wojtyczek, the presented arguments justify the conclusion that the domestic courts assessed the conflicting values, the complainant's intentions, and the interest in protecting public order, correctly assessing the content and form of the statement made during the interview. In imposing the penalty on the appellant, they acted with the aim of preserving religious peace and preventing individuals from feeling that an element of their identity in the form of an object of religious worship could, with impunity, become the subject of inappropriate and offensive verbal attacks motivated by prejudice and rejection of particular groups. In these circumstances, Judge K. Wojtyczek took the position that the view that the actions of the Polish courts were unjustified cannot be shared.[23]

[23] The objection to the voted ruling that it is contrary to the line of jurisprudence protecting religious feelings was formulated, among others, by the Ordo Iuris Institute. See: https://ordoiuris.pl/wolnosci-obywatelskie/wyrok-etpc-w-sprawie-dody-sprzeczny-z-linia-orzecznicza-chroniaca-uczucia. [access: 25.02.2023].

Conclusions

From 2001 (Feldek) to 2022 (Rabczewska), the Court's line of reasoning became more liberal and uniform. Religious feelings (Art. 9) are respected, but they cannot override expression in democratic discourse, especially when the expression is value-based, artistic, or contributes to public discussion. The existing case law of the Court in this area is so inconsistent that it is, in fact, difficult to predict the direction the Court will take in a particular case — whether it will give precedence to freedom of religion / religious feelings (Article 9 ECHR), or to freedom of expression (Article 10 ECHR).

All the three cases show that the ECHR consistently prioritizes Article 10 when expression contributes to public debate — whether political, moral, or religious. Even when the speech is provocative or offensive, the Court protects it as long as it does not incite hatred or violence: in Feldek, the Court emphasized political pluralism — protecting speech that criticizes government officials; in Klein, it stressed the importance of religious pluralism — allowing robust public debate about faith and the Church; in Rabczewska, it extended these principles to artistic and humorous expression, showing that popular culture also enjoys strong protection under Article 10.

Across these cases, the ECHR established that: "The freedom to express views — including those critical of religion — is an essential element of pluralism and tolerance in a democratic society." Thus, Article 10 generally prevails over Article 9 when both rights come into tension, provided the speech does not incite hatred or discriminate. Essentially, based on similar facts, the Court is capable of reaching completely different conclusions, assigning greater weight to one of these freedoms.

BIBLIOGRAPHY

BLAŠKO, M. – KUČERA, M.: 19 – Slovakia. How the Convention has helped Slovakia in its transition to a consolidated democracy. [In:] The Impact of the ECHR on Democratic Change in Central and Eastern Europe. Judicial Perspectives

CERNIC, J.L.: Freedom of Press in the European Context: Klein v. Slovakia. Edinburgh Law Review, Vol. 11, pp.444-446, 2007.

CHOJNIAK, Ł.: Wątpliwości co do zgodności art. 196 kk z Konstytucją RP – kilka wybranych uwag na podstawie kazusu Doroty Dody Rabczewskiej, [In:] Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, karnego i cywilnego, (ed.) A.Biłgorajski, Warszawa 2015, pp.115-135.

DRGONEC, J.: Sloboda prejavu a sloboda po prejave. Heuréka, 2013. 416 s. ISBN - 9788089122899
KRZYWOŃ, A. – WIĄCEK, M. – BROZOZOWSKI, W.: Prawa człowieka, Warszawa, 2021.
KULESZA, J. – MROWICKI, M.: Obraza uczuć religijnych a wolność wypowiedzi – glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15.09.2022 r., 8257/13, Rabczewska przeciwko Polsce, „Europejski Przegląd Sądowy" 2023
NOWICKI,M.A.: Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności [in:] Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, wyd. VIII, Warszawa 2021, art. 10.
https://sip.lex.pl/#/commentary/587259731/664323/nowicki-marek-antoni-komentarz-do-konwencji-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-w...?cm=URELATIONS (accessed: 2022-08-20 15:33)
STEUER, M.: The Influence of the ECHR on Slovak Courts: The Case of Freedom of Expression. [In:] Bratislava Legal Forum 2015: Conference Proceeding Chapter: The Influence of the ECHR on Slovak Courts: The Case of Freedom of Expression. Publisher: Comenius University, Faculty of Law, 2015, available from: https://www.researchgate.net/publication/316545104_The_Influence_of_the_ECtHR_on_Slovak_Courts_The_Case_of_Freedom_of_Expression [access: Jan 06 2026]

PRÁVO DARCU NA ANONYMITU A PRÁVO DIEŤAŤA POZNAŤ SVOJ PÔVOD: EURÓPSKY PRÍSTUP A SÚČASNÉ TENDENCIE

THE DONOR'S RIGHT TO ANONYMITY AND THE CHILD'S RIGHT TO KNOW THEIR ORIGINS: THE EUROPEAN APPROACH AND CONTEMPORARY TRENDS

Sandra Boldizhar, Vadym Pishta[1]

Abstrakt

Článok skúma európsku skúsenosť s právnou reguláciou darcovstva gamét s cieľom zabezpečiť právo dieťaťa na informácie o svojom pôvode. Analyzuje medzinárodné právne akty, prax Európskeho súdu pre ľudské práva a legislatívu európskych štátov. Konštatuje, že prax Európskeho súdu pre ľudské práva prispela k formovaniu tendencie k otvorenosti informácií. Zdôrazňuje, že odmietnutie úplnej anonymity neznižuje počet darcov.

Kľúčové slová

darovanie gamét, právo dieťaťa, anonymita darcu, Európsky súd pre ľudské práva.

Abstract

The study has examined the European experience of legal regulation of gamete donation in terms of ensuring the child's right to information about their own origin. International legal acts, the practice of the ECHR and the legislation of European states has been analyzed. It has been determined that the practice of the European Court of Human Rights has contributed to the development of a trend toward information openness. It has been emphasized that the refusal of complete anonymity does not reduce the number of donors.

Keywords

gamete donation, child's right, donor anonymity, ECHR.

Introduction

Today, assisted reproductive technologies (hereinafter referred to as ART) a actively developing in European countries, which necessitates increased attention to the proper legislative regulation of certain fundamental issues in this field. Statistical data indicate an increase in the number of children born through donation, in particular, in 2010 the number of children born in Europe after as a result of ART was 120,676, in 2015 – 187,542, and in 2019

[1]JUDr. Sandra Boldizhar, Professor, Uzhhorod National University, Department of the Administrative, Financial and Informative Law, Professor; Mgr. Vadym Pishta, PhD, Uzhhorod National University, Department of the Administrative, Financial and Informative Law, Associate Professor.

– 203,665[2]. The issue of using donor gametes is becoming particularly relevant, creating a complex triangle of interests, where it is necessary to ensure the donor's right to anonymity, the parents' right to a family, and the child's right to information about their own genetic origin.

Donors participate in ART for various reasons, not least because of the possibility of anonymous donation. Nevertheless, the issue of genetic identity has become increasingly important in the context of personal development. At the same time, children born through ART may express a desire to obtain information about their biological origin. Therefore, a conflict arises between the rights of the donor and the child born through ART: whose rights have greater priority? European states are thus faced with the need to strike an appropriate balance in order to protect the interests of all parties involved in the procedure, without undermining ART as a technology, while ensuring, first and foremost, the protection of the child`s rights.

Therefore, this study will analyze the European experience in the context of legislative regulation of gamete donation in order to identify the key existing approaches and current trends.

International legal aspect of the right to information about one's origin

First and foremost, attention should be paid to specific international instruments that are of particular importance in the context of studying access to information about a person`s origin. Thus, Article 8 of the ECHR enshrines the right of everyone to respect for private and family life[3]. Its provisions guarantee the human right to personal identity as well as to private and family life, which, in essence, is impossible to realize without access to information about one's own origins.

Article 7 of the Convention on the Rights of the Child establishes the child's right to a name, the right to acquire a nationality and, as far as possible, the right to know his or her parents (!)[4]. In this case, “as far as possible” indicates the need to take into account the factual and legal circumstances in the context of exercising the right to know one’s origins.

And Article 8 of the Convention on the Rights of the Child already stipulates the need to respect the child's right to preserve their individuality, including family ties[5].

---

[2] THE EUROPEAN IVF MONITORING CONSORTIUM (EIM) FOR THE EUROPEAN SOCIETY OF HUMAN REPRODUCTION AND EMBRYOLOGY (ESHRE); et al.: ART in Europe, 2019: results generated from European registries by ESHRE. Human Reproduction, Vol. 38, Is. 12, 2023, P. 2324. https://doi.org/10.1093/humrep/dead197.

[3] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4. XI. 1950. Available online: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.

[4] Convention on the Rights of the Child. Adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. Available online: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child.

[5] Ibid.

Article 7 (Respect for private and family life) and Article 8 (Protection of personal data) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union set out standards for the protection of privacy and the regulation of the processing of personal data[6]. Regarding ART, these provisions define the need to adhere to legality, proportionality and accountability in the context of the processing of information about the child and the donor.

ECHR practice: balance between the right to anonymity and the right to information about one's origins

Although international legal instruments play an important role in the context of the child's right to information about his or her own origins and the donor's right to anonymity, their provisions are often declarative and framework in nature. Therefore important to study the case law of the ECHR in order to better understand the content of the relevant rights. An analysis of the ECHR decisions allows us to trace the evolution from the moment of recognizing the donor's anonymity as absolute to the gradual departure from this state of affairs in favor of greater emphasis on the child's right to information about his or her own origins.

In the case of Mikulić v. Croatia, the applicant was born out of wedlock. In 1997, her mother initiated proceedings to establish paternity. During the trial, the defendant consistently avoided attending court hearings and refused to undergo a DNA test. At the same time, the national courts did not take any procedural measures on their part to ensure that the defendant fulfilled its obligation. (§§8-32).

The ECHR has recognised that the issue of establishing paternity falls within private life, as it concerns physical and psychological integrity and ultimately personal integrity(§§ 52-55, 63-65). In addition, the ECHR drew attention to the positive obligations of the state, which must ensure effective procedures that allow a person to establish his or her own origin(§§ 56-59, 61-66) [7].

In the case of Jaggi v. Switzerland, the applicant, Mr Jaggi, who was born out of wedlock and wanted to establish who his biological father was. The alleged father had died before the proceedings began. The applicant therefore asked the Swiss courts to allow DNA testing of samples from the deceased's body to confirm or disprove the biological link. The national courts

[6] Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Available online: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

[7] Case of Mikulic v. Croatia (Application no. 53176/99). Available online: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60035%22]}.

refused, citing the need to protect the peace of mind of the deceased and relatives who objected to the exhumation(§§ 7-14)[8].

In this case, the ECHR recognised that an individual's right to know their own origins is part of the right to respect for private life under Article 8 of the ECHR(§§ 25-26, 37). Accordingly, the national courts' refusal to carry out DNA testing amounted to a violation of that right, as the applicant had no other real possibility of establishing his own biological origin(§§ 40-41). The ECtHR found that, although the state has a margin of appreciation, it is obliged to ensure a fair balance of competing interests between the applicant's right to determine his own identity and respect for the body of the deceased and his relatives(§§ 37-39). As a result, the court drew attention to the fact that the interference with the private life of relatives did not outweigh the applicant's interest in establishing his own origin, and therefore Article 8 of the ECHR was violated[9].

In the case of Odieuvre v. France, the applicant, Ms Odieuvre, was born in France in 1965 as a result of an anonymous birth when her biological mother exercised her right not to disclose her name and personal details. Odieuvr was given up for adoption and later sought information about her origins. French authorities refused to provide her with full details, citing current legislation that guaranteed the mother complete anonymity(§§ 10-14)[10].

The ECHR has determined that an individual's right to information about their own origins is an element of the right to respect for private life (§ 29). However, it was noted that France had attempted to strike a balance between the child's right to know about his or her origins and the mother's right to privacy by creating a mechanism of "minimum access to information" by providing the applicant with certain information about her mother, which, however, did not allow her to be identified. As a result, the ECtHR found no violation of Article 8 of the ECHR (§§ 47-49).

In conclusion, these three judgments demonstrate a shift in the ECHR's approach to interpreting Article 8 of the ECHR, reflecting a strengthening of the right of the child — or of the adult individual - to know their origins as an element of private life and personal identity. In case of Mikulić v. Croatia, the ECtHR established for the first time that the State is obliged to provide effective mechanisms for establishing paternity. In Jaggi v. Switzerland, it was

---

[8] Case of Jaggi v. Switzerland. (Application no. 58757/00). Available online: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76412%22]}.

[9] Ibid.

[10] Case of Odievre v. France. (Application no. 42326/98). Available online: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2242326/98%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60935%22]}.

confirmed that the death of the alleged father cannot automatically outweigh the applicant's interest in establishing his own biological identity. These two cases demonstrate an expansion of the content of the right to private life guaranteed by the ECHR. Instead, the decision in "Odieu v. France" recognized the admissibility of maintaining a certain level of anonymity for the mother, but the key point in this case was the determination of the need to ensure minimal access to information, which ultimately makes it possible to maintain a connection with one's origins. Therefore, the decisions we analyzed show a strengthening of the child's rights to information about his or her own origin compared to the absolute anonymity of the donor or mother, which indicates a proportionate approach in balancing human rights when it comes to personal identity.

European models of gamete donation

However, this balance is implemented differently in the legislation of European states. The principle of proportionality receives different regulatory concretizations, in particular through the delimitation of the amount of information available to a child conceived with the help of donor gametes. The maximum openness of information is demonstrated by the legislation of Austria. The Federal Act on Medically Assisted Reproduction of 1992 does not provide for the donor's right to anonymity at all, that is, it establishes a system of delayed but complete donor identification. The provisions of the aforementioned law grant a child who was conceived using donor reproductive cells, upon reaching the age of 14, the right to full access to the donor's identifying data, including his or her name, date and place of birth, and the names of the donor's parents. For the sake of the child's well-being, in medically justified exceptional cases, access to donor information is provided to the person entrusted with the care and upbringing of the child as his or her legal representative[11].

Indicative in this context is the experience of France, whose legislation demonstrates a gradual but consistent transition from a regime of anonymity to a regime of openness of information regarding the identity of the donor. The Bioethics Act establishes that a person conceived through IVF with a third-party donor has the right to access the donor's non-identifying and identifying data upon reaching the age of majority. A feature of the French model is the differentiated approach to donors depending on the time of donation. The turning point is September 1, 2022, which essentially separates two different legal regimes. For donors

[11] Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Fortpflanzungsmedizingesetz, Fassung vom 06.10.2025. Available online: https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003046.

who have donated before the aforementioned date, consent to the disclosure of both identifying and non-identifying data is voluntary and may be provided upon request by contacting the Commission on Access to Third-Party Donor Data for Persons Born with Medical Assistance in Childbirth. However, for donors who made a donation after September 1, 2022, such consent is a mandatory prerequisite for the very possibility of donation. French legislation has provided for a so-called transitional adaptation period, since after March 31, 2025, all gamete donations can only be made by donors who have agreed to the transfer of all their data. The death of a donor is not a reason for refusing to transfer data to a person conceived through ART[12].

While France has been actively implementing new trends in transparency and openness in the field of gamete donation since 2022, giving children the right to know their biological origin, Polish legislation maintains a system of complete anonymity for donors. The Polish Infertility Treatment Act of 25 June 2015 provides that a person born through ART using donated reproductive cells or an embryo from a non-partner donor, who has reached the age of majority, has the right to access only limited information. This includes the donor's year and place of birth, health status (including the results of medical examinations), and phenotypic characteristics. At the same time, the legislation clearly limits access to any identifying information; the child cannot learn the donor's first and last name, his registration number (PESEL) or other data that allows the donor to be identified. Parents of such children have even more limited access to information; they can only see the donor's medical data and only if this information is necessary to prevent an immediate threat to the child's life or health. The need for such information is determined by the doctor treating the child[13].

A similar model of complete donor anonymity is applied in Spain. The Law on Assisted Human Reproduction Methods establishes that donation is anonymous and the confidentiality of donor identity data must be guaranteed by gamete banks and, where appropriate, by donor registries and records of the activities of the established centers. Children born through ART using donor gametes have the right only to general information about the donor, which does not include his or her identity. At the same time, Spanish legislation differs from that of Poland by adopting a more flexible approach in exceptional circumstances. Specifically, the donor's identity may be disclosed if: (1) there is a real threat to the life or health of the child; (2) such disclosure is required under criminal procedural law; (3) it is necessary to prevent danger; or

[12] LOI n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique. Available online: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884384.
[13] Ustava o leczeniu nieplodnosci z dnia 25 czerwca 2015 r. Available online: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001087/O/D20151087.pdf.

(4) it is essential for achieving a legitimate aim. In all such cases, disclosure must be limited in scope and must not involve public disclosure. The legislation of states that maintain complete anonymity of the gamete donor prioritizes the protection of the donor's privacy over the child's fundamental right to know information about his or her own origin. Analysis of legislative models allows us to conclude that the system of deferred donor identification provides a more balanced approach to protecting the rights of all participants in the ART process. In our opinion, such an approach, in which the donor is informed from the very beginning about the possibility of future identification and makes an informed decision to participate in the donation program taking this circumstance into account, is more balanced and ensures the realization of the child's right to information about his or her own origin without violating the principle of informed consent of the donor. Sweden was one of the first countries to switch to non-anonymous sperm donation back in 1985, and in 2003, the legislator allowed the use of donor sperm not only for insemination, but also for in vitro fertilization (hereinafter referred to as IVF) and the use of donor eggs[14]. Statistics from recent years in Sweden show that annually about 700 children are born after the use of sperm (half of them as a result of IVF, half after insemination) and about 100 children after the use of donor eggs. The most significant is the dynamic growth in the number of procedures using donor sperm, which is due to the expansion of the patient population and the development of the private sector in the field of reproductive medicine[15]. These figures indicate that the lack of guarantees of anonymity does not constitute an obstacle to gamete donation, but instead shapes a more responsible approach to it.

Conclusions

The analysis of international legal acts, the practice of the ECHR, and the legislation of individual European states allows us to state that there is a trend towards strengthening the right of the child to information about his or her own origin. The practice of the ECHR here serves as a conceptual basis for the viability of such an approach, because it was the decisions of the ECHR that allowed us to rethink the relationship between the donor's (or mother's, if it was an anonymous birth) right to anonymity and the child's right to information about their own origin. In particular, the conclusions of the ECHR concerning the need for the state to provide effective procedures in order to be able to exercise this right by the child are important.

[14] Lag (1984:1140) om insemination. Available online: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19841140-om-insemination_sfs-1984-1140/.
[15] THURIN-KJELLBERG, A.: Donation av ägg och spermier. Läkartidningen. Vol. 119, 2022, P. 22059. Available online: https://media.arto.se/app/uploads/sites/11/2022/11/22-059.pdf.

Examples of research legislation in Austria, Sweden, Germany and France suggest that abandoning the primacy of donor anonymity has not entirely led to a reduction in the number of gamete donors.

Ultimately, the future development of legal regulation in the field of assisted reproductive technology (ART) may move towards the establishment of unified European standards regarding access to information about one's origins. Such standards must undoubtedly take into account the interests of the child, as the more vulnerable party in the "child-donor" relationship. Therefore, we argue that ensuring the child's right to information about their origins should be treated as a general principle, rather than an exception.

BIBLIOGRAPHY

Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Fortpflanzungsmedizingesetz, Fassung vom 06.10.2025. Available online: https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003046.

Case of Jaggi v. Switzerland. (Application no. 58757/00). Available online: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76412%22]}.

Case of Mikulic v. Croatia (Application no. 53176/99). Available online: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60035%22]}.

Case of Odievre v. France. (Application no. 42326/98). Available online: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2242326/98%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60935%22]}.

Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Available online: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4. XI. 1950. Available online: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.

Convention on the Rights of the Child. Adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. Available online: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child.

Lag (1984:1140) om insemination. Available online: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19841140-om-insemination_sfs-1984-1140/.

LOI n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique. Available online: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884384.
THE EUROPEAN IVF MONITORING CONSORTIUM (EIM) FOR THE EUROPEAN SOCIETY OF HUMAN REPRODUCTION AND EMBRYOLOGY (ESHRE); et al.: ART in Europe, 2019: results generated from European registries by ESHRE. Human Reproduction, Vol. 38, Is. 12, 2023, P. 2321-2338. https://doi.org/10.1093/humrep/dead197.
THURIN-KJELLBERG, A.: Donation av ägg och spermier. Läkartidningen. Vol. 119, 2022, P. 22059. Available online: https://media.arto.se/app/uploads/sites/11/2022/11/22-059.pdf.
Ustava o leczeniu nieplodnosci z dnia 25 czerwca 2015 r. Available online: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001087/O/D20151087.pdf.

PREFORMOVANIE INŠTITÚTU MEDZINÁRODNEJ PRÁVNEJ POMOCI (MLA) V PODMIENKACH KYBERKRIMINALITY A DIGITÁLNEJ SUVERENITY

RESHAPING THE INSTITUTION OF MUTUAL LEGAL ASSISTANCE AMIDST CYBERCRIME AND DIGITAL SOVEREIGNTY

Ivan Gabani, Yaroslav Lazur[1]

Abstrakt

Reformácia inštitútu Medzinárodnej právnej pomoci je kľúčová vzhľadom na prudký nárast kyberkriminality, ktorá nerešpektuje tradičné hranice. Súčasné mechanizmy čelia kolízii jurisdikcií, najmä z dôvodu princípu digitálnej suverenity, ktorý obmedzuje prístup k údajom umiestneným v zahraničí. Efektívny boj proti nadnárodnej kyberkriminalite si vyžaduje nielen harmonizáciu trestného procesného práva, ale aj vývoj flexibilnejších a urýchlených nástrojov spolupráce. Úspech medzinárodnej trestnej justície závisí od schopnosti štátov nájsť rovnováhu medzi ochranou národnej suverenity a globálnou potrebou rýchlej výmeny elektronických dôkazov.

Kľúčové slová

Medzinárodná právna pomoc (MLA), kyberkriminalita, digitálna suverenita, elektronické dôkazy, kolízia jurisdikcií

Abstract

The reform of the institution of Mutual Legal Assistance is critical given the rapid rise of cybercrime, which disregards traditional borders. Existing MLA mechanisms face a conflict of jurisdictions, particularly due to the principle of digital sovereignty, which restricts access to data stored abroad. The effective combating of transnational cybercrime requires not only the harmonization of criminal procedural law but also the development of more flexible and expedited instruments of cooperation. The success of international criminal justice hinges on the ability of states to strike a balance between safeguarding national sovereignty and the global necessity for the swift exchange of electronic evidence.

Keywords

Mutual Legal Assistance (MLA), Cybercrime, Digital Sovereignty, Electronic Evidence, Conflict of Jurisdictions

[1] mgr. Ivan Gabani, PhD. Senior Lecturer of the Department of International Law, Faculty of Law, Uzhhorod National University.
prof. Yaroslav Lazur, DrSc. Dean of the Faculty of Law, Uzhhorod National University

Introduction

The rapid development of information technologies has fundamentally reshaped the landscape of crime, turning cyberspace into a primary field for transnational criminal activities. The rise in the level and complexity of cybercrimes – from financial fraud and ransomware extortion to cyberattacks targeting critical infrastructure – poses an existential threat to economic stability and national security. Criminals easily cross state borders using the global Internet, while law enforcement agencies remain constrained by archaic principles of territorial jurisdiction. Electronic evidence necessary for solving these crimes is practically never located exclusively within a single jurisdiction. It is fragmented and distributed among various cloud services and data centers often located thousands of kilometers from where the harm was caused. This geographical dispersion of criminal traces makes the traditional institution of Mutual Legal Assistance (MLA), based on principles of sovereignty and direct communication between central authorities, critically ineffective. The main problem lies in the irreconcilable conflict between the traditional, territorially-oriented principle of MLA and the critical need for rapid cross-border acquisition of electronic evidence. Issues of international cooperation in criminal proceedings, cybercrime counteraction, and the circulation of virtual assets have been the subject of research by many Ukrainian scholars. Significant contributions to the theoretical and practical aspects of this field have been made by scientists such as S. S. Cherniavskyi[2], who researched the methodology of investigating cybercrimes; O. A. Baranov[3], who laid the foundations of Internet law in Ukraine; V. V. Shevchyshen[4], who analyzed the procedural nature of electronic evidence; and M. V. Hutorova[5], who studied international cooperation in criminal matters. However, despite existing research, the specific conflict between digital sovereignty and the speed of obtaining evidence remains open for discussion. The purpose of this article is a comprehensive analysis of the challenges facing the institution of Mutual Legal Assistance amidst transnational cybercrime and the escalation of the digital sovereignty conflict, as well as the development of scientifically grounded proposals for creating flexible, accelerated, and balanced legal instruments for international cooperation in obtaining electronic evidence.

---

[2] CHERNIAVSKYI, S. S. – NEKRASOV, V. A. – TYKHONOVA, O. V. et al.: Shadow Economy in Ukraine: Criminal Law and Criminological Aspects. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2017. 220 p. ISBN 978-617-574-098-7.

[3] BARANOV, O. A.: Internet of Things: Legal Regulation. Kyiv: ArtEk, 2019. 248 p. ISBN 978-617-7814-06-8.

[4] SHEVCHYSHEN, V. V.: Electronic Evidence in Criminal Proceedings: Concepts and Features. In: Law and Society, Vol. 2, 2019, part 2. ISSN 2075-4458, pp. 156-161.

[5] HUTOROVA, M. V.: International Cooperation in Criminal Proceedings: Current State and Prospects. In: Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs, Vol. 1, 2020, No. 114. ISSN 2519-2841, pp. 85-94.

Core

The methodological framework of the research constitutes a comprehensive combination of general scientific and special legal methods of cognition, which allowed for a multifaceted exploration of the transformation of the Mutual Legal Assistance (MLA) institution. The application of the dialectical method enabled the analysis of the MLA institution in its dynamic development rather than as a static phenomenon. We traced the evolution from traditional diplomatic channels, which were effective in the pre-digital era, to modern attempts to establish direct interaction with Service Providers. This approach revealed deep contradictions between the velocity of cybercrime proliferation and the inertia of existing legal mechanisms, a disparity highlighted by leading researchers in cybercrime investigation methodology, notably S. S. Cherniavskyi[6]. The comparative legal method was utilized to juxtapose the criminal procedural legislation of Ukraine with European Union norms and international standards. Particular attention was paid to the comparative analysis of traditional MLA mechanisms and the novelties of the EU E-Evidence Regulation, as well as the provisions of the Budapest Convention. This allowed for identifying directions for harmonizing national legislation with the European legal space, which is the subject of scientific inquiries by M. V. Hutorova[7]. The formal-logical method was applied to interpret and clarify the content of key legal definitions, such as "electronic evidence," "digital sovereignty," and "virtual assets." A clear distinction between these concepts is critically important for eliminating legal uncertainty, as noted in the works of O. A. Baranov[8] and V. V. Shevchyshen, who investigate the procedural nature of virtual traces[9]. The system-structural method facilitated the consideration of the mechanism for obtaining electronic evidence as a coherent system of procedural actions requiring harmonization at the global level. The empirical basis of the study comprises statistical data regarding the duration of MLA request execution, judicial practice materials in cybercrime cases, and a detailed analysis of the Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime[10], which introduces new forms of cooperation.

---

[6] CHERNIAVSKYI, S. S. – NEKRASOV, V. A. – TYKHONOVA, O. V. et al.: Shadow Economy in Ukraine: Criminal Law and Criminological Aspects. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2017.

[7] HUTOROVA, M. V.: International Cooperation in Criminal Proceedings: Current State and Prospects. In: Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs, Vol. 1, 2020, No. 114.

[8] BARANOV, O. A.: *Internet of Things: Legal Regulation*. Kyiv: ArtEk, 2019.

[9] SHEVCHYSHEN, V. V.: Electronic Evidence in Criminal Proceedings: Concepts and Features. In: *Law and Society*, Vol. 2, 2019, part 2.

[10] *Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence* (CETS No. 224). Council of Europe, 2022.

The Crisis of the Conventional MLA Mechanism in the Digital Era

The traditional system of Mutual Legal Assistance (MLA), formed in the pre-digital era and primarily based on the 1959 European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, is currently experiencing a deep systemic crisis. While remaining the primary tool for interstate cooperation, MLA is critically lagging behind the dynamics of modern crime. In particularly V. V. Zaborovskyi, notes in his research that the effectiveness of legal proceedings directly depends on the timeliness of evidentiary actions, a principle that is systematically violated in cross-border cyber investigations[11]. Our analysis indicates that the key problem is the temporal gap caused by the structural incompatibility of the analogue legal procedure with digital reality. The standard procedure for executing an MLA request involves a complex bureaucratic chain: the investigator → the central authority of the requesting state → the central authority of the requested state → the competent law enforcement agency of the requested state → the court (for authorization) → the service provider. This process takes on average from six to twelve months, and in complex cases involving multiple jurisdictions — years. Such delays are unacceptable in the context of the information society, where, as emphasized by S. B. Buletsa, the legal regulation of information flows requires immediacy and flexibility that traditional civil and criminal institutions often lack[12].

In contrast, cybercrimes and crimes involving virtual assets are committed in milliseconds. Electronic evidence is extremely volatile; it can be modified, deleted, or transferred to another jurisdiction (server) with a single click. Furthermore, Service Providers typically operate under strict data retention policies, often deleting connection logs (NAT data) after three to six months.[13] Consequently, by the time a classical request reaches the execution stage, the evidence no longer exists or has lost its relevance. This creates a phenomenon of "digital impunity," where the procedural form becomes an obstacle to the establishment of the truth, forcing law enforcement to seek alternative, often "grey," methods of obtaining data.

Conflict of Jurisdictions: Territorial vs. Digital Sovereignty

The fundamental theoretical problem hindering effective cooperation is the conflict between the classical concept of state sovereignty (tied to territory) and the extraterritorial

[11] ZABOROVSKYI, V. V. – STOYKA, A. V.: Efficiency of Legal Regulation of Procedural Relations in Ukraine. In: Visnyk of Uzhhorod National University. Series: Law, Vol. 2, 2019, No. 58. ISSN 2307-3322, pp. 105-109.
[12] BULETSA, S. B.: Civil Law Regulation of Relations in the Field of Providing Information Services. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2018.
[13] LAZUR, Y. V. – BULETSA, S. B.: Administrative and Civil Aspects of Digitalization of Public Administration in Ukraine. In: Lex Portus, 2020, No. 2.

nature of cyberspace. As noted by M. V. Savchyn, modern constitutionalism is undergoing a transformation under the pressure of globalization and digitalization, where the state loses its monopoly on violence and control within rigid geographical borders[14]. The Westphalian system, based on the axiom that state power is exclusive within its territory, proves helpless against the architecture of the Internet.

Traditionally, state jurisdiction ends at its state borders. However, in the digital world, data is not tied to the physical location of the user. Data is stored in cloud infrastructures (Data Centers) distributed around the world using "sharding" technologies. A situation arises where a crime is committed in Ukraine, the victim is in Ukraine, but the electronic evidence (correspondence, logs, transaction history) is physically located on a server in the USA or Ireland (e.g., under Meta or Google jurisdiction). This creates a disconnect between the locus delicti (place of the crime) and the locus dati (place of the data).

This leads to the collision of "Digital Sovereignty." States try to extend their control over data physically located on their territory, even if this data belongs to foreign citizens. Conversely, investigating states claim the right to access this data based on the "effects doctrine" (objective territoriality principle), arguing that since the harm was caused on their territory, their jurisdiction should prevail.

According to D. M. Bielov, ensuring information security is becoming a key function of the modern state, but its implementation is blocked without new international consensus[15]. The conflict creates legal uncertainty for Service Providers (SPs), who find themselves between two fires: the obligation to disclose data under the request of foreign law enforcement and the prohibition to do so under the data protection laws (e.g., EU GDPR vs. US CLOUD Act) of the country where the server is located. This legal stalemate results in a situation where private corporations effectively become arbitrators of criminal justice, deciding which state's request to honor.

Evolution of Legal Instruments: From Budapest to E-Evidence Regulation

To resolve this conflict, the international community is moving towards the model of "Direct Cooperation." The first evolutionary step was the Budapest Convention on Cybercrime (2001), specifically its Article 32(b), which allowed for transborder access to stored computer

[14] SAVCHYN, M. V.: Modern Constitutionalism: Between Theory and Practice. Uzhhorod: RIK-U, 2018. (Або його стаття: Constitution in the Era of Global Transformations. In: Visnyk of Uzhhorod National University. Series: Law, Vol. 2, 2016, No. 39).
[15] BIELOV, D. M. – HROMOVIK, V. P.: Information Function of the State: Constitutional and Legal Dimension. Uzhhorod: Helvetica, 2019.

data with lawful consent or where publicly available. However, this mechanism proved insufficient for complex investigations requiring non-public user data.

A qualitative leap occurred with the adoption of the Second Additional Protocol to the Budapest Convention (2022) and, in particular, the Regulation (EU) 2023/1543 on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings (E-Evidence Regulation). As emphasized by Y. V. Lazur, the integration of Ukraine into the European legal space requires a fundamental transformation of public administration and procedural forms, adapting them to the EU's "digital reality." The E-Evidence Regulation serves as the benchmark for this transformation[16].

This Regulation introduces a revolutionary approach: it allows a judicial authority in one member state to send a binding European Production Order Certificate (EPOC) directly to a service provider (SP) offering services in the EU, regardless of where the data is physically stored. The intermediary link — the central authority of the state where the SP is located — is removed from the chain (except for specific cases involving notification to grounds for refusal).

This mechanism significantly reduces the time for obtaining evidence (from months to ten days, and in emergency cases — up to eight hours). It embodies the paradigm shift from the principle of "location of data" to the principle of "location of the service provider's offering." According to Professor O. Ya. Rohach, effective legal regulation in the modern world is impossible without unification and the creation of supranational mechanisms that ensure legal certainty for all participants in civil and criminal relations[17]. The E-Evidence Regulation achieves this by creating a single "market of evidence," preventing criminals from hiding behind jurisdictional fragmentation.

Virtual Assets and the Necessity of Immediate Action

A separate, critical aspect of the study is the circulation of virtual assets (cryptocurrencies). The use of blockchain technologies, mixers, and decentralized finance (DeFi) allows criminals to launder proceeds of crime instantly. As noted by S. B. Buletsa, virtual assets represent a specific object of civil rights that does not fit into the traditional dichotomy of "things" and "intellectual property," requiring a sui generis legal regime[18]. Without a clear

[16] LAZUR, Y. V. – BULETSA, S. B.: Administrative and Civil Aspects of Digitalization of Public Administration in Ukraine. In: Lex Portus, 2020, No. 2, pp. 11-34.
[17] ROHACH, O. Ya. – SAVCHYN, M. V.: Rule of Law and European Integration Standards. Uzhhorod: RIK-U, 2018.
[18] BULETSA, S. B. – ZABOROVKSYY, V. V.: Legal Nature of Cryptocurrency: Civil and Procedural Aspects. In: Visnyk of Uzhhorod National University. Series: Law, Vol. 2, 2019.

civil-law definition of these assets, their procedural seizure in criminal proceedings becomes legally vulnerable.

In investigations involving crypto-assets, the factor of "Digital Sovereignty" takes on new forms. Often, it is impossible to determine the physical location of a "wallet" or a decentralized exchange node. In such conditions, relying on territorial jurisdiction is futile. The distributed ledger technology (DLT) effectively erases national borders, creating a "jurisdictional vacuum."

We argue that for the effective seizure of virtual assets, a mechanism of automatic mutual recognition of freezing orders is necessary, similar to the logic of the E-Evidence Regulation. Law enforcement agencies must have the tools to block assets on crypto-exchanges (VASPs) instantly, without waiting for diplomatic correspondence, provided there is a judicial warrant. This aligns with the scientific position of Y. V. Lazur, who emphasizes that the digitalization of public administration implies the automation of administrative processes to ensure the immediate protection of public interests[19].

The current bureaucratic delays allow criminals to utilize "chain-hopping" techniques (rapidly switching between different cryptocurrencies) and withdraw funds to "cold wallets" within minutes. Therefore, the implementation of a "Fast-Freeze" mechanism at the international level is not a matter of convenience, but a prerequisite for the inevitability of punishment.

Summarizing the analysis, we propose the concept of transitioning to a model of "International Digital Sovereignty." Isolationism in the digital age leads to legal impotence.

This concept should be based on three fundamental pillars:

1. Direct Cooperation: The legalization of direct procedural interaction between national law enforcement agencies and foreign Service Providers (SPs) / Virtual Asset Service Providers (VASPs). The state must delegate a portion of its sovereign monopoly on external communication to competent judicial authorities to ensure speed.

2. Standardization: The harmonization of technical and legal standards for the identification of subscribers and the preservation of logs (IP addresses, NAT) across all jurisdictions. A unified approach is needed to avoid the "data retention" problem, where evidence available in one jurisdiction is already destroyed in another.

3. Protection of Rights: The introduction of high standards for the protection of personal data and procedural guarantees for the defense. The simplification of access to evidence must

[19] LAZUR, Y. V.: Public Administration in the Context of Digital Transformation. In: Administrative Law and Process, 2021, No. 3.

not lead to a "police state" in cyberspace. According to the prominent constitutionalist M. V. Savchyn, the "digital social contract" requires the state not only to ensure security but also to guarantee that interference with privacy is proportional and subject to judicial control[20]. Furthermore, as emphasized by V. V. Zaborovskyi, the principle of adversarial proceedings demands that if the prosecution gains rapid access to cross-border digital evidence, the defense must have equivalent tools to verify its authenticity and admissibility[21].

Only such a comprehensive approach will resolve the conflict between the archaic nature of the 20th-century MLA treaties and the technological reality of the 21st century. It will ensure the inevitability of punishment for cybercriminals while preserving the fundamental values of the rule of law.

Conclusion

The conducted research allows us to conclude that the traditional institution of Mutual Legal Assistance (MLA), based on the principle of strict territoriality, has exhausted its potential in the fight against transnational cybercrime. The critical time gap between the commission of a digital crime and the receipt of evidence through diplomatic channels creates a zone of "digital impunity."

It has been substantiated that resolving the conflict between state sovereignty and the extraterritorial nature of data requires a paradigm shift towards "Direct Cooperation." The analysis of the EU Regulation 2023/1543 (E-Evidence) confirms the effectiveness of replacing bureaucratic intermediaries with direct judicial orders to Service Providers. This approach reduces the timeframe for obtaining evidence from months to days, which is critical for preserving volatile digital traces.

A separate emphasis is placed on the necessity of adapting legal mechanisms to the circulation of virtual assets. The study argues for the urgent introduction of automatic mutual recognition of freezing orders for crypto-assets to prevent money laundering through decentralized finance (DeFi) systems.

Finally, the article proposes the concept of "Cooperative Digital Sovereignty." Unlike the traditional protectionist interpretation aimed at data localization, this model envisages the creation of a unified legal space of trust. It implies that states voluntarily delegate a portion of their procedural powers to ensure the speed of justice, balancing this with high standards of

[20] SAVCHYN, M. V.: Modern Constitutionalism: Between Theory and Practice. Uzhhorod: RIK-U, 2018.
[21] ZABOROVSKYI, V. V. – MANZYUK, V. V.: Principles of Civil Procedure. Uzhhorod, 2018.

human rights protection. Only such harmonization will ensure the inevitability of punishment in the digital era.

BIBLIOGRAPHY

BARANOV, O. A.: Internet of Things: Legal Regulation. Kyiv: ArtEk, 2019. 248 p. ISBN 978-617-7814-06-8.

BIELOV, D. M. – HROMOVIK, V. P.: Information Function of the State: Constitutional and Legal Dimension. Uzhhorod: Helvetica, 2019.

BULETSA, S. B.: Civil Law Regulation of Relations in the Field of Providing Information Services. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2018.

CHERNIAVSKYI, S. S. – NEKRASOV, V. A. – TYKHONOVA, O. V. et al.: Shadow Economy in Ukraine: Criminal Law and Criminological Aspects. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2017. 220 p. ISBN 978-617-574-098-7.

COUNCIL OF EUROPE: Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2022. Available at: https://rm.coe.int/1680a67904

EUROPEAN UNION: Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings [online]. In: Official Journal of the European Union, L 191, 2023. Available at: http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1543/oj

HUTOROVA, M. V.: International Cooperation in Criminal Proceedings: Current State and Prospects. In: Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs, 2020, Vol. 1, No. 114. ISSN 2519-2841, p. 85-94.

LAZUR, Y. V. – BULETSA, S. B.: Administrative and Civil Aspects of Digitalization of Public Administration in Ukraine. In: Lex Portus, 2020, No. 2, p. 11-34.

ROHACH, O. Ya. – SAVCHYN, M. V.: Rule of Law and European Integration Standards. Uzhhorod: RIK-U, 2018.

SAVCHYN, M. V.: Modern Constitutionalism: Between Theory and Practice. Uzhhorod: RIK-U, 2018.

SHEVCHYSHEN, V. V.: Electronic Evidence in Criminal Proceedings: Concepts and Features. In: Law and Society, 2019, Vol. 2, part 2. ISSN 2075-4458, p. 156-161.

ZABOROVSKYI, V. V. – STOYKA, A. V.: Efficiency of Legal Regulation of Procedural Relations in Ukraine. In: Visnyk of Uzhhorod National University. Series: Law, 2019, Vol. 2, No. 58. ISSN 2307-3322, p. 105-109.

EURÓPSKA CHARTA MIESTNEJ SAMOSPRÁVY AKO VYJADRENIE PRINCÍPU SUBSIDIARITY – PERSPEKTÍVA POĽSKÉHO PRÁVNEHO SYSTÉMU

THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AS AN EXPRESSION OF THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY – THE PERSPECTIVE OF THE POLISH LEGAL SYSTEM

Paweł Świtał[1], Wojciech Wojtyła[2]

Abstrakt

Európska charta miestnej samosprávy, prijatá v roku 1985, je jedným z kľúčových základov súčasného chápania miestnej samosprávy v Európe, najmä pokiaľ ide o zásadu subsidiarity. Tento dokument zohral dôležitú úlohu pri formovaní poľského modelu miestnej samosprávy po roku 1989, čo sa odrazilo v ústavných a zákonných riešeniach. Cieľom tohto príspevku je predstaviť Európsku chartu miestnej samosprávy ako vyjadrenie princípu subsidiarity a diskutovať o tom, ako tieto princípy fungujú v praxi v poľskom právnom a politickom systéme. Analýza sa bude týkať ako normatívneho základu tohto vzťahu, tak aj vybraných aspektov praxe miestnej samosprávy v Poľsku, ktoré ilustrujú mieru, do akej bola myšlienka subsidiarity implementovaná štyridsať rokov po prijatí charty.

Kľúčové slová

obec, subsidiarita, Európska charta miestnej samosprávy, komunita miestnej samosprávy, sociálna participácia

Abstract

The European Charter of Local Self-Government, adopted in 1985, is one of the key foundations of the contemporary understanding of local government in Europe, particularly with regard to the principle of subsidiarity. This document played an important role in shaping the Polish model of local government after 1989, finding reflection in constitutional and statutory solutions. The aim of this paper is to present the European Charter of Local Self-Government as an expression of the principle of subsidiarity and to discuss how these principles function in practice in the Polish legal and political system. The analysis will cover both the normative basis of this relationship and selected aspects of local government practice in Poland, which illustrate the degree to which the idea of subsidiarity has been implemented forty years after the adoption of the Charter.

[1] Doctor of Law, Assistant Professor, Department of Administrative Law and Administrative Science, Faculty of Law and Administration, University of Radom. Email: p.swital@urad.edu.pl

[2] Habilitated Doctor, proffesor university of humanities in philosophy, University Professor, Department of Theory, History and Philosophy of Law, Faculty of Law and Administration, University of Radom. Email: w.wojtyla@urad.edu.pl

Keywords
municipality, subsidiarity, European Charter of Local Self-Government, local government community, social participation

Introduction

The year 2025 marks a special moment in the history of European local government, as it will be forty years since the adoption of the European Charter of Local Self-Government, a Council of Europe[3] document that became the foundation of the modern understanding of local government on the continent. The Charter, signed in Strasbourg on 15 October 1985, established the principles of local autonomy, democratic participation of citizens in the exercise of power and, most importantly, the principle of subsidiarity, according to which public decisions should be taken at the lowest possible level, closest to the citizens.

This document is of particular importance for Poland. Although it was adopted before the political transformation in Central and Eastern Europe, it was its ratification in 1993 and the implementation of the Charter's principles into the Polish legal system after 1989 that provided an important impetus for the development of a modern model of local government. The principle of subsidiarity, expressed both in the Charter and in the 1997 Constitution of the Republic of Poland[4], has become one of the pillars of the Polish public administration system and a point of reference for relations between the state and local communities. D. Kurzyna-Chmiel rightly points out that it clearly emphasises the essence of local government, which is the local community. It is therefore: 'the right and ability of local communities, within the limits defined by law, to direct and manage a substantial part of public affairs on their own responsibility and in the interests of their inhabitants. [5]

The aim of this paper is to present the European Charter of Local Self-Government as an expression of the principle of subsidiarity and to discuss how these principles function in practice in the Polish legal and political system. The analysis will cover both the normative basis of this relationship and selected aspects of local government practice in Poland, which illustrate the degree to which the idea of subsidiarity has been implemented forty years after the adoption of the Charter.

[3] European Charter of Local Self-Government, drawn up in Strasbourg on 15 October 1985 (Journal of Laws of 1994, No. 124, item 607, as amended).
[4] The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 (Journal of Laws No. 78, item 483, as amended).
[5] D. Kurzyna-Chmiel, Samorząd terytorialny - teraźniejszość i wnioski na przyszłość, Samorząd Terytorialny 2020, no 9, p. 8.

I. Constitutional regulation of subsidiarity

The Constitution is one of many European fundamental laws that broadly and relatively comprehensively formulate the constitutional foundations of local government.[6] The most direct reference to the principle of subsidiarity is found in the Preamble to the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997, which reads:

> ,,establishing the Constitution of the Republic of Poland, (...) wishing to guarantee the rights of citizens forever, (...) strengthening the rights of citizens and their communities".

This wording indicates that the principle of subsidiarity is a constitutional value of a systemic nature, and therefore applies to the interpretation of the entire constitutional order. Its purpose is to shape relations between the state and society in such a way that as many tasks as possible are carried out at the level closest to citizens – by local communities, social organisations and local government.

The essence of the principle of subsidiarity, as emphasised by B. Dolnicki, is the pursuit of the most rational division of power between the various levels of its structure on the basis of the criterion of effectiveness.[7] If the constitution of a given country provides for local government participation in the exercise of a significant part of public authority, then it would not be appropriate to divide tasks and competences exclusively between state (central) administrative bodies.[8] Instead, it should take into account the principle of subsidiarity. This principle therefore applies primarily to local government.[9] Furthermore, it plays an important role in administrative law as a whole in defining the regulatory role of the state and the permissible scope of administrative interference with citizens.[10] It should serve to respect the rights of citizens and the communities to which they belong, rather than to petrify the existing stock of rights of citizens and their communities.[11]

The principle of subsidiarity can be applied most broadly to the functioning of local government. Article 15 of the Polish Constitution expresses one of the fundamental principles

---

[6] H. Izdebski, Komentarz do Konstytucji RP. Art. 15, 16, 163–172, Warszawa 2020, p. 28–32.
[7] B. Dolnicki, Nadzór nad samorządem terytorialnym, Katowice 1993, p. 27.
[8] T. E. Schnapp, Samorząd jako element polityki porządku państwowego, Samorząd Terytorialny 1991, no 7–8, p. 4–5.
[9] M. Adamczyk, Zasada subsydiarności i jej znaczenie dla funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce, Prawo. Administracja. Kościół 2003, no 1–2, p. 5–15.
[10] I. Lipowicz, in: J. Boć (ed.), Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku, Wrocław 1998, p. 43–45.
[11] P. Chmielnicki, Istotna część zadań publicznych i zasada subsydiarności jako konstytucyjne dyrektywy określające zakres działania samorządu terytorialnego i ich realizacja w ustawodawstwie i w orzecznictwie, (in:) P. Sarnecki (ed.), Samorząd terytorialny zasady ustrojowe i praktyka, Warszawa 2005, p. 57–58.

of state organisation, namely the decentralisation of public authority. This means that the performance of public tasks is not concentrated solely in the hands of central authorities, but is delegated to various levels of local government, which operate closer to the citizen. S. Patyra points out that one of the most obvious manifestations of contemporary decentralisation is the development of local government. Its essence concerns the performance of public tasks in the field of administration by non-state entities, although obviously connected with the state and not sovereign in relation to it. The lack of autonomy of local government in relation to the state is a necessary consequence of unitarianism, which is expressed in the Polish system by the content of Article 3 of the Constitution (The Republic of Poland shall be a unitary state). [12] D. Kurzyna-Chmiel notes, however, that it is the state that decides which tasks are performed by the government administration and which by decentralised local government. It should be pointed out that there is no material criterion that would allow for a clear distinction between the tasks of local government and government administration and which would also make it possible to entrust local government exclusively with public tasks of a local nature..[13]

The territorial system of the Republic of Poland is based on the division of the state into territorial units whose boundaries and competences take into account existing social, economic and cultural ties. This division is intended to ensure that these units have a real capacity to perform the public tasks entrusted to them independently. This system implements the principle of subsidiarity, according to which tasks should be performed as close to the citizen as possible.

According to this principle, the state cannot restrict citizens' initiative, act on their behalf, deprive them of choice, or take responsibility for them. The principle of subsidiarity expresses the individual's duty to make full use of their own resources, capabilities and rights.[14] As the Supreme Administrative Court rightly points out, the state should support individuals, families and groups, and should not take over tasks that they can perform on their own. Intervention by the state or larger communities should only take place when the tasks exceed the capabilities of an individual or small community. The principle of subsidiarity, in relation to public administration bodies, assumes that the widest possible range of tasks should be performed by the level of government closest to the citizen. Higher-level authorities should support and complement the activities of lower-level authorities, unless they are self-sufficient.

---

[12] S. Patyra, Podstawowe zasady ustroju w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, (in:) E. Gdulewicz (ed.), Konstytucyjny system organów państwowych, Lublin 2015, p. 55–56.

[13] D. Kurzyna-Chmiel, Samorząd terytorialny - teraźniejszość i wnioski na przyszłość, Samorząd Terytorialny 2020, no 9, p. 12.

[14] Judgment of the Provincial Administrative Court in Olsztyn of 5 December 2024, II SA/Ol 783/24, LEX No. 3814517.

Matters concerning citizens should be dealt with by the authorities closest to them, while decisions at higher levels may be taken in cases where this is more effective and where it exceeds the capabilities of lower-level structures. The primacy and autonomy of the individual and the position of lower communities vis-à-vis higher ones should be strengthened. This principle not only encourages action, but also discourages passivity and overprotectiveness on the part of the state.[15]

The Constitution also refers to the definition of specific rules governing local government. Local government performs public tasks not reserved by the Constitution or statutes for other public authorities. The basic unit of local government is the municipality. The municipality performs all local government tasks not reserved for other local government units.[16] Local government units have legal personality. They have ownership rights and other property rights. Local government units perform their tasks through legislative and executive bodies. Members of the local government community may decide, by way of a referendum, on matters concerning that community, including the dismissal of a directly elected local government body. The activities of local government are subject to supervision from the point of view of legality.

II. Local government community

In accordance with the applicable provisions of Polish law, residents of basic territorial units form a local government community. The term 'community' in relation to local government units is used both in the Constitution of the Republic of Poland and in local government acts. A local government community consists of citizens who participate in the exercise of public authority and are the recipients of the actions of their elected representatives who are members of public authorities.[17]. The introduction of the concept of community into the law defining the legal nature of local government in Poland makes sense not only from a legal perspective, but also from an axiological one. By referring to a 'local government community', Polish legislators clearly expressed their intention that local government units should be communities acting not only autonomously, but also collectively.

However, in Polish administrative law doctrine, the concept of a „local government community' is a subject of debate. Jan Boć argues that 'the concept of community used by the

[15] Judgment of the Supreme Administrative Court of 19 October 2018, I OSK 2806/18, LEX No. 2604180.
[16] Article 164 of the Constitution of the Republic of Poland
[17] P. Świtał, Gwarancje prawne udziału mieszkańców we współzarządzaniu gminą, Radom 2019, p. 139-140.

legislator to refer to all residents of a territory legally designated as a municipality has a qualifying value that cannot be taken literally"[18]. According to this author, the use of the term 'community' in doctrine is an expression of the idea of the distinctiveness of the municipality rather than a value with which any legal effects should be associated[19].

The legal meaning of the term „local government community" is emphasised by Iwona Skrzydło-Niżnik. She argues that "the term local government community used by the legislator should be interpreted as qualified by law and created by virtue of an act, without any element of the will of the residents, but solely on the basis of the fact of residing in a given area – all residents of a given basic territorial division of the state – whose fundamental, basic, common and legal interest is a situation protected by law, consisting in the expectation that self-government (understood as a common function, common interest) by all residents, through municipal authorities, in important public matters of a municipal, local and regional nature, will take place taking into account the legally measurable good of all residents with the legally protected individual interests of community members, which can be defined as the right of a community member to self-fulfilment within a given community"[20].

At this point, it is reasonable to ask what a community essentially is and how it differs from a society. In everyday language, these two terms are often used interchangeably, but philosophical analysis reveals significant differences between them. Society refers to groups of various kinds. It can be analysed from the perspective of psychology, philosophy, law and sociology. Mieczysław A. Krapiec writes that, in the most general sense, human society „is a set of mutual relationships, dependencies and interactions between individuals and human groups, as well as the entities associated with them"[21]. From an ontological point of view, a community is a group of people connected by a set of certain relationships. It is founded on human individuals – persons, although it is not limited to them[22].

From the point of view of the personal subjectivity of members of a given society (social group), community is more important than society[23]. A community is not synonymous with society, as not every society can be described as a community. A community is more than just

---

[18] Prawo administracyjne, ed. J. Boć, Wrocław 1997, p. 175.
[19] Ibidem.
[20] I. Skrzydło-Niżnik, Znaczenie pojęcia wspólnoty samorządowej dla tworzenia i stosowania prawa administracyjnego, in: ‚Prawo administracyjne w okresie transformacji ustrojowej, ed. E. Knosala, A. Matan, G. Łaszczyca, Zakamycze 1999, p. 251.
[21] M.A. Krąpiec, Człowiek i prawo naturalne, Lublin 1986, p. 174.
[22] W. Stróżewski, Filozoficzne podstawy samorządności, in: Idem, O wielkości. Szkice z filozofii człowieka, Kraków 2002, p. 240.
[23] K. Wojtyła, Osoba: podmiot i wspólnota, in: ‚Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski ad others., Lublin 1994, p. 395.

a local community. Social belonging seems to be something different from community membership, as it indicates a well-established bond. For a community to be formed, it is essential that its members share values and have a sense of both a common tradition and a common future[24]. Dietrich von Hildebrand draws attention to this, writing: „The shared experience of values connects people subjectively and objectively; every authentic value brings together people who find themselves within its sphere of influence."[25]. It seems that among the values that form a community, the common good occupies a special place. It is for the sake of achieving this good that a community is formed. The goal of every local government is to achieve this good and to ensure that it is truly common, i.e. accessible to everyone[26].

There are, of course, various communities that human beings form together. Among them, we distinguish natural communities, such as family and nation. Membership in these communities is determined by birth, a factor over which we have no control. Artificial communities, i.e. those to which an individual belongs by virtue of their own choice, include associations, societies, parties, etc. However, in each case, for a community to exist, a bond must be formed as a result of a conscious choice and the experience of interpersonal relationships[27]. Drawing attention to the dynamic nature of community, Witold Starnawski writes: "Community is not only a given fact, but also a task and a challenge for human cognition and will. People live in different communities, some of which they choose, but most of which they are thrown into due to circumstances beyond their control. In each case, however – whether the community is chosen or existing – the bond that connects them to the community is actualised and becomes something more than a natural fact – a community bond – only after they consciously define their relationship to that community"[28]. This also applies to the local government community.

The subjectivity of the community strengthens the process of 'bottom-up' self-organisation. The initiative resulting from self-government is of key importance in this process. Local communities are best placed to identify their current needs and what is most important to them. Supporting them and encouraging them to take their own actions, with a view to both

---

[24] V. van Dyke, Collective Entities and Moral Rights: Problems in Liberal-Democratic Thought, The Journal of Politics 1982, no 1, p. 23, quoted from: M. Piechowiak, Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego, Warszawa 2012, p. 43.

[25] D. von. Hildebrand, Metafizyka wspólnoty, Kraków 2012, p. 172.

[26] W. Stróżewski, Filozoficzne podstawy samorządności, in: Idem, O wielkości. Szkice z filozofii człowiek, Kraków 2002, p. 247.

[27] K. Wojtyła, Osoba: podmiot i wspólnota, in: Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, ed. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski ad others., Lublin 1994, p. 394.

[28] W. Starnawski, Wychowawcza rola prawdy w kształtowaniu wspólnoty według Karola Wojtyły, Lublin 2003, (maszynopis), quoted from: W. Chudy, Osoba ludzka w społeczeństwie, in: Katolicka Nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego, red. S. Fel, J. Kupny, Katowice, 2007, p. 52.

their development and the good of society as a whole, remains an important task for public authorities.

III. The municipality as the basic unit of local government

Municipal autonomy[29], covering organisational, financial and task-related aspects, it is one of the pillars of the contemporary model of local government in Poland. This model is fully in line with the principles set out in the European Charter of Local Self-Government, which emphasises that the right to local self-government means the real ability of local communities to regulate and manage a significant part of public affairs in their own interests and those of their residents. In this context, the municipality appears not only as the basic unit of territorial division of the state, but above all as a key entity implementing the idea of decentralisation of public authority, constituting a bridge between the community of residents and the structure of the state.

The independence of local government [...] is a principle of the political system which the legislator is obliged to take into account and implement in the process of law-making. [...] It constitutes a subjective right (under public and private law) granted to each local government unit. [...] This means that: local government units, within the limits of the law, in order to perform public tasks [...] may, on their own behalf and on their own responsibility, to the exclusion of other entities, in particular state authorities, undertake and perform all activities (decisions) falling within the scope of their activities, and in the event of a violation of their subjective rights (both in the sphere of imperium and dominium) by the action or omission of other entities, they are entitled to a claim against the other entity covered by this legal situation and the right to apply to the court to protect their independence.[30]

The principle of subsidiarity serves, as T. Bąkowski points out, to demonopolise power, although studies on subsidiarity obviously cover a broader perspective of issues and tasks that do not necessarily have to be accompanied by authoritarian behaviour although it is indisputable that territorial decentralisation leads to the transfer of broadly understood power to local government units and their bodies within a specific scope, including by entrusting them with the competence to shape the legal situation of addressees by means of administrative decisions or local law acts. The participation of local government in the exercise of public authority is currently enshrined in the Constitution. According to Article 16 of the Constitution of the

[29] Act of 8 March 1990 on municipal self-government, i.e. Journal of Laws of 2025, item 1153, as amended.
[30] A. Chorążewska, J. Jagoda, Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne w gminie a wartości konstytucyjne, Studia Iurdica Agraria 2012, no 10, p. 43-75.

Republic of Poland: „Local government shall participate in the exercise of public authority. Local government shall perform a significant part of the public tasks assigned to it by law on its own behalf and on its own responsibility."[31] M. Augustyniak points out that independence guaranteed by a normative supervisory network enables the achievement of the fundamental objective, which is to meet the needs of residents of territorial communities.[32]

Taking the municipality as the starting point for any discussion on local government, it should be noted that, on the one hand, it can be a 'beneficiary' of subsidiarity, and on the other hand, it can provide assistance itself. Under no circumstances can subsidiarity be equated solely with supporting local governments. D. Waldziński points out that when local governments are supported by government administration bodies or economic organisations, we are dealing with the principle of external subsidiarity, while when municipalities support civic organisations, municipal units and budgetary institutions or economic entities, we are dealing with internal subsidiarity.[33]

Subsidiarity should recognise citizens' right to independently define and solve problems, including those falling within the sphere of public tasks, support their activities and enable them to carry out these tasks in accordance with applicable legal standards.[34] It is believed that an efficient state, which provides local communities with ample opportunities to act for their own good and for the good of the whole country, should be organised on the basis of the principle of subsidiarity.[35] Local communities have complete freedom of action in any matter that is not excluded from their competence or does not fall within the competence of other authorities. As a rule, responsibility for public affairs should primarily lie with those authorities that are closest to the citizens. When entrusting these functions to another authority, the scope and nature of the task and the requirements of efficiency and economy should be taken into account.[36] Social civic activity consists in the joint and conscious articulation, implementation and defence of the interests (needs, aspirations) of a social group by its members.[37] Public engagement can take the following forms: consultations; the creation of advisory and consultative councils; public

---

[31] T. Bąkowski, Samorząd terytorialny jako użyteczny element ustrojowy państwa z punktu widzenia interesu jednostki, Gdańskie Studia Prawnicze 2020, no 1, p. 12.
[32] M. Augustyniak, O potrzebie odpolitycznienia samorządu gminnego - marzenie normatywne, Samorząd Terytorialny 2020, no 7-8, p. 44-53.
[33] D. Waldziński, Miejsce i rola samorządów lokalnych w polskiej polityce morskiej, Gdańsk 1999, p. 97–98.
[34] Supervisory decision of the Kujawsko-Pomorskie Province Governor of 18 January 2008, WNiK.IV.PK.0911-3/08, LEX No. 368097.
[35] P. Łysoń, Projekt kształtu terytorialnego 13 dużych województw – regionów, Samorząd Terytorialny 1998, no 1–2, p. 48.
[36] EKSL, Art. 4 ust. 2 i 3.
[37] P. Gliński, H. Palska, Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej, in: Elementy nowego ładu, ed. H. Domański, A. Rychard Warszawa 1997, p. 365-366.

hearings; the implementation of public tasks by non-public actors – including non-governmental organisations – in order to improve their quality; electoral (political) participation, understood as passive or active participation in elections and referendums at various levels of government, and compulsory (mandatory) participation, understood as the compulsory activity of citizens necessary for the functioning of the political community and the fulfilment of the state's basic tasks. Examples of such participation include the obligation to pay taxes and serve as a lay judge.[38] The benefits of co-management and citizen participation in the public life of a local government unit are manifold. It ensures accurate identification of social problems and allows for finding acceptable ways to solve them. The participation of the local community in the two above-mentioned processes can contribute to reducing conflicts within the group as well as conflicts with public authorities. Another benefit of basing public administration on citizen participation is the activation of the local community (which, except in extreme cases, remains passive towards authoritarian governments). Thanks to participation, social groups and organisations become involved in the joint implementation of public tasks.[39]

Conclusion

The principle of subsidiarity, expressed in the preamble to the Polish Constitution and elaborated in the provisions on local government, is the foundation of the contemporary Polish model of the state. Its significance is both political and social: it regulates the division of powers between central and local government, but also emphasises the need to support civic initiatives and the development of civil society.

However, the experience of the last 40 years shows that the full implementation of this principle requires not only an appropriate legal framework, but also a culture of cooperation between the state, local government and citizens. Subsidiarity should not be treated solely as a technical rule for the division of tasks, but as a constitutional value and ethical principle that strengthens the independence of local communities, promotes social participation and builds citizens' trust in public institutions.

Looking back on the 40 years since the Charter came into being, it can be said that Poland has largely fulfilled its objectives by creating a system of local government based on independence, decentralisation and accountability. However, the challenges facing local government today – related, among other things, to the financing of tasks, cooperation between levels of administration and citizen participation in decision-making – show that the principle

[38] Ibidem.
[39] P. Świtał, Gwarancje prawne udziału…. op.cit. p. 277-282.

of subsidiarity remains a living and current challenge. Its further development is crucial for strengthening local democracy and the effective functioning of a state based on the ideas of cooperation and solidarity. For this to happen, it is worth promoting the ideas of civil society, which, through its involvement, builds local prosperity and, thus, the prosperity of the region and the country.

BIBLIOGRAPHY

Act of 8 March 1990 on municipal self-government (i.e. Journal of Laws of 2025, item 1153, as amended).

ADAMCZYK, M.: Zasada subsydiarności i jej znaczenie dla funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce, Prawo. Administracja. Kościół 2003, no 1–2, p. 5–15. ISSN 1644-9924.

AUGUSTYNIAK, M.: O potrzebie odpolitycznienia samorządu gminnego - marzenie normatywne, Samorząd Terytorialny 2020, no 7-8, p. 44-53. ISSN: 0867-4973.

BĄKOWSKI, T.: Samorząd terytorialny jako użyteczny element ustrojowy państwa z punktu widzenia interesu jednostki, Gdańskie Studia Prawnicze 2020, no 1, p. 12. ISSN: 1734-5669.

CHMIELNICKI, P.: „Istotna część zadań publicznych" i zasada subsydiarności jako konstytucyjne dyrektywy określające zakres działania samorządu terytorialnego i ich realizacja w ustawodawstwie i w orzecznictwie, in: P. Sarnecki (ed.), Samorząd terytorialny zasady ustrojowe i praktyka, Warszawa 2005: SGH, p. 57–58.

CHORĄŻEWSKA, A., JAGODA, J.: Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne w gminie a wartości konstytucyjne, Studia Iurdica Agraria 2012, nr 10, p. 43-75. ISSN 1642-0438.

DOLNICKI, B.: Nadzór nad samorządem terytorialnym, Katowice: Uniwersytet Śląski 1993, ISBN: 8322605315, p. 27.

DYKE VAN, V.: Collective Entities and Moral Rights: Problems in Liberal-Democratic Thought, „The Journal of Politics" 1982, no 1, p. 23, quoted from: M. PIECHOWIAK, Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego, Warszawa: Biuro Trybunału Konstytucyjnego 2012, ISBN: 978-83-87515-61-4, p. 43.

European Charter of Local Self-Government, drawn up in Strasbourg on 15 October 1985 (Journal of Laws of 1994, No. 124, item 607, as amended).

GLIŃSKI, P., PALSKA, H.: Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej, in: H. Domański, A. Rychard (ed.): Elementy nowego ładu, Warszawa 1997: Wydawnictwo IFiS PAN, ISBN: 8386166878, p. 365-366.

HILDEBRAND VON D.: Metafizyka wspólnoty, Kraków: WAM 2012, ISBN: 9788375051315, p, 172.
IZDEBSKI H.: Komentarz do Konstytucji RP. Art. 15, 16, 163–172, Warszawa 2020: Difin, ISBN: 9788380852617, p. 28–32.
Judgment of the Provincial Administrative Court in Olsztyn of 5 December 2024, II SA/Ol 783/24, LEX No. 3814517.
Judgment of the Supreme Administrative Court of 19 October 2018, I OSK 2806/18, LEX No. 2604180.
KRĄPIEC, M. A.: Człowiek i prawo naturalne, Lublin 1986: Wydawnictwo św. Tomasza z Akwinu, ISBN: 978-83-60144-29-9, p. 174.
KURZYNA-CHMIEL, D., Samorząd terytorialny - teraźniejszość i wnioski na przyszłość, Samorząd Terytorialny 2020, no 9, p. 8. ISSN: 0867-4973
LIPOWICZ, I.: in: J. Boć (ed.), Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku, Wrocław 1998: Kolonia Limited, ISBN: 839084154, p. 43–45.
ŁYSOŃ, P.: Projekt kształtu terytorialnego 13 dużych województw – regionów, Samorząd Terytorialny 1998, no 1–2, p. 48. ISSN: 0867-4973.
PATYRA, S.: Podstawowe zasady ustroju w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, (in:) E. Gdulewicz (ed.), Konstytucyjny system organów państwowych, Lublin 2015: Libropolis, ISBN: 978-83-63761-56-1, p. 55–56.
RYCHARD, A. (ed.): Elementy nowego ładu, Warszawa 1997: Wydawnictwo IFiS PAN, ISBN 8386166878, p. 18–22.
SCHNAPP, T. E.: Samorząd jako element polityki porządku państwowego, Samorząd Terytorialny 1991, no 7–8, p. 4–5. ISSN: 0867-4973
SKRZYDŁO-NIŻNIK, I.: Znaczenie pojęcia wspólnoty samorządowej dla tworzenia i stosowania prawa administracyjnego, in: Prawo administracyjne w okresie transformacji ustrojowej, ed. E. Knosala, A. Matan, G. Łaszczyca, Zakamycze: Kolonia Limited 1999, ISBN: 838811431X, p. 251.
STARNAWSKI, W.: Wychowawcza rola prawdy w kształtowaniu wspólnoty według Karola Wojtyły, Lublin 2003, (typescript), quoted from: W. Chudy, Osoba ludzka w społeczeństwie, in: Katolicka Nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego, ed. S. Fel, J. Kupny, Katowice, 2007: Księgarnia św. Jacka, ISBN: 9788370305994, p. 52.
STRÓŻEWSKI, W.: Filozoficzne podstawy samorządności, w: tenże, „O wielkości. Szkice z filozofii człowieka, Kraków 2002: Wydawnictwo Znak, ISBN: 8324002243, p. 240.

Supervisory decision of the Kujawsko-Pomorskie Province Governor of 18 January 2008, WNiK.IV.PK.0911-3/08, LEX No. 368097.
ŚWITAL, P.: Gwarancje prawne udziału mieszkańców we współzarządzaniu gminą, Radom 2019: INW SPATIUM, ISBN: 978-83-66017-47-4, p. 139-140.
The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 (Journal of Laws No. 78, item 483, as amended).
WALDZIŃSKI, D.: Miejsce i rola samorządów lokalnych w polskiej polityce morskiej, Gdańsk 1999: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, ISBN : 8388007122, p. 97–98.
WOJTYŁA, K.: Osoba: podmiot i wspólnota, w: „Osoba i czyn" oraz inne studia antropologiczne, ed. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski and others., Lublin 1994: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ISBN: 8385291679, p. 395.

PRÁVNA OCHRANA MALOLETÝCH VO VIRTUÁLNOM PROSTREDÍ[1]

LEGAL PROTECTION OF MINORS IN VIRTUAL ENVIRONMENTS

Lilla Garayová [2]

Abstrakt

V kontexte vznikajúcich imerzných digitálnych prostredí táto štúdia skúma, ako metaverse ovplyvňuje práva detí, na základe Dohovoru OSN o právach dieťaťa (CRC). Analyzuje, ako sú základné práva detí ovplyvnené otázkami, ako sú ochrana osobných údajov a profilovanie v všadeprítomných virtuálnych priestoroch založených na údajoch, vystavenie škodlivému alebo nevhodnému obsahu a správaniu a obmedzenia slobody prejavu detí online. Analýza odhaľuje významné medzery v súčasných právnych a regulačných rámcoch, ktoré často zaostávajú za technologickými inováciami, čím sa maloletí stávajú zraniteľnými vo virtuálnom prostredí. Na odstránenie týchto medzier článok navrhuje realizovateľné odporúčania na posilnenie ochrany práv detí v imerzných digitálnych priestoroch, ako je aktualizácia a harmonizácia zákonov tak, aby odrážali realitu metaverse, a podpora stratégií zameraných na deti a digitálnu inklúziu. Zosúladením nových politík s princípmi CRC a zameraním sa na najlepší záujem dieťaťa sa štúdia snaží zabezpečiť, aby boli práva detí v metaverse dôsledne dodržiavané.[3]

Kľúčové slová

práva detí; Metaverse; Dohovor OSN o právach dieťaťa (CRC), ochrana osobných údajov, škodlivý obsah, sloboda prejavu, digitálna inklúzia.

Abstract

In the context of emerging immersive digital environments, this study examines how the metaverse affects children's rights, based on the UN Convention on the Rights of the Child (CRC). It analyzes how children's fundamental rights are affected by issues such as privacy and profiling in ubiquitous data-driven virtual spaces, exposure to harmful or inappropriate content and behavior, and restrictions on children's freedom of expression online. The analysis reveals significant gaps in current legal and regulatory frameworks, which often lag behind technological innovations, leaving minors vulnerable in the virtual environment. To address these gaps, the article proposes actionable recommendations to strengthen the protection of children's rights in immersive digital spaces, such as updating and harmonizing laws to reflect the reality of the metaverse and promoting child-focused and digitally inclusive strategies.

Keywords

children's rights, Metaverse, UN Convention on the Rights of the Child (CRC), data protection, harmful content, freedom of expression, digital inclusion.

---

[1] Táto práca bola podporovaná Grantovou agentúrou Academia Aurana základe zmluvy č. GAAA/2024/39.

[2] Doc. JUDr. PhDr. Lilla Garayová, PhD., LL.M. Prodekanka Fakulty práva, docentka, Ústav medzinárodného práva, Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Slovensko, lilla.garayova@paneurouni.com, ORCID: 0000-0002-7999-4823.

[3] Táto práca bola podporovaná Grantovou agentúrou Academia Aurana základe zmluvy č. GAAA/2024/39.

Úvod

Imersívne digitálne prostredia, často nazývané metaverse, sa rýchlo stávajú priestormi, kde deti učia, hrajú sa, socializujú sa a dokonca aj pracujú. Desiatky miliónov mladých ľudí sa už zapájajú do virtuálnych svetov a herných platforiem, čo signalizuje hlboký vplyv, ktorý môžu tieto technológie mať na maloletých.[4] Medzinárodné právo definuje každého, kto má menej ako 18 rokov, ako dieťa, a preto všetci používatelia v tejto vekovej skupine majú nárok na osobitnú ochranu a práva zakotvené v zmluvách, ako je Dohovor OSN o právach dieťaťa (CRC) (1989).[5] Zásady CRC – nediskriminácia, najlepší záujem dieťaťa, právo na život a rozvoj a rešpektovanie názorov dieťaťa – sa v plnej miere uplatňujú aj v digitálnom kontexte. Výbor OSN pre práva dieťaťa potvrdil, že *„práva každého dieťaťa musia byť rešpektované, chránené a naplňované v digitálnom prostredí“.*[6] To znamená, že s rozširovaním metaverse majú štáty a ďalšie subjekty povinnosť zabezpečiť, aby maloletí neboli ponechaní napospas nekontrolovanému virtuálnemu divokému západu. Zároveň je potrebné dodržiavať práva detí na prístup k prospešným technológiám, na účasť a na vyjadrovanie svojho názoru. Táto štúdia skúma právne, etické a politické rozmery práv detí v metaverse a navrhuje, ako možno prispôsobiť a inovovať medzinárodné a regionálne rámce na ochranu mladých používateľov. Kľúčové oblasti záujmu zahŕňajú ochranu údajov a profilovanie, vystavenie škodlivému obsahu, slobodu prejavu a účasti, komerčné vykorisťovanie, spravodlivý prístup a inklúziu, ako aj citlivé otázky jurisdikcie a vynútiteľnosti práva v bezhraničných virtuálnych svetoch. Po analýze existujúcich zákonov a vznikajúcich medzier štúdia ponúka realizovateľné odporúčania na posilnenie ochrany práv detí v imerzných online prostrediach.

Medzinárodný právny rámec pre digitálne práva detí

Dohovor o právach dieťaťa (CRC) poskytuje komplexný základ pre práva detí, ktoré štáty musia dodržiavať *„vo všetkých opatreniach týkajúcich sa detí“* (článok 3, najlepší záujem dieťaťa).[7] Podľa CRC majú deti občianske práva (napr. sloboda prejavu a prístup k primeraným informáciám, články 13 a 17), súkromie (článok 16), ochranu pred všetkými formami násilia a

[4] UNICEF Innocenti: The Metaverse, Extended Reality and Children [online]. May 2023. Publication by UNICEF Innocenti and Diplo, authors Steven Vosloo, Melanie Penagos (UNICEF), Vladimir Radunovic, Boris Begovic, Stephanie Borg Psaila (Diplo) [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://www.unicef.org/innocenti/reports/metaverse-extended-reality-and-children

[5] UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, 20 November 1989.

[6] UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD: General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. CRC/C/GC/25, 2 March 2021.

[7] UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, 20 November 1989.

vykorisťovania (články 19, 34, 36), vzdelanie a hru (články 28, 31), slobodu myslenia a náboženstva (článok 14), slobodu združovania (článok 15), nediskrimináciu (článok 2) a ďalšie. Tieto práva sú vzájomne závislé a platia online rovnako ako offline. Článok 12 uznáva právo detí byť vypočuté v záležitostiach, ktoré sa ich týkajú – tento princíp sa vzťahuje aj na tvorbu digitálnej politiky a návrh virtuálnych priestorov. V roku 2021 Výbor pre práva dieťaťa vydal Všeobecný komentár č. 25 (2021) o právach detí v súvislosti s digitálnym prostredím, ktoré výslovne interpretuje CRC pre online éru. Všeobecný komentár č. 25 zdôrazňuje, že digitálne technológie môžu podporovať, presadzovať a chrániť práva detí, ak sú riadne regulované, ale zároveň predstavujú vážne riziko porušovania práv. Poskytuje štátom usmernenia na aktualizáciu právnych predpisov, politík a postupov v odvetví s cieľom zabezpečiť, aby všetky práva detí boli presadzované a chránené v digitálnom priestore. Najlepší záujem dieťaťa musí byť primárnym hľadiskom pri regulácii akýchkoľvek digitálnych služieb, ktoré sú prístupné deťom.

Okrem CRC sa digitálnymi právami detí zaoberá aj rad medzinárodných a regionálnych nástrojov. Rada Európy napríklad potvrdila, že ľudské práva (vrátane práv detí) *„platia rovnako online aj offline“*, a vypracovala konkrétne usmernenia, ako napríklad odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec (2018)7 o právach detí v digitálnom prostredí.[8] Tieto usmernenia naliehavo vyzývajú štáty, aby zákonom zakázali profilovanie detí – definované ako akékoľvek automatizované spracúvanie osobných údajov na účely analýzy alebo predpovedania správania dieťaťa – s výnimkou veľmi obmedzených okolností, keď je to v najlepšom záujme dieťaťa. Vyzývajú tiež vlády a podniky, aby bojovali proti online nebezpečenstvám, ako je kyberšikana, sexuálne vykorisťovanie a vystavenie škodlivému obsahu, prostredníctvom jasných politík a ochranných opatrení. Dohovor Rady Európy z Lanzarote (2007) konkrétne ukladá štátom povinnosť kriminalizovať sexuálne vykorisťovanie a zneužívanie detí, a to aj v kyberpriestore, čo je veľmi dôležité, keďže páchatelia môžu cieliť na deti prostredníctvom metaverse platforiem.[9] V roku 2022 prijala Rada Európy Stratégiu pre práva dieťaťa (2022–2027), ktorá uprednostňuje digitálne práva a bezpečnosť detí, pričom konštatuje, že *„ešte väčšia pozornosť*

[8] COUNCIL OF EUROPE, COMMITTEE OF MINISTERS: Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2018 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016808b79f7

[9] DOHOVOR Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (Lanzarote, 2007). Council of Europe Treaty Series No. 201.

by sa mala venovať ochrane detí a mladých ľudí v metaverse".[10] Regionálne súdy pre ľudské práva, ako napríklad Európsky súd pre ľudské práva, tiež vyvíjajú judikatúru s cieľom riešiť nové porušenia sprostredkované technológiami a zaobchádzajú s dohovormi ako s živým nástrojom, ktorý sa má uplatňovať v nových kontextoch.[11]

V rámci Európskej únie (EÚ) posilňujú práva detí prísne zákony o ochrane údajov a bezpečnosti online. Všeobecné nariadenie EÚ o ochrane údajov (GDPR) uznáva, že *„deti si zaslúžia osobitnú ochranu"* svojich osobných údajov, najmä pokiaľ ide o komerčné spracúvanie údajov, ako je marketing alebo profilovanie.[12] Článok 8 GDPR ukladá požiadavky na súhlas rodičov so spracovaním údajov mladších maloletých osôb a odôvodnenie 38 zdôrazňuje, že deti si menej uvedomujú riziká, a preto potrebujú väčšie záruky v súvislosti so spôsobom zberu a používania ich údajov. Nedávno zákon EÚ o digitálnych službách (DSA) (2022) zaviedol povinnosti pre online platformy posudzovať a zmierňovať systémové riziká pre maloleté osoby – vrátane prevencie alebo obmedzenia vystavenia nezákonnému a škodlivému obsahu.[13] V polovici roka 2024 Európska komisia zaviedla Kódex správania týkajúci sa vekovo primeraného dizajnu,[14] aby zabezpečila, že digitálne služby (vrátane budúcich virtuálnych svetov) budú *„vhodné pre deti už od návrhu"* a budú obsahovať funkcie ochrany súkromia, bezpečnosti a zabezpečenia prispôsobené potrebám detí. EÚ tiež aktualizovala svoju stratégiu Lepší internet pre deti (BIK+) (2022) s cieľom podporovať bezpečné a posilňujúce využívanie online technológií deťmi.[15] Na celosvetovej úrovni organizácie ako UNICEF vydali zásady práv detí, v ktorých vyzývajú vlády aj technologické spoločnosti, aby pri vývoji produktov súvisiacich s metaverse *„uprednostňovali najlepšie záujmy dieťaťa"* a spolupracovali pri

---

[10] COUNCIL OF EUROPE: Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022–2027) [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2022 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-child/1680a5ef27

[11] COUNCIL OF EUROPE – IEEE STANDARDS ASSOCIATION: The Metaverse and Its Impact on Human Rights, the Rule of Law and Democracy [online]. Strasbourg: Council of Europe Publishing / IEEE Standards Association, January 2024 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/the-metaverse-impact-on-and-its-impact-on-human-rights-the-rule-of-law/1680ae6bce

[12] REGULATION (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union L 119/1, 4 May 2016.

[13] REGULATION (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). Official Journal of the European Union L 277, 27 October 2022.

[14] EUROPEAN COMMISSION: Special Group on the EU Code of Conduct on Age-Appropriate Design [online]. Brussels: European Commission, last update 20 September 2023 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/group-age-appropriate-design

[15] EUROPEAN COMMISSION: A Digital Decade for children and youth: The new European strategy for a Better Internet for Kids (BIK+) [online]. Brussels: European Commission, 11 May 2022 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/the-new-european-strategy-for-a-better-internet-for-kids-bik/1680ae6bce

riešení škodlivého obsahu a správania v týchto vznikajúcich virtuálnych priestoroch.[16] Tieto rámce – medzinárodné zmluvy, regionálne predpisy a usmernenia v podobe *soft law* – spolu tvoria vyvíjajúci sa právny rámec na ochranu detí v imerzných digitálnych prostrediach. Ako však ukazujú nasledujúce časti, pri uplatňovaní týchto zásad v metaverse, kde existuje množstvo nových rizík a výziev, stále existujú významné medzery.

Ochrana údajov a profilovanie detí v metaverse

V metaverse je ochrana osobných údajov mimoriadne dôležitá, pretože imerzné technológie zhromažďujú obrovské množstvo dôverných údajov od používateľov – najmä detí. Zariadenia virtuálnej a rozšírenej reality sú zvyčajne vybavené radom senzorov, ktoré zachytávajú bezprecedentné množstvo informácií, vrátane fyziologických a biometrických údajov, ako sú pulz, pohyby očí, mimika, hlas a dokonca aj vzorce mozgových vĺn.[17] Štúdie odhadujú, že nosenie VR headsetu môže za pár minút vygenerovať milióny dátových bodov.[18] Tieto údaje napájajú algoritmy na profilovanie používateľov, čo platformám umožňuje sledovať správanie a preferencie dieťaťa na podrobnej úrovni a podľa toho personalizovať obsah alebo reklamy. Všeobecný komentár č. 25 varuje, že takéto automatizované systémy – ak nie sú kontrolované – môžu viesť k zaujatým alebo manipulatívnym výsledkom, napríklad filtrovaním informácií alebo usmerňovaním konania dieťaťa na komerčné účely.[19] Ešte závažnejšie je, že podrobné profily detí založené na biometrickej psychografii vyvolávajú obavy z porušenia ich práva na súkromie a psychickú integritu. Článok 16 Dohovoru o právach dieťaťa zaručuje deťom ochranu pred *„svojvoľným alebo nezákonným zasahovaním“* do ich súkromia, a táto ochrana sa musí rozšíriť aj na ochranu pred nedobrovoľným zhromažďovaním osobných údajov vo virtuálnom prostredí.

Nariadenie GDPR EÚ výslovne vyzdvihuje údaje detí ako predmet osobitnej ochrany, najmä proti profilovaniu alebo marketingovým praktikám, ktorým deti pravdepodobne úplne nerozumejú. V skutočnosti sa v odôvodnení 38 nariadenia GDPR zdôrazňuje, že maloletí si

---

[16] UNICEF INNOCENTI – GLOBAL OFFICE OF RESEARCH AND FORESIGHT: The Metaverse, Extended Reality and Children [online]. May 2023 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://www.unicef.org/innocenti/reports/metaverse-extended-reality-and-children

[17] BAILENSON, J.: Protecting non-verbal data tracked in virtual reality. In: JAMA Pediatrics [online], 2018 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/2694803

[18] O'HAGAN, J.: Privacy-Enhancing Technology and Everyday Augmented Reality: Understanding Bystanders' Varying Needs for Awareness and Consent. In: Proceedings of the ACM on Interactive, Mobile, Wearable and Ubiquitous Technologies

[19] UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD: General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. CRC/C/GC/25, 2 March 2021.

zaslúžia väčšiu ochranu, pretože *„môžu byť menej informovaní o rizikách, dôsledkoch a zárukách“* spojených so spracúvaním údajov.[20] V súlade s tým Výbor OSN pre práva dieťaťa vyzval štáty, aby zákonom zakázali profilovanie alebo cielenie na deti na komerčné účely – pre všetky deti, bez ohľadu na vek.[21] To znamená, že podniky by nemali zhromažďovať digitálne spisy o charakteristikách, záujmoch alebo správaní detí s cieľom získať z nich finančný prospech prostredníctvom cielených reklám alebo obsahu, a *„neuromarketing, emocionálna analýza, imerzná reklama a reklamy vo virtuálnej a rozšírenej realite“* zamerané na deti by mali byť zakázané. Usmernenia Rady Európy sa k tomuto postoju pripájajú a naliehajú, aby profilovanie detí na účely akéhokoľvek automatizovaného rozhodovania alebo predpovedania správania *„bolo zakázané zákonom“,* s výnimkou výnimočných prípadov, ktoré slúžia najlepším záujmom dieťaťa a sú sprevádzané primeranými zárukami.[22] Tieto zákazy uznávajú, že deti sú obzvlášť zraniteľné voči invazívnym postupom spracúvania údajov – nemajú dostatočnú zrelosť na to, aby mohli vedome udeliť súhlas, a sú vystavené riziku dlhodobých dôsledkov, ak sa ich digitálne stopy zneužijú.

Napriek týmto ochranným opatreniam na papieri predstavuje presadzovanie ochrany údajov v metaverse nové výzvy. Platformy môžu zbierať citlivé biometrické identifikátory (ako napríklad vzorce pohľadu dieťaťa alebo tón hlasu), ktoré nie sú vždy jasne pokryté existujúcimi kategóriami údajov. Existuje tiež otázka zmysluplného súhlasu: deťom (a rodičom) sa pri registrácii do virtuálnych svetov často predkladajú zložité podmienky používania a všeobecné povolenia na spracovanie údajov. Pasívne prijatie prostredníctvom predvolených nastavení je bežné, ale je pochybné, či aj informovaný dospelý používateľ dokáže pochopiť celý rozsah zberu údajov v metaverse a ich využitie.[23] V prípade maloletých to spochybňuje platnosť súhlasu a zdôrazňuje potrebu prísnejších opatrení v oblasti ochrany súkromia už pri návrhu. Obchodné modely mnohých služieb metaverse založené na údajoch – spojené s reklamou a lukratívnym odvetvím sprostredkovania údajov – vytvárajú tlak na maximalizáciu zberu údajov. Medzinárodné normy však trvajú na tom, že údaje detí nesmú byť považované za tovar.

---

[20] REGULATION (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union L 119/1, 4 May 2016.

[21] UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD: General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. CRC/C/GC/25, 2 March 2021.

[22] COUNCIL OF EUROPE, COMMITTEE OF MINISTERS: Appendix to Recommendation CM/Rec(2018)7 – Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2018 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a

[23] RENIERIS, E.: Beyond Data: Reclaiming Human Rights at the Dawn of the Metaverse. Cambridge, MA: MIT Press, 2023

Vlády a regulačné orgány začínajú reagovať: napríklad nové usmernenia Európskej komisie v rámci DSA vyžadujú, aby platformy prístupné maloletým vysoko integrovali ochranu súkromia ako predvolené nastavenie a vyhýbali sa invazívnym technikám, ako je behaviorálne cielenie na maloletých používateľov. Niektoré jurisdikcie tiež zvažujú uznanie „neurologického súkromia“ alebo neuropráva v zákone, vzhľadom na potenciál budúceho zasahovania do súkromia prostredníctvom rozhraní mozog-počítač (naznačuje to chilská ústava[24] a španielska charta digitálnych práv[25]).

Metaverse vyžaduje režim ochrany údajov zameraný na deti: režim, ktorý zaobchádza s biometrickými a osobnými údajmi detí ako s vysoko citlivými, zakazuje profilovanie a komerčné využívanie týchto údajov a zabezpečuje transparentnosť a zodpovednosť za akékoľvek spracovanie údajov, ku ktorému dochádza.

Sloboda prejavu a právo na účasť

Sloboda prejavu spolu s právom na účasť v spoločenskom živote je základom pre rozvoj detí a je výslovne zaručená medzinárodným právom (článok 13 a článok 12 Dohovoru o právach dieťaťa). Imersívne platformy ponúkajú deťom príležitosti na kreatívne vyjadrenie sa – prostredníctvom personalizovaných avatarov, virtuálneho umenia, hudby a rozprávania príbehov – a na účasť na sociálnych, vzdelávacích a dokonca aj občianskych aktivitách na globálnej úrovni. Napríklad prostredie metaverse môže pomôcť plachému dieťaťu nájsť svoj hlas vo virtuálnej triede alebo umožniť geograficky izolovaným mladým ľuďom zapojiť sa do záujmových komunít a byť vypočutí. Toto sú skutočné pozitíva: metaverse by mohol posilniť vplyv detí tým, že by im poskytol nové fóra na *„hľadanie, prijímanie a odovzdávanie informácií a myšlienok všetkého druhu“* (ako to uvádza článok 13 CRC) v zaujímavých formátoch. Okrem toho CRC uznáva právo dieťaťa na hru a oddych (článok 31) a virtuálne svety môžu uľahčiť tvorivé hry a kultúrnu účasť spôsobmi, ktoré boli doteraz nemožné.

Zabezpečenie zmysluplnej a bezpečnej účasti detí v metaverse si však vyžaduje riešenie viacerých napätí. Jedným z nich je vzájomné pôsobenie s ochranou: ako už bolo spomenuté, obmedzenie škodlivého obsahu niekedy vyžaduje kontrolu obsahu alebo vekové obmedzenia prístupu, čo môže náhodne obmedziť schopnosť dieťaťa objavovať a vyjadrovať sa. Platformy musia nájsť rovnováhu, aby sa ochranné opatrenia nestali príliš reštriktívnou cenzúrou. Nové usmernenia EÚ na ochranu detí výslovne upozorňujú, že platformy musia posúdiť, či

[24] CONSTITUCIÓN Política de la República de Chile. Texto Refundido, Coordinado y Sistematizado promulgado por el Decreto Supremo Nº 100.
[25] GOBIERNO DE ESPAÑA: Carta de Derechos Digitales. Madrid: Gobierno de España, 2021

bezpečnostné opatrenia *„neprimerane neobmedzujú práva detí, ako je ich sloboda prejavu alebo účasti“,* a v prípade potreby prispôsobiť svoje politiky.[26] Inými slovami, dizajn zameraný na deti by mal posilňovať postavenie maloletých, a nie ich len obmedzovať. To je v súlade s koncepciou rozvíjajúcich sa schopností uvedenou v článku 5 Dohovoru o právach dieťaťa – ako deti dospievajú, mali by mať väčšiu autonómiu a hlas.[27] Všeobecný komentár č. 25 pripomína štátom, že digitálne nástroje sú *„životne dôležité pre súčasný život a budúcnosť [detí]“* a že vylúčenie detí z online účasti môže zhoršiť nerovnosti.[28] Výbor sa preto zasadzuje za spravodlivý prístup a posilnenie postavenia detí, aby sa mohli zapájať do online aktivít, za predpokladu, že sú zavedené vhodné ochranné opatrenia.

Ďalšou otázkou je zabezpečenie toho, aby boli hlasy detí vypočuté. Článok 12 Dohovoru o právach dieťaťa potvrdzuje právo detí na to, aby ich názory boli náležite zohľadnené vo všetkých otázkach, ktoré sa ich týkajú – vrátane politík týkajúcich sa digitálneho riadenia. Pri vypracúvaní všeobecného komentára č. 25 bolo oslovených viac ako 700 detí z celého sveta, ktoré vyjadrili obavy, ako napríklad: *„Chcel by som mať jasno v tom, čo sa skutočne deje s mojimi údajmi“* a vyzývajú spoločnosti k úprimnejšej komunikácii. V duchu tohto prístupu by platformy a regulačné orgány mali zapojiť mládež do vývoja komunitných noriem pre virtuálne svety. Existujú niektoré priekopnícke snahy: napríklad poradné rady mládeže pre online hry alebo konzultácie s teenagermi pri formulovaní vekovo primeraných dizajnových kódov. Takáto účasť nielen prináša efektívnejšie a kreatívnejšie riešenia, ale aj napĺňa právo detí podieľať sa na formovaní digitálnych ekosystémov, v ktorých žijú.

Sloboda prejavu detí v metaverse môže byť ohrozená novými hrozbami. Jednou z nich je algoritmické zosilňovanie a filtrovanie prejavu. Ak odporúčací systém platformy uprednostňuje určitý obsah, môže to efektívne umlčať alebo marginalizovať hlasy niektorých detí (napríklad ak algoritmy uprednostňujú najsenzačnejší alebo sponzorovaný obsah pred vlastnými kreatívnymi príspevkami dieťaťa). Všeobecný komentár č. 25 varuje, že automatizované systémy by nemali *„nahradiť, manipulovať alebo zasahovať do schopnosti detí formovať a vyjadrovať svoje názory“.* Na dodržanie tohto princípu je dôležitá transparentnosť algoritmov obsahu. Usmernenia EÚ týkajúce sa DSA preto vyžadujú ponúkať nastavenia

[26] EUROPEAN COMMISSION: Annex to the Communication to the Commission – Approval of the content on a draft Communication from the Commission: Guidelines on measures to ensure a high level of privacy, safety and security for minors online, pursuant to Article 28(4) of Regulation (EU) 2022/2065. Brussels: European Commission, 2024

[27] UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, 20 November 1989.

[28] UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD: General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. CRC/C/GC/25, 2 March 2021.

odporúčaní, ktoré sa nespoliehajú na profilovanie, a umožniť maloletým pochopiť a kontrolovať, prečo vidia určitý obsah.

Ďalšou hrozbou je online obťažovanie a nenávistné prejavy, ktoré môžu mať negatívny vplyv na vyjadrovanie detí. Ak sa dieťa stretne so zneužívaním alebo diskrimináciou vždy, keď sa vyjadrí na virtuálnom fóre, môže sa stiahnuť z účasti. Zabezpečenie dôslednej moderácie a rešpektovania noriem komunity, ako bolo uvedené vyššie, je preto tiež kľúčové pre zabezpečenie pozitívnych práv detí na slobodu prejavu. V závažných prípadoch môžu hrozby a obťažovanie priamo porušovať práva dieťaťa na dôstojnosť a bezpečnosť, čo sú štáty povinné predchádzať.

Sloboda prejavu a účasť v metaverse neznamená len to, že deti môžu byť prítomné online, ale aktívne podporovať prostredie, v ktorom môžu bezpečne a sebavedome zdieľať svoje nápady, kreativitu a názory. Medzinárodné právo to chápe ako dvojitý mandát: odstrániť bariéry a hrozby, ktoré bránia deťom vyjadriť svoj názor (či už ide o urážlivých používateľov, neprehľadné algoritmy alebo neprimerané obmedzenia), a poskytovať aktívnu podporu účasti detí (napríklad funkcie platforiem prispôsobené deťom, vzdelávanie v oblasti gramotnosti a zapájanie mládeže do správy vecí verejných). Keď sa tieto práva realizujú, deti môžu plne využívať príležitosti metaverse namiesto toho, aby boli len pasívnymi spotrebiteľmi alebo, čo je ešte horšie, bezmocnými obeťami digitálnych rizík.

Prístup, digitálna inklúzia a nediskriminácia

Sľub metaverse sa pre deti naplní len vtedy, ak bude prístupný a inkluzívny pre všetkých. Medzinárodné právo kladie dôraz na rovnosť a nediskrimináciu (článok 2 CRC): každé dieťa, bez ohľadu na svoje zázemie (ako je socioekonomický status, pohlavie, zdravotné postihnutie alebo geografická poloha), by malo mať rovnaké príležitosti na využívanie svojich práv. V digitálnej sfére to znamená odstrániť rozdiely v prístupe k technológiám a zabezpečiť, aby boli imerzné prostredia navrhnuté tak, aby vyhovovali rôznorodým potrebám.

V súčasnosti existujú výrazné digitálne rozdiely. Mnohé deti, najmä v rozvojových regiónoch alebo marginalizovaných komunitách, nemajú spoľahlivé pripojenie k internetu alebo si nemôžu dovoliť zariadenia ako VR headsety. Keďže spoločnosti čoraz viac presúvajú vzdelávanie, služby a sociálnu interakciu do online prostredia, rizikom pre tých, ktorí nemajú prístup, je, že zostanú pozadu – fenomén, pred ktorým varuje Všeobecný komentár č. 25: *„ak sa nedosiahne digitálna inklúzia, existujúce nerovnosti sa pravdepodobne zvýšia a môžu*

vzniknúť nové.“[29] Naopak, zmysluplný prístup k digitálnym technológiám môže pomôcť deťom realizovať celý rozsah ich práv. Vlády by mali pripojenie a digitálnu gramotnosť považovať za priority podobné základnej infraštruktúre. Iniciatívy zamerané na poskytovanie lacných zariadení, komunitných internetových prístupových bodov a cielených programov pre deti môžu podporiť spravodlivejší prístup. Ciele OSN v oblasti udržateľného rozvoja (SDG 9 a SDG 10) a iniciatívy zamerané na pripojenie detí posilňujú tento tlak na univerzálny a inkluzívny prístup k internetu pre mládež. V kontexte metaverse je potrebná predvídavosť: ak sa VR a AR stanú hlavnými platformami pre obchod, vzdelávanie alebo občiansky život, potom by nemožnosť prístupu k nim mohla predstavovať novú formu vylúčenia. Tvorcovia politík by preto mali začať uvažovať o prístupe k virtuálnej realite rovnako ako o prístupe k internetu – ako o nevyhnutnosti pre plnú účasť na živote spoločnosti – a snažiť sa, aby bol postupne dostupný a cenovo prijateľný.

Okrem prístupu je kľúčové aj inkluzívne dizajn. Metaverse musí byť použiteľný a prívetivý pre deti so zdravotným postihnutím a deti s odlišným jazykovým alebo kultúrnym zázemím. Zahŕňa to začlenenie funkcií prístupnosti (napr. možnosti pre používateľov so zrakovým alebo sluchovým postihnutím, zjednodušené ovládanie pre osoby s kognitívnym postihnutím) a dodržiavanie zásad univerzálneho dizajnu. Správa Rady Európy/IEEE zdôrazňuje, že inkluzívny dizajn pre zraniteľné skupiny obyvateľstva (deti, staršie osoby, osoby s nízkou gramotnosťou atď.) *„prináša prospech spoločnosti a podporuje rozmanitosť, rovnosť a digitálne občianstvo“*.[30] Napríklad vytvorenie virtuálneho múzea, ktoré je prístupné pre dieťa s autizmom prostredníctvom prispôsobených nastavení, by mohlo priniesť úžitok všetkým používateľom zavedením flexibilnejších ovládacích prvkov a jasnejších navigačných pokynov. Ďalším aspektom je jazykové začlenenie: virtuálne svety by mali ponúkať obsah a bezpečnostné informácie vo viacerých jazykoch, aby vyhovovali deťom prisťahovalcov alebo deťom z menšinových jazykových skupín.

Inklúzia zahŕňa aj sociálno-ekonomickú inklúziu. Metaverse by sa nemal stať elitným ihriskom len pre bohatých ľudí s drahým vybavením. Ak sa vzdelávací obsah alebo vládne služby presunú do VR (ako sa to už v niektorých miestach pilotne testovalo), musia zostať alternatívy pre tých, ktorí k nim nemajú prístup. Pomôcť môžu verejné investície – napr.

---

[29] UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD: General comment No. 25 (2021) on children’s rights in relation to the digital environment. CRC/C/GC/25, 2 March 2021.

[30] COUNCIL OF EUROPE – IEEE STANDARDS ASSOCIATION: The Metaverse and Its Impact on Human Rights, the Rule of Law and Democracy [online]. Strasbourg: Council of Europe Publishing / IEEE Standards Association, January 2024 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/the-metaverse-impact-on-and-its-impact-on-human-rights-the-rule-of-law/1680ae6bce

financovanie školských laboratórií s vybavením AR/VR pre študentov, ktorí ho nemajú doma, alebo vývoj „metaverse-lite“ zážitkov, ktoré bežia na bežných zariadeniach, ako sú mobilné telefóny. Stratégia EÚ Lepší internet pre deti výslovne vyzýva na zabezpečenie *„výhod metaverse pre všetky deti prostredníctvom podpory inklúzie“*.[31]

Prístup, digitálna inklúzia a nediskriminácia v kontexte metaverse vyžadujú kombináciu infraštruktúrnych opatrení, premysleného dizajnu a politického dohľadu, aby bola zaručená rovnosť. Princíp je jasný: každé dieťa má právo na bezpečný prístup a využívanie príležitostí, ktoré ponúkajú nové technológie.

Záver

Vznik metaverse predstavuje vzrušujúcu príležitosť, ale aj hlbokú výzvu pre ochranu práv detí. Na jednej strane ponúkajú imerzné virtuálne prostredia sľubné možnosti na zlepšenie vzdelávania, kreativity a sociálnych vzťahov mladých ľudí. Na druhej strane zosilňujú existujúce online riziká a prinášajú nové hrozby, s ktorými sa súčasné právne rámce len začínajú vyrovnávať. Táto štúdia skúmala kľúčové aspekty – súkromie a profilovanie údajov, škodlivý obsah a správanie, sloboda prejavu a účasti, komerčné vykorisťovanie, inklúzia a vynútiteľnosť – z pohľadu medzinárodného práva v oblasti práv detí. Na základe princípov Dohovoru o právach dieťaťa a s ohľadom na nové normy, ako je Všeobecný komentár č. 25 a regionálne predpisy, je jasné, že práva detí platia online aj offline.

Medzi ideálmi práv detí a realitou dnešného metaverse však naďalej existujú významné medzery. Ako sme videli, obchodné modely náročné na údaje sú v rozpore s právom detí na súkromie; bezproblémová globálna konektivita je v rozpore s fragmentáciou jurisdikcie; a túžba detí objavovať virtuálne svety musí byť vyvážená ich potrebou ochrany pred ujmou. Preklenutie týchto medzier si bude vyžadovať inovácie v oblasti práva a politiky, podobne ako inovácie sú charakteristickým znakom samotných technológií. Povzbudivé je, že sa vytvára dynamika: medzinárodné spoločenstvo uznáva problémy (napr. iniciatívy UNICEF a EÚ, ktoré naliehajú na dizajn zameraný na deti) a niektoré spoločnosti dobrovoľne podnikajú kroky na vytvorenie bezpečnejších zážitkov pre mládež. Dobrovoľné opatrenia však nestačia.

Pri ďalšom postupe sa opakujúcou témou je dôležitosť najlepších záujmov dieťaťa ako prvoradého hľadiska (článok 3 Dohovoru o právach dieťaťa). Tento princíp môže slúžiť ako kompas vždy, keď čelíme ťažkej otázke týkajúcej sa metaverse – či už ide o to, ako moderovať

[31] EUROPEAN COMMISSION: A Digital Decade for children and youth: The new European strategy for a Better Internet for Kids (BIK+) [online]. Brussels: European Commission, 11 May 2022 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/the-new-european-strategy-for-a-better-internet-for-kids-bik/1680ae6bce

obsah, ako navrhnúť algoritmus alebo ako alokovať zdroje na digitálny prístup. Ak je odpoveď vedená tým, čo skutočne najlepšie podporuje rozvoj, ochranu a účasť dieťaťa, je pravdepodobné, že je správna. Okrem toho zásada účasti detí nám pripomína, že maloletí sú zainteresované strany s vlastnou vôľou, nie len pasívnymi subjektmi. Budovanie metaverse by sa preto nemalo robiť len *pre* deti, ale aj *s* deťmi, pričom by sa v každej fáze mali zohľadňovať ich postrehy a spätná väzba.

Zabezpečenie právnej ochrany maloletých vo virtuálnom prostredí je o dodržiavaní princípu, podľa ktorého deti majú právo na rovnakú dôstojnosť, rešpekt a bezpečnosť vo svojom online živote ako v offline živote. Rovnako ako spoločnosti nedovoľujú deťom, aby sa v noci samy potulovali po tmavých uličkách, nemôžeme ich nechať bez podpory blúdiť v najtemnejších kútoch virtuálneho sveta. Posilnením našich zákonov, sprísnením ich vynútiteľnosti, podporou spolupráce a držaním kroku s technologickými zmenami môžeme vytvoriť metaverse, ktorý realizuje svoj pozitívny potenciál pre mládež a zároveň minimalizuje jeho nebezpečenstvá. Práva detí sú univerzálne a nadčasové – aj keď prostredie, v ktorom žijú, sa stáva zložitejším a futuristickejším.

BIBLIOGRAPHY

BAILENSON, J.: Protecting non-verbal data tracked in virtual reality. In: JAMA Pediatrics [online], 2018 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/2694803

CONSTITUCIÓN Política de la República de Chile. Texto Refundido, Coordinado y Sistematizado promulgado por el Decreto Supremo Nº 100.

COUNCIL OF EUROPE: Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022–2027) [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2022 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-child/1680a5ef27

COUNCIL OF EUROPE – IEEE STANDARDS ASSOCIATION: The Metaverse and Its Impact on Human Rights, the Rule of Law and Democracy [online]. Strasbourg: Council of Europe Publishing / IEEE Standards Association, January 2024 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/the-metaverse-impact-on-and-its-impact-on-human-rights-the-rule-of-law/1680ae6bce

COUNCIL OF EUROPE, COMMITTEE OF MINISTERS: Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect,

protect and fulfil the rights of the child in the digital environment [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2018 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016808b79f7
COUNCIL OF EUROPE, COMMITTEE OF MINISTERS: Appendix to Recommendation CM/Rec(2018)7 – Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2018 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a
DOHOVOR Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (Lanzarote, 2007). Council of Europe Treaty Series No. 201.
EUROPEAN COMMISSION: A Digital Decade for children and youth: The new European strategy for a Better Internet for Kids (BIK+) [online]. Brussels: European Commission, 11 May 2022 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://rm.coe.int/the-new-european-strategy-for-a-better-internet-for-kids-bik/1680ae6bce
EUROPEAN COMMISSION: Annex to the Communication to the Commission – Approval of the content on a draft Communication from the Commission: Guidelines on measures to ensure a high level of privacy, safety and security for minors online, pursuant to Article 28(4) of Regulation (EU) 2022/2065. Brussels: European Commission, 2024
EUROPEAN COMMISSION: Special Group on the EU Code of Conduct on Age-Appropriate Design [online]. Brussels: European Commission, last update 20 September 2023 [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/group-age-appropriate-design
GOBIERNO DE ESPAÑA: Carta de Derechos Digitales. Madrid: Gobierno de España, 2021
O'HAGAN, J.: Privacy-Enhancing Technology and Everyday Augmented Reality: Understanding Bystanders' Varying Needs for Awareness and Consent. In: Proceedings of the ACM on Interactive, Mobile, Wearable and Ubiquitous Technologies
REGULATION (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union L 119/1, 4 May 2016.
RENIERIS, E.: Beyond Data: Reclaiming Human Rights at the Dawn of the Metaverse. Cambridge, MA: MIT Press, 2023
UNICEF Innocenti: The Metaverse, Extended Reality and Children [online]. May 2023. Publication by UNICEF Innocenti and Diplo, authors Steven Vosloo, Melanie Penagos

(UNICEF), Vladimir Radunovic, Boris Begovic, Stephanie Borg Psaila (Diplo) [cit. 2026-01-25]. Dostupné na internete: https://www.unicef.org/innocenti/reports/metaverse-extended-reality-and-children

UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD: General comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment. CRC/C/GC/25, 2 March 2021.

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, 20 November 1989.

AML REGULÁCIA V EURÓPSKEJ ÚNII: PRETVÁRANIE PRÁVNEHO RÁMCA MEDZI HARMONIZÁCIOU A SUVERENITOU ČLENSKÝCH ŠTÁTOV

AML REGULATION IN THE EUROPEAN UNION: THE TRANSFORMATION OF THE LEGAL FRAMEWORK BETWEEN HARMONISATION AND MEMBER STATES' SOVEREIGNTY

Yana Daudrikh[1]

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá vývojom právnej regulácie AML/CFT v EÚ. Analyzuje postupný prechod od modelu minimálnej harmonizácie založeného na smernicach k centralizovanejšiemu rámcu single rulebook založenému na priamo uplatniteľnom nariadení. Osobitná pozornosť je venovaná vplyvu harmonizačných mechanizmov na výkon suverenity členských štátov EÚ, ako aj na zmeny v rozdelení regulačných a aplikačných kompetencií. Článok skúma úlohu novozriadeného úradu AMLA v kontexte viacúrovňového systému správy a koordinácie AML/CFT politiky.

Kľúčové slová

AML/CFT, single rulebook, suverenita členských štátov, AMLA, proporcionalita

Abstract

The article examines the development of the legal regulation of AML/CFT within the EU. It analyses the gradual transition from a model of minimum harmonisation based on directives to a more centralised single rulebook framework founded on directly applicable regulation. Particular attention is paid to the impact of harmonisation mechanisms on the exercise of Member States' sovereignty, as well as to changes in the allocation of regulatory and implementation competences. The article explores the role of the newly established AMLA within the context of a multi-level system of governance and coordination of AML/CFT policy.

Keywords

AML/CFT, single rulebook, Member States' sovereignty, AMLA, proportionality

Úvod

Právna regulácia boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti a financovaniu terorizmu (ďalej len „AML/CFT") v Európskej únii (ďalej len „EÚ") bola už vo svojich východiskách koncipovaná ako nevyhnutná reakcia na potrebu zavedenia adekvátneho a

[1] doc. JUDr. Yana Daudrikh, PhD. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra finančného práva.

účinného právneho rámca. Táto potreba vyplýva zo skutočnosti, že protiprávne nadobudnuté aktíva nadobúdajú pre páchateľa reálnu ekonomickú využiteľnosť až v okamihu, keď je ich nezákonný pôvod zakrytý a keď sú následne začlenené do legálneho hospodárskeho obehu.[2] Rozsah legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu sa spravidla uvádza na úrovni približne 2 % až 5 % globálneho hrubého domáceho produktu, čo v absolútnom vyjadrení predstavuje sumy v rádoch stoviek miliárd až biliónov amerických dolárov ročne. Uvedené skutočnosti poukazujú na rozsiahly a systémový charakter týchto javov, ako aj na ich významný potenciál negatívne ovplyvňovať integritu globálneho finančného systému a ekonomickú stabilitu.[3]

Európsky AML/CFT rámec sa v priebehu vývoja profiloval najmä ako reakcia na dve súbežné, vzájomne previazané normatívne potreby. Po prvé, na potrebu ochrany integrity vnútorného trhu a finančného systému proti vstupu výnosov pochádzajúcich z trestnej činnosti, ktoré môžu deformovať hospodársku súťaž, narušiť riadne fungovanie finančných inštitúcií a oslabiť dôveru verejnosti. Po druhé, na potrebu eliminácie regulačnej arbitráže, pri ktorej rozdiely vnútroštátnych AML/CFT režimov vytvárali priestor pre presun rizikových operácií do jurisdikcií s nižšou mierou regulácie, dohľadu alebo sankčnej prísnosti. Už skoré európske pramene pritom akcentovali štrukturálne napätie medzi požiadavkou zabezpečenia voľného pohybu kapitálu na jednej strane a požiadavkou účinnej prevencie zneužitia finančného systému na protiprávne účely na strane druhej.[4]

Z metodologického hľadiska možno vývoj AML/CFT práva v EÚ interpretovať ako postupne sa prehlbujúci vývojový proces: od minimálnej harmonizácie spojenej so širokou transpozičnou diskreciou členských štátov, cez zvyšovanie miery konvergencie prostredníctvom čoraz detailnejších smernicových štandardov, až po súčasný model *single rulebook*, založený na priamo uplatniteľnom Nariadení Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1624 z 31. mája 2024 o predchádzaní využívaniu finančného systému na účely prania špinavých peňazí alebo financovania terorizmu (ďalej len „Nariadenie AML 2024/1624).

---

[2] VILARD, K.: A European anti-money laundering supervisory authority: perspectives and challenges. In: Joseph Lee, Aline Darbellay: A Research Agenda for Financial Law and Regulation. UK: Edward Elgar Publishing, 2025. ISBN 1803929987, p. 179.

[3] ALKAABI, A.O. – MOHAY, G. – MCCULLAGH, A. – CHANTLER, N.: A Comparative Analysis of the Extent of Money Laundering in Australia, UAE, UK and the USA. Finance and Corporate Governance Conference 2010 Paper, 2010 [online] [cit.2026-01-25], p. 2. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1539843

[4] BERGSTRÖM, M: The EU's Fight against Money Laundering and Terrorist Financing in a Digital and Fragmented World. In: BAKARDJIEVA ENGELBREKT, A. – EKMAN, P. – MICHALSKI, A. – OXELHEIM, L.: The Borders of the European Union in a Conflictual World Interdisciplinary European Studies. Switzerland: Palgrave Macmillan Cham. ISBN 978-3-031-54199-5, pp. 177-181.

Architektúra AML/CFT rámca je pritom vystavaná na dvoch vzájomne komplementárnych pilieroch. Represívny pilier spočíva v trestnoprávnom postihovaní správania, ktoré smeruje k zakrytiu pôvodu majetku alebo k jeho integrácii do legálneho obehu, zatiaľ čo preventívny pilier ukladá osobitné povinnosti subjektom súkromného sektora, ktoré v rámci regulácie plnia funkciu „strážcov brány“ finančného systému (gatekeepers), najmä prostredníctvom identifikácie a verifikácie klienta, priebežného monitorovania obchodného vzťahu a oznamovania podozrivých operácií.[5] Samotný proces prania špinavých peňazí sa v odbornej literatúre tradične člení na tri základné štádiá: umiestnenie (placement), vrstvenie (layering) a integráciu (integration).[6] Každá ďalšia legislatívna generácia AML pravidiel sa pritom usilovala reagovať na adaptívne stratégie páchateľov v jednotlivých fázach tohto procesu, a tým postupne posilňovať normatívnu účinnosť preventívno-represívneho rámca.

Vývoj právnej úpravy AML/CFT v práve EÚ

Právna regulácia boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti a financovaniu terorizmu v EÚ únii sa vyvíjala postupne, v úzkej väzbe na proces prehlbovania hospodárskej integrácie a liberalizácie finančných tokov. Počiatočné snahy Únie boli charakteristické sektorovo orientovaným a fragmentovaným prístupom, ktorý vychádzal z predpokladu, že hlavné riziká legalizácie nelegálnych výnosov sa koncentrujú v tradičnom bankovom sektore.[7] Tento predpoklad sa však s rozvojom vnútorného trhu, nových finančných nástrojov a cezhraničných ekonomických aktivít ukázal ako neudržateľný.

Smernica Rady z 10. júna 1991 o predchádzaní zneužívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí (I AML smernica) predstavovala normatívny základ európskej AML politiky. Jej cieľom bolo zabrániť zneužívaniu finančného systému na legalizáciu výnosov z organizovanej drogovej kriminality prostredníctvom minimálne harmonizovaných preventívnych opatrení. Regulácia bola úzko zameraná na finančné a úverové inštitúcie a ponechávala členským štátom Európskeho spoločenstva značnú mieru diskrecie pri voľbe dohľadových a sankčných mechanizmov. Tento model odrážal vtedajší stav európskej

[5] VILARD, K.: A European anti-money laundering supervisory authority: perspectives and challenges. In: Joseph Lee, Aline Darbellay: A Research Agenda for Financial Law and Regulation. UK: Edward Elgar Publishing, 2025. ISBN 1803929987, p. 180.

[6] COTOC, C.-N. – NITU, M. – SCHEAU, M. C. – COZMA, A.-C.: Efficiency of Money Laundering Countermeasures Case Studies from European Union Member States. In: Risk 9, 2021, [online], p. 3. Dostupné na internete: https://www.mdpi.com/2227-9091/9/6/120?utm_source=researchgate.net&utm_medium=article

[7] BORLINI, L.S. – MONTARANO, F.: The Evolution of the EU Law Against Criminal Finance: The 'Hardening' of FATF Standards within the EU. UK: Georgetown Journal of International Law, Vol. 48, No. 4, 2017, pp. 1019-1021.

integrácie, v ktorom bola trestnoprávna a dohľadová suverenita považovaná za takmer výlučne vnútroštátnu doménu.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2001/97/ES z 4. decembra 2001, ktorou sa mení a dopĺňa Smernica Rady 91/308/EHS o predchádzaní zneužívaniu finančného systému na účely prania špinavých peňazí (II. AML smernica) priniesla zásadné rozšírenie vecnej aj osobnej pôsobnosti AML rámca. Legalizácia príjmov z trestnej činnosti už nebola viazaná výlučne na drogovú kriminalitu, ale zahŕňala všetky závažné trestné činy. Zároveň sa okruh povinných osôb rozšíril aj na vybrané nefinančné profesie, čím sa AML regulácia prvýkrát dotkla oblastí tradične chránených profesijným tajomstvom a národnými ústavnými zárukami.[8] Táto expanzia viedla k výrazným rozdielom v transpozícii II. AML smernice do vnútroštátnych právnych poriadkov a zároveň poukázala na existujúce napätie medzi harmonizačnými ambíciami Európskeho hospodárskeho spoločenstva a ochranou procesnej autonómie jednotlivých členských štátov.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/60/ES z 26. októbra 2005 o predchádzaní využívania finančného systému na účely prania špinavých peňazí a financovania terorizmu (III. AML smernica) znamenala ďalší kvalitatívny posun, keď explicitne integrovala boj proti financovaniu terorizmu do existujúceho AML rámca. Zavedením systematickej náležitej starostlivosti o klienta a povinnosti zriadiť finančné spravodajské jednotky (dalej len „FIU“) sa vytvoril základ preventívno-analytického modelu založeného na kontinuálnom monitorovaní rizík. Napriek harmonizácii základných funkcií však FIU zostali vnútroštátnymi orgánmi s rozdielnymi právomocami, čo obmedzovalo efektívnosť cezhraničnej spolupráce.[9]

Zásadnú zmenu priniesla Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2015/849 z 20. mája 2015 o predchádzaní využívaniu finančného systému na účely prania špinavých peňazí alebo financovania terorizmu, ktorou sa mení nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 648/2012 a zrušuje smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/60/ES a smernica Komisie 2006/70/ES (IV. AML smernica), ktorá zaviedla prístup založený na riziku ako systémový princíp AML/CFT regulácie. Povinným osobám bola priznaná zvýšená miera flexibility pri prispôsobovaní intenzity kontrol rizikovému profilu klienta, a to však za súčasného posilnenia ich zodpovednosti za riadne vyhodnocovanie rizík. Zavedenie registrov konečných užívateľov

[8] HOQUE, M, Z.: Measures against Money Laundering and Terrorist Financing: An analytical Overview of Legal Aspects. Bangladesh: The Chittagong University Journal of Law, Vol. XI, 2006. ISSN 073-5448, p. 102.
[9] MOUZAKITI, F.: Cooperation between Financial Intelligence Units in the European Union: Stuck in the middle between the General Data Protection Regulation and the Police Data Protection Directive. UK: New Journal of European Criminal Law Vol. 11(3),2020. ISSN 2032-2844, p. 354.

výhod zároveň predstavovalo významný zásah do národných registračných systémov a posunulo AML reguláciu do priestoru ochrany osobných údajov a základných práv.[10]

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/843 z 30. mája 2018, ktorou sa mení smernica (EÚ) 2015/849 o predchádzaní využívaniu finančného systému na účely prania špinavých peňazí alebo financovania terorizmu a smernice 2009/138/ES a 2013/36/EÚ (V. AML smernica) reagovala na digitalizáciu finančných tokov a rastúci význam virtuálnych aktív. Rozšírením regulačného rámca na poskytovateľov služieb kryptoaktív a sprísnením požiadaviek na transparentnosť sa EÚ usilovala o odstránenie regulačných medzier, ktoré vznikali v dôsledku dynamického technologického vývoja. Zároveň sa však ukázalo, že smernicový model nie je schopný dostatočne pružne reagovať na dynamiku digitálnych inovácií, čo posilnilo argumentáciu v prospech využívania priamo uplatniteľných právnych nástrojov, ktorými sú v práve EÚ predovšetkým nariadenia.

Harmonizačné mechanizmy AML/CFT a ich dopad na výkon suverenity členských štátov EÚ

Postupná expanzia právnej regulácie boja proti legalizácii príjmov z trestnej činnosti a financovaniu terorizmu v EÚ nevyhnutne viedla k zásadnému prehodnoteniu tradičného rozdelenia kompetencií medzi EÚ a členskými štátmi EÚ. Kým počiatočné generácie AML smerníc boli koncipované v duchu minimálnej harmonizácie a rešpektovali široký priestor vnútroštátnej regulačnej autonómie, neskorší vývoj sa vyznačuje postupným a čoraz intenzívnejším zásahom do oblastí tradične považovaných za piliere štátnej suverenity. Ide najmä o oblasť trestného práva, výkonu dohľadu a ochrany základných práv, v rámci ktorých AML/CFT regulácia nadobudla charakter funkčnej harmonizácie v priestore slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.

Z normatívneho hľadiska možno harmonizačné mechanizmy AML/CFT v práve EÚ rozčleniť do niekoľkých vzájomne prepojených rovín. Prvú z nich predstavuje legislatívna harmonizácia uskutočňovaná prostredníctvom príslušných smerníc, ktoré boli prijímané na právnom základe vychádzajúcom z potreby ich následnej transpozície do vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov EÚ. Tento model umožňoval členským štátom EÚ zachovať značnú mieru diskrečnej právomoci pri transpozícii a zohľadňovať špecifiká vnútroštátnych právnych poriadkov, procesných tradícií a inštitucionálnych usporiadaní.

[10] KOSTER, H.: Towards better implementation of the European Union's anti-money laundering and countering the financing of terrorism framework. UK: Journal of Money Laundering Control, Vol. 23, No. 2, 2020. ISSN 1368-5201, pp. 379-386.

Zároveň však viedol k výraznej fragmentácii AML/CFT režimov, rozdielom v intenzite dohľadu a sankčnej prísnosti, ako aj k vzniku regulačných medzier, ktoré boli systematicky využívané v rámci cezhraničnej finančnej kriminality.[11]

Skutočný kvalitatívny prelom v oblasti harmonizácie nastal prijatím legislatívneho balíka z roku 2024, ktorý zaviedol priamo uplatniteľné Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1624 z 31. mája 2024 o predchádzaní zneužívaniu finančného systému na účely prania špinavých peňazí alebo financovania terorizmu a zriadil Úrad pre boj proti praniu špinavých peňazí a financovaniu terorizmu (ďalej len „AMLA“).[12] Presun regulačných povinností zo smernicového modelu do podoby nariadenia predstavuje zásadné obmedzenie transpozičnej diskrecie členských štátov EÚ a zároveň vedie k vytvoreniu jednotného a priamo uplatniteľného súboru pravidiel pre súkromný sektor v rámci celého vnútorného trhu. Tento tzv. „single rulebook“ má ambíciu odstrániť normatívnu fragmentáciu a zabezpečiť porovnateľnú úroveň ochrany finančného systému naprieč EÚ. Suverenita členských štátov Európskej únie sa v tomto kontexte neeliminuje, ale transformuje do podoby zdieľanej zodpovednosti v rámci viacstupňového regulačného systému**.**

Zriadenie AMLA predstavuje zároveň posun smerom k inštitucionálnej centralizácii výkonu dohľadu. Ako nová európska agentúra disponuje AMLA priamymi právomocami dohľadu vo vzťahu k vybraným vysokorizikovým subjektom pôsobiacim vo viacerých členských štátoch EÚ, ako aj nepriamymi právomocami vo vzťahu k národným orgánom dohľadu. Vzniká tak hybridný model správy, v rámci ktorého je výkon dohľadu rozdelený medzi úroveň EÚ a úroveň členských štátov, s cieľom zabezpečiť jednotné a konzistentné uplatňovanie AML/CFT pravidiel, najmä v cezhraničných situáciách. FIU, procesné vyšetrovacie mechanizmy, ako aj výkon prevažnej časti činností v oblasti dohľadu však naďalej zostávajú v pôsobnosti členských štátov, hoci podliehajú zosilnenej metodickej a koordinačnej úlohe zo strany EÚ.

Právomoci AMLA sú preto striktne viazané na objektívne technické kritériá a podliehajú viacúrovňovým kontrolným mechanizmom vrátane súdneho preskúmania, aby nedošlo k narušeniu inštitucionálnej rovnováhy v rámci právneho poriadku EÚ.

Osobitne citlivým aspektom harmonizácie naďalej zostáva napätie medzi požiadavkami bezpečnosti a ochranou základných práv. Povinnosti uplatňovania náležitej starostlivosti vo

[11] VAN DEN BROEK, M.: The EU's preventive AML/CFT policy: asymmetrical harmonisation. UK: Journal of Money Laundering Control, Vol. 14, Iss: 2, 2011. ISSN 1368-5201, pp. 170 – 182.
[12] TORZA, S. – VOORDECKERS, O.: An anti-money laundering authority for the European Union: a new center of gravity in AML enforcement. Switzerland: ERA Forum, Vol. 25, 2024. ISSN 1612-3093, pp. 405-424.

vzťahu ku klientom, rozsiahle uchovávanie finančných údajov, rozšírený prístup k registrom konečných užívateľov výhod, ako aj oprávnenia FIU pristupovať k údajom aj bez predchádzajúceho oznámenia neobvyklej obchodnej operácie zo strany povinných osôb, predstavujú významné zásahy do práva na súkromie, ochranu osobných údajov a práva na obhajobu. Rozhodnutie Súdneho dvora vo veci *Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications* obmedzuje centralizačné zásahy prostredníctvom vymedzenia požiadaviek proporcionality a nevyhnutnosti.[13]

Napokon, praktická implementácia AML/CFT regulácie odhaľuje výraznú diskrepanciu medzi normatívnym dizajnom a jeho fungovaním v praxi. V tomto kontexte je potrebné poukázať na fenomén tzv. defenzívneho hlásenia. Ide o situácie, keď povinné osoby v snahe vyhnúť sa sankciám oznamujú aj marginálne alebo nejasné transakcie. Takéto správanie vedie k zahlcovaniu FIU veľkým počtom správ, z ktorých mnohé neobsahujú skutočne podozrivú informáciu, a oslabuje efektívnosť celého systému reportovania neobvyklých obchodných operácií.[14] Tento prístup vedie k zahlcovaniu FIU nízkokvalitnými dátami a oslabuje efektívnosť systému ako celku. Práve schopnosť reagovať na tieto praktické výzvy a poskytnúť povinným subjektom zrozumiteľnú metodickú podporu bude rozhodujúca pre dlhodobú legitimitu a udržateľnosť AML/CFT režimu v EÚ.

AML/CFT právnu reguláciu je možné považovať za príklad funkčnej harmonizácie, pri ktorej rozsah zásahu do vnútroštátnej suverenity nie je determinovaný abstraktnou ambíciou centralizácie, ale praktickou potrebou zabezpečiť efektívne fungovanie preventívnych právnych režimov v rámci vysoko integrovaného vnútorného trhu. Takáto potreba vyplýva z charakteru legalizácie príjmov z trestnej činnosti, ktorá má cezhraničný rozmer a využíva rozdiely medzi vnútroštátnymi právnymi poriadkami ako súčasť svojej operatívnej stratégie, čo si vyžaduje jednotné minimálne normy a konvergentné implementačné mechanizmy v rámci EÚ. V tomto kontexte sa harmonizácia AML/CFT nejaví ako normatívna expanzia EÚ sama osebe, ale ako reakcia na obmedzenú účinnosť a rozdielnosť národných regulačných modelov pri ochrane spoločného finančného trhu a pri dosahovaní účinnosti AML/CFT.

---

[13]Judgment of the Court (Grand Chamber), 8 April 2014. Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural Resources and Others and Kärntner Landesregierung and Others. Requests for a preliminary ruling from the High Court (Ireland) and the Verfassungsgerichtshof. Electronic communications — Directive 2006/24/EC — Publicly available electronic communications services or public communications networks services — Retention of data generated or processed in connection with the provision of such services — Validity — Articles 7, 8 and 11 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Joined Cases C-293/12 and C-594/12.

[14] BRAUN, J. – KASPER, M. – MAJDANSKA, A. – SOMARE, M.: Drivers of Suspicious Transaction Reporting Levels: Evidence from a Legal and Economic Perspective. UK: Journal of Tax Administration, Vol 2:1, 2016. ISSN 2059-190X, pp. 95-96.

Osobitnú pozornosť si v tejto súvislosti zasluhuje vzťah medzi harmonizáciou AML/CFT a princípom subsidiarity.[15] Kým v počiatočných fázach bolo možné argumentovať, že ciele AML regulácie možno uspokojivo dosiahnuť na vnútroštátnej úrovni, postupná integrácia finančných trhov a rozvoj cezhraničných finančných skupín tento predpoklad zásadne oslabili. Skúsenosti z aplikačnej praxe preukázali, že rozdielna úroveň výkonu dohľadu, nejednotnosť sankčných režimov a nedostatočná spolupráca medzi vnútroštátnymi orgánmi vytvárali systémové slabiny, ktoré nebolo možné účinne odstrániť bez zásahu na úrovni EÚ. Harmonizácia sa tak začala opierať o argument, že ciele ochrany vnútorného trhu a finančnej stability možno účinne dosiahnuť len prostredníctvom koordinovaných alebo centralizovaných opatrení.

Z pohľadu členských štátov EÚ však tento vývoj vyvoláva legitímne otázky týkajúce sa zachovania legitimity a zodpovednosti v oblasti presadzovania práva. Oblasti výkonu dohľadu a presadzovania právnych noriem tradične zdôrazňujú potrebu blízkosti rozhodovania k občanovi a ich ukotvenie v národných ústavných tradíciách. Presun časti týchto kompetencií na úroveň EÚ preto nevyhnutne vedie k potrebe posilnenia mechanizmov zodpovednosti, transparentnosti a súdnej kontroly. Práve v tomto kontexte nadobúda osobitný význam koncepcia **viacstupňového** výkonu verejnej moci, v rámci ktorej sa suverenita nepresúva lineárne „nahor“, ale je rozdelená medzi viaceré vzájomne prepojené úrovne verejnej správy.

Z praktického hľadiska sa tento viacstupňový model prejavuje v prepojení činností AMLA, národných orgánov dohľadu a FIU. AMLA vystupuje ako koordinačné a metodické centrum, ktoré má zabezpečiť jednotný výklad a aplikáciu AML/CFT pravidiel, zatiaľ čo vnútroštátne orgány zostávajú kľúčovými aktérmi pri každodennom výkone dohľadu a presadzovaní práva. Účinnosť tohto modelu však bude závisieť od kvality vzájomnej komunikácie, výmeny informácií a ochoty členských štátov akceptovať európsku dimenziu AML politiky ako integrálnu súčasť ich vlastných regulačných stratégií.

Ďalším aspektom, ktorý si vyžaduje osobitnú pozornosť, je otázka proporcionality AML/CFT opatrení vo vzťahu k súkromnému sektoru. Povinné osoby sú v rámci AML/CFT režimu poverené výkonom verejnoprávnych úloh, ktoré majú charakter delegovanej prevencie trestnej činnosti. Tento regulačný model síce umožňuje štátu rozšíriť rozsah dohľadu, zároveň však kladie vysoké nároky na odbornú spôsobilosť, organizačné kapacity a zachovanie právnej istoty povinných osôb. Ak sa harmonizácia zameria výlučne na sprísňovanie povinností bez

[15] TIEMANN, M.: A commentary on the EU money laundering reform in light of the subsidiarity principle. Journal of Financial Regulation and Compliance, Vol. 32 (3), 2024. ISSN 1358-1988, pp. 372-378.

adekvátnej metodickej podpory a spätnej väzby, hrozí, že AML/CFT regulácia stratí legitimitu v očiach regulovaných subjektov a bude vnímaná ako čisto represívny nástroj.

Z dlhodobej perspektívy preto možno úspech harmonizačných mechanizmov AML/CFT hodnotiť nielen podľa formálneho zjednotenia právnych pravidiel, ale predovšetkým podľa ich schopnosti vytvoriť koherentný a funkčný regulačný systém. Takýto systém musí byť schopný flexibilne reagovať na nové formy finančnej kriminality, technologický vývoj a meniace sa rizikové profily, pričom zároveň musí rešpektovať základné princípy právneho štátu a ústavnú identitu členských štátov.

V tomto zmysle možno AML/CFT reguláciu v EÚ chápať ako dynamický proces, v ktorom sa neustále hľadá rovnováha medzi efektívnosťou presadzovania práva a ochranou základných práv, medzi potrebou jednotných pravidiel a zachovaním vnútroštátnej diverzity. Práve schopnosť udržať túto rovnováhu bude rozhodujúcim kritériom pre hodnotenie legitimity a udržateľnosti súčasného modelu harmonizácie v oblasti AML/CFT.

Záver

Analýza vývoja právnej úpravy AML/CFT v EÚ preukazuje, že táto oblasť predstavuje typický príklad postupnej transformácie regulačného modelu EÚ od decentralizovanej, minimálne harmonizovanej koncepcie k vysoko integrovanému a normatívne jednotnému systému. Tento posun nie je možné redukovať na formálnu zmenu legislatívnych nástrojov, ale treba ho chápať ako prejav hlbšej rekonfigurácie vzťahu medzi vnútroštátnou regulačnou autonómiou a požiadavkou efektívnej ochrany spoločného finančného trhu.

Prijatím legislatívneho balíka z roku 2024, najmä prostredníctvom zavedenia priamo uplatniteľného Nariadenia AML 2024/1624 a zriadenia AMLA, EÚ reagovala na pretrvávajúce systémové nedostatky smernicového modelu, ktoré sa prejavovali normatívnou fragmentáciou, nerovnomernou úrovňou dohľadu a existenciou regulačnej arbitráže. Koncepcia *single rulebook* sleduje cieľ zabezpečiť porovnateľnú mieru prevencie a jednotné podmienky pre subjekty pôsobiace na vnútornom trhu, čím sa posilňuje právna istota a funkčná integrita AML/CFT režimu.

Zároveň sa však potvrdzuje, že harmonizácia v tejto oblasti nepredstavuje úplnú elimináciu právomocí členských štátov EÚ, ale ich preskupenie v rámci viacúrovňového systému správy. Suverenita sa v tomto kontexte nevytráca, ale nadobúda charakter zdieľanej zodpovednosti, v ktorej sa výkon dohľadu, presadzovanie práva a analytické činnosti rozdeľujú medzi európsku a vnútroštátnu úroveň.

Osobitnou výzvou zostáva zosúladenie preventívnych a represívnych cieľov AML/CFT regulácie s ochranou základných práv a princípov právneho štátu. Intenzita zásahov do súkromia, spracúvania osobných údajov a procesných garancií si vyžaduje dôsledné uplatňovanie zásad proporcionality a nevyhnutnosti. Absencia takejto rovnováhy by nevyhnutne viedla k oslabeniu legitimity celého regulačného rámca.

Z dlhodobej perspektívy preto nemožno účinnosť AML/CFT regulácie posudzovať výlučne na základe stupňa normatívnej centralizácie, ale predovšetkým podľa jej schopnosti vytvoriť koherentný, prakticky funkčný a adaptabilný systém. Takýto systém musí byť schopný reagovať na meniace sa formy finančnej kriminality a technologický vývoj, poskytovať primeranú metodickú oporu povinným osobám a zároveň rešpektovať ústavné tradície členských štátov EÚ. Práve udržanie tejto rovnováhy bude kľúčovým kritériom pre budúce hodnotenie legitímnosti a efektívnosti harmonizovaného AML/CFT rámca v EÚ.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

BERGSTRÖM, M: The EU's Fight against Money Laundering and Terrorist Financing in a Digital and Fragmented World. In: BAKARDJIEVA ENGELBREKT, A. – EKMAN, P. – MICHALSKI, A. – OXELHEIM, L.: The Borders of the European Union in a Conflictual World Interdisciplinary European Studies. Switzerland: Palgrave Macmillan Cham, 2024. ISBN 978-3-031-54199-5, pp. 177-181.

VILARD, K.: A European anti-money laundering supervisory authority: perspectives and challenges. In: Joseph Lee, Aline Darbellay: A Research Agenda for Financial Law and Regulation. UK: Edward Elgar Publishing, 2025. ISBN 1803929987, pp. 179-196.

Periodiká a zborníky:

BORLINI, L.S. – MONTARANO, F.: The Evolution of the EU Law Against Criminal Finance: The 'Hardening' of FATF Standards within the EU. UK: Georgetown Journal of International Law, Vol. 48, No. 4, 2017, pp. 1-58.

BRAUN, J. – KASPER, M. – MAJDANSKA, A. – SOMARE, M.: Drivers of Suspicious Transaction Reporting Levels: Evidence from a Legal and Economic Perspective. UK: Journal of Tax Administration, Vol 2:1, 2016. ISSN 2059-190X, pp. 95-125.

COTOC, C.-N. – NITU, M. – SCHEAU, M. C. – COZMA, A.-C.: Efficiency of Money Laundering Countermeasures Case Studies from European Union Member States. In: Risk 9, 2021, [online], pp. 1-19. Dostupné na internete: https://www.mdpi.com/2227-9091/9/6/120?utm_source=researchgate.net&utm_medium=article

HOQUE, M, Z.: Measures against Money Laundering and Terrorist Financing: An analytical Overview of Legal Aspects. Bangladesh: The Chittagong University Journal of Law, Vol. XI, 2006. ISSN 073-5448, p. 98-130.

KOSTER, H.: Towards better implementation of the European Union's anti-money laundering and countering the financing of terrorism framework. UK: Journal of Money Laundering Control, Vol. 23, No. 2, 2020. ISSN 1368-5201, pp. 379-386.

MOUZAKITI, F.: Cooperation between Financial Intelligence Units in the European Union: Stuck in the middle between the General Data Protection Regulation and the Police Data Protection Directive. UK: New Journal of European Criminal Law Vol. 11(3),2020. ISSN 2032-2844, pp. 351-374.

TIEMANN, M.: A commentary on the EU money laundering reform in light of the subsidiarity principle. Journal of Financial Regulation and Compliance, Vol. 32 (3), 2024. ISSN 1358-1988, pp. 372-378.

TORZA, S. – VOORDECKERS, O.: An anti-money laundering authority for the European Union: a new center of gravity in AML enforcement. Switzerland: ERA Forum, Vol. 25, 2024. ISSN 1612-3093, pp. 405-424.

VAN DEN BROEK, M.: The EU's preventive AML/CFT policy: asymmetrical harmonisation. UK: Journal of Money Laundering Control, Vol. 14, Iss: 2, 2011. ISSN 1368-5201, pp. 170 – 182.

Internetové zdroje:

ALKAABI, A.O. – MOHAY, G. – MCCULLAGH, A. – CHANTLER, N.: A Comparative Analysis of the Extent of Money Laundering in Australia, UAE, UK and the USA. Finance and Corporate Governance Conference 2010 Paper, 2010 [online] [cit.2026-01-25], p. 1-13. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1539843

Iné:

Judgment of the Court (Grand Chamber), 8 April 2014. Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural Resources and Others and Kärntner Landesregierung and Others. Requests for a preliminary ruling from the High Court (Ireland) and the Verfassungsgerichtshof. Electronic communications — Directive 2006/24/EC —

Publicly available electronic communications services or public communications networks services — Retention of data generated or processed in connection with the provision of such services — Validity — Articles 7, 8 and 11 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Joined Cases C 293/12 and C 594/12.

SUVERENITA STÁTU A EVROPSKÁ INTEGRACE VE FINANČNÍ REGULACI: LICENČNÍ ŘÍZENÍ ČNB V KONTEXTU OCHRANY ZÁKLADNÍCH PRÁV A PRINCIPŮ DOBRÉ SPRÁVY

STATE SOVEREIGNTY AND EUROPEAN INTEGRATION IN FINANCIAL REGULATION: LICENSING PROCEDURES OF THE CZECH NATIONAL BANK IN THE CONTEXT OF FUNDAMENTAL RIGHTS PROTECTION AND PRINCIPLES OF GOOD GOVERNANCE

Martina Piecha[1]

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na problematiku licenčních řízení vedených Českou národní bankou ve vztahu k poskytovatelům platebních služeb. Článek sleduje průnik mezi výkonem státní suverenity v oblasti finanční regulace a závazky vyplývající z evropské integrace, zejména ze směrnice PSD2 a principu jednotné licence. Pozornost je věnována procesním aspektům licenčního řízení, které mají zásadní význam z hlediska ochrany základních práv účastníků řízení. Výzkum ukazuje, že kvalita regulace je měřitelná nejen mírou souladu s unijní legislativou, ale také efektivitou a transparentností správní praxe, jež jsou základními předpoklady dobré správy.

Klíčová slova

Česká národní banka, platební služby, přeshraniční poskytování platebních služeb, princip dobré správy, správní řízení.

Abstract

The paper focuses on the issue of licensing procedures conducted by the Czech National Bank in relation to payment service providers. It examines the intersection between the exercise of state sovereignty in financial regulation and the obligations arising from European integration, particularly the PSD2 Directive and the principle of the single license. Attention is devoted to procedural aspects of licensing, which are of key importance for safeguarding the fundamental rights of the parties involved. The research demonstrates that the quality of regulation can be measured not only by the degree of compliance with EU legislation, but also by the efficiency and transparency of administrative practice, which are essential prerequisites of good governance.

[1] JUDr. Martina Piecha, advokátka, 2. ročník doktorandského studia, kombinované studium, Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Katedra správního práva a správní vědy.

Keywords
Czech National Bank, payment services, cross-border provision of payment services, principle of good administration, administrative proceedings.

Úvod

Prudký rozvoj finančních technologií a digitální transformace bankovního sektoru v posledním desetiletí zásadním způsobem redefinuje vztah mezi suverénním státem, nadnárodními regulačními rámci a jednotlivými subjekty trhu. Jádrem této transformace je snaha Evropské unie o vytvoření jednotného, bezpečného a inovativního trhu platebních služeb, což bylo vtěleno především do revidované směrnice o platebních službách na vnitřním trhu, známé jako PSD2.[2] Implementace tohoto nadnárodního rámce do vnitrostátního práva, v českém prostředí reprezentovaného zákonem o platebním styku[3], však nekončí pouhým přepisem legislativního textu. Skutečné "bojiště", kde se střetává unijní integrační úsilí s národní správní tradicí a výkonem státní moci, představuje licenční řízení vedené Českou národní bankou.[4]

Licenční řízení v oblasti platebních institucí není pouze technickým procesem prověření kapitálové síly žadatele. Jedná se o plnohodnotné správní řízení, ve kterém se v plné šíři projevují principy správního práva, ale zároveň i napětí mezi snahou o maximální bezpečnost finančního trhu a ochranou základních práv účastníků řízení.[5] V situaci, kdy se licenční požadavky stávají čím dál více komplexní vlivem unijního soft-law a stanovisek Evropského orgánu pro bankovnictví (EBA), vyvstává otázka, zda současná správní praxe národního regulátora dostatečně reflektuje principy dobré správy a ústavní záruky spravedlivého procesu.[6]

Cílem tohoto textu je analýza mechanismů, kterými evropská integrace ve finanční regulaci mění povahu národního správního práva. Prostřednictvím zkoumání licenčních procesů, judikatury správních soudů a recentních rozhodnutí České národní banky bude

---

[2] TORNOVÁ, J.: PSD2 – regulace platebních služeb v novém kabátě. In: epravo.cz [online]. [2016-03-31] [cit.2026-01-24]. Dostupné na internetu: https://www.epravo.cz/top/clanky/psd-2-regulace-platebnich-sluzeb-v-novem-kabate-100956.html

[3] Zákon č. 370/2017 Sb., o platebním styku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "*zákon o platebním styku*").

[4] OECD: Podpora FinTechových inovací v České republice. Možnosti nastavení regulatorního sandboxu. OECD Publishing, Paris, 2023 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://doi.org/10.1787/45da1c37-cs. ISBN 978-92-64-85779-7 (PDF).

[5] ARROWS: Licence pro platební instituci malého rozsahu [online] 2025 [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internetu: https://arws.cz/novinky-v-arrows/licence-pro-platebni-instituci-maleho-rozsahu

[6] HUBKOVÁ, P.: Rigorózní práce Unijní soft law a jeho soudní přezkum: případ obecných pokynů a doporučení vydávaných Evropskými orgány dohledu. In: IS MUNI, Masarykova univerzita, 2021 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://is.muni.cz/th/jdi5f/RIGO_Unijni_soft_law_a_jeho_soudni_prezkum_PHubkova_FINAL_Archive.pdf

poukázáno na to, jak se koncept státní suverenity transformuje do podoby sdíleného dohledu a jaké výzvy tento proces přináší pro ochranu práv žadatelů o licenci. Zvláštní zřetel bude brán na procesní aspekty, jako je délka řízení, rozsah poučovací povinnosti a právo na projednání věci bez zbytečných průtahů, které jsou v kontextu finanční regulace často vnímány jako druhotné ve srovnání s požadavky na stabilitu trhu.

Koncept suverenity a její proměna v éře unijní regulace

Tradiční chápání suverenity státu v oblasti finanční regulace vychází z předpokladu, že stát má výlučné právo určovat, kdo a za jakých podmínek smí na jeho území nakládat s peněžními prostředky veřejnosti. Tato suverenita je v českém kontextu delegována na Českou národní banku jako nezávislý dohledový orgán.[3] Nicméně proces evropské integrace tento koncept zásadně změnil. Implementace směrnice PSD do zákona o platebním styku zavedla mechanismy, které národní regulační autonomii omezují.[7]

Klíčovým prvkem je princip tzv. jednotné licence (single license), který umožňuje subjektu s licencí v jednom členském státě poskytovat služby napříč celou Evropskou unií prostřednictvím pasportizace.[8] Tento mechanismus de facto znamená, že rozhodnutí regulátora v jedné zemi má přímé účinky na trzích všech ostatních členských států. Zde se projevuje kolize: zatímco licenční řízení zůstává správním řízením vedeným národním orgánem podle národního procesního práva, věcná kritéria a standardy jsou ve větší míře diktována z nadnárodní úrovně.[9]

---

[7] Právní úprava platebního styku v České republice představuje typickou oblast, v níž se postupně projevoval posun od národní regulatorní autonomie k vysokému stupni evropské harmonizace. Komplexní a systematická právní úprava byla přijata až zákonem č. 124/2002 Sb., o platebním styku, účinným od 1. ledna 2003. Přijetí tohoto zákona souviselo především s přípravou České republiky na vstup do Evropské unie a s potřebou harmonizovat vnitrostátní právní prostředí s tehdejším acquis communautaire v oblasti platebních služeb a zúčtovacích systémů. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2007/64/ES ze dne 13. listopadu 2007 o platebních službách na vnitřním trhu, kterou se mění směrnice 97/7/ES, 2002/65/ES, 2005/60/ES a 2006/48/ES a zrušuje směrnice 97/5/ES (dále jen „*směrnice PSD I*“).

[8] European Payments Council: PSD2 EXPLAINED [online] [2018-04] [cit. 2026-01-03]. Dostupné na internetu: https://www.europeanpaymentscouncil.eu/sites/default/files/infographic/2018-04/EPC_Infographic_PSD2_April%202018.pdf

[9] Bod 41 směrnice PSD2.

Zpracováno na základě informací dostupných na webových stránkách ČNB a znění směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2366 ze dne 25. listopadu 2015 o platebních službách na vnitřním trhu, kterou se mění směrnice 2002/65/ES, 2009/110/ES a 2013/36/EU a nařízení (EU) č. 1093/2010 a zrušuje směrnice 2007/64/ES (dále jen “směrnice PSD2”) a v souladu se zákonem o platebním styku. Česká národní banka. Přeshraniční poskytování platebních služeb [online] [citováno 2026-03-01]. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/cs/dohled-financni-trh/ochrana-spotrebitele/preshranicni-poskytovani-platebnich-sluzeb/

Tento proces evropeizace správního práva však neprobíhá pouze skrze závazná nařízení a směrnice. Významnou roli hraje unijní soft-law, zejména pokyny a stanoviska EBA, která sice formálně nejsou pramenem práva, ale v praxi jsou pro regulátora i žadatele de facto závazná.

Česká národní banka ve své dohledové činnosti aktivně zprostředkovává dopad těchto unijních pokynů na vnitrostátní subjekty, což se projevuje například v požadavcích na vnitřní řídící a kontrolní systém (ŘKS) nebo v implementaci silného ověření klienta (SCA).[10]

Licenční řízení jako komplexní správní proces

Získání licence pro platební služby je v českém právu definováno jako náročný správní proces, který odborná veřejnost právem označuje za "maraton".[11] Zákonná lhůta pro rozhodnutí České národní banky je sice stanovena na 3 měsíce, avšak v praxi se tato doba vlivem opakovaných výzev k doplnění a přerušování lhůt prodlužuje na 4 až 6 měsíců, zpravidla však i déle.[12] Tato délka řízení má přímý dopad na ekonomickou stabilitu žadatelů a otevírá otázky ohledně dodržování práva na projednání věci v přiměřené lhůtě podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.[13]

Struktura licenčního řízení vyžaduje od žadatele doložení rozsáhlé dokumentace, která se člení do několika kritických pilířů. Tyto pilíře musí být v žádosti vzájemně provázány a tvořit koherentní celek, což je častým kamenem úrazu pro nové fintech startupy.[14]

---

[10] Článek 4 bod 30 směrnice PSD II.

[11] ARROWS: Licence pro platební instituci malého rozsahu [online] 2025 [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internetu: https://arws.cz/novinky-v-arrows/licence-pro-platebni-instituci-maleho-rozsahu

[12] Autor článku zde vychází z vlastní praxe a z vlastních zkušeností.

[13] Sdělení č. 209/1992 Sb. federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících (ÚMLUVA o ochraně lidských práv a základních svobod).

[14] SOUKAL, M. - SCHEJBAL & PARTNERS s.r.o., advokátní kancelář: Za jak dlouho získáte licenci k platebním či jiným službám od ČNB? Na rovinu [online] 2020 [citováno 2026-02-22]. Dostupné na internetu: https://akschejbal.cz/za-jak-dlouho-ziskate-licenci-k-platebnim-ci-jinym-sluzbam-od-cnb-na-rovinu

Pilíř licenčního řízení	Klíčové požadavky	Právní základ (ZPS / EU)
Obchodní plán	Realistické projekce na 3 roky, strategie růstu	§ 9 a § 10 zákona o platebním styku, směrnice PSD2
Důvěryhodnost osob	Výpis z rejstříku trestů, profesní historie 10 let, bezúhonnost	§ 9 zákona o platebním styku
Vnitřní systém (ŘKS)	Řízení rizik, organizační struktura, compliance	§ 9 zákona o platebním styku, EBA Guidelines
Ochrana prostředků	Oddělení klientských prostředků pojištění	§ 21-24 zákona o platebním styku
AML/CFT	Identifikace klientů (KYC), monitoring transakcí	Zákon č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu, ve znění pozdějších předpisů směrnice PSD2
IT bezpečnost (SCA)	Silné ověření klienta, odolnost systémů	Nařízení RTS / DORA (Nařízení (EU) 2022/2554 o digitální provozní odolnosti finančního sektoru)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě zkušeností autora článku.

V rámci těchto pilířů se Česká národní banka zaměřuje na podstatu, nikoli jen na formou.[12] To znamená, že regulátor nezkoumá pouze existenci relevantních směrnic, ale jejich reálnou aplikovatelnost v daném obchodním modelu.[15]

Ochrana základních práv v procesním rámci

Správní řízení vedené Českou národní bankou musí splňovat ústavní standardy ochrany práv účastníků. Mezi nejvýznamnější patří právo na vyjádření k podkladům rozhodnutí podle § 36 odst. 3 správního řádu [16] a právo na řádné odůvodnění správního aktu.[17]

V rozhodnutích z počátku roku 2025 (např. v případech nepovoleného podnikání na finančním trhu) se Česká národní banka musela vypořádat s žádostmi o nařízení ústního jednání.[18] Ačkoliv správní řád v určitých fázích upřednostňuje písemné řízení, judikatura

[15] ARROWS: Zákon o platebním styku a PSD2: Co musí splnit FinTech startup před žádostí [online] 2025 [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internetu: https://arws.cz/novinky-v-arrows/zakon-o-platebnim-styku-a-psd2

[16] Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

[17] Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2015, sp. zn. 9 Ads 83/2014 - 46.

[18] Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/018044/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00078/CNB/581 ze dne 14. února 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00078_CNB_581.pdf

správních soudů zdůrazňuje, že právo účastníka hájit se osobně a navrhovat důkazy je integrální součástí práva na spravedlivý proces. Odmítnutí ústního jednání musí být vždy individuálně a přesvědčivě odůvodněno, jinak hrozí nepřezkoumatelnost rozhodnutí a jeho následné zrušení soudem.

Dalším kritickým bodem je délka licenčního řízení v kontrastu s právem na projednání věci bez zbytečných průtahů podle čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. V praxi dochází k tomu, že Česká národní banka využívá procesní výzvy k přerušení lhůty pro vydání rozhodnutí. Zatímco z pohledu regulátora jde o snahu o maximální obezřetnost, z pohledu žadatele může jít o nepřiměřenou bariéru vstupu na trh, která může mít v dynamickém prostředí fintech sektoru likvidační účinky. Nejvyšší správní soud se v této souvislosti opakovaně zabýval otázkou, kde končí legitimní snaha o zjištění skutkového stavu a kde začíná nečinnost správního orgánu.[19]

Implementace PSD2 a její vliv na národní správní praxi

Směrnice PSD2 přinesla revoluci v podobě otevřeného bankovnictví (Open Banking), která bankám uložila povinnost zpřístupnit rozhraní (API) pro třetí strany.[20] Tato technická povinnost se v českém správním právu transformovala do specifických dohledových řízení. Česká národní banka musela v řadě případů (např. UniCredit Bank) konstatovat, že technické bariéry kladené bankami, jako je vícenásobné silné ověření uživatele nebo nutnost manuálního zadávání IBAN, jsou v rozporu s unijním nařízením RTS SCA.

Tato rozhodnutí demonstrují, jak se role regulátora mění z čistě právního posuzovatele na technického arbitra. Česká národní banka při těchto řízeních přímo aplikuje stanoviska EBA, která vyjasňují, co je a co není považováno za neoprávněnou překážku.[21] Dochází tak k přímému průniku unijního technického soft-law do individuálních správních aktů vydávaných na národní úrovni. Pro žadatele o licenci to znamená, že jejich technologická infrastruktura musí být v souladu nejen se zákonem, ale i s nejnovějšími interpretačními trendy.

Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/060653/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00099/CNB/581 ze dne 26. května 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00099_CNB_581.pdf

[19] Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 28. března 2006, sp. zn. 8 As 34/2005.

[20] OECD: Podpora FinTechových inovací v České republice. Možnosti nastavení regulatorního sandboxu. OECD Publishing, Paris, 2023 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://doi.org/10.1787/45da1c37-cs. ISBN 978-92-64-85779-7 (PDF).

[21] Příkaz České národní banky č.j. 2022/17352/570, sp. .zn. Sp/2021/432/5 ze dne 17. února 2022. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2021_00432_CNB_573.pdf

Aspekt implementace	Vliv na správní právo v ČR	Důsledek pro účastníky řízení
Otevřené bankovnictví	Povinnost dohledu nad technickými API	Nutnost auditů IT bezpečnosti
Silné ověření (SCA)	Nové skutkové podstaty přestupků	Vyšší odpovědnost za podvody
Pasportizace	Omezení národního správního uvážení	Možnost expanze bez nové licence v EU
Soft-law EBA	Faktická závaznost "nepředpisových" aktů	Složitější právní analýza compliance

Zdroj: Vlastní zpracování na základě zkušeností autora z praxe.[22]

Principy dobré správy a transparentnost regulátora

Dobrá správa (Good Governance) představuje soubor principů, které by měly provázet každé moderní správní řízení. Nejde jen o pouhou zákonnost, ale o efektivitu, transparentnost, proporcionalitu a vstřícnost vůči občanům a podnikatelům.[20] V kontextu licenčních řízení České národní banky je tento princip často vystaven zkoušce. Jedním z projevů dobré správy je průhlednost celého procesu, žadatel by měl mít od počátku jasnou představu o tom, co od něj regulátor očekává.[23]

Proporcionálnost výkonu státní moci je klíčová, například požadavky kladené na malý startup (PPSMR) by měly být odlišné od požadavků na systémově významnou platební instituci. Česká národní banka se snaží o kultivaci tohoto prostředí skrze zveřejňování metodických příruček a stanovisek, přesto zůstává licenční proces pro mnohé subjekty neprůhledný a nepředvídatelný.

Klíčovým prvkem je princip legitimního očekávání. Nejvyšší správní soud zdůrazňuje, že princip dobré správy mimo jiné ukládá správním orgánům povinnost rozhodovat v obdobných věcech obdobně.[24] Pokud tedy Česká národní banka v minulosti určité procesní řešení akceptovala u jednoho subjektu, měla by mít velmi silné důvody pro to, aby jej u jiného žadatele v podobné situaci odmítla.

---

[22] Směrnice PSD2.

[23] Část IV. Právní ochrana proti nepravomocným správním aktům (individuálním i smíšeným). DNY PRÁVA 2013 – DAYS OF LAW 2013. Právnická fakulta LAW MUNI, Masarykova univerzita, 2013 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2013/04_Pravni_ochrana_proti_nepravomocnym_spravnim_aktum.pdf

[24] Rozhodnutí Nejvyšší správní soudu ze dne 30. listopadu 2016, sp. zn. 2 Afs 124/2016-29.

Procesní aspekty dohledu a sankční řízení

Licenční řízení je pouze vstupní branou. Skutečný vliv unijní regulace na národní správní právo se projevuje v následném dohledu a sankčních řízeních. Česká národní banka disponuje širokou škálou pravomocí, od výzev k nápravě až po odebírání licencí a ukládání pokut.[25] Aktuální rozhodnutí z let 2023 a 2024 potvrzují, že regulátor se nebojí ukládat vysoké sankce za pochybení v oblasti řízení rizik nebo za klamavé obchodní praktiky (např. v kauzách nepovoleného přijímání vkladů od veřejnosti).[26]

V těchto řízeních se v plné míře uplatňuje zásada oficiality a vyšetřovací zásada, podle nichž je správní orgán povinen zjistit všechny rozhodné skutečnosti.[27] Judikatura však zdůrazňuje, že i účastník řízení má svou břemeno tvrzení, pokud něco popírá, musí doložit, proč jsou zjištění správního orgánu nesprávná.[28] Tento procesní dialog je klíčový pro legitimitu finálního rozhodnutí.

Sankční politika České národní banky je rovněž pod vlivem unijních požadavků na účinné, přiměřené a odrazující sankce. To vede k nárůstu výše ukládaných pokut, což ovšem musí být vyváženo pečlivým zkoumáním majetkových poměrů účastníka, aby pokuta neměla likvidační charakter, zejména u fyzických osob nebo menších subjektů.[29] Zde se princip proporcionality stává hlavním nástrojem soudního přezkumu.

Problém asymetrie informací a poučovací povinnost

V licenčních řízeních existuje hluboká asymetrie informací mezi regulátorem, který disponuje detailní znalostí interpretační praxe EBA, a žadatelem, který může být inovativním technologickým subjektem bez hlubšího právního zázemí. Zde nabývá na významu poučovací povinnost správního orgánu podle § 4 odst. 2 správního řádu.[26]

---

[25] Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/018044/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00078/CNB/581 ze dne 14. února 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00078_CNB_581.pdf

[26] Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/060653/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00099/CNB/581 ze dne 26. května 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00099_CNB_581.pdf

[27] OECD: Podpora FinTechových inovací v České republice. Možnosti nastavení regulatorního sandboxu. OECD Publishing, Paris, 2023 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://doi.org/10.1787/45da1c37-cs.

[28] Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 12. října 2021, sp. zn. 6 As 140/2021 - 51.

[29] Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/051452/CNB/580 ze dne 30. dubna 2025, sp. zn. Sp/2023/377/573. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2023_00377_CNB_573.pdf

Poučení by nemělo být pouze formální citací zákona, ale mělo by směřovat k tomu, aby účastník neutrpěl v řízení újmu z neznalosti.[30] V komplexním prostředí PSD2 to znamená, že Česká národní banka by měla žadatele upozornit na neúplnost žádosti dříve, než po uplynutí lhůty, a jasně specifikovat, jaká technická řešení (např. v oblasti SCA) jsou v souladu s unijními standardy.[31] Nedostatečné poučení může být důvodem pro následnou nezákonnost rozhodnutí, jak potvrzuje judikatura Nejvyššího správního soudu.[32]

Závěr

Proces sjednocování fintech regulace na úrovni Evropské unie, zosobněný směrnicí PSD2 a navazujícími akty, zásadním způsobem proměňuje povahu národního správního práva v České republice. Licenční řízení u České národní banky se stalo hybridním procesem, kde se národní procesní standardy (správní řád) mísí s nadnárodními technickými požadavky a unijním soft-law.

Tato transformace s sebou nese riziko, že v zájmu technokratické efektivity a stability finančního trhu dojde k oslabení ochrany základních práv účastníků řízení. Klíčovými problematickými body zůstávají délka řízení a nepředvídatelnost správního uvážení. Suverenita státu v oblasti finanční regulace již není absolutní, ale je vykonávána v těsné součinnosti s unijními orgány. Pro zachování legitimity tohoto procesu je však nezbytné, aby se Česká národní banka důsledně držela principů dobré správy. To zahrnuje nejen transparentní komunikaci a dodržování lhůt, ale především uznání, že i v tak přísně regulovaném sektoru, jako je finanční trh, zůstává žadatel o licenci subjektem práv, nikoliv pouze objektem dohledu.[2]

Budoucí výzvy budou vyžadovat další precizaci národního správního procesu. Pouze skrze silnou judikatorní reflexi a důslednou aplikaci ústavních záruk spravedlivého procesu lze zajistit, že evropská integrace ve finanční regulaci bude vnímána jako přínos pro inovace a bezpečnost, a nikoliv jako nepřiměřený zásah do práv účastníků správního řízení. Kvalita regulace se totiž neměří jen stabilitou bankovního systému, ale i mírou spravedlnosti a transparentnosti procesů, které k této stabilitě vedou.

---

[30] Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/018044/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00078/CNB/581 ze dne 14. února 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00078_CNB_581.pdf

[31] Příkaz České národní banky č.j. 2022/17352/570, sp. .zn. Sp/2021/432/5 ze dne 17. února 2022. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2021_00432_CNB_573.pdf

[32] Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 18. února 2022, sp. zn. 1 As 354/2021 - 27.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

BARR, M.S., HOWELL, J.E., TAHYAR, M.E.: Financial regulation: law and policy. Second edition. St. Paul, MN: Foundation Press, 2018. (University casebook series) ISBN:978-1-64020-249-8.

BERAN, J. - NÝDRLE, T. - STRNADEL, D. Zákon o platebním styku: komentář. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2020. 1000 s. ISBN:978-80-7598-788-4.

ČERNÍN, K. Principy dobré správy. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN:978-80-7598-300-8.

FIALA, Z. - FRUMAROVÁ, K. - VETEŠNÍK, P. a kol. Správní řád. Praktický komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, 884 s. ISBN 978-80-7598-797-6.

HANDRLICA, J. - POMAHAČ, R. Evropské správní právo. Praha: C.H.Beck, 2012. ISBN:978-80-7400-437-7.

JANOVEC, M. Finanční trh a jeho stabilita. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, 184 s. ISBN 978-80-7676-597-9.

KOPECKÝ, M. - STAŠA, J. a kol. Správní řád: komentář. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022. ISBN:978-80-7676-422-4

KRABEC, J., Finanční trhy. 1. Vyd. Praha: Bankovní institut vysoká škola, 2002. ISBN 80-7265-050-5. ISBN: 80-7265-050-5.

RÝDL, T. - BARÁK, J. - SAŇA, L. - VÝBORNÝ, P. Zákon o České národní bance: Komentář. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2026-01-22]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

SEJKORA, T. Moderní nástroje aktivní politiky finančních inovací a jejich místo v právním rámci finančních služeb v Evropské unii. Praha: Wolters Kluwer, 2023. 460 s. ISBN - 978-80-7676-435-4.

Periodiká a zborníky:

JANOVEC, M. Zvláštní správní řízení ve věci získání licence/povolení od České národní banky. Právní rádce. 2013, roč. 21, č. 3, s. 62-65.

PAVLÁT, V. Regulace a dozor nad finančními trhy ve světě: současný stav a výhled do budoucna. In Sborník z mezinárodní konference Regulace a dozor nad finančními trhy. Praha: Vysoká škola finanční a správní 2003. 104 s. ISBN 80-86754-04-9.

Právne predpisy:

Důvodová zpráva k zákonu č. 370/2017 Sb., o platebním styku.

Obecné pokyny Evropského orgánu pro bankovnictví (EBA/ GL/2017/08 ze dne 12. září 2017).

Obecné pokyny k informacím, které mají být poskytnuty pro udělení povolení k výkonu činnosti platebních institucí a institucí elektronických peněz a k registrací poskytovatelů služeb informování o účtu podle čl. 5 odst. 5 směrnice /EU) 2015/2366 (EBA/GL/2017/09).

Sdělení č. 209/1992 Sb. federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících (ÚMLUVA o ochraně lidských práv a základních svobod).

Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2366 ze dne 25. listopadu 2015 o platebních službách na vnitřním trhu, o změně směrnic 2002/65/ES, 2009/110/ES a 2013/36/EU a nařízení (EU) č. 1093/2010 a o zrušení směrnice 2007/64/ES.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2007/64/ES ze dne 13. listopadu 2007 o platebních službách na vnitřním trhu, kterou se mění směrnice 97/7/ES, 2002/65/ES, 2005/60/ES a 2006/48/ES a zrušuje směrnice 97/5/ES.

Zákon č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 370/2017 Sb., o platebním styku, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 6/1993 Sb. o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů.

Internetové zdroje

ARROWS: Licence pro platební instituci malého rozsahu [online] 2025 [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internetu: https://arws.cz/novinky-v-arrows/licence-pro-platebni-instituci-maleho-rozsahu

ARROWS: Zákon o platebním styku a PSD2: Co musí splnit FinTech startup před žádostí [online] 2025 [cit. 2025-12-11]. Dostupné na internetu: https://arws.cz/novinky-v-arrows/zakon-o-platebnim-styku-a-psd2

Část IV. Právní ochrana proti nepravomocným správním aktům (individuálním i smíšeným). DNY PRÁVA 2013 – DAYS OF LAW 2013. Právnická fakulta LAW MUNI, Masarykova univerzita, 2013 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2013/04_Pravni_ochrana_proti_nepravomocnym_spravnim_aktum.pdf

European Payments Council: PSD2 EXPLAINED [online] [2018-04] [cit. 2026-01-03]. Dostupné na internetu: https://www.europeanpaymentscouncil.eu/sites/default/files/infographic/2018-04/EPC_Infographic_PSD2_April%202018.pdf
Licencování. Česká národní banka [online] [citováno 2026-01-23]. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/cs/dohled-financni-trh/vykon-dohledu/postaveni-dohledu/dohled-nad-uverovymi-institucemi/licencovani/
Metodika k posuzování žádostí o povolení k činnosti podle zákona o platebním styku. Česká národní banka [online] [citováno 2026-01-31]. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/platebni-styk/.galleries/pravni_predpisy/download/2025-05_metodika_zps_verze_2.pdf
OECD: Podpora FinTechových inovací v České republice. Možnosti nastavení regulatorního sandboxu. OECD Publishing, Paris, 2023 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://doi.org/10.1787/45da1c37-cs. ISBN 978-92-64-85779-7 (PDF).
Přeshraniční poskytování platebních služeb. Česká národní banka [online] [citováno 2026-03-01]. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/cs/dohled-financni-trh/ochrana-spotrebitele/preshranicni-poskytovani-platebnich-sluzeb/
TORNOVÁ, J. PSD2 – regulace platebních služeb v novém kabátě. In: epravo.cz [online]. [2016-03-31] [cit.2026-01-24]. Dostupné na internetu: https://www.epravo.cz/top/clanky/psd-2-regulace-platebnich-sluzeb-v-novem-kabate-100956.html
SOUKAL, M. - SCHEJBAL & PARTNERS s.r.o., advokátní kancelář. Za jak dlouho získáte licenci k platebním či jiným službám od ČNB? Na rovinu [online] 2020 [citováno 2026-02-22]. Dostupné na internetu: https://akschejbal.cz/za-jak-dlouho-ziskate-licenci-k-platebnim-ci-jinym-sluzbam-od-cnb-na-rovinu

Iné:

HUBKOVÁ, P. Rigorózní práce Unijní soft law a jeho soudní přezkum: případ obecných pokynů a doporučení vydávaných Evropskými orgány dohledu. In: IS MUNI, Masarykova univerzita, 2021 [cit.2026-01-20]. Dostupné na internetu: https://is.muni.cz/th/jdi5f/RIGO_Unijni_soft_law_a_jeho_soudni_prezkum_PHubkova_FINAL_Archive.pdf
Příkaz České národní banky č.j. 2022/17352/570, sp. .zn. Sp/2021/432/5 ze dne 17. února 2022. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2021_00432_CNB_573.pdf

Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/018044/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00078/CNB/581 ze dne 14. února 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00078_CNB_581.pdf

Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/051452/CNB/580 , sp. zn. Sp/2023/377/573 ze dne 30. dubna 2025, Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2023_00377_CNB_573.pdf

Rozhodnutí České národní banky č.j. 2025/060653/CNB/580, sp.zn. S-Sp-2024/00099/CNB/581 ze dne 26. května 2025. Dostupné na internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/dohled-financni-trh/.galleries/prilohy/S-Sp-2024_00099_CNB_581.pdf

Rozhodnutí Nejvyšší správní soudu ze dne 30. listopadu 2016, sp. zn. 2 Afs 124/2016-29.

Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 12. října 2021, sp. zn. 6 As 140/2021 - 51.

Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 18. února 2022, sp. zn. 1 As 354/2021 - 27.

Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 28. března 2006, sp. zn. 8 As 34/2005.

Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2015, sp. zn. 9 Ads 83/2014 - 46 .

MEDZINÁRODNÁ PRÁVOMOC SÚDOV V KONTEXTE VÝZIEV NÁLEŽITEJ STAROSTLIVOSTI PODNIKOV[1]

INTERNATIONAL JURISDICTION OF COURTS IN THE CONTEXT OF CORPORATE DUE DILIGENCE

Lea Mezeiová[2]

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na analýzu medzinárodnej právomoci súdov v súvislosti s novými výzvami, ktoré prináša rozvíjajúca sa koncepcia náležitej starostlivosti podnikov. Povinnosti podnikov konať s náležitou starostlivosťou v oblasti ľudských práv a ochrany životného prostredia, vyplývajúce zo smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1760 z 13. júna 2024 o náležitej starostlivosti podnikov v oblasti udržateľnosti a o zmene smernice (EÚ) 2019/1937 a nariadenia (EÚ) 2023/2859, vytvárajú nové výzvy pri riešení cezhraničných sporov. Príspevok skúma, ako existujúci rámec určovania medzinárodnej právomoci reaguje na situácie, v ktorých škoda môže vzniknúť mimo Európskej únie, pričom jej pôvod spočíva v rozhodnutiach alebo opomenutiach podnikov so sídlom v členskom štáte. Zároveň analyzuje, do akej miery je súčasná právna úprava pripravená čeliť týmto novým výzvam a aké legislatívne kroky by mali byť podniknuté na zabezpečenie naplnenia cieľov Európskej únie v skúmanej oblasti.

Kľúčové slová

náležitá starostlivosť podnikov, ochrana životného prostredia, medzinárodná právomoc súdov, cezhraničné nároky, tretí štát

Abstract

The paper focuses on the analysis of international jurisdiction of courts in connection with the emerging challenges arising from the evolving concept of corporate due diligence. The obligations of companies to act with due care in the fields of human rights and environmental protection, arising from Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859, create new challenges for resolving cross-border disputes. The paper examines how the existing framework of international jurisdiction responds to situations where damage may occur outside the European Union but originates from decisions or omissions of companies established within a Member State. It also analyses the extent to which the current legal framework is prepared to face these new challenges and what legislative measures should be taken to ensure the achievement of the European Union's objectives in this area.

---

[1] Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantu APVV-24-0613: „Kompatibilita medzinárodnej právomoci civilných súdov Slovenskej republiky“.

[2] JUDr. Lea Mezeiová, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov, odborný asistent vysokej školy, univerzity

Keywords
corporate due diligence, environmental protection, international jurisdiction, cross-border claims, third country

Úvod

Ochrana životného prostredia a reakcia na klimatické zmeny patria medzi zásadné výzvy súčasného medzinárodného práva[3]. Klimatická kríza postupne prestáva byť vnímaná výlučne ako politický alebo environmentálny problém a čoraz výraznejšie sa premieta do roviny právnych záväzkov a zodpovednosti, a to tak na úrovni štátov, ako aj na úrovni súkromných aktérov. Medzinárodné právo z uvedeného dôvodu čelí rastúcemu tlaku vytvárať normatívne mechanizmy, ktoré umožnia efektívne presadzovanie environmentálnych a klimatických povinností v globálnom priestore.

V tomto kontexte sa do popredia dostáva otázka zodpovednosti nadnárodných korporácií, ktorých hospodárska činnosť má zásadný vplyv na životné prostredie a ľudské práva. Skutočnosť, že táto hospodárska činnosť je realizovaná prostredníctvom viacerých prepojených subjektov pôsobiacich v rôznych štátoch, pritom oslabuje tradičné teritoriálne východiská právnej regulácie. Ochrana životného prostredia a ľudských práv sa tak nevyhnutne presúva aj do oblasti súkromnoprávnych sporov, v ktorých poškodené subjekty hľadajú ochranu prostredníctvom civilných súdov.

Na úrovni Európskej únie (ďalej ako „EÚ“) predstavuje kľúčový prameň práva Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1760 z 13. júna 2024 o náležitej starostlivosti podnikov v oblasti udržateľnosti a o zmene smernice (EÚ) 2019/1937 a nariadenia (EÚ) 2023/2859[4] (ďalej ako „smernica“). Smernica zavádza právne záväzné povinnosti podnikov v oblasti ochrany ľudských práv a životného prostredia naprieč globálnymi dodávateľskými reťazcami, vrátane situácií, v ktorých sa relevantné činnosti uskutočňujú mimo územia EÚ.

Z pohľadu medzinárodného práva súkromného však otvára smernica zásadnú otázku, ktorá presahuje samotný obsah materiálnych povinností a to, do akej miery je súčasný procesný rámec schopný zabezpečiť ich reálne presadzovanie v cezhraničných sporoch? Smernica síce zakladá povinnosti a predpokladá vznik civilnoprávnej zodpovednosti za ich porušenie, avšak neobsahuje osobitnú úpravu medzinárodnej právomoci súdov. Vymožiteľnosť nárokov tak

[3] ELBERT, Ľ.: *Zmena klímy a ideál zvaný Rule of law.* In: SVÁK, J. a kol.: Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2024, s. 184.
[4] Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1760 z 13. júna 2024 o náležitej starostlivosti podnikov v oblasti udržateľnosti a o zmene smernice (EÚ) 2019/1937 a nariadenia (EÚ) 2023/2859, Ú. v. EÚ L, 2024/1760, 5.7.2024

zostáva odkázaná na existujúce režimy, predovšetkým na Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 z 12. decembra 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach[5] (ďalej ako „nariadenie Brusel Ia“) a na vnútroštátne pravidlá medzinárodnej právomoci členských štátov.

Práve v tejto súvislosti sa otvára tzv. medzera vo vymožiteľnosti, ktorá spočíva v nesúlade medzi rozsahom normatívnych povinností a dostupnosťou procesných mechanizmov ich presadenia. Typickým príkladom sú situácie, v ktorých škoda alebo nepriaznivý environmentálny dopad vzniká v tretej krajine, zatiaľ čo rozhodujúce riadiace alebo kontrolné rozhodnutia sú prijímané v sídle materskej spoločnosti v členskom štáte. V takýchto prípadoch nie je samozrejmé, že poškodené subjekty budú mať prístup k súdom v EÚ, ani že existujúce pravidlá právomoci poskytnú dostatočne predvídateľné riešenie.

Cieľom tohto príspevku je analyzovať, ako režim medzinárodnej právomoci v práve EÚ reaguje na nové výzvy vyplývajúce zo smernice, a do akej miery je schopný zabezpečiť efektívne súdne presadzovanie povinností náležitej starostlivosti v cezhraničnom kontexte.

Ochrana životného prostredia a medzinárodné právo

Ochrana životného prostredia sa v posledných desaťročiach etablovala ako samostatná a dynamicky sa rozvíjajúca oblasť medzinárodného práv[6]. Kým pôvodne bola environmentálna agenda vnímaná predovšetkým ako otázka vnútroštátnej politiky, postupný vývoj poukazuje na jej čoraz výraznejšie ukotvenie v systéme medzinárodných právnych záväzkov, najmä v kontexte ochrany základných ľudských práv.

Medzinárodnoprávny rámec ochrany životného prostredia sa formoval predovšetkým prostredníctvom multilaterálnych zmlúv, ktoré reagovali na rastúce globálne environmentálne riziká. Kľúčovými míľnikmi sú najmä Rámcový dohovor Organizácie Spojených národov o zmene klímy z roku 1992[7], Kjótsky protokol z roku 1997 a Parížska dohoda z roku 2015[8]. Tieto nástroje zavádzajú pre štáty povinnosti v oblasti mitigácie klimatických zmien, adaptácie na ich dôsledky a medzinárodnej spolupráce. Zároveň sa v nich postupne presadzuje predstava, že

[5] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 z 12. decembra 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (prepracované znenie), Ú. v. EÚ L 351, 20.12.2012, s. 1 – 32

[6] JANKUV, J.: *Historický vývoj a súčasná podoba práva životného prostredia EÚ v kontexte vplyvu medzinárodného práva životného prostredia*. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*, roč. 10, 2022, č. 2, s. 13

[7] Ibid, s. 14

[8] JANKUV, J.: *Úvahy na tému koncepcie vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia a v práve životného prostredia Európskej únie v kontexte ich vzájomnej interakcie*. In: SVÁK, J. a kol.: Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2024, s. 152.

ochrana klímy nie je len otázkou environmentálnej politiky, ale priamo súvisí s ochranou základných práv jednotlivcov, najmä práva na život, zdravie a priaznivé životné prostredie.

V doktríne sa čoraz častejšie poukazuje na to, že klimatické zmeny predstavujú špecifickú dimenziu širšieho konceptu ochrany životného prostredia, ktorá má potenciál zásadne ovplyvniť výkon základných práv[9]. Zmena klímy totiž neohrozuje len prírodné ekosystémy, ale priamo zasahuje do sociálnych, ekonomických a zdravotných podmienok života ľudí. V tomto zmysle možno hovoriť o postupnom presune environmentálnych otázok z roviny politických deklarácií do roviny právne záväzných povinností štátov.

Tento posun sa výrazne prejavil aj v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej ako „ESĽP"). Významným rozhodnutím je rozsudok *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*[10] z 9. apríla 2024, v ktorom ESĽP konštatoval, že nedostatočné opatrenia štátu v oblasti boja proti klimatickým zmenám môžu predstavovať porušenie pozitívnych záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Súd tým explicitne uznal, že ochrana klímy patrí do jadra ochrany základných práv a že štáty nesú zodpovednosť nielen za aktívne zásahy, ale aj za opomenutia, ktoré môžu viesť k ohrozeniu práv jednotlivcov v dôsledku klimatických zmien[11]. Klimatická politika sa tak stáva predmetom súdneho prieskumu z hľadiska dodržiavania ľudskoprávnych záväzkov.

Na globálnej úrovni bol tento trend potvrdený *poradným posudkom Medzinárodného súdneho dvora z júla 2025 o záväzkoch štátov v oblasti klimatických zmien*[12]. Medzinárodný súdny dvor (ďalej len „MSD") v ňom zdôraznil, že štáty majú podľa medzinárodného práva povinnosť chrániť klimatický systém ako súčasť ochrany globálneho verejného záujmu a základných práv ľudí. Porušenie týchto povinností môže predstavovať medzinárodne protiprávny akt, ktorý zakladá medzinárodnoprávnu zodpovednosť štátu, vrátane povinnosti prijať primerané nápravné opatrenia. Klimatické záväzky tak prestávajú mať výlučne programový alebo politický charakter a nadobúdajú povahu právne vynútiteľných povinností, ktorých nedodržanie môže viesť k zodpovednosti na medzinárodnej úrovni.

---

[9] GOLOVKO, L.: *The International Legal Protection of Environmental Human Rights*. Bratislava: Comenius University, Faculty of Law, 2025, s. 7

[10] Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others proti Švajčiarsku, sťažnosť č. 53600/20, rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 9. apríla 2024.

[11] ŽATKOVÁ, S., PAĽUCHOVÁ, P.: *ECtHR: Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland (Application No. 53600/20, 9 April 2024): Insufficient Measures to Combat Climate Change Resulting in Violation of Human Rights.* Bratislava Law Review, roč. 8, 2024, č. 1, s. 231

[12] Medzinárodný súdny dvor (ICJ): *Obligations of States in respect of Climate Change*, poradný posudok z 23. júla 2025 [online]. General List No. 187 [cit. 2026-01-15]. Dostupné na internete: https://www.icj-cij.org/case/187/advisory-opinions

Popri zodpovednosti štátov sa v posledných rokoch čoraz intenzívnejšie otvára aj otázka zodpovednosti súkromných aktérov, najmä nadnárodných korporácií. Ich hospodárska činnosť má často zásadný vplyv na globálne environmentálne procesy, a to najmä v oblastiach ako energetika, ťažba surovín, doprava či poľnohospodárstvo[13]. Tento vývoj sa odráža v náraste tzv. klimatických žalôb, v rámci ktorých sa jednotlivci, komunity alebo mimovládne organizácie domáhajú ochrany svojich práv pred vnútroštátnymi súdmi.[14]

Medzi najznámejšie prípady patrí spor *Luciano Lliuya v. RWE AG*[15], v ktorom peruánsky občan žaloval nemeckú energetickú spoločnosť za jej podiel na klimatických zmenách ohrozujúcich jeho obydlie. Podobne v prípade *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc*.[16] holandský súd v prvom stupni uložil spoločnosti Shell povinnosť znížiť emisie skleníkových plynov v súlade s cieľmi Parížskej dohody. Odvolací súd síce neskôr zrušil konkrétny kvantifikovaný emisný príkaz, avšak potvrdil existenciu všeobecnej povinnosti korporácií zohľadňovať klimatické riziká v rámci ich povinnosti starostlivosti. K ďalším významným žalobám patria spory vedené proti spoločnostiam Total, Eni, ako aj žaloby voči automobilovým koncernom Mercedes-Benz a BMW v Nemecku.[17]

Spoločným menovateľom týchto prípadov je snaha presunúť otázku klimatickej a environmentálnej zodpovednosti z roviny politických a morálnych záväzkov do roviny súdne vymáhateľných právnych nárokov. Klimatická litigácia[18] zároveň spochybňuje tradičné predstavy o príčinnej súvislosti, zodpovednosti a teritoriálnej viazanosti deliktov, keďže škodlivé dôsledky klimatických zmien sa často prejavujú v iných štátoch, než v ktorých majú sídlo subjekty zodpovedné za emisie.

Ochrana životného prostredia sa tak v súčasnosti nachádza na priesečníku verejného a súkromného práva, pričom medzinárodné právo zohráva kľúčovú úlohu pri formovaní

---

[13] ŠŤASTOVÁ, R., MEZEIOVÁ, L.: The Liability of European Companies for Environmental Damage in Supply Chains Involving Third Countries. In: GOLOVKO, L. – MAREČEK, L. (eds.): Contemporary Issues of International Environmental Law. Bratislava: Comenius University, Faculty of Law, 2025, s. 108

[14] Bližšie pozri: MEZEIOVÁ, L.: The Legal Regulation of Obligations Arising out of Environmental Damage with Link to Several Legal Orders. In: PAĽUCHOVÁ, P. (ed.): Current Issues of International Environmental Law, Bratislava: UK Právnická fakulta, 2024, s. 67–75.

[15] Luciano Lliuya v. RWE AG, Landgericht Essen, rozhodnutie z 15. decembra 2016, sp. zn. 2 O 285/15; Oberlandesgericht Hamm, rozhodnutie z 30. novembra 2017, sp. zn. I-5 U 15/17.

[16] Milieudefensie et al. proti Royal Dutch Shell plc, District Court of The Hague, rozsudok z 26. mája 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5339; Royal Dutch Shell plc proti Milieudefensie et al., Court of Appeal of The Hague, rozsudok z 12. novembra 2024

[17] Bližšie pozri: The Climate Litigation Database, [cit. 2026-01-15]. dostupné na internete: https://www.climatecasechart.com/

[18] Klimatická litigácia predstavuje súhrn súdnych a kvázisúdnych konaní, v ktorých je klimatická zmena buď priamo predmetom právnej argumentácie, alebo zohráva významnú úlohu ako kontext či dôsledok sporu. PEEL, J., OSOFSKY, H. M.: Climate Change Litigation. In: Annual Review of Law and Social Science, roč. 16, 2020, s. 23.

normatívneho rámca zodpovednosti štátov aj súkromných aktérov. Tento vývoj vytvára predpoklady pre posilňovanie právnych mechanizmov presadzovania environmentálnych povinností, zároveň však otvára nové otázky týkajúce sa ich procesného uplatnenia, najmä v situáciách s cezhraničným prvkom, keď sú environmentálne dopady lokalizované v tretej krajine, zatiaľ čo rozhodovacie a riadiace procesy prebiehajú v členskom štáte EÚ.

Náležitá starostlivosť podnikov v práve EÚ

Vývoj v oblasti medzinárodného práva, ktorý postupne presúva ochranu životného prostredia z roviny politických záväzkov do roviny právne vynútiteľných povinností, sa premieta aj do normotvorby EÚ[19]. Tá v reakcii na globálne klimatické a environmentálne výzvy vytvára osobitný regulačný rámec podnikovej zodpovednosti založený na koncepcii náležitej starostlivosti. EÚ tak nadväzuje na medzinárodné tendencie posilňovania zodpovednosti štátov a súkromných aktérov a snaží sa transformovať ich do hmotnoprávnych povinností adresovaných priamo podnikom pôsobiacim na vnútornom trhu.

Na prehlbujúce sa environmentálne a klimatické riziká, ako aj na rastúci počet sporov smerujúcich proti nadnárodným korporáciám, reaguje EÚ prostredníctvom postupného posilňovania regulačného rámca podnikovej zodpovednosti. Tento vývoj predstavuje posun od prevažne dobrovoľných mechanizmov podnikovej spoločenskej zodpovednosti k právne záväzným povinnostiam, ktoré majú za cieľ integrovať ochranu životného prostredia a ľudských práv priamo do riadiacich a rozhodovacích procesov podnikov. Kľúčovým normatívnym vyjadrením tejto tendencie je, v predchádzajúcej časti nášho príspevku spomínaná, smernica o náležitej starostlivosti podnikov.

Smernica zavádza povinnosť vybraných kategórií podnikov identifikovať, predchádzať, zmierňovať a odstraňovať skutočné alebo potenciálne nepriaznivé dopady svojej činnosti na životné prostredie a ľudské práva. Osobná pôsobnosť smernice je založená predovšetkým na ekonomických kritériách, najmä na počte zamestnancov a výške celosvetového obratu, pričom sa vzťahuje nielen na podniky so sídlom v členskom štáte, ale aj na podniky z tretích krajín, pokiaľ dosahujú významný obrat na vnútornom trhu EÚ. Tým sa explicitne prekračuje tradičný

[19] Bližšie pozri SLAŠŤAN, M., SIMAN, M. a kol.: Aktuálne otázky európskeho medzinárodného práva súkromného. 1. vyd. - Pezinok : Justičná akadémia Slovenskej republiky, Slovenská asociácia európskeho práva, 2018. 204 s.

teritoriálny rámec regulácie a smernica sa stáva nástrojom s výrazným extrateritoriálnym dosahom.[20]

Z hľadiska vecnej pôsobnosti smernica kladie dôraz na celý reťazec podniku, vrátane jeho dcérskych spoločností a obchodných partnerov. Povinnosti podnikov sa tak nevzťahujú výlučne na ich vlastnú činnosť, ale aj na aktivity subjektov, nad ktorými podnik vykonáva určitý stupeň kontroly alebo vplyvu. Tento prístup reflektuje realitu globálne organizovaných výrobných a dodávateľských štruktúr, v ktorých sa environmentálne škody často materializujú mimo územia EÚ, zatiaľ čo strategické rozhodnutia sú prijímané v sídle materskej spoločnosti.

Smernica zároveň zavádza základné východiská civilnoprávnej zodpovednosti podnikov za porušenie povinností náležitej starostlivosti. Smernica vyžaduje, aby členské štáty zabezpečili existenciu účinných sankčných mechanizmov a možností náhrady škody pre poškodené osoby. Pôvodné návrhy smernice smerovali k pomerne silnému modelu súkromnoprávnej zodpovednosti, avšak v konečnom znení, najmä po prijatí tzv. „omnibus“ balíka, došlo k určitým zmierneniam, pokiaľ ide o charakter a rozsah civilnej zodpovednosti podnikov. V doktríne sa poukazuje najmä na to, že ustanovenia o zodpovednosti už nemožno považovať za bezvýhradne kogentné normy presadzujúce jednotný model zodpovednosti naprieč členskými štátmi, ale skôr za rámcové minimálne štandardy, ktoré ponechávajú značný priestor vnútroštátnej implementácii.[21]

Z pohľadu predmetu tohto príspevku je však kľúčové, že sa smernica sústreďuje takmer výlučne na hmotnoprávnu rovinu podnikovej zodpovednosti. Smernica explicitne neupravuje otázky medzinárodnej právomoci súdov, ani rozhodného práva pre cezhraničné spory vyplývajúce z porušenia povinností náležitej starostlivosti. Vymožiteľnosť nárokov poškodených subjektov je tak aj naďalej odkázaná na existujúce procesné režimy, predovšetkým na nariadenie Brusel Ia v oblasti právomoci a na vnútroštátne kolízne normy členských štátov v oblasti rozhodného práva.

Absencia osobitnej procesnej úpravy v rámci smernice odhaľuje medzeru medzi ambicióznym hmotnoprávnym rámcom smernice a reálnymi možnosťami jeho súdneho presadzovania. Napriek tomu, že smernica zavádza rozsiahle povinnosti s potenciálne extrateritoriálnym dosahom, neposkytuje odpoveď na otázku medzinárodnej právomoci súdov.

---

[20] ŠŤASTOVÁ, R., MEZEIOVÁ, L.: The Liability of European Companies for Environmental Damage in Supply Chains Involving Third Countries. In: GOLOVKO, L. – MAREČEK, L. (eds.): Contemporary Issues of International Environmental Law. Bratislava: Comenius University, Faculty of Law, 2025, s. 122,123

[21] PANNEBAKKER, E.: Under the Omnibus Corporate Sustainability Due Diligence Directives: Rules on civil liability no longer “overriding mandatory”. Conflict of Laws [online], 2025 [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://conflictoflaws.net/2025/under-the-omnibus-corporate-sustainability-due-diligence-directives-rules-on-civil-liability-no-longer-overriding-mandatory/

Teda pred ktorými súdmi, majú poškodené osoby svoje nároky uplatňovať, najmä v situáciách, keď škoda vzniká mimo územia EÚ alebo keď je žalovaným podnik so sídlom v tretej krajine. V tejto rovine sa tak prejavuje tzv. medzera vo vymožiteľnosti ako prejav nesúladu medzi rozsahom normatívnej regulácie a dostupnosťou efektívnych procesných mechanizmov jej presadenia.

Smernica predstavuje významný krok smerom k posilneniu environmentálnej a ľudskoprávnej zodpovednosti podnikov, avšak zároveň ponecháva otvorenú kľúčovú otázku medzinárodnej právomoci v týchto sporoch. Bez jej vyriešenia zostáva riziko, že ambiciózny normatívny rámec nebude v praxi schopný naplniť svoj základný cieľ, a to zabezpečiť účinnú ochranu poškodených subjektov v globálnom ekonomickom priestore.

Medzinárodná právomoc súdov v sporoch vyplývajúcich z porušenia povinností náležitej starostlivosti

Medzinárodná právomoc slovenských súdov je v zmysle § 37 zákona č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v znení neskorších predpisov (ďalej ako „ZMPSP“) daná, ak osoba, proti ktorej smeruje návrh (žaloba), má na území Slovenskej republiky bydlisko alebo sídlo a ak ide o majetkové práva, ak tu má majetok, ak ďalej nie je ustanovené inak. V kontexte súkromnoprávnych nárokov na náhradu škody je relevantný aj § 37b písm. a), v zmysle ktorého je právomoc slovenského súdu daná aj vo veciach nárokov na náhradu škody z iného ako zmluvného vzťahu, ak ku skutočnosti, ktorá zakladá nárok na náhradu škody, došlo alebo by mohlo dôjsť na území Slovenskej republiky. Predmetné ustanovenie sa použije na všetky mimozmluvné záväzky bez ohľadu na skutočnosť, či sa dôsledok mimozmluvného záväzku označuje ako „škoda“.[22]

ZMPSP v § 37e ods. 1 umožňuje, aby si účastníci mohli na riešenie sporov zo svojho zmluvného vzťahu alebo z nároku na náhradu škody založiť právomoc súdu dohodou. V súvislosti so založením právomoci slovenského súdu v prípade, ak ju nemá podľa ustanovení ZMPSP, môžeme spomenúť aj ustanovenie § 47a ZMPSP, ktorým sa premieta princíp forum necessitatis do vnútroštátnej úpravy. V praxi môžu vzniknúť výnimočné situácie, kedy cudzí súd, ktorý by inak mal vo veci právomoc, nemôže túto právomoc vykonávať, napríklad z dôvodu diplomatickej imunity účastníka alebo občianskej vojny v krajine. V taktom prípade je vhodné za určitých okolností zabezpečiť, aby mohol slovenský súd vec prejednať. Zabráni sa tým situácii, kedy by sa účastník nemohol domôcť svojho práva na spravodlivý proces. Výkon

[22] LYSINA, P., HAŤAPKA, M., BURDOVÁ, K. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné. 3. vydanie*. Bratislava: C.H.Beck, 2023, s. 234

tejto právomoci predpokladá dostatočnú väzbu veci so SR (napríklad štátna príslušnosť jedného z účastníkov, majetkové záujmy na území SR). Súd sám zváži vzhľadom na okolnosti prípadu, či si právomoc založí alebo nie.

Aplikácia uvedeného ustanovenia je výnimkou z ustálených noriem právomoci a má sa využiť naozaj len vo výnimočných situáciách, ktoré by mohli viesť k denegatio iustitiae. Domnievame sa, že forum necessitatis nemá slúžiť ako náhrada za absenciu pravidiel medzinárodnej právomoci v smernici ani ako univerzálna norma právomoci v situáciách, keď škoda vznikla v tretej krajine a právomoc súdu členského štátu nemožno založiť podľa nariadenia Brusel Ia, či štandardných vnútroštátnych pravidiel právomoci. Nakoľko je tento inštitút určený na výnimočné odvrátenie denegatio iustitiae, jeho využívanie v načrtnutých prípadoch by oslabovalo predvídateľnosť a právnu istotu a podporovalo by forum shopping. Procesnú „medzeru“ je preto potrebné riešiť primárne legislatívne.

Relevantným prameňom práva na úrovni EÚ, je v otázke právomoci nariadenie Brusel Ia[23]. Základným pravidlom určovania právomoci je všeobecná právomoc podľa čl. 4 ods. 1 nariadenia Brusel Ia, v zmysle ktorej smeruje žaloba na súdy členského štátu, v ktorom má žalovaný svoje bydlisko. Vychádza sa tak zo zásady actor sequitur forum rei, teda z preferencie fóra žalovaného pred fórom žalobcu.[24]Ustanovenie všeobecnej právomoci sleduje predvídateľnosť a právnu istotu, teda napríklad obchodná spoločnosť pôsobiaca v EÚ musí rátať s tým, že môže byť žalovateľná v štáte svojho bydliska.[25]

Popri pravidle všeobecnej právomoci zakotvuje nariadenie aj prípady osobitnej právomoci v čl. 7 až 9 nariadenia, ktoré predstavujú alternatívu k všeobecnému pravidlu právomoci. Umožňujú žalobcovi zvoliť si iné, preňho vhodnejšie fórum tam, kde medzi sporom a daným súdom existuje úzka väzba. Pre spory z mimozmluvnej zodpovednosti je kľúčový práve čl. 7 ods. 2 nariadenia Brusel Ia, v zmysle ktorého možno osobu s bydliskom na území členského štátu žalovať v inom členskom štáte vo veciach nárokov z mimozmluvnej zodpovednosti na súdoch podľa miesta, kde došlo alebo by mohlo dôjsť ku skutočnosti, ktorá zakladá takýto nárok.

---

[23] Bližšie pozri MANGUS, U., MANKOWSKI, P.: European Commentaries on Private International Law ECPIL. Volume I. Brussels Ibis Regulation. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2016. 1200 s. ISBN 978-35-0408-008-2.
[24] Rozsudok Súdneho dvora z 13. júla 2000, C-412/98, Group Josi Reinsurance Company SA proti. Universal General Insurance Company (UGIC), ECLI:EU:C:2000:399
[25] V zmysle čl. 63 ods. 1. nariadenia Brusel Ia má obchodná spoločnosť alebo iná právnická osoba alebo združenie fyzických alebo právnických osôb bydlisko v mieste, kde má: a) registrované sídlo; b) ústredie alebo c) hlavné miesto podnikateľskej činnosti.

Ustálená judikatúra SDEÚ poukazuje na autonómny a reštriktívny výklad tohto ustanovenia[26], pričom osobitná právomoc je odôvodnená v prípade, v ktorom blízkosť medzi súdom a sporom skutočne prispieva k riadnemu výkonu spravodlivosti, najmä vďaka dostupnosti dôkazov a procesnej hospodárnosti. Pojem „*miesto, kde došlo ku skutočnosti, ktorá zakladá takýto nárok*“ zahŕňa dve alternatívy a to miesto príčinnej udalosti a miesto, kde sa škoda prejavila.[27] Uvedené kritérium však nemožno vykladať extenzívne tak, aby zahrnulo každý štát, v ktorom sa len sekundárne prejavia hospodárske dôsledky škody, ktorá vznikla inde. Inak povedané, nestačí odvodzovať právomoc iba z následnej majetkovej ujmy, pokiaľ nemá kvalifikovanú príčinnú a teritoriálnu väzbu k posudzovanému fóru.

Napokon môžeme ešte spomenúť čl. 26 nariadenia Brusel Ia, ktorý zakotvuje právomoc založenú účasťou žalovaného na konaní. V zmysle predmetného ustanovenia má právomoc súd členského štátu vtedy, ak sa žalovaný zúčastní konania a nenamieta absenciu právomoci, alebo ak iný súd nemá výlučnú právomoc podľa článku 24 nariadenia Brusel Ia. Jedná sa však o procesné riešenie skôr okrajovej povahy.

Výzvy a možné riešenia v oblasti súdnej právomoci pri presadzovaní povinností náležitej starostlivosti

Zabezpečenie účinného uplatňovania smernice o náležitej starostlivosti podnikov predpokladá nielen existenciu hmotnoprávnych povinností a mechanizmov zodpovednosti, ale aj reálnu možnosť domáhať sa ich súdneho presadzovania. Práve v tejto rovine sa však ukazuje jeden z najzásadnejších systémových problémov súčasnej právnej úpravy a to absencia osobitných pravidiel medzinárodnej právomoci v samotnej smernici. Táto skutočnosť vytvára napätie medzi široko koncipovanou osobnou pôsobnosťou smernice, ktorá sa vzťahuje, za splnenia podmienok stanovených v smernici, aj na podniky usadené v tretích krajinách.

Ako upozorňujú viacerí autori[28], bez výslovnej úpravy jurisdikcie nemožno automaticky predpokladať, že poškodené osoby budú mať možnosť obrátiť sa so svojimi nárokmi na náhradu škody na súd niektorého členského štátu. V prípade žalovaných, ktorý nemajú bydlisko v členskom štáte EÚ, sa uplatní čl. 6 ods. 1 nariadenia Brusel Ia, podľa ktorého sa právomoc posudzuje podľa vnútroštátnych pravidiel medzinárodného práva súkromného súdu, pred

[26] Rozsudok Súdneho dvora z 10. marca 2022, C 498/20, ZK ako nástupca JM, správca konkurznej podstaty spoločnosti BMA Nederland BV, proti BMA Braunschweigische Maschinenbauanstalt AG, ECLI:EU:C:2022:173
[27] Rozsudok Súdneho dvora z 29. júla 2019, C-451/18, Tibor-Trans Fuvarozó és Kereskedelmi Kft. proti DAF TRUCKS N.V., ECLI:EU:C:2019:635
[28] MICHAELS, R., SOMMERFELD, A.: The EU Sustainability Directive and Jurisdiction. Conflict of Laws [online], 3. 8. 2023 [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://conflictoflaws.net/2023/40963/

ktorým bola žaloba podaná. Výsledkom je fragmentovaný a nejednotný prístup, keď dostupnosť súdnej ochrany závisí od konkrétneho právneho poriadku členského štátu, nie od jednotného európskeho kritéria.

Opísaný stav vedie k tzv. medzere vo vymožiteľnosti alebo v presadzovaní práva. Napriek tomu, že smernica formálne zakladá povinnosti a potenciálnu civilnoprávnu zodpovednosť, v praxi nemusí existovať procesný priestor na ich vymáhanie.[29] Obzvlášť problematické sú situácie, v ktorých škoda vznikne mimo územia EÚ, no jej príčiny možno spätne odvodzovať od rozhodnutí alebo opomenutí podniku so sídlom v členskom štáte. V takýchto prípadoch sa len výnimočne podarí založiť osobitnú právomoc podľa čl. 7 ods. 2 nariadenia Brusel Ia, keďže judikatúra SDEÚ vyžaduje existenciu priamej a úzkej väzby medzi sporom a fórom.

Na túto systematickú nedostatočnosť[30] reagujú návrhy de lege ferenda, ktoré sa snažia preklenúť rozdiel medzi materiálnym dosahom smernice a procesnými možnosťami jej presadzovania. V odbornej literatúre sa diskutujú najmä tri modely: forum necessitatis, forum connexitatis a forum legis.[31]

Forum necessitatis, ktoré sme rozoberali v predchádzajúcej časti nášho príspevku, predstavuje výnimočný mechanizmus, ktorý umožňuje založiť právomoc súdu v prípade, ak by inak došlo k popretiu práva na prístup k spravodlivosti. V kontexte sporov vyplývajúcich zo smernice však nemožno tento inštitút považovať za systematické riešenie. Jeho použitie je koncipované ako krajné a výnimočné a jeho aplikácia závisí od vnútroštátnych podmienok, ktoré sa medzi členskými štátmi výrazne líšia. Nemožno preto očakávať, že by forum necessitatis dokázalo nahradiť absenciu jednotnej európskej úpravy pravidiel právomoci pre nami riešené situácie.

Za realistickejšie riešenie sa podľa nášho názoru javí navrhnutá koncepcia *forum connexitatis*, teda možnosť viesť spoločné konanie proti podniku so sídlom v EÚ a zároveň proti jeho dcérskej spoločnosti alebo dodávateľovi z tretej krajiny, ak sú nároky úzko prepojené. Takýto prístup by umožnil by koncentrovať spor pred jedným súdom niektorého členského

[29] MICHAELS, R., SOMMERFELD, A.: The EU Sustainability Directive and Jurisdiction. Conflict of Laws [online], 3. 8. 2023 [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://conflictoflaws.net/2023/40963/

[30] EUROPEAN GROUP OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW (GEDIP): Recommendation of the European Group of Private International Law (GEDIP) concerning the Proposal for a directive of 23 February 2022 on Corporate Sustainability Due Diligence, following up on its Recommendation to the Commission of 8 October 2021, Oslo, 9–11 September 2022 [online] [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://www.gedip-egpil.eu/documents/gedip-documents-12pe.html

[31] MICHAELS, R., SOMMERFELD, A.: The EU Sustainability Directive and Jurisdiction. Conflict of Laws [online], 3. 8. 2023 [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://conflictoflaws.net/2023/40963/

štátu. V súčasnosti však jeho použitie závisí od vnútroštátnych procesných pravidiel a nie je harmonizované na úrovni EÚ.

Podľa nášho názoru je najambicióznejším načrtnutým návrhom zavedenie tzv. *forum legis*, teda osobitného pravidla právomoci viazaného na ekonomickú pôsobnosť podniku na vnútornom trhu EÚ. Podľa tohto modelu by bolo možné žalovať podnik z tretej krajiny pred súdom členského štátu, ak spĺňa kritériá osobnej pôsobnosti smernice. Takéto riešenie by vytvorilo logické prepojenie medzi materiálnym rozsahom povinností a procesnou dostupnosťou súdnej ochrany. Zároveň by umožnilo aj tzv. izolované žaloby, teda konania bez potreby existencie žalovaného s bydliskom v EÚ.

Z pohľadu cieľov smernice sa preto javí ako nevyhnutné, aby sa otázka medzinárodnej právomoci stala predmetom samostatnej právnej úpravy na úrovni EÚ. Bez vytvorenia aspoň minimálneho harmonizovaného rámca jurisdikcie zostane veľká časť povinností náležitej starostlivosti odkázaná na dobrovoľné plnenie a politický tlak, nie na efektívne súdne presadzovanie. Inými slovami, bez procesného piliera nemožno hovoriť o plnohodnotnej podnikovej zodpovednosti v oblasti ochrany životného prostredia a ľudských práv.

Záver

Predložený príspevok poukázal na to, že smernica o náležitej starostlivosti podnikov predstavuje významný posun v oblasti hmotnoprávnej regulácie environmentálnej a ľudskoprávnej zodpovednosti súkromných aktérov. Je však možné konštatovať, že jej ambiciózny normatívny rozsah nie je v súčasnosti sprevádzaný primeraným procesným rámcom. Napriek tomu, že smernica zakladá povinnosti podnikov s potenciálne extrateritoriálnym dosahom a predpokladá vznik civilnoprávnych nárokov poškodených subjektov, otázka medzinárodnej právomoci súdov zostáva ponechaná na existujúce mechanizmy medzinárodného práva súkromného.

Analýza ukázala, že súčasný režim nariadenia Brusel Ia poskytuje len obmedzené možnosti založenia právomoci v sporoch vyplývajúcich z porušenia povinností náležitej starostlivosti, najmä v situáciách, keď škoda vzniká mimo územia EÚ alebo keď je žalovaným podnik so sídlom v tretej krajine. Osobitná právomoc podľa čl. 7 ods. 2 nariadenia sa v týchto prípadoch uplatní len výnimočne a vnútroštátne pravidlá právomoci členských štátov vedú k fragmentovanému a nejednotnému prístupu k súdnej ochrane.

Príspevok dospel k záveru, že inštitúty ako forum necessitatis alebo procesné prepojenie viacerých žalovaných nemôžu systematicky nahradiť absenciu osobitnej úpravy medzinárodnej

právomoci v rámci smernice. Ich použitie je výnimočné a neposkytuje dostatočnú mieru predvídateľnosti a právnej istoty pre poškodené subjekty ani pre samotné podniky.

Z hľadiska efektívneho presadzovania povinností náležitej starostlivosti sa preto ako kľúčový problém javí tzv. medzera vo vymožiteľnosti, spočívajúca v nesúlade medzi rozsahom hmotnoprávnych povinností a reálnou dostupnosťou procesných mechanizmov ich súdneho presadenia. Bez vytvorenia samostatného rámca právomoci v EÚ zostane smernica v oblasti súdneho presadzovania skôr politickým symbolom než skutočným právnym nástrojom.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

ELBERT, Ľ.: Zmena klímy a ideál zvaný Rule of law. In: SVÁK, J. a kol. Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2024, 316 s.

GOLOVKO, L.: The International Legal Protection of Environmental Human Rights. Bratislava: Comenius University, Faculty of Law, 2025, 153 p.

JANKUV, J.: Úvahy na tému koncepcie vlády práva v medzinárodnom práve životného prostredia a v práve životného prostredia Európskej únie v kontexte ich vzájomnej interakcie. In: SVÁK, J. a kol. Právny štát ako hodnota chránená v európskom nadnárodnom priestore. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2024, 316 s.

LYSINA, P., HAŤAPKA, M., BURDOVÁ, K. a kol.: Medzinárodné právo súkromné. 3. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2023, 590 s. ISBN: 978-80-8232-031-5

MANGUS, U. – MANKOWSKI, P.: European Commentaries on Private International Law ECPIL. Volume I. Brussels Ibis Regulation. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2016. 1200 s. ISBN 978-35-0408-008-2.

SLAŠŤAN, M., SIMAN, M. a kol.: Aktuálne otázky európskeho medzinárodného práva súkromného. 1. vyd. - Pezinok : Justičná akadémia Slovenskej republiky, Slovenská asociácia európskeho práva, 2018. 204 s. ISBN 978-80-973158-0-1.

ŠŤASTOVÁ, R., MEZEIOVÁ, L.: The Liability of European Companies for Environmental Damage in Supply Chains Involving Third Countries. In: GOLOVKO, Ľ., MAREČEK, L. (eds.): Contemporary Issues of International Environmental Law. Bratislava: Comenius University, Faculty of Law, 2025, 488 p. ISBN (online): 978-80-7160-770-0

Periodiká a zborníky:

JANKUV, J.: Historický vývoj a súčasná podoba práva životného prostredia EÚ v kontexte vplyvu medzinárodného práva životného prostredia. In: Studia Iuridica Cassoviensia, roč. 10, 2022, č. 2. ISSN 1339-3995, s. 12–30.

MEZEIOVÁ, L.: The Legal Regulation of Obligations Arising out of Environmental Damage with Link to Several Legal Orders. In: Current Issues of International Environmental Law – Through the Lens of Public International Law and Private International Law / Aktuálne otázky medzinárodného práva životného prostredia – z pohľadu medzinárodného práva verejného a medzinárodného práva súkromného / Petra Paľuchová (ed.) - 1. vyd. – Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2024. – 75 s. ISBN 978-80-7160-724-3.

PEEL, J., OSOFSKY, H. M.: Climate Change Litigation. In: Annual Review of Law and Social Science, roč. 16, 2020, s. 21–38. ISSN 1550-3585. DOI: 10.1146/annurev-lawsocsci-022420-122936.

ŽATKOVÁ, S., PAĽUCHOVÁ, P.: ECtHR: Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland (Application No. 53600/20, 9 April 2024): Insufficient Measures to Combat Climate Change Resulting in Violation of Human Rights. Bratislava Law Review, ISSN (electronic): 2644-6359, roč. 8, 2024, č. 1, s. 228–233.

Internetové zdroje:

EUROPEAN GROUP OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW (GEDIP): Recommendation of the European Group of Private International Law (GEDIP) concerning the Proposal for a directive of 23 February 2022 on Corporate Sustainability Due Diligence, following up on its Recommendation to the Commission of 8 October 2021, Oslo, 9–11 September 2022 [online] [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://www.gedip-egpil.eu/documents/gedip-documents-12pe.html

Medzinárodný súdny dvor (ICJ): Obligations of States in respect of Climate Change, poradný posudok z 23. júla 2025 [online]. General List No. 187 [cit. 2026-01-15]. Dostupné na internete: https://www.icj-cij.org/case/187/advisory-opinions

MICHAELS, R., SOMMERFELD, A.: The EU Sustainability Directive and Jurisdiction. Conflict of Laws [online], 3. 8. 2023 [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://conflictoflaws.net/2023/40963/

PANNEBAKKER, E.: Under the Omnibus Corporate Sustainability Due Diligence Directives: Rules on civil liability no longer “overriding mandatory”. Conflict of Laws [online], 2025 [cit. 2026-01-17]. Dostupné na internete: https://conflictoflaws.net/2025/under-the-omnibus-corporate-sustainability-due-diligence-directives-rules-on-civil-liability-no-longer-overriding-mandatory/

EURÓPSKY COLNÝ ORGÁN – VÝZVA KTORÁ SA NEDÁ NAPLNIŤ[1]

EUROPEAN CUSTOMS AUTHORITY – A CHALLENGE THAT MAY (NOT) BE FULFILLED

Peter Kuko[2]

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá otázkou vhodnosti a realizovateľnosti vzniku Európskej colnej agentúry (EUCA) v kontexte návrhu nového Colného kódexu Európskej únie. Autor analyzuje historický vývoj medzinárodného colného práva od prijatia Colného dohovoru o zjednodušení colných formalít (1963), cez Kyótsky dohovor (1973) a jeho revidované znenie (1999), až po súčasnú podobu Úniového colného kódexu. Na tomto základe poukazuje na napätie medzi centralizáciou colnej správy a suverenitou členských štátov, ktoré vyplýva zo štruktúry primárneho práva EÚ, najmä článkov 3, 28 a 291 ZFEÚ.

Kľúčové slová

colné právo, európska colná politika, Colný kódex EÚ

Abstract:

The paper addresses the question of the suitability and feasibility of establishing a European Customs Agency (EUCA) in the context of the proposal for a new European Union Customs Code. The author analyzes the historical development of international customs law—from the adoption of the Customs Convention on the Simplification of Customs Formalities (1963), through the Kyoto Convention (1973) and its Revised Version (1999), to the current form of the Union Customs Code. On this basis, the paper highlights the tension between the centralization of customs administration and the sovereignty of Member States, arising from the structure of EU primary law, particularly Articles 3, 28, and 291 TFEU.

Key words

customs law, european customs policy, Custome code EU

Úvod

Existenciu colnej únie datujeme od obdobia začiatkov európskej integrácie, nakoľko tvorila jeden zo základných pilierov samotnej integrácie. Za účelom ochrany hospodárskych

[1] Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-23-0158.

[2] Mgr. Peter Kuko, interný doktorand, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav medzinárodného práva a európskeho práv, e-mail: peter.kuko@student.upjs.sk, https://orcid.org/0009-0003-2202-6535

záujmov Únie (vtedajšieho Spoločenstva uhlia a ocele a Európskeho hospodárskeho spoločenstva), je preto nevyhnutné vykonávať efektívnu colnú správu. Napriek objektívne podmienenej potrebe vykonávať colnú správu efektívnejšie, ostáva tento výkon decentralizovaný. Decentralizáciu predstavuje 27 samostatných colných správ v 27 členských štátoch Európskej Únie, čoho prirodzený dôsledok je nerovnosť v uplatňovaní colných predpisov, ale aj výklad samotných pojmov.[3] V nadväznosti na snahu Európskej komisie zosúladiť procesný výkon colného konania preto došlo k predstaveniu návrhu nového Colného kódexu Európskej Únie, ktorý okrem iného vytvára aj nový orgán - Európsku colnú agentúru. V tomto kontexte je preto cieľom predkladaného príspevku posúdiť vhodnosť resp. potrebu vzniku nového európskeho aparátu, ako aj právne limity jeho právomocí.

Cieľom príspevku je identifikovať právne, inštitucionálne a politické limity zriadenia jednotnej colnej služby EÚ a ponúknuť alternatívne riešenia. V závere článok ponúka alternatívne riešenia k centralizácii vo forme tzv. decentralizovanej integrácie, zahŕňajúcej harmonizáciu colných predpisov, vytvorenie spoločného dátového centra, posilnenie právomocí agentúr OLAF, ako aj Europol a zavedenie sieťového modelu spolupráce medzi národnými colnými správami. Autor dospieva k záveru, že budúcnosť európskej colnej politiky spočíva skôr v technologickej a administratívnej integrácii než v inštitucionálnej centralizácii. Na riešenie tejto problematiky boli primárne použité metódy analýzy a syntézy, doplnené historickými a porovnávacími metódami.

1. Vývoj colného kódexu a právny základ colnej únie v primárnom práve

Ešte pred samotným vývojom colného práva v priestore európskych spoločenstiev je nutné poukázať aj na historický vývoj colného práva, ktorého presahy existujú aj v oblasti medzinárodného práva verejného. Prvým významným medzinárodným dohovorom je Colný dohovor o zjednodušení colných formalít (1963)[4], ktorý vznikol na pôde Európskej hospodárskej komisie OSN. Uvedený Dohovor zaviedol jednotné minimálne požiadavky na colné konanie, rovnakú colnú dokumentáciu, etc... Z pohľadu medzinárodného práva je uvedený Dohovor považovaný za typický medzinárodný regionálny dohovor.

[3] Bližšie pozri: CAKOCI, K., - HRABČÁK, L.: EU customs union yesterday, toady and (possibly) tomorrow in the e-commerce interaction = Colná únia EÚ včera, dnes a (možno) zajtra v interakcii e-commerce. In: Studia Iuridica Cassoviensia. roč. 13, 2025, č. 2. ISSN 1339-3995. s. 4-18

[4] Customs Convention on the Simplification of Customs Formalities *(Ženeva, 1963).*

Ďalším významným medzinárodným aktom, je Medzinárodný dohovor o zjednodušení a harmonizácii colných postupov (1973)[5], ktorý bol prijatý pod gesciou Svetovej colnej organizácie. Špecifikom tohto Dohovoru je skutočnosť, že je prejavom (z)globalizácie pôvodne regionálneho Colného dohovoru o zjednodušení colných formalít (1963). Vychádzal z rovnakých zásad aplikovaných na colné konanie, ale súčasne harmonizoval colné konania tak, aby nevznikali rozličné aplikácie v obdobných colných konaniach.

Vzhľadom na vývoj svetového obchodu Svetová colná organizácia prijala tzv. Revidovaný Kyótsky protokol (1999)[6], ktorý zohľadnil potrebu digitalizácie colných procesov, zaviedol inštitút Authorized Economic Operator (ďalej len ako AEO[7]) a v súčasnosti ho možno považovať za hlavný rámec medzinárodného colného práva. EÚ je zmluvnou stranou Revidovaného Kyótskeho protokolu (1999) a jeho obsah náležite implementovala do Európskeho colného kódexu.[8] K vývoju colného práva v priestore terajšej EÚ možno skonštatovať, že od prijatia Dohovoru o zjednodušení colných formalít (1963) cez Kyótsky dohovor (1973), až po jeho revidované znenie v roku 1999 zostáva EÚ spoľahlivým partnerom v oblasti dodržiavania medzinárodných colných zásad.

V nadväznosti na načrtnutý historický vývoj medzinárodného colného práva konštatujeme, že historický vývoj európskeho colného práva rozdeľujeme do troch základných etáp. Prvú etapu datujeme od prijatia Community Customs Code v roku 1992, ktorý predstavoval prvú (európsku) komplexnú regulácia v colnej oblasti. Tento colný kódex bol založený na princípe jednotného colného územia členských štátov a spoločných procesných postupoch na vonkajších hraniciach vtedajších európskych spoločenstiev. Napriek jeho nepopierateľnému významu s procesom transformácie obchodu a zlepšovaním techniky nebol podľa nášho názoru dlhodobo udržateľný. Uvedené potvrdzuje aj fakt, že v roku 2013 došlo k prijatiu Union Customs Code, čím začala tzv. druhá etapa vývoja európskeho colného práva. Od nadobudnutia jeho účinnosti v roku 2016 došlo vďaka jeho prijatiu k výrazným zmenám v oblasti ohlasovacej povinnosti. UCC zaviedol elektronizáciu colného procesu, potrebu zosúladenia s digitálnym obchodom, ako aj jednotné dátové štandardy.

---

[5] International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures *(Kyoto, 1973).*

[6] Protocol of Amendment to the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (1999).

[7] Návrh nového colného kódexu, predpokladá zmenu AEO na systém Trust&Check, ktorý bude existovať popri AEO a neskôr ho má úplne nahradiť.

[8] Dnes už neplatné Vykonávacie nariadenie Komisie (EÚ) č. 925/2013 z 25. septembra 2013 , ktorým sa mení príloha I k nariadeniu (ES) č. 669/2009, ktorým sa vykonáva nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 882/2004, pokiaľ ide o zvýšenie mieru úradných kontrol pri dovoze určitých krmív a potravín neživočíšneho pôvodu.

Tretiu etapu vývoja colného práva nemožno jednoznačne určiť nakoľko v čase písania predkladaného príspevku je návrh colného kódexu schválený, len po prvom čítaní a nemožno určiť termín jeho prijatia. Nový Colný kódex o. i. kreuje Európske dátové centrum, ktoré bude spravované Európskou colnou agentúrou. Tieto orgány predstavujú základ samotného návrhu. Návrh colného kódexu by mal odstrániť aj vzniknuté problémy, ako napríklad nejednotnosť výkladu colných ustanovení a znížiť administratívnu záťaž pre podnikateľské subjekty. Tzn. cieľom európskej colnej agentúry je prechod k integrovanej colnej správe avšak súčasne aj prechod od koordinácie k centralizácii.[9] Podľa čl. 207 návrhu colného kódexu má európska colná agentúra koordinovať colné operácie v rámci členských štátov. Spravovať európske dátové centrum, poskytovať analytickú podporu členským štátom a dohliadať na rizikové toky tovarov vstupujúcich do EÚ.

Pokiaľ sa týka právneho základu európskeho colného práva, už primárne právo predpokladá vznik a reguláciu spoločnej colnej politiky EÚ. Podľa čl. 3 ods. 1 písm. a) Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len ako ZFEÚ) má EÚ výlučnú právomoc v oblasti tvorby colnej politiky. V praxi to znamená, že normotvorba je integrálnou súčasťou právomocí zverených európskym inštitúciám, orgánom a úradom,[10] *a contrario* členské štáty nesmú prijímať vnútroštátne opatrenia, ktoré by boli v rozpore s právom EÚ.

Právny problém, ktorý zamedzuje vzniku riadneho Európskeho colného orgánu spočíva v obsahu čl. 291 ods. 1 ZFEÚ. Podľa uvedeného článku členské štáty prijímajú všetky opatrenia vnútroštátneho práva potrebné na vykonanie právne záväzných aktov Únie. To znamená že, EÚ síce tvorí colnú politiky určovaním spoločných pravidiel pre všetky členské štáty, avšak nemá právomoc vykonávať samotný obsah podstatu a účel colného konania resp. colného procesu.

Podľa čl. 28 ZFEÚ územie EÚ predstavuje colnú úniu. Článok 28 ďalej predpokladá aj prijatie spoločného colného sadzobníka, ktorým sa zaviedla rovnaká výška ciel na všetky tovary vstupujúce na územie EÚ, s výnimkou tých, ktoré sú oslobodené od cla.[11] Podľa čl. 30 ZFEÚ sa medzi členskými štátmi EÚ zakazujú dovozné a vývozné clá, ako aj obdobné poplatky s rovnakým účinkom, ako majú clá.

---

[9] CAKOCI, K., - BALÁŽI, F.: Customs reform - Another step towards centralization of customs? In: Split : Faculty of Law, University of Split, 2025. ISBN 30446813, s. 322-326.

[10] Podľa návrhu nového Colného kódexu (čl. 207) bude časť právomocí zverená aj Európskej colnej agentúre.

[11] Pre úplnosť je nutné dodať, že vymerané clá, ktoré sú vedené v spoločnom colnom sadzobníku určí Rada EÚ na návrh Komisie. Tento postup sa opakuje spravidla raz ročne, kedy sa určí nová výška ciel na tovary vstupujúce do voľného obehu v EÚ. Pre porovnanie v novom Spoločnom colnom sadzobníku pre rok 2025 došlo k zvýšeniu ciel a poplatkov na žraloky a žraločie plutvy. Uvedené ma presah do európskeho environmentálneho práva, nakoľko niektoré druhy žralokov sú považované za ohrozené druhy v zmysle príloh I a II Dohovoru CITES.

2. Argumenty proti zriadeniu Európskej colnej agentúry

Tak ako uvádzame vyššie, návrh nového colného kódexu vytvára právny rámec na prechod od koordinácie k centralizácii výkonu colnej správy v priestore EÚ. Okrem (pozitívne hodnoteného) Custom´s data Hub návrh kreuje aj Európsku colnú agentúru (European custom´s agency ďalej aj ako EUCA)[12] ktorej priznáva celý diapazón právomocí. Medzi najvýznamnejšie funkcie možno zaradiť, koordináciu colnej spolupráce medzi colnými orgánmi členských štátov, spravovanie Custom´s data Hub a zabezpečovanie jednotného vykonávania colných predpisov.

Na základe vymedzených kompetencií máme za to, že vznik EUCA reaguje najmä na nejednotný výklad aplikácie colných predpisov. V praxi dochádza k nejednotnému výkladu colných predpisov najmä z dôvodu, že colné správy jednotlivých členských štátov, používajú nejednotnú terminológiu.[13] Podľa SD EÚ znenie ustanovenia úniového práva, ktoré neobsahuje výslovný odkaz na právo členských štátov s cieľom určiť jeho zmysel si vyžaduje autonómny a jednotný výklad v celej EÚ.

EUCA síce nie je formálne upravená ako "európska colná služba" po vzore jednotlivých vnútroštátnych služieb členských štátov, ale vytvára nevyhnutný podklad pre jej kreáciu v budúcnosti. Máme za to, že vzniku európskej colnej služby, by musela predchádzať zmena primárneho práva, minimálne v rozsahu čl. 291 ods. 1 ZFEÚ. Následne by členské štáty mohli preniesť právomoc výkonu colnej správy na EÚ. Uvedené predstavuje len teoretickú koncepciu, ktorou sa autor snaží priblížiť spôsob prenosu právomocí.

Dôvody pre ktoré nie je vhodné zriadiť jednotnú colnú službu európskej únie je možné rozdeliť na právne, inštitucionálne a politické. Tieto dôvody nie sú reálne oddeliteľné a je nutné ich vnímať vo vzájomných súvislostiach. Prvým dôvodom je konflikt so suverenitou členských štátov pretože výkon colnej správy sa tradične chápe, ako suverénne právo toho-ktorého členského štátu a to aj napriek tomu, že ide o vlastné zdroje EÚ.[14] Na konflikt so suverenitou čl. štátov nadväzuje aj politická nepriechodnosť. Možno sa domnievať, že členské štáty by odmietli presunúť kompetencie na EÚ. Je zrejmé, že EUCA nemôže vzniknúť ako orgán resp. agentúra s komplexnými právomocami, ktorá by nahradila vnútroštátne colné orgány avšak nový Colný kódex jej priznáva špecifické oprávnenie.[15]

---

[12] Podľa čl. 205 návrhu Colného kódexu, je Colnému orgánu EÚ priznaná právna subjektivita, čim sa vytvára rámec pre jeho riadne fungovanie.
[13]. Pozri napríklad ROZSUDOK SÚDNEHO DVORA (desiata komora) zo 7. septembra 2023 vo veci C-323/22 b. 46, alebo ROZSUDOK SÚDNEHO DVORA (štvrtá komora) z 10. júna 2021 vo veci C-279/19 b. 23.
[14] 75% ciel a poplatkov sa odvádza do rozpočtu EÚ, čo predstavuje približne 8% celého európskeho rozpočtu.
[15] *De facto* účinné akty

Druhým dôvodom je už spomínaný nedostatok "právneho základu" tzn. primárne právo *expressis verbis* neumožňuje prevziať bez súhlasu členských štátov ich kompetencie. Posledná zmena primárneho práva (lisabonská zmluvy) neobsahuje ustanovenia, ktoré by sa dali vykladať v kontexte vzniku samostatnej európskej služby. Tretím dôvodom je nemožnosť úplnej harmonizácie sankcií. Trestné právo je takmer absolútne[16] doménou vnútroštátneho práva a rôzne trestnoprávne ustanovenia by prirodzene bránili zavedeniu jednotných trestov.

Štvrtým dôvodom sú politicko-inštitucionálne prvky medzi ktoré radíme potencionálnu finančnú záťaž, ako aj administratívne zdvojenie. Vybudovanie nového orgánu by predstavovala navýšenie nákladov na investície do celého (materiálno-technického) aparátu potrebného pre riadny výkon colnej správy. Administratívnym zdvojením rozumieme existenciu dvoch pri sebe existujúcich orgánov s obdobnými právomocami. Nakoľko vo väčšine členských štátov EÚ sú zamestnanci colných orgánov štátnymi zamestnancami vo výkone štátnej služby ich pracovnoprávne preradenie, alebo ukončenie pracovného pomeru je relatívne zložitejšie.

2.1 Alternatívy k centralizácii

Návrh nového Colného kódexu predpokladá vznik Európskej colnej agentúry, avšak vzhľadom k tomu, že je len v prvej tretine legislatívneho procesu existuje možnosť, že k jeho zriadeniu v predpokladanej podobe nedôjde. Sme toho názoru, že namiesto jeho vzniku by bolo vhodnejším riešením posilniť, už existujúce mechanizmy spolupráce medzi existujúcimi colnými správami. Uvedené tvrdenie možno rozdeliť do štyroch skupín pričom ide len o návrh *de lega ferenda*, za predpokladu, ak by nedošlo k naplneniu XII. Hlavy návrhu nového Colného kódexu. Všetky štyri predpoklady sú prepojené a nie je možné ich funkčne oddeliť.

1) Postupná aproximácia právnych predpisov predstavuje základ alternatívneho riešenia ku vzniku Európskej colnej agentúry. Namiesto samostatných (procesných) colných predpisov by bolo vhodné, aby sa harmonizovalo celé colné konanie na princípe „z dola" čo znamená, že sa jednotlivé členské štáty dohodnú bez úniovej regulácie. Harmonizácia „z hora" v tomto prípade nie je prípustná nakoľko výkon colnej politiky je otázkou vnútroštátneho práva. Okrem harmonizovaných colných predpisov by bolo nevyhnutné harmonizovať aj trestné právo hmotné a procesné. Hmotné právo by bolo potrebné harmonizovať v rozsahu klasifikácie

[16] Existujú v európskom alebo medzinárodnom práve výnimky, napr. Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1203 z 11. apríla 2024 o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva, alebo Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu. Avšak aj tieto ustanovenia je potrebné implementovať alebo transponovať do vnútroštátnych právnych poriadkov.

trestných činov spojených s platením cla. V oblasti procesných trestných predpisov by bolo nevyhnutné ustanoviť nový subjekt oprávnený konať vo veci samej (v slovenskom trestnom poriadku ide o § 10 ods. z. č. 301/2005).

2) Druhou zložkou ponúknutej alternatívy je vytvorenie spoločného dátového centra. Colné dátové centrum má predstavovať jednotné online prostredie, ktoré by bolo určené na zhromažďovanie a údajov. Jeho výhoda spočíva v tom, že „podniky splnili svoje colné povinnosti týkajúce sa obchodných zásielok budú svoje colné informácie posielať iba raz na tomto jednom portáli a nie jednotlivým colným orgánom.“[17] Za predpokladu jeho vzniku by teda jednak došlo k zjednodušeniu plnenia oznamovacích povinností pre subjekty dovážajúce tovar do EÚ, ale súčasne by jednotlivé colné správy získali prístup ku komplexným údajom. Máme za to, že jeho zriadenie si nevyžaduje kreáciu EUCA, ktorá by (podľa návrhu nového colného kódexu) mala spravovať európske dátové centrum.

3) Treťou nevyhnutnou skutočnosťou pre existenciu alternatívneho riešenia je posilnenie právomocí Europol-u a OLAF-u. podľa novej iniciatívy Komisie EÚ[18] je nevyhnutné rozšíriť právomoci Europol-u na úroveň federatívneho bezpečnostného úradu, ktorý by vyšetroval závažnejšie trestné činy (nie len proti EÚ). Rovnako je nevyhnutné priznať obidvom agentúram tzv. právomoc iniciatívy[19] čo znamená, že agentúry budú oprávnené na úkony podľa trestného poriadku, napr. budú oprávnené začať trestné stíhanie „vo veci“, ako aj voči konkrétnej osobe. Uvedené je možné len za predpokladu, že dôjde k harmonizácii trestných poriadkov členských štátov.

4) Štvrtou skutočnosť nevyhnutne podmieňujúcou alternatívny model existencie samostatných colných orgánov je tzv. sieťový model spolupráce medzi jednotlivými vnútroštátnymi colnými orgánmi. Nakoľko je v každom členskom štáte iná forma colnej správy, bolo by na európskom zákonodarcovi akým spôsobom by upravil povinnosti účinnej a efektívnej spolupráce.

---

[17]Tlačová správa Rady Európskej Únie. *Colná správa EÚ Rada sa dohodla na pozícii ku kľúčovým prvkom modernejšieho, efektívnejšieho a bezpečnejšieho rámca.* 2025. Dostupné na: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/06/27/eu-customs-council-agrees-position-on-key-features-for-a-more-modern-efficient-and-secure-framework/?utm

[18]IMMENKAMP, B. *Strengthening Europol's mandate.* 2025. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)772865

[19]BAERT, P. *Filling the gap: The EU's fight against VAT fraud.* 2025. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)767221

Záver

Návrh nového colného kódexu prináša novú problematiku európskeho práv, ktorá spočíva v otázke efektívnosti colnej správy a zachovaním výkonu suverénnej politiky členských štátov EÚ. Návrh nového Colného kódexu legitimizuje potrebu resp. nutnosť jednotného výkonu colnej politiky avšak centralizácie bez kompromisov naráža na právne a politické limity, ktoré vyplývajú zo Zmluvy o fungovaní EÚ. Podľa Zmluvy patrí colná politika medi výlučné právomoci EÚ, ale jej výkon zostáva *domaine réservé* jednotlivých členských štátov. Uvedené prirodzene naráža na rozpory medzi právom tvorby a právom vykonania, ktoré v tomto prípade patria dvom absolútne odlišným subjektom medzinárodného práva verejného.

Autor ponúka alternatívu k vzniku EUCA, ktorá spočíva v postupnej aproximácii colných predpisov, digitalizácii o spoločnom dátovom centre, posilnení mandátu OLAF-u a Europol-u, ako aj sieťový model spolupráce, vnútroštátnych colných správ. Podľa autora ide o realistickejší prístup k (postupnej) integrácii colnej správy bez nutnosti zriadiť novú európsku inštitúciu. Autor nazýva uvedený postup decentralizovanou integráciou založenou na zdieľaní informácii a koordinácii vnútroštátnych orgánov v zmysle zásady lojálnej spolupráce, ktorá je *expressis verbis* vyjadrená v primárnom práve EÚ.

Podľa autora, možno v dlhodobom horizonte predikovať posilňovanie európskej administratívnej spolupráce a digitalizácie colných predpisov avšak nie nutne v inštitucionálnom smere. Autor má za to, že riešením európskej colnej integrácie nie je kreácia nového orgánu/agentúry, ale efektívne prepojenie už existujúcich štruktúr. V zmysle základného (politického) hesla Európskej Únie – jednota v rozmanitosti môže európska colná politika zostať jednotná v normách, ale pluralitná vo výkone.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY:

Monografie:

PRIEVOZNÍKOVÁ, K.: Colné právo, Žilina: Knižné centrum, 2008. 148 s. ISBN 9788080643195.

Periodiká a zborníky:

CAKOCI, K., - BALÁŽI, F.: Customs reform - Another step towards centralization of customs? In: Split : Faculty of Law, University of Split, 2025. ISBN 30446813, s. 307-326.

CAKOCI, K., - HRABČÁK, L.: EU customs union yesterday, toady and (possibly) tomorrow in the e-commerce interaction = Colná únia EÚ včera, dnes a (možno) zajtra v interakcii e-commerce. In: Studia Iuridica Cassoviensia. roč. 13, 2025, č. 2. ISSN 1339-3995. s. 4-18

Internetové zdroje:

BAERT P. *Filling the gap: The EU's fight against VAT fraud.* 2025. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)767221

IMMENKAMP, B. *Strengthening Europol's mandate.* 2025. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)772865

Tlačová správa Rady Európskej Únie. *Colná správa EÚ Rada sa dohodla na pozícii ku kľúčovým prvkom modernejšieho, efektívnejšieho a bezpečnejšieho rámca.* 2025. Dostupné na: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/06/27/eu-customs-council-agrees-position-on-key-features-for-a-more-modern-efficient-and-secure-framework/?utm

Legislatíva:

Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora

Customs Convention on the Simplification of Customs Formalities

International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures

Protocol of Amendment to the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures

The Rome Statute of the International Criminal Court (Rím, 1998)

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2024/1203 z 11. apríla 2024 o ochrane životného prostredia prostredníctvom trestného práva.

Vykonávacie nariadenie Komisie (EÚ) č. 925/2013 z 25. septembra 2013 , ktorým sa mení príloha I k nariadeniu (ES) č. 669/2009, ktorým sa vykonáva nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 882/2004, pokiaľ ide o zvýšenie mieru úradných kontrol pri dovoze určitých krmív a potravín neživočíšneho pôvodu

Judikatúra:

[Court of Justice of the European Union (CJEU). (2021, June 10). *Judgment of the Court (Tenth Chamber) in Case C-279/19* (ECLI:EU:C:2021:473)]

[Court of Justice of the European Union (CJEU). (2023, September 7). *Judgment of the Court (Tenth Chamber) in Case C-323/22* (ECLI:EU:C:2023:641)]

K NIEKTORÝM ASPEKTOM HARMONIZÁCIE PRÁVA EÚ

ON SOME ASPECTS OF HARMONIZATION OF EU LAW

Martin Šimkovič[1]

Abstrakt

Harmonizovanie právnych poriadkov od počiatku naráža na viaceré otázky spojené s hľadaním najvhodnejšieho spôsobu harmonizácie a s vymedzením politík na ktoré sa má vzťahovať. Tento článok sa zameriava na dva aspekty súvisiace s harmonizáciou práva EÚ. Prvým sú opening clauses a snaha o zodpovedanie otázky či je uplatňovanie týchto klauzúl skutočne v súlade s cieľom harmonizácie práva EÚ. Druhým aspektom je oblasť mäkkého práva (soft law) a v rámci neho preskúmanie či napriek tradičnému vnímaniu tejto oblasti ako nezáväzných právnych noriem, predsa len s odstupom času nedochádza k prekonaniu tohto tradičného vnímania.

Kľúčové slová

klauzula o otvorenosti, harmonizácia, účinky, právo EÚ, harmonizovaná norma

Abstract

The harmonisation of legal systems has been faced from the outset with a number of problems related to the search for the most appropriate method of harmonisation and the definition of the policies to which it should apply. This article focuses on two aspects related to the harmonisation of EU law. The first is the introductory provisions and an attempt to answer the question of whether the application of these clauses is indeed in line with the objective of harmonisation of EU law. The second aspect is the area of soft law and within it an examination of whether, despite the traditional perception of this area as non-binding legal norms, this traditional perception has not been overcome over time.

Keywords

opening clauses, harmonisation, effects, EU law, harmonised standard

Úvod

Harmonizácia práva Európskej únie (EÚ) je procesom zabezpečenia súladu legislatívnych noriem členských štátov s cieľom uľahčiť voľný pohyb tovaru, služieb, kapitálu a osôb v rámci EÚ. Ako zdôraznila generálna advokátka *Stix-Hackl* vo veci *Parlament proti Rade (EÚ),* cieľom harmonizácie je zmierňovanie či dokonca snaha o odstránenie rozdielov v právnych poriadkoch členských štátov Únie, čo podporuje osobitné ustanovenie článku 26 ods. 2 Zmluvy o fungovaní EÚ (ZFEÚ), vytvárajúce kľúčový aspekt prehlbovania jej vnútorného

[1] JUDr. Martin Šimkovič, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva

trhu.[2] Ako už vieme, harmonizácia má za cieľ zmierňovanie legislatívnych rozdielov a to prostredníctvom prijímania a uplatňovania európskych právnych aktov, ktorými sa stanovujú spoločné normy, pravidlá a postupy, ktoré sú pre členské štáty záväzné, pričom *„...judikatúra jasne nerozlišuje medzi harmonizáciou v zmysle aproximácie právnych predpisov na jednej strane a vytvorením nových právnych foriem na druhej strane"*.[3] Harmonizáciu však nemôžeme považovať za ukončený proces, keďže v meniacom sa právnom prostredí a s odstupom času legislatívna prax prináša nové poznatky, právne úskalia a s tým nezodpovedané otázky, na ktoré je nevyhnutné hľadať odpovede.

V tomto článku sa zameriame na dva aspekty súvisiace s harmonizáciou práva EÚ. Prvým sú *opening clauses* a snaha o zodpovedanie otázok: je uplatňovanie týchto klauzúl skutočne v súlade s cieľom harmonizácie práva EÚ?[4] Zároveň budeme hľadať odpoveď, či uplatňovanie tohto inštitútu dokonca nie je priamo v rozpore so samotným cieľom harmonizácie. Druhým aspektom je oblasť mäkkého práva (*soft law)* a v rámci neho preskúmanie či napriek tradičnému vnímaniu tejto oblasti ako „nezáväzných právnych noriem", predsa len s odstupom času nedochádza k prekonaniu tohto tradičného vnímania. Aká je teda úloha harmonizovaných technických noriem z hľadiska záväznosti pre členský štát EÚ?

Niekoľko poznámok k harmonizácii práva EÚ

Harmonizovanie právnych poriadkov od počiatku naráža na viaceré otázky spojené s hľadaním najvhodnejšieho spôsobu harmonizácie a s vymedzením politík na ktoré sa má vzťahovať. A nemôžeme sa čudovať, veď ako už poznamenal *E. Lohse* v jednej zo svojich vedeckých štúdií, už pojmy týkajúce sa procesu harmonizácie na úrovni samotnej Únie sú pomerne nejasné.[5]

Nejasnosti spojené s harmonizáciou sa doteraz vzťahovali najmä k vymedzeniu rozsahu implementácie právnych predpisov, spôsobu unifikácie právneho rámca či legitimity rozhodovania pri nastavení rámca harmonizácie.[6] Nejasnosti pretrvávajú aj v súčasnosti a to napriek tomu, že právny rámec harmonizácie vymedzený primárnym právom je postupne

---

[2] Stanovisko generálnej advokátky Stix-Hackl z 12 júla 2005 v prípade rozhodovania SDEÚ vo veci Európsky parlament proti Rade (EÚ) (C-436/03), bod 59 (EU:C:2005:447).
[3] Tamtiež, bod. 71.
[4] Pozn.: pre účely tohto článku používame rôzne označenie pojmu „opening clause", ako je klauzula o otvorenosti, otvorená klauzula či opening clause, pričom označenie má zakaždým ten istý terminologický význam.
[5] Autor poukazuje na to, že napriek terminologickým a podstatným rozdielom sa východiskové pojmy aproximácia a harmonizácia v samotných zakladajúcich európskych zmluvách používajú ako synonymá. LOHSE, E. J.: The Meaning of Harmonisation in the Context of European Community Law – a Process in Need of Definition, in: ANDENAS, M. T. - BAASCH, A. C.: Theory and Practice of Harmonisation, Cheltenham, 2012, s. 282–313. ISBN 9781849800013.
[6] Tamtiež, s. 282–313.

dotváraný judikatúrou Súdneho dvora EÚ (SDEÚ). Uveďme názorný príklad. Na jednej strane vieme, že základným princípom harmonizácie je dosiahnutie rovnakej právnej úpravy vo všetkých členských štátoch EÚ, pričom sa uplatňuje zásada, že tam kde je to potrebné, zohľadňujú sa existujúce právne poriadky členských štátov. To spôsobuje, že tento proces realizujúci sa prostredníctvom súboru nástrojov práva v zmysle článku 288 ZFEÚ umožňuje inštitúciám EÚ rozdielnou mierou pôsobiť na vnútroštátne právne poriadky a dokonca v určitých prípadoch sa pripúšťa aj ich nahradenie vo vnútroštátnych predpisoch normami Únie.

Na druhej strane (a v istom rozpore s uvedeným) môžeme vnímať skutočnosť, že harmonizovanie vnútorného trhu sa nespolieha výlučne len na dosiahnutie dokonale unifikovaných právnych predpisov. Totižto uvedenú možnosť vylučuje už samotná zásada prenesenia právomocí upravená v článku 5 ods. 2 Zmluvy o EÚ.[7] Nakoniec to, že striktné dodržanie zásad v práve EÚ neplatí absolútne naznačil už *G. de Búrca* keď skonštatoval, že stanovením hraníc právomocí Únie sa vymedzujú v podstate právomoci vymedzenia hraníc legislatívnych právomocí zákonodarcu EÚ.[8]

V konečnom dôsledku týmto spôsobom (a to nie je nezvyčajné) platí, že nejasnosti pri uplatňovaní práva EÚ zapríčiňujú do značnej miery už prijímané opatrenia sekundárneho práva EÚ, ktoré umožňujú členským štátom uplatňovať širokú mieru voľnosti pri harmonizovaní ich vnútroštátnych právnych poriadkov. Tieto opatrenia prijímané v niektorých častiach formou minimálnej harmonizácie alebo voliteľnými doložkami (umožňujúce využitie hneď viacero a často rozdielnych spôsobov zosúlaďovania noriem), v konečnom dôsledku neraz spôsobujú rozdielne uplatňovanie pôvodne rovnakého regulačného štandardu vo vnútroštátnych predpisoch.[9]

V neposlednom rade nejasnosti sa týkajú aj ďalších aspektov harmonizácie. Vhodným príkladom sú klauzuly o otvorenosti, ktorých význam a vôbec opodstatnenosť bola spochybnená azda najviac v súvislosti s dosiahnutím harmonizačného úsilia pri zavádzaní rámca ochrany osobných údajov EÚ, výsledkom ktorého bolo prijatie osobitného európskeho

---

[7] Zmluva o Európskej únii, konsolidované znenie (2016) OJ C 202/13.

[8] CRAIG, P. - de BÚRCA, G.: EU Law: Text, Cases, and Materials, Oxford University Press, 6th ed., 2015, s. 73 a nasl. ISBN: 978-0-19-885664-1.

[9] MIŠĆENIĆ, E. – HOFFMAN, L. A.: The Role of Opening Clauses in Harmonization of EU Law: Example of the EU's General Data Protection Regulation (GDPR). EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 2020, s. 150. UDK 342.721:061.1(4.67EU) 34(4-67EU).
Ďalej pozri: MIŠĆENIĆ, E.: Legal Risks in Development of EU Consumer Protection Law. In: Legal Risks in EU Law, Interdisciplinary Studies on Legal Risk Management and Better Regulation in Europe, Springer International, Cham, 2016, s. 139. DOI: 10.1007/978-3-319-28596-2_7.
Dostupné online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3201262

právneho aktu EÚ.[10] V tejto súvislosti si dovolíme poznamenať, že je predmetom diskusie či je v rámci dosiahnutia spoločného harmonizačného cieľa vôbec účelné, aby legislatívny akt EÚ umožňoval dosiahnutie stanoveného cieľa spôsobom, ktorý v konečnom dôsledku neviedol k unifikácii práva EÚ. Zastávame názor, že nie. Je to ale skutočne tak? Aký je vôbec účel týchto klauzúl v rámci harmonizácii práva EÚ?

(Ne)potrebné využívanie *opening clauses*?

Nájsť jednoznačnú odpoveď na položené otázky nie je jednoduché. Uvedené potvrdzuje štúdia autorky *E. Mišcénić*, ktorá realizovala osobitný výskum venujúci sa tomuto inštitútu s konečným konštatovaním, že napriek odvážnym pokusom právna veda nedokázala zaujať jednotné stanovisko k používaniu týchto klauzúl.[11] Túto skutočnosť je možné potvrdiť aj v súčasnosti, nakoľko po preštudovaní judikatúry SDEÚ so zameraním na účinky *opening clauses* v právnych aktoch sekundárneho práva zistíme, že judikatúra ani za posledné roky nedošla k jednotnému výkladu. V skutočnosti európska judikatúra len odkazuje na ustálenú judikatúru v danej veci, vrátane odkazu na uvedenú štúdiu.[12] Jednoznačný záver pri hľadaní odpovede na otázku skutočnej podstaty otvorených klauzúl nenájdeme dokonca ani zo strany samotnej Komisie (EÚ). Zastávame názor, že odpoveď na uvedené otázky je preto potrebné hľadať zameraním sa na samotnú podstatu klauzúl a to napriek tomu, že vymedzenie ich používania v sekundárnom práve nie je explicitne ustanovené a dokonca nenájdeme ani jednotnú definíciu, ktorá by nám ju viac priblížila.

Čo ale nájdeme je pôvod pojmu opisujúceho tieto klauzuly ako *„opening“,* ktoré pochádzajú z právnej doktríny a používajú sa na zdôraznenie nedokonalostí vyžadujúce si

---

[10] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov, tzv. GDPR). Pre účel prijatia tohto nariadenia boli zanalyzované aj ďalšie právne akty ako hlavné harmonizačné nástroje práva EÚ, zároveň predmetom preskúmania sa stal aj koncept uvedených doložiek pomocou konkrétnych príkladov GDPR a nakoniec aj samotná úloha otvorených klauzúl vo všeobecnosti pri harmonizácii práva EÚ. Pozri viac: OBWEXER, W.: Harmonisierung und Optionalität – stehen Öffnungsklauseln der Verwirklichung des Binnenmarkts entgegen?. In: KÖNIG, D. - UWER, D.: Grenzen Europäischer Normgebung, 1. ed., Bucerius Law School Press, Hamburg, 2015, s. 54 a nasl.; LAUE, P., Öffnungsklauseln in der DS-GVO – Öffnung wohin? Geltungsbereich einzelstaatlicher (Sonder) Regelungen, ZD, C.H. Beck, Münich, 2016, s. 643 a nasl. Ďalej pozri: SOBOLČIAKOVÁ, A.: Vecná pôsobnosť návrhu zákona o ochrane osobných údajov. In: najprávo.sk (2017). Dostupné online: https://www.najpravo.sk/clanky/vecna-posobnost-navrhu-zakona-o-ochrane-osobnych-udajov.html

[11] MIŠĆENIĆ, E. – HOFFMAN, L. A.: The Role of Opening Clauses in Harmonization of EU Law: Example of the EU's General Data Protection Regulation (GDPR). EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 2020, s. 61. UDK 342.721:061.1(4.67EU) 34(4-67EU).
Dostupné online na: https://ssrn.com/abstract=3704409

[12] Pozri: rozsudok SDEÚ z 22. apríla 2022 vo veci Ireland proti Bundesverband (C – 319/20), bod 24 (EU:C:2021:979).

ďalšiu konkretizáciu.[13] Podľa *J. Kűhlinga,* otvorené klauzuly v sekundárnom práve v zásade umožňujú (či skôr predpisujú) povinné výnimky pre členské štáty, čo vedie k intenzívnej interakcii, ale zároveň aj ku konkurencii medzi európskym právom a právom členských štátov.[14] S tým rozhodne je možné súhlasiť, veď ako správne poznamenal už *M. Müller*, klauzuly o otvorenosti v harmonizačných opatreniach EÚ umožňujú zavádzanie alebo zachovanie odlišných alebo doplnkových ustanovení na vnútroštátnej úrovni členských štátov.[15]

Je nepochybné, že využívanie *opening clauses* významne ovplyvňuje úroveň harmonizácie. Tak napríklad už Spolkový správny súd v Nemecku v roku 2018 uviedol, že prijal rozhodnutie týkajúceho sa miery voľnej úvahy členských štátov pri *„implementácií opening clauses v súvislosti s právnym aktom EÚ do ich vnútroštátneho práva.“*[16] Súd v rámci tohto rozhodnutia konštatoval, že v závislosti od obsahu, tieto klauzuly môžu mať rôzny vplyv na harmonizáciu vnútroštátnych právnych predpisov členských štátov, čím dochádza k posilňovaniu alebo oslabovaniu samotnej právnej povahy daného harmonizačného opatrenia.[17]

Využitie otvorených klauzúl: príklad GDPR

Judikatúrou podporenú skutočnosť vplyvu otvorených klauzúl na harmonizáciu práva EÚ najlepšie dokumentuje legislatívna prax. Vhodným príkladom je spomenuté nariadenie GDPR, nakoľko v rámci výskumu danej témy môžeme nájsť viacero autorov, ktorí sa zaoberajú otázkami (až provokatívnym spôsobom) či uvedené nariadenie skutočne sleduje harmonizáciu práva Únie. A prečo práve uvedené nariadenie? Dôvodom je prijatie veľkého množstva *opening clauses* v tomto právnom akte. Tento vysoký počet je spôsobený v dôsledku prijatia kompromisných záverov v rámci spoločných diskusií v procese prípravy právneho aktu a tiež z dôvodu, že napriek pôvodnej myšlienke dosiahnuť vysokú mieru harmonizácie v tejto citlivej oblasti, nariadenie vo veľkej miere umožňuje členským krajinám zachovať a zaviesť sektorovo osobitné výnimky pre súkromný ako aj verejný sektor.[18] To ale v konečnom dôsledku prispelo

---

[13] MÜLLER, M.: Die Öffnungsklauseln der Datenschutzgrundverordnung – Ein Beitrag zur Europäischen Handlungsformenlehre, Wissenschaftliche Schriften der WWU, Münster, 2018, s. 51 – 52. ISBN 978-3-8405-0189-0.

[14] KÜHLING, J.: Die Datenschutz-Grundverordnung und das nationale Recht – Erste Überlegungen zum innerstaatlichen Regelungsbedarf, Monsenstein und Vannerdat, Münster, 2016, s. 9. ISBN 978-3-406-80263-8.

[15] Napríklad úvodná klauzula môže stanoviť, ktoré ustanovenia a za akých podmienok sú uplatniteľné na vnútroštátnej úrovni členských štátov v medziach rozsahu pôsobnosti príslušného aktu sekundárneho práva EÚ. MÜLLER, M.: Die Öffnungsklauseln der Datenschutzgrundverordnung – Ein Beitrag zur Europäischen Handlungsformenlehre, Wissenschaftliche Schriften der WWU, Münster, 2018, s. 54 – 59. ISBN 978-3-8405-0189-0.

[16] Rozsudok Spolkového správneho súdu (Bundesverwaltungsgericht) z 27. septembra 2018 (Az. 7 C 5.17) rozhodujúceho vo veci práva na informácie o zamestnaní príbuzných financovanom z verejných zdrojov.

[17] Tamtiež.

[18] Pozri bod 9 a 10 uvedeného nariadenia GDPR.

k rozdielnemu uplatneniu pravidiel v členských štátoch, ktoré sa prejavilo najmä v oslabení právnej istoty tých subjektov, ktorých sa nariadenie týkalo.

Bez ohľadu na uvedené, skutočnosť, že *opening clauses* mali výrazný vplyv na implementáciu nariadenia GDPR v právnych poriadkoch členských štátoch potvrdzuje judikatúra SDEÚ vo viacerých odôvodneniach rozhodnutí, v ktorých je uvedené, že určiť rozsah harmonizácie vykonanej nariadením 2016/679 znamená pristúpiť k *„…mikroanalýze konkrétneho pravidla alebo prinajlepšom konkrétneho a presne vymedzeného aspektu práva Únie*“.[19] Preto pokiaľ ide o preskúmanie opodstatnenosti tejto klauzuly prichádzame k záveru, že je potrebné vychádzať zakaždým z kontextu interpretácie významu pre ktorý bola prijatá, následne jej možných účinkov a taktiež v kontexte toho, že na prvý pohľad jej uniformný charakter je potrebné rozdeliť do ďalších podkategórií.[20]

K unifikácii neprispieva absencia jasných pravidiel nielen uplatňovania, ale ani využívania otvorených klauzúl. Môžeme napríklad len predpokladať uplatňovanie pravidla, že ak určitá *opening clause* ponúka niekoľko možností úprav bez obmedzenia (pokiaľ ide o predmet úpravy), podľa tejto systematizácie by mala byť klauzula charakterizovaná ako všeobecná. Naopak v prípadoch, keď otvorená klauzula sa vzťahuje ku konkrétnej veci a zároveň umožňuje zavedenie „menších nezrovnalostí“, môžeme ju charakterizovať ako špecifickú.[21] Preto na základe takejto úvahy môžeme napríklad článok 23 nariadenia GDPR zaoberajúci sa obmedzením práv dotknutých osôb alebo článok 85 uvedeného nariadenia upravujúci požiadavky základných práva na slobodu prejavu a informácií zaradiť medzi všeobecné úvodné klauzuly. A keďže reštriktívnejšie ustanovenia článku 87 nariadenia predstavujú špecifickejšiu úpravu a vzhľadom na to, že upravujú implementáciu národných

---

[19] Rozhodnutie SDEÚ z 28. apríla 2022 vo veci Ireland proti Bundesverband (C – 319/20), bod 24, EU:C:2021:979 alebo návrh generálneho advokáta z 17. januára 2019 vo veci Dzivev a i. (C-310/16), bod 74, EU:C:2018:623.

[20] Týmto spôsobom na to poukazujú viacerí autori, ktorí rozdeľujú klauzuly v právnych aktoch na povinné (majúci záväzný charakter) alebo fakultatívne (nezáväzný), ďalej ako klauzuly všeobecné a špecifické. Dokonca podľa niektorých autorov je možné rozdelenie otvorených klauzúl aj na originálne a odvodené. Iní autori zastávajú názor, že vhodným príkladom fakultatívnej povahy otvorenej klauzuly je oprávnenie, ktoré umožňuje členským štátom odchýliť sa od predpísanej vekovej hranice z dôvodu získania súhlasu maloletej osoby v súvislosti so službami informačnej spoločnosti jej znížením na nižší vek za predpokladu, že tento nižší vek nie je nižší ako je stanovaná hranica. Pozri: SCHWARTMANN, R. - JASPERS, A. – THUSING, G. – KUGELMAN, D.: Daten-schutz-Grundverordnung Bundesdatenschutzgesetz, C.F. Müller, Heidelberg, 2018, s. 165. DS-GVO/BDSG.K téme otvorených klauzúl ďalej pozri: VOIGHT, P. - BUSSCHE, A.: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide, Springer, Cham, 2017, s. 219 a nasl. ISBN: 978-3-031-62328-8. Pozri aj: CHAKAROVA, K. Y.: General Data Protection Regulation: Challenges Posed by the Opening Clauses and Conflict of f Laws Issues, Stanford-Vienna European Union Law Working Paper č. 41, 2019, s. 11 a nasl. Doi: 10.25365/thesis.58931. In: MIŠĆENIĆ, E. – HOFFMAN, L. A.: The Role of Opening Clauses in Harmonization of EU Law: Example of the EU's General Data Protection Regulation (GDPR). EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 2020, s. 44-61. Dostupné online: https://ssrn.com/abstract=3704409

[21] KÜHLING, J.: Die Datenschutz-Grundverordnung und das nationale Recht – Erste Überlegungen zum innerstaatlichen Regelungsbedarf, Monsenstein und Vannerdat, Münster, 2016, s. 34. ISBN 978-3-406-80263-8.

identifikačných čísel alebo iných identifikátorov všeobecného uplatnenia členskými štátmi v osobitnej oblasti, považujeme ju sa osobitnú otvorenú klauzulu. Môžeme ale takýto prístup považovať automaticky za všeobecné pravidlo? Zrejme nie.

Na absenciu jednotného výkladu používania otvorených klauzúl a na ich nejasné a problémové využívanie poukázala dokonca aj Komisia (EÚ) ako tvorca európskej legislatívy a to práve v súvislosti s nariadením GDPR. Komisia (EÚ) vo svojom stanovisku v rámci zodpovedania parlamentných otázok skonštatovala, že napriek priamej uplatniteľnosti nariadenia, členské štáty sú povinné prijať potrebné legislatívne kroky *„..napríklad na zriadenie národných dozorných orgánov, na výber akreditačného orgánu alebo na stanovenie pravidiel na zosúladenie slobody prejavu a ochrany údajov.“*[22] Zároveň apelovala na možnosť členských štátov EÚ *„zaviesť špecifické pravidlá vo forme osobitných klauzúl“* pre určité špecifické situácie, čím odkázala priamo na klauzuly o otvorenosti. V neposlednom rade tak priznala oprávnenosť využívania týchto klauzúl v prípadoch, keď osobitné ustanovenia sekundárnych právnych aktov umožňujú členským štátom prijímať konkrétnejšie ustanovenia.[23]

K problematickému využívaniu otvorených klauzúl prispieva skutočnosť, že klauzuly sa využívajú v závislosti od rôznych kritérií a teda podľa toho či poskytujú upresnenie normatívneho textu, alebo nastavujú výnimky, úpravy, prípadne sa nimi má dosiahnuť úprava, respektíve posilnenie regulačného ustanovenia alebo vytváranie obdobného rámca pre dodatočnú úpravu normatívneho textu zo strany členského štátu.[24] Týmto spôsobom, ako už bolo uvedené, sa formuje celá škála ďalších podkategórií klauzúl. Uveďme niekoľko príkladov. Zatiaľ čo posilňujúca klauzula umožňuje členským štátom stanoviť prísnejší režim určitej regulačnej oblasti nad rámec predpísaných pravidiel sekundárneho harmonizačného opatrenia (ako to môžeme vidieť v článku 9 ods. 4 GDPR), článok 6 ods. 2 uvedeného nariadenia umožňuje vo forme osobitých doložiek formovať jeho obsah na vnútroštátnej úrovni. Naviac, ako je uvedené v rozhodnutí vo veci *Case C-673/17 Planet49,* práve obsah tohto ustanovenia upravujúceho zákonnosť spracovania umožňuje podľa SDEÚ členským štátom prijať alebo zachovať konkrétnejšie ustanovenia, na ktorých môže byť spracovanie údajov zákonne založené.[25]

---

[22] Parliamentary question - P-003121/2018(ASW): Answer given by Ms Jourová on behalf of the Commission https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2018-003121-ASW_EN.html
[23] Vzťahuje sa k článku 88 nariadenia GDPR.
[24] Pozri: MÜLLER, M.: Die Öffnungsklauseln der Datenschutzgrundverordnung – Ein Beitrag zur Europäischen Handlungsformenlehre, Wissenschaftliche Schriften der WWU, Münster, 2018, s. 94. ISBN 978-3-8405-0189-0.
[25] Rozsudok SDEÚ z 1. októbra 2019 vo veci Bundesverband proti Planet49 GmbH (C-673/17), (EU:C:2019:801).

Príkladom „pestrého a rôznorodého“ využívania otvorených klauzúl v rámci tohto nariadenia predstavuje aj využívane odkazujúcich doložiek, ktorých účelom je vytváranie prepojenia medzi pravidlami harmonizačných opatrení a vnútroštátnym právom členských štátov s odkazom na už existujúce právne riešenia vo vnútroštátnych právnych predpisoch členských štátov. Vhodným príkladom je článok 9 nariadenia GDPR, kde odkazy na vnútroštátne právne predpisy členských štátov možno nájsť takmer vo všetkých výnimkách.[26]

Uvedené nariadenie obsahuje aj ďalšie typy otvorených klauzúl upravujúce pravidlá vo vzťahu k nastaveniu výnimiek *(exception clauses).* Vo svojej štúdii na to poukázal *M. Müller* v súvislosti s tým, že členské štáty disponovali oprávnením zaviesť legislatívne obmedzenia práv a povinností dotknutých osôb z rôznych dôvodov, vrátane uplatňovania výnimiek v oblasti národnej alebo verejnej bezpečnosti či obrany, pričom okrem toho sa súčasťou legislatívneho režimu EÚ stali aj iné typy klauzúl vzťahujúce sa k nastaveniu samotnej úpravy normatívneho textu *(adjustment clauses)*, umožňujúce členským štátom uplatňovať väčšiu či menšiu mieru voľnosti pri ich implementácii, ako je tomu v prípade článku 84 nariadenia GDPR.[27] V tejto súvislosti si dovoľujeme poznamenať, že uvedený typ klauzúl je možné vnímať istým spôsobom ako kontroverzný vzhľadom na všeobecný a záväzný charakter nariadení EÚ, ktoré sú naviac priamo uplatniteľné. Totižto aj keď spomínané klauzuly sú pre sekundárne právo EÚ charakteristické, v skutočnosti sami osobe nevyžadujú implementáciu harmonizačných opatrení. K ich implementácií a presadzovaní dochádza totižto vo veľkej miere až na úrovni samotných členských štátov.[28] V týchto prípadoch ale o porušení práva nemôžeme hovoriť, nakoľko v súlade s článkom 288 ZFEÚ a článkom 4 ods. 3 Zmluvy o EÚ tento právny rámec umožňuje, aby v prípade smerníc a nariadení EÚ boli právne normy harmonizované v súlade so zásadou lojality a úprimnej spolupráce, čo predpokladá vzájomnú spoluprácu medzi členskými štátmi a inštitúciami Únie pri dosahovaní naplnenia spoločných harmonizačných cieľov vnútorného trhu.

Ako je možné vidieť aj na uvedenom príklade, povaha otvorených klauzúl a jej podkategórií vytvára pomerne široký priestor pre členské štáty pre úvahy akým spôsobom budú ustanovenia európskeho právneho aktu v skutočnosti fungovať. Nakoniec nariadenie GDPR je

---

[26] Pozri: DREYER, S. – SCHULTZ, W.: The General Data Protection Regulation and Automated Decision-making: Will it deliver?, Bertelsmann Stiftung, 2019, s. 40. DOI: 10.11586/2018018.

[27] Príkladom klauzuly umožňujúcej prijatie výnimky je článok 23 GDPR. Pozri viac: MÜLLER, M.: DiÖffnungsklauseln der Datenschutzgrundverordnung – Ein Beitrag zur Europäischen Handlungsformenlehre, Wissenschaftliche Schriften der WWU, Münster, 2018, s. 51. ISBN 978-3-8405-0189-0.

[28] MIŠĆENIĆ, M.: The Effectiveness of Judicial Enforcement of the EU Consumer Protection Law, in: MEŠKIČ, Z.: Balkan Yearbook of European and International Law, Springer International, Cham, 2020, s. 1 a nasl. ISBN: 13 978-3031899522.

príkladom toho, že *opening clauses* transformujú tento právny akt do ďalších harmonizačných opatrení. A aj keď v tejto súvislosti je možné argumentovať rozhodnutím SDEÚ vo veci *Politi*,[29] v ktorom SDEÚ potvrdil priznanie priameho účinku individuálnym právam prostredníctvom nariadenia EÚ, zároveň je vhodné poznamenať, že tento predpoklad má silný harmonizačný účinok len v prípade, že ustanovenia právneho aktu sú formulované jednoznačne. A to v súvislosti s daným nariadením GDPR rozhodne nemôžme konštatovať. Tento spôsob harmonizácie tak prirodzene vytvoril priestor pre prehlbovanie rozdielov v právnych predpisoch členských krajín, čo rozhodne nemôžeme považovať ani za cieľ nariadenia a dokonca ani za cieľ harmonizovania európskeho práva.

Právna (ne)záväznosť harmonizovaných noriem

Soft law dlhodobo zohráva dôležitú úlohu v regulácii vnútorného trhu Únie a prijímanie technických noriem v tejto oblasti významným spôsobom prispieva k jeho harmonizácii. Harmonizované technické normy charakteristické svojimi znakmi v podobe technického obsahu, ktorý je určený k uplatňovaniu vo väčšine prípadov zo strany špecifických právnických osôb a do istej miery fakultatívna povaha týchto noriem, sú z hľadiska práva (viac menej v jeho konzervatívnom vnímaní) považované ako celkovo nezáväzné.[30] Dovolíme si však nesúhlasiť s uvedeným názorom.

Dôvodom je legislatívna prax vychádzajúca zo zavedeného Nového prístupu *(New Approach)* a teda legislatívneho rámca EÚ, ktorého cieľom je zjednotenie regulácie výrobkov a zabezpečenie voľného pohybu tovarov v oblasti technických noriem. Uvedené potvrdzuje aj zavádzanie „juridifikácie“ týchto technických noriem *(harmonised standards)*, čo znamená, že SDEÚ ich dnes na základe rozhodnutí, predovšetkým od prijatia rozhodnutia vo veci *James Elliott,* definuje ako súčasť práva EÚ. V uvedenom rozsudku, ktorý môžeme označiť za kľúčový totižto tento súd rozhodol, že harmonizované normy sú vzhľadom na svoje právne účinky súčasťou práva Únie a SDEÚ má právo ich vykladať, nakoľko majú povahu opatrení vykonávajúcich právny akt Únie.[31]

Okrem toho, po preskúmaní bližšieho obsahu uvedených noriem zistíme, že právne účinky týchto noriem je možné vnímať minimálne v troch oblastiach. Po prvé, sú to účinky

[29] Rozsudok SDEÚ z 14. decembra 1971 vo veci Politi proti Ministry for Finance of the Italian Republic (C-43/71), (EU:C:1971:122).

[30] Postup vypracovania harmonizovaných noriem *(harmonized standard)* je stanovený v nariadení (EÚ) č. 1025/2012 o európskej normalizácii, vrátane definovania tejto normy (článok 2 ods. 1 písm. c). Technická norma je definovaná v § 3 ods. 1 zákon č. 60/2018 Z. z. o technickej normalizácii v znení neskorších predpisov.

[31] Rozsudok SDEÚ z 27. októbra 2016 vo veci James Elliott Construction Limited proti Irish Asphalt Limited (C-613/14) body 34, 40 (EU:C:2016:821).

ktoré nastávajú voči národným regulačným autoritám, keďže prijatie harmonizovanej normy na úrovni EÚ ovplyvňuje rozhodovanie týchto orgánov pri výkone ich činností.[32] Totižto pred samotným oficiálnym zverejnením harmonizovanej normy v Úradnom vestníku EÚ, majú tieto orgány povinnosť pozastaviť účinnosť akýchkoľvek krokov, ktoré by mohli ohroziť harmonizáciu v tejto oblasti. Záväzný charakter vyplývajúci z týchto činností sa vzťahuje aj na povinnosti implementovať harmonizované normy tým, že sa im udelí štatút národných noriem a to buď zverejnením rovnakého textu alebo ich schválením.

Zmenu vnímania právnych účinkov týchto noriem a zároveň posun v rozhodovacej praxi SDEÚ vidíme aj na základe rozhodnutia vo veci *Mitnica Varna proti SAKSA,* kde uvedený súd skonštatoval, že *„…harmonizovanú normu, ktorú vypracoval subjekt súkromného práva, možno považovať za súčasť právneho poriadku Únie, ak táto norma bola vypracovaná z podnetu Komisie a pod jej vedením a kontrolou, pričom po uverejnení odkazu na túto normu v Úradnom vestníku Európskej únie vyvoláva právne záväzné účinky“.*[33]

Po druhé, prijatie harmonizovaných (technických) noriem znamená z pohľadu právnych účinkov zavádzanie predpokladu zhody *fictio iuris* s právnym aktom EÚ. To znamená, že aj keď je dodržiavanie predpisov obsiahnutých v harmonizovanom predpise vydanými európskymi regulačnými orgánmi fakultatívne, zároveň to predstavuje privilegovaný prostriedok na preukázanie splnenia záväzných požiadaviek vyplývajúcich zo sekundárneho práva EÚ. Práve prezumpcia zhody mení právne postavenie subjektov práva v rámci úpravy danej harmonizovanej normy voči verejným orgánom, nakoľko dochádza k presunu dôkazného bremena najmä v správnom konaní či v súdnych konaniach na tieto verejné subjekty. Súlad s harmonizovanou technickou normou tak predstavuje povinnosť osobitného právneho postavenia, v ktorom jednotlivci majú povinnosť realizovať určitú povinnosť, ktorá má byť dodržiavaná nielen z hľadiska dodržania formálnej regulačnej povinnosti ale najmä dosiahnutia sledovaného cieľa a pozitívneho právneho účinku.

Po tretie, právny význam účinkov technických noriem v EÚ sa výrazným spôsobom zvýšil tým, že predpisy nemožno úplne pochopiť bez ich príslušných noriem, čo robí harmonizované normy *de facto* záväznými.[34] Na právne účinky technických noriem poukázal SDEÚ v rozhodnutí *Fra.bo* keď uviedol, že *„Článok 28 ES sa má vykladať v tom zmysle, že sa*

---

[32] Technickú normalizáciu v európskom priestore zastrešuje činnosť Európskeho výboru pre normalizáciu *(CEN –Comité Européen de Normalisation)* spoločne s Európskym výborom pre normalizáciu v elektrotechnike *(CENELEC – Comité Européen de Normalisation Électrotechnique).*

[33] Pozri bod 39 v rozsudku SDEÚ z 22. februára 2018 vo veci Mitnica Varna proti „SAKSA“ OOD (C-185/17) (EU:C:2018:108).

[34] Rampášek, M.: Výzvy a kritika európskej technickej normalizácie v oblasti kybernetickej bezpečnosti a mimo nej. In: Bratislavské právnické fórum 2024, Zborník, s. 64. ISBN: 978-80-7160-728-1.

vzťahuje na normalizačné a certifikačné činnosti súkromnoprávnej organizácie, ak vnútroštátna právna úprava považuje výrobky certifikované touto organizáciou v súlade s vnútroštátnym právom a táto prax má za následok obmedzenie predaja výrobkov, pre ktoré uvedená organizácia nevydala certifikát.[35]

Na základe uvedeného môžeme teda prijať záver, že v prípadoch, keď súlad s harmonizovanou normou nie je len akýmsi preferenčným prostriedkom na preukázanie súladu, ale v skutočnosti jediným spôsobom ako preukázať dodržiavanie záväzného právneho rámca vyjadreného v sekundárnej legislatíve EÚ, pravidlo obsiahnuté v harmonizovanej technickej norme môžu hospodárske subjekty vnímať ako prísnu a záväznú povinnosť.

Záver

Harmonizovanie právnych poriadkov aj v súčasnosti naráža na viaceré otázky spojené so zbližovaním právnych poriadkov členských štátov. Medzi také otázky patria aj tie, ktoré sa vynárajú v súvislosti s uplatňovaním *opening clauses* či technickou harmonizáciou a preto snaha o priblíženie niektorých aspektov v týchto nedostatočne prebádaných oblastiach, hľadanie odpovedí na niektoré položené otázky a zároveň prijatie niektorých záverov sú predmetom tohto článku.

Otvorené klauzuly sú aspektom, ktorý vytvára pomerne široký priestor pre úvahy, akým spôsobom a v akom rozsahu budú ustanovenia právneho aktu EÚ v skutočnosti fungovať. Pokiaľ ide o preskúmanie opodstatnenosti tejto klauzuly prichádzame k záveru, že pri ich interpretácií musíme vychádzať zakaždým z kontextu samotného pojmu, významu pre ktorý bola klauzula prijatá, jej možných účinkov a v neposlednom rade v kontexte toho, že na prvý pohľad jej uniformný charakter je veľakrát potrebné ďalej rozdeliť do rôznych podkategórií.[36]

Aj v dôsledku absencie jednotných pravidiel pri interpretácií otvorených klauzúl je dnes zrejmé, že samotný spôsob prijímania európskych právnych aktov naráža neraz na ciele odstraňovania prekážok vnútorného trhu Únie, čo je nepochybne v rozpore so zásadami

[35] Rozsudok SDEÚ z 12. júla 2012 vo veci Fra.bo SpA proti Deutche Vereiningung des Gas (DVGW) (C – 171/11) (EU:C:2012:453).

[36] Týmto spôsobom na to poukazujú viacerí autori, ktorí rozdeľujú klauzuly v právnych aktoch na povinné alebo fakultatívne, ďalej ako klauzuly všeobecné a špecifické. Dokonca podľa niektorých autorov je možné rozdelenie otvorených klauzúl aj na pravé a nepravé. K téme otvorených klauzúl pozri: VOIGHT, P. - von dem BUSSCHE, A.: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide, Springer, Cham, 2017, s. 219 a nasl. Ďalej pokiaľ ide o otvorené klauzuly pozri: CHAKAROVA, K. Y.: General Data Protection Regulation: Challenges Posed by the Opening Clauses and Conflict of f Laws Issues, Stanford-Vienna European Union Law Working Paper č. 41, 2019, s. 11 a nasl. In: MIŠĆENIĆ, E. – HOFFMAN, L. A.: The Role of Opening Clauses in Harmonization of EU Law: Example of the EU's General Data Protection Regulation (GDPR). EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 2020, s. 44-61. Dostupné online: https://ssrn.com/abstract=3704409

subsidiarity a proporcionality pri uplatňovaní práva EÚ. Dokonca vzhľadom na judikatúru SDEÚ priznávajúcu plný účinok práva EÚ prostredníctvom konzistentného vykonávania a uplatňovania harmonizovaných pravidiel, prijatie európskeho sekundárneho právneho aktu v niektorých prípadoch podkopáva ciele harmonizácie práva EÚ. Nakoniec najlepším dôkazom uvedeného rozporu sú samotné správy o implementácii nariadenia GDPR zo strany jednotlivých krajín, ktoré postupne poukázali na výrazné rozdiely pri implementácií právnych riešení, ktoré vyplynuli z využitia otvorených klauzúl.[37]

Aspekty technickej harmonizácie sú taktiež oblasťou práva, ktorá si zaslúži zvýšenú pozornosť vrátane jej legislatívneho vymedzenia. Ako bolo uvedené, podmienkou toho aby sa európske normy stali harmonizovanými je ich predloženie zo strany európskych normalizačných organizácií Komisii (EÚ) a následné vyhlásenie v Úradnom vestníku EÚ. Aj keď ich dodržiavanie nie je povinné, pre výrobky spĺňajúce tieto normy platí predpoklad zhody so základnými požiadavkami stanovenými právnymi aktmi EÚ. A to je podstatná zmena s pohľadu tvorby legislatívy, keďže harmonizované normy sa stávajú kľúčovým aspektom pri dosahovaní zhody a súladu s legislatívnymi požiadavkami sekundárneho práva. Naviac, právny význam harmonizovaných noriem sa dostal na základe rozhodnutia SDEÚ vo veci *Fra.bo* do roviny, že legislatívne normy nie je možné plne pochopiť bez príslušných noriem, čo spôsobuje, že harmonizované normy sa stávajú záväznými.[38]

Podľa zistení, SDEÚ však zatiaľ nemal príležitosť rozhodne sa vyjadriť k záväznosti právnych účinkov harmonizovaných noriem tým, že by pripustil žalobu o neplatnosť podľa článku 263 ZFEÚ proti harmonizovanej norme. S ohľadom na kľúčový rozsudok v prípade *James Elliot* v ktorom bolo rozhodnuté, že harmonizované normy sú vzhľadom na svoje právne účinky súčasťou práva EÚ a SDEÚ má právo ich vykladať nakoľko majú povahu opatrení vykonávajúce právny akt Únie sa zdá, že SDEÚ smeruje k „juridifikácii“ harmonizovaných noriem napriek tomu akosi „polovičato“ a prijíma skôr reštriktívny prístup k uznávaniu postavenia harmonizovaných noriem v hierarchii noriem EÚ a k ich vzájomnému pôsobeniu s niektorými základnými zásadami EÚ, akými je právna istota a transparentnosť.

---

[37] Pozri viac: FEILER, L.: Öffnungsklauseln in der Datenschutz-Grundverordnung – Regelungsspielraum des österreichischen Gesetzgebers, jusIT 2016/93, Lexis Nexis Verlag, Austria, Vienna, 2016. Dostupné na: jusIT 2016/93 – Öffnungsklauseln in der Datenschutz-Grundverordnung - Regelungsspielraum des österreichischen Gesetzgebers – LexisNexis Zeitschriften. Pozri aj: CHAKAROVA, K. Y.: General Data Protection Regulation: Challenges Posed by the Opening Clauses and Conflicts of Laws Issues, Standford-Vienna European Union Law Working Poper č. 41, 2019, s. 49. Doi: 10.25365/thesis.58931.

[38] Rozsudok SDEÚ z 12. júla 2012 vo veci Fra.bo SpA proti Deutche Vereiningung des Gas (DVGW) (C – 171/11) (EU:C:2012:453).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

ANDENAS, M. T. - BAASCH, A. C.: Theory and Practice of Harmonisation, Cheltenham, 2012, 640 s. ISBN: 978-1-8498-0001-3.

CRAIG, P. - de BÚRCA, G.: EU Law: Text, Cases, and Materials, Oxford University Press, 6th ed., 2015, 1344 s. ISBN: 978-0-19-885664-1.

DREYER, S. – SCHULTZ, W.: The General Data Protection Regulation and Automated Decision-making: Will it deliver?, Bertelsmann Stiftung, 2019, 48 s. DOI: 10.11586/2018018.

KÖNIG, D. - UWER, D.: Grenzen Europäischer Normgebung, 1. ed., Bucerius Law School Press, Hamburg, 2015, 176 s. ISBN: 9783863810627.

KÜHLING, J.: Die Datenschutz-Grundverordnung und das nationale Recht – Erste Überlegungen zum innerstaatlichen Regelungsbedarf, Monsenstein und Vannerdat, Münster, 2016, 2140 s. ISBN 978-3-406-80263-8.

LAUE, P.: Öffnungsklauseln in der DS-GVO – Öffnung wohin? Geltungsbereich einzelstaatlicher (Sonder-)Regelungen, ZD, C.H. Beck, Münich, 2016, 296 s. ISBN: 978-3-8487-8861-3.

MIŠĆENIĆ, E. – HOFFMAN, L. A.: The Role of Opening Clauses in Harmonization of EU Law: Example of the EU's General Data Protection Regulation (GDPR). EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 2020, s. 61. UDK 342.721:061.1(4.67EU) 34(4-67EU).

MÜLLER, M.: Die Öffnungsklauseln der Datenschutzgrundverordnung – Ein Beitrag zur Europäischen Handlungsformenlehre, Wissenschaftliche Schriften der WWU, Münster, 2018, 232 s. ISBN 978-3-8405-0189-0.

VOIGHT, P. - BUSSCHE, A.: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide, Springer, Cham, 2017, 339 s. ISBN: 978-3-031-62328-8.

Periodiká a zborníky:

MEŠKIČ, Z.: Balkan Yearbook of European and International Law, Springer International, Cham, 2020, s. 13 a nasl. ISBN: 13 978-3031899522.

MIŠĆENIĆ, E. – HOFFMAN, L. A.: The Role of Opening Clauses in Harmonization of EU Law: Example of the EU's General Data Protection Regulation (GDPR). EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC), 2020, s. 150. UDK 342.721:061.1(4.67EU) 34(4-67EU).

FEILER, L.: Öffnungsklauseln in der Datenschutz-Grundverordnung – Regelungsspielraum des österreichischen Gesetzgebers, jusIT 2016/93, Lexis Nexis Verlag, Austria, Vienna, 2016. Dostupné online: https://lesen.lexisnexis.at/_/oeffnungsklauseln-in-der-datenschutz-grundverordnung-regelungssp/artikel/jusit/2016/5/jusIT_2016_05_093.html
CHAKAROVA, K. Y.: General Data Protection Regulation: Challenges Posed by the Opening Clauses and Conflicts of Laws Issues, Standford-Vienna European Union Law Working Poper č. 41, 2019, s. 49. Doi: 10.25365/thesis.58931.
MIŠĆENIĆ, E.: Legal Risks in Development of EU Consumer Protection Law. In: Legal Risks in EU Law, Interdisciplinary Studies on Legal Risk Management and Better Regulation in Europe, Springer International, Cham, 2016, s. 139. DOI: 10.1007/978-3-319-28596-2_7.
NOLAN, K.: GDPR: Harmonization or Fragmentation? Applicable Law Problems in EU Data Protection Law, Berkley Technology Law Journal, 2018. Dostupné online: https://btlj.org/2018/01/gdpr-harmonization-or-fragmentation-applicable-law-problems-in-eu-data-protection-law/
KUBBEN, P. – DUMONTIER, A. – DEKKER, A.: Fundamentals of Clinical Data Science, Springer, 2019, s. 60. DOI: 10.1007/978-3-319-99713-1.
RAMPÁŠEK, M.: Výzvy a kritika európskej technickej normalizácie v oblasti kybernetickej bezpečnosti a mimo nej. In: Bratislavské právnické fórum 2024, Zborník, s. 64. ISBN: 978-80-7160-728-1.

Právne predpisy a judikatúra:

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov).
Rozsudok SDEÚ z 12. júla 2012 vo veci Fra.bo SpA proti Deutche Vereiningung des Gas (DVGW) (C – 171/11) EU:C:2012:453.
Rozsudok SDEÚ z 22. februára 2018 vo veci Mitnica Varna proti „SAKSA“ OOD (C-185/17) EU:C:2018:108.
Rozsudok SDEÚ z 1. októbra 2019 vo veci Bundesverband proti Planet49 GmbH (C-673/17), EU:C:2019:801.
Rozsudok Spolkového správneho súdu (Bundesverwaltungsgericht) z 27. septembra 2018 (Az. 7 C 5.17) rozhodujúceho vo veci práva na informácie o zamestnaní príbuzných financovanom z verejných zdrojov.

Rozhodnutie SDEÚ z 28. apríla 2022 vo veci Ireland proti Bundesverband (C – 319/20), EU:C:2021:979.
Rozsudok SDEÚ zo 16. januára 1974, Rheinmühlen-Düsseldorf proti Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. EU:C:1974:3.
Rozsudok SDEÚ z 14. decembra 1971 vo veci Politi proti Ministry for Finance of the Italian Republic (C-43/71), EU:C:1971:122.
Rozsudok SDEÚ zo 16. januára 1974, Rheinmühlen-Düsseldorf proti Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. EU:C:1974:3.
Rozsudok SDEÚ z 27. októbra 2016 vo veci James Elliott Construction Limited proti Irish Asphalt Limited (C-613/14) EU:C:2016:821.
Stanovisko generálnej advokátky Stix-Hackl z 12 júla 2005 v prípade rozhodovania SDEÚ vo veci Európsky parlament proti Rade (EÚ) (C-436/03), EU:C:2005:447.
Zmluva o Európskej únii, konsolidované znenie (2016) OJ C 202/13.

Internetové zdroje:

SOBOLČIAKOVÁ, A.: Vecná pôsobnosť návrhu zákona o ochrane osobných údajov. In: najprávo.sk (2017). Dostupné online: https://www.najpravo.sk/clanky/vecna-posobnost-navrhu-zakona-o-ochrane-osobnych-udajov.html
Parlamentná otázka: Parliamentary question - P-003121/2018(ASW): Answer given by Ms Jourová on behalf of the Commission.
Dostupné online na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2018-003121-ASW_EN.html

KORELÁCIA MEDZI DAŇOVOU POLITIKOU A OCHRANOU ĽUDSKÝCH PRÁV

CORRELATION BETWEEN TAX POLICY AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Dávid Kis[1] Veronika Ondrášková[2]

Abstrakt

*Tento príspevok sa zameriava na prieniky medzi daňovou politikou a ochranou ľudských práv s dôrazom na formulovanie **normatívnych** východísk pre daňovú politiku v súlade s ľudskoprávnymi štandardmi. Cieľom je identifikovať situácie, v ktorých daňové opatrenia priamo alebo nepriamo ovplyvňujú ochranu základných práv, a na tomto základe načrtnúť požiadavky na spravodlivé a právne udržateľné nastavenie daňovej politiky. Práca vymedzuje rámce, v ktorých sa daňová politika prelína s ľudskoprávnou ochranou, a usiluje sa prispieť k lepšiemu zohľadňovaniu ľudských práv pri tvorbe a aplikácii daňových pravidiel v praxi.*

Kľúčové slová

Daňové zaťaženie, Ľudské práva, Právna regulácia, Sociálne práva

Abstract

*This study focuses on the intersections between tax policy and the protection of human rights, with an emphasis on formulating **normative** premises for tax policy in line with human rights standards. Its aim is to identify situations in which tax measures directly or indirectly affect the protection of fundamental rights and, on this basis, to outline requirements for a fair and legally sustainable design of tax policy. The paper delineates the frameworks within which tax policy overlaps with human rights protection and seeks to contribute to a better consideration of human rights in the formulation and application of tax rules in practice.*

Keywords

Tax burden, Human rights, Legal regulation, Social rights

Úvod do problematiky ochrany základných práv v kontexte daňovej politiky

Daňová politika predstavuje jeden zo základných nástrojov, prostredníctvom ktorých štát ovplyvňuje ekonomické správanie jednotlivcov, podnikateľských subjektov či

[1] JUDr. Dávid Kis je interným doktorandom na Katedre finančného práva, Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Autor sa zameriava na oblasť práva finančného trhu s dôrazom na finančné inovácie. Mail: david.kis@flaw.uniba.sk

[2] Mgr. Veronika Ondrášková je internou doktorandkou na Katedre finančného práva, Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Autorka sa zameriava na oblasť práva finančného trhu s dôrazom na platformy kolektívneho financovania. Mail: veronika.ondraskova@flaw.uniba.sk

spoločenských skupín. Hoci sa často predovšetkým vníma ako technická oblasť verejných financií, jej dopad presahuje rámec ekonomiky a zasahuje do širokého spektra spoločenských vzťahov. Oblasť, v ktorej sa tieto dopady prejavujú je aj ochrana ľudských práv. Samotné daňové opatrenia totiž môžu priamo aj nepriamo ovplyvňovať uplatňovanie základných práv a slobôd nielen v materiálnej rovine, ale aj v procesnej či inštitucionálnej. Aj na základe toho je dôležité preskúmavanie toho, ako sa fiškálne rozhodnutia štátu prelínajú s ľudskoprávnymi štandardami a aké riziká vyplývajú z ich prepojenia.

V posledných rokoch čoraz viac vychádza diskusia či je daňová politika naozaj hodnotovo neutrálna. Rozhodnutia o tom, koho a v akej miere zdaňovať, aké výnimky sa majú poskytnúť, aké mechanizmy kontroly uplatňovať či aké sankcie by sa mali ukladať, majú zásadný vplyv na sociálnu spravodlivosť, rovnosť príležitostí a ochranu zraniteľných skupín. Zároveň môžu ovplyvňovať aj právo na súkromie, ochranu majektu, právo na spravodlivé konanie či zákaz diskriminácie. V niektorých prípadoch môže daňová politika pôsobiť ako nástroj podpory ľudských práv napríklad prostredníctvom progresívneho zdaňovania či daňových úlav pre sociálne slabšie skupiny. V iných prípadoch však môže predstavovať riziko k nerovnému zaobchádzaniu alebo k vytváraniu beriér v prístupe k základným službám.

Tento príspevok sa zameriava na identifikáciu prienikov medzi daňovou politikou a ochranou ľudských práv. Cieľom je poukázať na situácie, v ktorých tieto dve oblasti korelujú, a analyzovať mechanizmy, prostredníctvom ktorých daňová politika môže podporovať či ohrozovať uplatňovanie základných práv.

Na účely tohto príspevku sa daňová politika chápe ako súbor právnych noriem, fiškálnych rozhodnutí a administratívnych postupov, prostredníctvom ktorých štát zabezpečuje zber verejných príjmov a ovplyvňuje rozdelenie daňového zaťaženia medzi jednotlivé skupiny daňovníkov – zahŕňa najmä koncepciu daňového systému (štruktúru priamych a nepriamych daní, mieru progresivity či regresivity), rozhodovanie o daňových úľavách a výnimkách, ako aj mechanizmy daňovej správy, kontroly a sankcionovania. Vzhľadom na šírku problematiky sa príspevok sústreďuje na tie aspekty daňovej politiky, ktoré majú najvýraznejší dosah na uplatňovanie základných práv, s osobitnou pozornosťou venovanou vzťahu medzi štruktúrou daňového zaťaženia a realizáciou sociálnych práv (právo na primeranú životnú úroveň, prístup k verejným službám), zásahom do majetkových práv a práva na súkromie v súvislosti s daňovým dozorom, povinnosťami zverejňovania a sankčnými mechanizmami, ako aj otázkam rovnosti a zákazu diskriminácie pri rozložení daňového bremena a pri uplatňovaní daňových úľav. Tento príspevok sa tak zameriava na identifikáciu prienikov medzi daňovou politikou, takto vymedzenou, a ochranou ľudských práv, pričom cieľom je poukázať na situácie, v ktorých

tieto dve oblasti korelujú, a preskúmať mechanizmy, prostredníctvom ktorých môže daňová politika podporovať alebo ohrozovať uplatňovanie základných práv najmä v uvedených oblastiach.

Predkladaný príspevok aplikuje deskriptívno-analytický prístup založený na kvalitatívnej analýze sekundárnych zdrojov. Ako východiskový bod slúži formulovaná hypotéza: „*Zavedenie alebo posilnenie progresívneho zdanenia príjmov viedlo v daných štátoch k štatisticky významnému zníženiu príjmovej nerovnosti, a tým aj k lepšiemu zabezpečeniu práva na primeranú životnú úroveň pre zraniteľné skupiny.*“ Overenie hypotézy prebieha prostredníctvom syntézy teoretických konceptov z daňového práva, medzinárodného práva ľudských práv a empirických štúdií s dôrazom na identifikáciu prienikov medzi daňovou politikou a ochranou základných práv. Metodika zahŕňa systematický rozbor právnych noriem, ekonomických analýz a bibliografických odkazov, čím sa dosahuje ucelený pohľad na problematiku.

Korelácia medzi daňovou politikou a základných práv

Je zrejmé, že ako východiskový bod je potrebné identifikovať rozsah „základných práv“. Vo všeobecnosti ide o práva uznávané v prospech jednotlivcov a rôznych subjektov, ktoré vytvárajú a ktoré chránia týchto jednotlivcov (a ich subjekty) pred konaním vlád, ktoré by inak tieto práva porušovali. Základné práva fungujú primárne vertikálne medzi vládou a jej občanmi (a inými osobami, na ktoré môžu mať vplyv kroky vlády). V obmedzenej miere môže existovať horizontálny vplyv existencie základných práv. V daňovom kontexte sa zaoberáme predovšetkým vertikálnym uplatňovaním základných práv.[3]

Daňová politika nepochybne úzko súvisí s ochranou základných práv. Mimo iných možno identifikovať tri najmarkantnejšie prieniky týchto dvoch množín. Prvá rovina prieniku spočíva v tom, že daňová politika je najväčším zdrojom štátu, ktorý následne slúži na zabezpečovanie základných práv. Druhá rovina súvisí so snahou dosiahnuť objektívnu spravodlivosť pri redistribúcii tohto kapitálu alebo týchto zdrojov vygenerovaných daňovou politikou. Poslednou, pomerne dôležitou rovinou, je dosiahnutie súladu medzi daňovou politikou a ochranou základných práv a to primárne v takom zmysle, že daňová politika nesmie predstavovať neprimerané zaťaženie pre žiaden subjekt, pričom uvedené sa v prípade efektivity

[3] BAKER, P. Fundamental rights and tax law. In: PARADA, L. ed. *A Research Agenda for Tax Law* [online]. Edward Elgar Publishing, 2022 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.4337/9781800885844.00006; LÓPEZ ESPADAFOR, C.M. EXTRA-TAXATION AND PROPERTY RIGHT IN THE EUROPEAN UNION LAW. In: *The Age of Human Rights Journal* [online]. 2019, č. 12 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.17561/tahrj.n12.5

prejavuje vo forme naplnenia princípu takzvanej dobrej správy daní. Z uvedeného vyplýva, že príspevok aplikuje aj princípy v oblasti správy daní.

Efektivita správy daní môže byť vnímaná aj prostredníctvom daňových povinností, ktoré štát ukladá jednotlivým subjektom. Následne je sledovateľnou súčasťou tohto procesu priebeh správy, výberu a vymáhania daní a v poslednom rade aj redistribúcia takto získaných príjmov do štátneho rozpočtu.

Problém však môže nastať hneď v druhom kroku. Tento fenomén sa v kontexte vzťahu daňovej politiky a zabezpečenia základných práv nazýva aj ako "slon v miestnosti". Konkrétne je tým myslená situácia, kedy niektorý povinný subjekt neplní svoje daňové povinnosti a nastáva tak situácia, kedy sa primárne nadnárodné korporáty vyhýbajú daňovým povinnostiam, ktoré im ukladá daný štát. Následkom toho môžu byť príjmy do štátneho rozpočtu natoľko nízke, že štát nedokáže dlhobodo udržať úroveň služieb, ktoré smerujú k naplneniu, garantovaniu alebo ochrane základných práv. Takéto konanie korporátov môže byť naplnené takzvaným agresívnym daňovým plánovaním alebo aj využívaním daňových rajov. Tieto konania môžu mať za výsledok neprimerané zníženie daňovej povinnosti subjektu alternatívne aj totálnu elimináciu takejto povinnosti.[4]

Tento fenomén vyhýbania sa daňovej povinnosti korporácií je podložený empirickými štúdiami, ktoré identifikujú dve kľúčové skutočnosti. Tou prvou je, že veľkosť tieňovej ekonomiky v krajine negatívne korelovala s jej celkovou produktivitou, pričom výška ušlej dane z dôvodu vyhýbania sa daňovej povinnosti spoločností rastie v štátoch s menej rozvinutými finančnými trhmi, kde spoločnosti čelia väčším finančným obmedzeniam. Na úrovni jednotlivých podnikov dosahuje produktivita daňovo spoľahlivých subjektov o 25–50% vyššiu úroveň než u tých, ktoré sa daňovej povinnosti vyhýbajú, čo je spojené s finančnými obmedzeniami najmä menších spoločností. Tieto praktiky korporácií vedú k výrazným stratám daňových príjmov štátu, čím priamo obmedzujú jeho fiškálnu kapacitu financovať verejné služby nevyhnutné na naplnenie ľudskoprávnych záväzkov, hoci existujú analýzy ich širších makroekonomických dopadov.[5]

Uvedená skutočnosť má teda svoj následok vo forme zníženia zdrojov štátu na poskytnutie služieb s dosahom na základné práva. Tým pádom nedochádza k napĺňaniu základných povinností, ku ktorým sa štát pri svojom vzniku zaviazal. Ako príklad uvádzame

[4] DARCY, S. 'The Elephant in the Room': Corporate Tax Avoidance & Business and Human Rights. In: *Business and Human Rights Journal* [online]. 2017, roč. 2, č. 1, s. 1-5 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.1017/bhj.2016.23

[5] MENONCIN, F., MODENA, A., REGIS, L. Tax evasion and the productivity distribution. In: *Economic Modelling* [online]. 2026, s. 1-3 [cit. 13.01.2026]. DOI: 10.1016/J.ECONMOD.2026.107480

povinnosť štátu podniknúť pri maximálnom využití svojich zdrojov samostatne alebo pri medzinárodnej súčinnosti a spolupráci kroky smerujúce k uskutočneniu práv uznaných v medzinárodných zmluvách. Uvedené vyplýva z článku 2 odseku 1 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.[6] Z hľadiska medzinárodnoprávnych záväzkov, ktoré vyplývajú zo základných ľudskoprávnych dokumentov, nesie štát jednoznačnú povinnosť vynakladať maximálne dostupné zdroje na realizáciu a ochranu základných práv a slobôd. Ide o princíp, ktorý je jadrom koncepcie pozitívnych záväzkov štátu. Povinnosť využívať „maximálne dostupné zdroje" nepredstavuje iba formálne kritérium, ale reálny normatívny štandard, ktorý štát zaväzuje k aktívnej rozpočtovej a finančnej politike zameranej na zabezpečenie primeraného financovania verejných politík súvisiacich s uplatňovaním základných práv. Zároveň však zo samotnej povahy uvedeného princípu vyplýva, že štát nemôže legitímne odôvodňovať neplnenie svojich záväzkov nedostatkom rozpočtových prostriedkov či nepriaznivým stavom verejných financií. Takýto prístup by bol v rozpore nielen s literou medzinárodných záväzkov, ale aj s ich účelom, ktorým je zabezpečenie efektívneho výkonu základných práv v praktickej rovine.

Neplnenie daňových povinností jednotlivých subjektov preto nemôže byť argumentom ani pre zastavenie, ani pre obmedzenie plnenia pozitívnych záväzkov štátu. Daňová disciplína jednotlivcov a právnických osôb síce ovplyvňuje fiškálnu kapacitu štátu, avšak nemožno ju považovať za faktor, ktorý by mohol ospravedlniť zlyhanie pri napĺňaní základných právnych a etických povinností verejnej moci. Implementácia a ochrana základných práv spravidla spočíva vo vytváraní konkrétnych inštitucionálnych rámcov, programov a iniciatív, ktorých úlohou je prakticky zabezpečiť výkon práv garantovaných ústavou a medzinárodnými dokumentmi. Ide o proces, ktorý si vyžaduje vysoké finančné náklady, od financovania verejnej správy a súdnej moci až po sociálne, zdravotné a vzdelávacie politiky. Z toho dôvodu má daňová politika mimoriadny význam nielen ako zdroj prostriedkov, ale aj ako nástroj spravodlivej redistribúcie, prostredníctvom ktorej sa vytvárajú podmienky pre rovný prístup k základným právam.[7]

V kontexte ustanovení Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach je preto nevyhnutné zdôrazniť, že stav verejných financií alebo úroveň hospodárskej výkonnosti nesmú byť použité ako zámienka pre obmedzenie či odklad plnenia

[6] LENNOX, C. ed. *Contemporary Challenges in Securing Human Rights*. London: [s.n.], 2020, s. 68.
[7] CHIGUBU, S., LEGWAILA, T. Converging Tax Policy and Human Rights in the Face of Tax Abuse: A Developing Country Perspective. In: *Constitutional Court Review* [online]. 2021, roč. 11, č. 1, s. 385-395 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.2989/CCR.2021.0014

záväzkov, ku ktorým sa štát zaviazal. Aj v prípadoch fiškálnych obmedzení je štát povinný preukázať, že vynaložil primerané úsilie na mobilizáciu všetkých dostupných zdrojov, a že prijal opatrenia smerujúce k zabezpečeniu udržateľného a progresívneho napĺňania práv. Uvedený článok paktu možno zároveň interpretovať aj ako implicitný záväzok štátu aktívne zlepšovať stav svojich verejných financií. Zlepšenie fiškálnej stability a efektívneho výberu daní je totiž nevyhnutným predpokladom pre dlhodobé plnenie medzinárodných záväzkov v oblasti ľudských práv. Štát preto nesie nielen negatívnu povinnosť neporušovať základné práva, ale aj pozitívnu povinnosť tvoriť také ekonomické a právne prostredie, ktoré umožní ich uplatňovanie v praxi. V prípade, že sa štát ocitne v nepriaznivej finančnej situácii, nemôže to byť dôvodom na úplnú rezignáciu na svoje záväzky. Medzinárodné právo v takých situáciách predpokladá možnosť využitia nástrojov medzinárodnej spolupráce, technickej alebo finančnej asistencie. Ich cieľom je umožniť štátom aj v období hospodárskych ťažkostí napĺňať základné princípy solidarity a ochrany ľudskej dôstojnosti, ktoré sú piliermi systému ľudskoprávnych záväzkov.[8]

Základným kameňom modernej fiškálnej politiky je progresívne zdanenie príjmov a predstavuje zámerné úsilie vlád riešiť príjmovú nerovnosť a podporovať ekonomickú spravodlivosť. Daňový systém založený na princípoch sociálnej spravodlivosti a prerozdelenia bohatstva podľa autorov štúdie z roku 2023 funguje na princípe, že osoby s vyššími príjmami by mali znášať väčšiu časť daňového zaťaženia. Uvedená štúdia predstavuje všeobecnú analýzu a jej výsledky nie sú praxou v konkrétnom štáte Progresívne zdanenie na týmto snaží preklenúť príjmové rozdiely tým, že ukladá vyššie daňové sadzby jednotlivcom či domácnostiam s väčšími fnančnými prostriedkami. Jeho cieľom je vytvorenie spoločnosti, v ktorej je bohatstvo rozdelené "spravodlivejšie". Tým, že vyžaduje od osôb s vyššími príjami, aby pripievali proporcionálne viac do verejných financií, progresívne zdanenie slúži ako mechanizmus na prerozdelenie zdrojov, financovanie sociálneho zabezpečenia a zmierňovanie chudoby. Tí, ktorí majú viac, tým pádom prispievajú väčšou časťou svojich príjmov do spoločnosti ako celku. Táto myšlienka vychádza z Rawlsovho konceptu "závoja nevedomosti", ktorý predpokladá, že jednotlivci pri navrhovaní spravodlivej spoločnosti by zvolili politiky, ktoré zlepšujú postavenie najmenej zvýhodnených, pretože sa sami môžu ocitnúť v tejto pozícií.[9]

---

[8] *Human Rights and Public Finance : Budgets and the Promotion of Economic and Social Rights* [online]. Hart Publishing, 2013, s. 78-79 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.5040/9781474200271

[9] MAHAVEERA, D. THE IMPACT OF PROGRESSIVE INCOME TAXATION ON INCOME INEQUALITY: AN ANALYSIS. [online]. s. 94-95.[cit. 24.10.2025] 2023, roč. 10, č. 3

Medzinárodná spolupráca a úsilie o boj proti daňovým únikom v globálnom meradle sú nevyhnutné na to, aby progresívne zdanenie mohlo účinne znižovať príjmovú nerovnosť v čoraz viac preplnenom svete. Konečným cieľom by malo byť vytvorenie daňového systému, ktorý podporuje ekonomickú spravodlivosť, sociálnu mobilitu a blahobyt všetkých členov v spoločnosti, pričom by sa uznávala komplexná a meniaca sa povaha zdanenia a príjmovej nerovnosti v globalizovanom a dynamickom ekonomickom prostredí.[10]

Aj preto sme si pre tento príspevok zvolili hypotézu v znení: "*Zavedenie alebo posilnenie progresívneho zdanenia príjmov viedlo v in generalis k štatisticky významnému zníženiu príjmovej nerovnosti, a tým aj k lepšiemu zabezpečeniu práva na primeranú životnú úroveň pre zraniteľné skupiny.*"

Empirické štúdie preukazujú, že posilnenie progresívneho zdanenia je v mnohých sledovaných krajinách spojené so štatisticky významným znížením príjmovej nerovnosti, čo následne zlepšuje schopnosť štátu zabezpečiť právo na primeranú životnú úroveň pre sociálne slabšie skupiny.[11] Autori štúdií zdôrazňujú, že progresívna daňová politika má silní etické a sociálne opodstatnenie, pretože predstavuje systematický nástroj na zmierňovanie nerovností vznikajúcich v spoločnosti. Vychádzajú z presvedčenia, že ekonomické postavenie jednotlivca nie je len výsledkom jeho úsilia, ale je ovplyvnené aj podmienkami, do ktorých sa človek narodí či jeho prístupu k vzdelávaniu či pracovným príležitostiam. Štúdie ukazujú, že ak spoločnosť nerovnosti medzi sociálnymi skupinami nekontroluje, môžu sa prehlbovať a brániť jednotlicom naplno sa zúčastňovať na sociálnom, ekonomickom či politickom živote.[12]

Podľa analýz príjmovej nerovnosti a daňových systémov Medzinárodného menového fondu majú progresívne dane retribučný účinok, ktorý znižuje príjmové rozdiely.

Princíp, na ktorom je progresívne zdanenie založené neprestavuje ako si mnohí myslia "trest za úspech", ale reflektuje to, že vysokopríjmové skupiny ťažia zo stabilného spoločenského prostredia, verejnej infraštruktúry rovnako, často výraznejšie, ako zvyšok populácie. Štúdie preto o progresívnej dani hovoria ako o spravodlivom rozdelení spoločenskej zodpovednosti. Progresívne dane tak podľa autora nie sú len ekonomickým opatrením, ale aj výrazom základného hodnotového presvedčenia, že spoločnosť má nástroje, ktorými môže aktívne predchádzať prehlbovaniu sociálnej nerovnosti. Tým vytvára férovejšie, stabilnejšie

---

[10] MAHAVEERA, D. THE IMPACT OF PROGRESSIVE INCOME TAXATION ON INCOME INEQUALITY: AN ANALYSIS. [online]. s. 98-99.[cit. 24.10.2025] 2023, roč. 10, č. 3

[11] DUNCAN, D., SABIRIANOVA PETER, K. Unequal inequalities: Do progressive taxes reduce income inequality?. Int Tax Public Finance 23, [online]. s. 762–783. [cit. 23.10.2025] 2016. https://doi.org/10.1007/s10797-016-9412-5

[12] MAHAVEERA, D. THE IMPACT OF PROGRESSIVE INCOME TAXATION ON INCOME INEQUALITY: AN ANALYSIS. [online]. s. 94-95.[cit. 24.10.2025] 2023, roč. 10, č. 3

a inkluzívnejšie prostredia, ktoré podporuje sociálnu mobility a umožňuje jednotlivcom reálne napĺňať svoj potenciál.[13]

V zmysle vyššie uvedeného možno identifikovať základné práva v dvoch rovinách. Prvou rovinou sa myslia všetky základné ľudské práva priznané v medzinárodných zmluvách, na zabezpečenie ktorých sú nevyhnutné štátne zdroje vo forme príjmu do štátneho rozpočtu v procese správy a výberu daní. Druhou rovinou sú tie základné práva, ktoré sú priamo obsiahnuté v normách daňového práva alebo tie práva z prvej uvedenej skupiny, ktoré sú dotknuté v procese správy daní. Konkrétne sem zaraďujeme jednak individuálne práva patriace individuálnemu daňovníkovi, ktoré má vo vzťahu k štátu alebo správcovi dane. Príkladmo z tejto skupiny uvádzame právo na spravodlivý proces v kontexte daňového konania, právo na súkromie v intenciách správy osobných údajov v daňovom konaní, právo na ochranu pred diskriminačným zdanením, právo na ochranu právnej istoty v daňovom konaní a právo na ochranu pred zdanením, ktorého následky by boli obdobné s vyvlastnením. Na druhej strane zaraďujeme medzi základné práva na úrovni daňovej politiky právo na vzdelanie, právo na primeranú zdravotnú starostlivosť, ako aj na priaznivé životné prostredie.[14]

Záver skúmanej problematiky

Predkladaný príspevok skúma vzťah medzi daňovou politikou a ochranou základných práv a slobôd zo strany štátu, pričom osobitná pozornosť bola venovaná efektom progresívneho zdanenia. Aj na základe tohto príspevku sa ukazuje, že daňový systém nemožno vnímať len ako technický či ekonomický nástroj, ale predovšetkým kľúčový pilier právneho štátu. Od neho závisí schopnosť vlády zabezpečovať, chrániť a predovšetkým realizovať základné práva pre všetkých obyvateľov bezrozdielu, najmä pre sociálnejšie slabšie a zraniteľnejšie skupiny.

Naša analýza ukázala, že základné práva možno chápať v dvoch dimenziách. Prvou je súbor práv, ktorých realizácia si vyžaduje stabilné a dostatočné príjmy verejných financií, vrátane práva na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť či primeranú žiotnú úroveň. Druhú tvoria práva priamo dotknuté v procese správy daní, ako právo na spravodlivý proces či ochranu súkromia. Pro fungovanie oboch rovín je však spoločným menovateľom funkčný, spravodlivý a efektívny daňový systém, ktorý nepredstavuje neprimerané zaťaženie pre jednotlivca, ale zároveň umožňuje štátu napĺňať svoje ústavné a medzinárodné záväzky v oblasti ľudských práv.

---

[13] MAHAVEERA, D. THE IMPACT OF PROGRESSIVE INCOME TAXATION ON INCOME INEQUALITY: AN ANALYSIS. [online]. s. 94-95.[cit. 24.10.2025] 2023, roč. 10, č. 3

[14] BAKER, P. Fundamental rights and tax law. In: PARADA, L. ed. *A Research Agenda for Tax Law* [online]. Edward Elgar Publishing, 2022, s. 17 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.4337/9781800885844.00006

Jedným z najvážnejších ohrození fiškálnej kapacity štátu je fenomén vyhýbania sa daňovým povinnostiam zo strany nadnárodných spoločností. Ak dochádza k systematickým únikom či agresívnemu daňovému plánovaniu, štát prichádza o značnú časť zdrojov, ktoré by inak smerovali k zabepečovanou základných práv. Dôsledkom je zníženie kvality verejných služieb a potenciálne porušenie využívania "maximálne dostupných zdrojov", ktorý je jadrom pozitívneho záväzku štátu podľa Medzinárodného paktu o hospodársky, sociálnych a kultúrnych právach. Podľa úvahy autorov bolo osobitne významne upozornenie na fakt, že fiškálne obmedzenia či nedostatok zdrojov nemôžu slúžiť ako dôvod na neplnenie medzinárodných ľudskoprávnych záväzkov. Štát je povinný aktívne mobilizovať dostupné zdroje, efektívne spravovať daňový systém a predchádzať únikom, ktoré by financovanie verejných politík mohlo ohroziť.

V tejto súvislosti sme sa zamerali na progresívne zdanenie ako nástroj, ktorý môže významným spôsobom ovplyvňovať rozdelenie príjmov a zároveň posilňovať schopnosť štátu financovať sociálne, vzdelávacie, zdravotné či iné verejné služby. Teoretické východiská, analýzy ukazujú, že progresívne dane majú stabilizačný účinok a podieľajú sa na vytváraní spravodlivejšie ekonomického prostredia. Na základe ucelenej analýzy môže konštatovať, že hypotéza formulovaná v príspevku bola potvrdená. Z dostupných zdrojov a štúdií vyplýva, že zavedenie alebo posilnenie progresívneho zdanenie prispieva k lepšej ochrane a realizácií základných práv, najmä práva na primeranú životnú úroveň a ďalšícj socio-ekonomických práv, ktorú sú pre fungovanie jednotlivca kľúčové. Progresívne dane tým nenapĺňajú len akomonickú funkciu ale aj spoločenskú a morálnu, keďže podporujú solidaritu, súdržnosť a férové rozdelenie spoločenských zdrojov.

Daňová politika, ktorá rešpektuje princípy spravodlivosti, efektívnosti a rovnosti, predstavuje jeden zo základných nástrojov štátu pri zabezpečovaní ľudských práv. Posilňovanie progresivity v daňových systémoch zároveň nepredstavuje len ekonomickú stratégiu štátu, ale strategický nástroj na budovanie inkluzívnej a sociálne udržateľnej spoločnosti.

Predkladaný príspevok úspešne naplnil stanovený cieľ identifikácie a analýzy prienikov medzi daňovou politikou a ochranou ľudských práv, pričom osobitne zdôraznil význam progresívneho zdanenia ako nástroja sociálnej spravodlivosti. Formulovaná hypotéza o tom, že zavedenie alebo posilnenie progresívneho zdanenia príjmov vedie k štatisticky významnému zníženiu príjmovej nerovnosti a lepšiemu zabezpečeniu práva na primeranú životnú úroveň pre zraniteľné skupiny, bola potvrdená na základe ucelenej analýzy empirických štúdií a právnych dokumentov. Dôvodom verifikácie je najmä syntéza dôkazov z citovaných prác, ako Duncana

a Sabirianova z roku 2016[15] preukazujúcich redistributívny efekt progresívnych daní a Menoncina a kolektívu z roku 2026[16] identifikujúcich negatívny vplyv daňových únikov na fiskálnu kapacitu štátu, čo spoločne podčiarkuje nutnosť efektívnej daňovej politiky pre realizáciu pozitívnych záväzkov štátu voči ľudským právam.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AMBROS, J. Taxation as a human rights issue : taxation and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights. In: [online]. 2018, s. 23 [cit. 09.11.2025]. DOI: 10.25330/1824

BAKER, P. Fundamental rights and tax law. In: PARADA, L. ed. *A Research Agenda for Tax Law* [online]. Edward Elgar Publishing, 2022 [cit. 24.10.2025].

DUNCAN, D., SABIRIANOVA PETER, K. Unequal inequalities: Do progressive taxes reduce income inequality?. Int Tax Public Finance 23, [online]. s. 762–783. [cit. 23.10.2025] 2016. https://doi.org/10.1007/s10797-016-9412-5

DARCY, S. 'The Elephant in the Room': Corporate Tax Avoidance & Business and Human Rights. In: *Business and Human Rights Journal* [online]. 2017, roč. 2, č. 1, s. 1-5 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.1017/bhj.2016.23

Human Rights and Public Finance : Budgets and the Promotion of Economic and Social Rights [online]. Hart Publishing, 2013, s. 78-79 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.5040/9781474200271

CHIGUBU, S., LEGWAILA, T. Converging Tax Policy and Human Rights in the Face of Tax Abuse: A Developing Country Perspective. In: *Constitutional Court Review* [online]. 2021, roč. 11, č. 1, s. 385-395 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.2989/CCR.2021.0014

LENNOX, C. ed. *Contemporary Challenges in Securing Human Rights*. London: [s.n.], 2020, s. 68.

LÓPEZ ESPADAFOR, C.M. EXTRA-TAXATION AND PROPERTY RIGHT IN THE EUROPEAN UNION LAW. In: *The Age of Human Rights Journal* [online]. 2019, č. 12 [cit. 24.10.2025]. DOI: 10.17561/tahrj.n12.5

MAHAVEERA, D. THE IMPACT OF PROGRESSIVE INCOME TAXATION ON INCOME INEQUALITY: AN ANALYSIS. [online]. s. 94-95.[cit. 24.10.2025] 2023, roč. 10, č. 3

[15] DUNCAN, D., SABIRIANOVA PETER, K. Unequal inequalities: Do progressive taxes reduce income inequality?. Int Tax Public Finance 23, [online]. s. 762–783. [cit. 23.10.2025] 2016. https://doi.org/10.1007/s10797-016-9412-5.

[16] MENONCIN, Francesco, MODENA, Andrea, REGIS, Luca. Tax evasion and the productivity distribution. In: Economic Modelling [online]. 2026, [cit. 13.01.2026]. ISSN 0264-9993. DOI: 10.1016/J.ECONMOD.2026.107480.

MENONCIN, Francesco, MODENA, Andrea, REGIS, Luca. Tax evasion and the productivity distribution. In: Economic Modelling [online]. 2026, [cit. 13.01.2026]. ISSN 0264-9993. DOI: 10.1016/J.ECONMOD.2026.107480

SEKCIA TEÓRIE

A

DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA

VEREJNÝ ZÁUJEM NA POTRESTANÍ VOJNOVÝCH ZLOČINCOV PO 2. SVETOVEJ VOJNE

PUBLIC INTEREST IN PUNISHING WAR CRIMINALS AFTER WORLD WAR II *

Ján Svák [1]

Abstrakt:

Verejný záujem označuje skutočnosť, ktorá prináša prospech pre spoločnosť alebo jej podstatnú časť. Tento záujem prevažuje nad súkromným a je vymedzený v legislatíve a v jej aplikácii najmä súdmi. Prinášala retribúcia prospech pre spoločnosť alebo bola naplnením medzinárodných záväzkov na potrestanie vojnových zločincov? Príspevok analyzuje ako sa slovenská spoločnosť postavila k retribúciám z dvoch pohľadov. Prvým či retribučná legislatíva napĺňala očakávania slovenskej spoločnosti a druhým, či ľud zapojený do retribučného súdnictva tento verejný záujem svojou činnosťou napĺňal.

Kľúčové slová

verejný záujem, retribúcie, vojnové zločiny, laicizácia súdnictva

Abstract:

Public interest refers to a fact that benefits society or a substantial part of it. This interest prevails over private interest and is defined in legislation and its application, mainly by the courts. Did retribution benefit society or was it a fulfillment of international obligations to punish war criminals? The article analyzes how Slovak society approached retribution from two perspectives. First, whether retributive legislation met the expectations of Slovak society and second, whether the people involved in retributive justice fulfilled this public interest through their activities.

Key words

public interest, retributions, war crimes, secularization of the judiciary

Úvod

Verejný záujem je pojem, ktorým sa primárne argumentuje v oblasti kreovania verejných politík a následne pri ich aplikácii vo verejnom priestore. Vzhľadom na to, že je

*Príspevok bol vytvorený v rámci projektu APVV-23-0509 Paradigmatická zmena v chápaní vojny a ozbrojených konfliktov z teologicko-historickej a právnej perspektívy

[1] Prof. JUDr. Ján Svák, DrSc., Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Šafárikovo nám. 6, Bratislava Slovenská republika

uplatniteľný na všetky oblasti politického, spoločenského či hospodárskeho života spoločnosti tak jeho generalizácia vo všeobecnej definícii nie je ani prakticky možná, či dokonca potrebná. Táto skutočnosť sa prejavuje aj v práve, ktoré si inak zakladá práve na presných definíciách. To neznamená, že by neexistovali.

Pre právne definície verejného záujmu platí, že sú

- diverzifikované a
- účelové.

Diverzifikovanosť právnych definícií znamená, že neexistuje jedna všeobecná definícia verejného záujmu uplatniteľná vo všetkých oblastiach právom upravených spoločenských vzťahov. Definície verejného záujmu sú preto naviazané na konkrétny právny predpis a ich využitie v inom právnom predpise je možné len na základe všeobecných pravidiel interpretácie práva. To znamená, že v zásade verejný záujem definovaný pre oblasť ochrany vlastníckeho práva má len veľmi obmedzené využitie v oblasti hodnotenia konfliktu záujmu verejných činiteľov.

Účelovosť definícií verejného záujmu ešte viac zvýrazňuje vzájomnú „neprenositeľnosť“ definície verejného záujmu a tým zužuje možnosť výkladu verejného záujmu na okruh spoločenských vzťahov upravených v dvoch rôznych právnych úpravách.

Predmetné východisko k obsahovej definícii pojmu verejného záujmu má zásadný význam aj pre vymedzenie právneho záujmu pri potrestaní vojnových zločincov po 2. svetovej vojne. Hlavným problémom je, že verejný záujem na potrestaní vojnových zločincov z obdobia 2. svetovej vojny primárne vychádzal z medzinárodného práva. Medzinárodné právo

- vymedzilo skutkové podstaty zločinov spáchaných v období 2. svetovej vojny, čím určilo aj vecný rozsah potrestania vojnových zločincov (tento bude predmetom prvej časti príspevku) na nadštátnej úrovni,
- otvorilo možnosť pre štáty, aby vo svojej pôsobnosti uplatnili retribučné súdnictvo primerané k potrebám jednotlivých štátov, pričom medzinápravnú legitimitu (teda rozsah verejného záujmu daný v medzinárodnom práve) poskytli len potrestaniu zločincov za skutky vymedzené ako vojnové zločiny v medzinárodnom práve (čo bude predmetom druhej časti príspevku v aplikácii na územie Slovenska a Česka).

1. Verejný záujem na potrestaní vojnových zločincov vymedzený medzinárodným právom

Myšlienka potrestať osoby za zločiny spáchané v 2. svetovej vojne sa zrodila v hlavách exilových vlád väčšiny štátov, ktoré boli buď priamo okupované štátmi s fašistickým štátnym režimom (išlo najmä o Nemecko a Taliansko) alebo vnútroštátne vedenie ich štátov s nimi kolaborovalo. Medzi takéto štáty možno zaradiť aj Československo s tzv. Londýnskou exilovou vládou pod vedením E. Beneša, ktorá presadzovala právnu kontinuitu s predmníchovskou Československou republikou.

Predmetné úvahy nadväzovali najmä na

- negatívne skúsenosti s faktickým „potrestaním" nemeckých vinníkov z 1. svetovej vojny[2] na čele s Wilhelmom II[3], ktoré boli ďaleko vzdialené predsavzatiam zakotveným v čl. 231Versaillskej mierovej zmluvy s Nemeckom, ktorá zaviedla klauzulu o „vojnovej vine Nemecka"[4] s následnými rozsiahlymi reparačnými povinnosťami,
- *Briand-Kelloggov pakt* (známy aj ako Všeobecná zmluva o odmietnutí vojny) podpísaný 27. augusta 1928 v Paríži, v ktorom sa zmluvné strany dohodli na vylúčení vojny (okrem vojny sebaobrannej) ako prostriedku riešenia medzinárodných sporov a vytvoril sa právny základ pre zavedenie pojmu „zločin proti mieru".[5]

---

[2] Najexponovanejší nemeckí vojenskí predstavitelia boli, po uplatnení zásady zákazu extradície občanov štátu do cudziny (v rozpore s čl. 227 Versaillskej zmlulvy, v ktorej sa nemecká vláda zaviazala vydať mocnostiam *„osoby obžalované z činů příčících se zákonům a zvykům válečným"),* síce vnútroštátne trestne stíhaní ale im uložené tresty nevykonali. Naopak „vojnová vina" vyvolávala u Nemcov pocit nespravodlivosti. Nielen vysoká materiálna reparácia škôd ale aj strata zámorských kolónií a európskych častí územia boli jedným z dôvodov, ktoré umožnili Hitlerovi viesť nemecký národ do druhej vojnovej katastrofy v dejinách 20. storočia. Historickou zaujímavosťou je to, že medzi stíhanými osobami sa objavil aj Hermann Göring.
Bližšie HEYDECKER, J. - LEEB, J.: *Norimberský proces*. Praha: Ikar, 2007, s. 124.

[3] Podľa čl. 227 Versaillskej zmluvy *„mocnosti spojené a sdružené vznášejí veřejnou žalobu na Víléma II. Hohenzollerského, bývalého císaře německého, pro nejhrubší porušení zásad mezinárodní mravnosti a posvátne autority smluv."* Ten istý článok Versaillskej zmluvy dokonca predpokladal aj vytvorenie osobitného súdu zloženého z 5 sudcov po jednom z USA, Veľkej Británie, Francúzska, Talianska a Japonska, ktorý by uložil cisárovi *„trest, jaký uzná za vhodný".*
Cisár Wilhelm II. po svojej abdikácii však odišiel do Holandska, ktoré ho odmietlo vydať na stíhanie nemeckým trestným súdom.

[4] Článok 231 Versaillskej mierovej zmluvy v preklade uverejnenom v československej zbierke zákonov pod. č. 217/1921 Sb. *Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919* znie*: „Vlády spojené a sdružené prohlašují a Německo uznáva, že Německo a jeho stoupenci jsou původci odpovědni za všechny ztráty a škody, jež utrpěli vlády spojené a sdružené a jejich státní příslušníci následkem války vnucené jim napadením od Německa a spojenců".*

[5] V článku 2 sa zmluvné strany (medzi nimi aj Československo) zaviazali, že *„urovnanie alebo vyriešenie všetkých sporov a konfliktov, ktoré môžu medzi nimi vzniknúť, bez ohľadu na ich pôvod a povahu, sa nikdy nemôžu urobiť inak ako pokojnými prostriedkami"*. Deklaratórnosť a absencia sankčného mechanizmu veľmi skoro tento pakt znefunkčnili. Bližšie DEJMEK, J Briand-Kelloggův pakt. In: *Akademická encyklopédie českých dějin*. Sv. 1, A-C. Praha: Historický ústav AV ČR, 2009

- prehlásenie amerického prezidenta F. D. Roosevelta z 25. októbra 1941, v ktorom odsúdil vojenské konanie Nemecka za nezlučiteľné s civilizačnými princípmi a označil ho za teroristické.

Na tretej Medzispojeneckej konferencii v St. James Palace v Londýne dňa 13. januára 1942, ktorej sa zúčastnili Belgicko, Československo, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Juhoslávia, Luxembursko, Nórsko a Poľsko sa zástupcovia týchto štátov zhodli na stručnom texte vyhlásenia, ktoré sa do dejín podľa miesta konania zapísalo ako *Svätojakubská deklarácia*. Deklaráca bola vôbec prvým medzinárodným dokumentom, v ktorom sa jasne deklarovala vôľa štátov potrestať vinníkov 2. svetovej vojny.

Signatárske štáty v bode 2 Svätojakubskej deklarácie uviedli, že *„považujú za jeden z hlavných cieľov vojny potrestanie podľa práva a spravodlivosti vinníkov alebo osoby zodpovedné za tieto zločiny tých, ktorí tieto nariadili, vykonávali alebo sa ich zúčastňovali."* V bode 4 sa potom spoločne rozhodli *„v duchu medzinárodnej solidárnosti, aby vinníci a zodpovedné osoby bez rozdielu národnej príslušnosti boli odovzdané spravodlivosti a súdení a aby rozsudky, ktoré budú vyhlásené, boli aj vykonané."*

Závery Medzispojeneckej konferencie neunikli pozornosti ani trom vojensky rozhodujúcim mocnostiam (ich zástupcovia sa na nej zúčastnili ako pozorovatelia) USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu, ktorí kooperovali najmä na báze Moskovskych konferencií, z ktorých bola vo vzťahu k potrestaniu vojnových zločincov najvýznamnejšia v poradí tretia prebiehajúca v dňoch 18.10. až 3.11.1943.

Popri diplomatických aktivitách prebiehala aj akademická diskusia, ktorá sa inštitucionalizovala v *London International Assembly* (LIA). Z pohľadu československých právnych dejín je zaujímavá skutočnosť, že v rámci nej ako člen Komisie LIA pre vojnových zločincov veľmi aktívne pôsobil brnenský profesor trestného práva B. Ečer[6]. V rámci vlastnej iniciatívy predložil viaceré návrhy, z ktorých niektoré sa premietli aj do následných medzinárodných politicko-právnych dokumentov. Išlo najmä o

- Rozkaz nadriadeného a nemeckí vojnoví zločinci,
- Trestná zodpovednosť hláv štátov Osi

V prvom dokumente zo dňa 29. marca 1943 označil za zločinecké organizácie NSDAP, SS, SA a Gestapo. Podľa Ečera sa ich členovia rozhodli pre vstup do nich dobrovoľne, čím prejavili

[6] Bližšie FENYK, J.: Gen. Prof. JUDr. Bohuslav Ečer. Brno: Universitas, 2008, č. 3.
NĚMEČEK, J. - KUKLÍK, J. - NOVÁČKOVÁ, H. - ŠŤOVÍČEK, I. (eds.): Československá zahraniční politika v roce 1942, sv. I., 1.-31.7.1942. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav AV ČR, 2010, dok. č. 9, s. 77-78.

svoju zločineckú vôľu. Preto ich obhajobu s poukazom na plnenie rozkazu nadriadeného nemožno uznať. V druhom dokumente zo dňa 28. apríla 1943 navrhol, aby hlavy štátov Osi, ktoré strpeli alebo dokonca nariadili spáchanie zločinov boli za to osobne a trestnoprávne zodpovední. Túto trestnoprávnu zodpovednosť mali potom uplatňovať súdy a nie politické orgány.

Popri diplomatickej a akademickej aktivite pri vymedzovaní zodpovednosti za vojnové zločiny vinníkov vojen sa po zásadnom obrate na frontovom bojisku odohral aj prvý trestnoprávny proces, ktorý dostal pomenovanie podľa miesta jeho uskutočnenia ako Charkovský proces. Pred vojenským tribunálom boli súdení traja príslušníci nemeckej armády[7] za vojnové zločiny a jeden sovietsky občan za zradu. Obžaloba ich vinila z podielu na vraždách 30 000 židov počas masakru v Drobickom Jari a ďalších masívnych vrážd v Taganragu (3 000 ľudí), Žytomýre (8 000 ľudí), Vjarme (13 000 ľudí) a Melitopole (10 000 ľudí). Za veľkej pozornosti sovietskych aj zahraničných médií boli všetci obžalovaní uznaní vinnými a odsúdenými na trest smrti, ktorý sa vykonal verejne na charkovskom námestí.

Charkovský proces konaný v dňoch 15. až 18. decembra 1943 nadväzoval na rokovanie a závery tretej Moskovskej konferencie, ktorá sa konala za účasti predstaviteľov USA, Veľkej Británie a Sovietskeho zväzu v dňoch 18. októbra až 3. novembra 1943. Výsledkom bolo prijatie *„Deklarácie o zodpovednosti hitlerovcov za spáchanie ukrutností“* podpísanej 1. novembra 1943, kde sa mocnosti dohodli na tom, že budú vytvorené zoznamy ”hitlerovcov” zodpovedných za ukrutnosti spáchané najmä na obsadených častiach Sovietskeho zväzu, Poľska, Československa, Juhoslávie, Grécka s Krétou a ostatnými ostrovmi, Nórska, Dánska, Holandska, Belgicka, Luxemburska, Francúzska a Talianska. Deklarácia končí výstrahou *„nech sa majú na pozore tí, ktorí si doteraz nepoškvrnili ruky nevinnou krvou, aby sa nepripojili do rady vinníkov, pretože tri spojenecké mocnosti ich budú s úplnou istotou prenasledovať až do najzadnejšieho konca sveta a odovzdajú ich žalobcom, aby bolo urobené spravodlivosti za dosť“*[8]

Na následnej konferencii v Teheráne v dňoch 28.11. až 1.12.1943, kde sa prvý krát priamo stretli Rooswelt, Churchill a Stalin, došlo k prvým priamym rozhovorom a zároveň aj k stretom názorov na realizáciu procesov s vojnovými zločincami. Pokrok pri hľadaní kompromisov sa nenašiel ani nasledujúcej Jaltskej konferencii v dňoch 4. až 11.februára 1945, kde išlo viac o povojnové geopolitické usporiadanie Európy a založenie OSN. Rozhodnutie o potrestaní vojnových zločinov bolo odsunuté na odborné rokovanie expertov. K nemu došlo až

[7] Súdení boli W. Langheld ako veliteľ zajateckého tábora pre sovietských vojakov, ktorý bol pôvodom básnik. Ďalej R. Retzlaw pôvodom novinár a mladí študent práva H. Ritz, ktorého otec bol vysokoškolský profesor.
[8] Mezinárodní konference 1943-1945. Dokumenty. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1985, dok. č. 21, príloha 1

26. júna 1945, keď sa začala Londýnska konferencia za účasti "veľkej trojky" a Francúzska[9]. Problematickými sa stali napríklad aj otázky zodpovednosti za neprimerané bombardovanie civilných objektov spojeneckými vojskami a vôbec zodpovednosti predstaviteľov víťazných mocností za nespochybniteľné vojnové zločiny. Rôznili sa aj predstavy o povahe súdnych procesov od riadneho súdenia nezávislým súdom podľa pravidiel spravodlivého súdneho konania (americký postoj) až po formálne uznanie viny, kde by fakticky išlo len určenia druhu a výšky trestu (sovietský postoj). Zhodli sa však na tom, že predmetom stíhania za vojnové zločiny spáchané počas 2. svetovej vojny nebude na jednej strane bombardovanie civilných objektov, resp. celých miest a na druhej strane zločiny spáchané pri okupácii východnej časti Poľska Ruskom. Teda súdiť sa budú len vojnoví zločinci z radov porazených nepriateľov a súdení budú víťazmi 2. svetovej vojny. Tak bol formulovaný verejný záujem, ktorý nadväzoval na závery Postupimskej konferencie predstaviteľov troch víťazných mocností konanej od 17. júla 1945 do 2. augusta 1945. Na nej sa mocnosti zaviazali, že postavia vojnových zločincov pred *„rýchly a spravodlivý súd"*.

Výsledkom stretnutia týchto expertov z krajín víťazných mocností bolo uzatvorenie Dohody o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov Európskej Osi signovaný 8. augusta 1945, ktorý nesie aj označenie ako *London Agreement* z 8. augusta 1945.[10]

Vo svojom prvom článku Londýnska dohoda zriadila *Medzinárodný vojnový súdny dvor* („MVSD") pre trestné konanie s vojnovými zločincami, ktorých trestné činy nemožno špecifický zemepisne určiť a to bez ohľadu na to, či sú obviňovaní jednotlivo alebo ako členovia organizácií či skupín. V článku 2 potom Londýnska dohoda zakotvila *Štatút Medzinárodného súdneho vojnového dvora* („Štatút")[11], ktorý tvoril integrálnu prílohu k Londýnskej dohode. Práve Štatút zhmotnil verejný záujem na potrestaní vojnových zločincov 2. svetovej vojny vymedzením právomocí MVSD a základných zásad procesu, ktoré sa

[9] Veľká Británia bola zastúpená D. Maxwell-Fyfom, generálnym prokurátorom USA R. Jacksonom nominantom prezidenta Trumana, Francúzsko sudcom apelačného súdu R. Falcom a profesorom medzinárodného práva A. Grosom, kým Sovietsky zväz zastupoval generál J. Nikičenko ako viceprezident Najvyššieho súdu v Moskve.

[10] Podpísali ho za USA Robert H. Jackson, za Francúzsko Robert Falco, za Veľkú Britániu C. Jowitt a za Sovietsky zväz I. Nikitchenko a A Trainin.

[11] Podpísali ho vlády Veľkej Británie a Severného Írska, Spojené štáty americké, Zväz sovietskych socialistických republík a dočasná vláda Francúzskej republiky. Československo ratifikovalo túto dohodu 26. septembra 1944, čím sa pre neho stalo medzinárodnoprávne záväzným a bol tak pre výkon retribúcií záväzný. To znamená, že jeho porušenie v duchu zásady „pacta sunt servanda" nebolo ospravedlniteľné ani vnútroštátnou legislatívou. Publikovaný bol pod č. 164/1947 Sb.

označujú aj ako Norimberské zásady[12] a boli kľúčovými aj pre uplatňovanie spravodlivosti vo vnútroštátnych retribučných procesoch.

Predmetné zásady obsiahnuté v Štatúte vymedzovali jednak skutkové podstaty zločinov a jednak pravidlá *„rýchleho a spravodlivého súdu“*.

Z hmotnoprávneho hľadiska sa v ňom vymedzili skutkové podstaty zločinov, ktorých spáchanie malo podliehať medzinárodnoprávnej retribúcii. Išlo o

- zločiny proti mieru, ktorými boli v zmysle čl. 6 písm. a) *„zosnovanie, príprava, podnecovanie alebo vykonanie útočnej vojny alebo vojny porušujúcej medzinárodné zmluvy, dohody alebo záruky alebo účasť na spoločnom pláne alebo sprisahanie vedúce k vykonaniu čohokoľvek, čo bolo vyššie uvedené“*,
- vojnové zločiny, ktorými boli v zmysle čl. 6 písm. b) *„porušovanie vojnových zákonov alebo vojnových obyčajov. Takéto porušenie obsahuje vraždu, zlé zaobchádzanie alebo deportáciu civilného obyvateľstva z obsadeného územia alebo v ňom vykonávanie otrockej práce alebo pre akýkoľvek iný účel, vraždu vojnových zajatcov alebo osôb na mori alebo zlé zaobchádzanie s nimi, zabíjanie rukojemníkov, plienenie verejného alebo súkromného majetku, svojvoľné ničenie miest a dedín, alebo pustošenie neodôvodnené vojenskou nevyhnutnosťou“*,
- zločiny proti ľudskosti, to znamená *„vražda, vyhladzovanie, zotročovanie, deportácie alebo iné neľudské činy spáchané proti civilnému obyvateľstvu pred vojnou alebo počas vojny alebo prenasledovanie z politických, rasových či náboženských dôvodov pri páchaní akéhokoľvek zločinu spadajúceho pod právomoc Súdneho dvora alebo v spojení s takým zločinom bez ohľadu na to, či bolo porušené vnútroštátne právo, kde boli zločiny spáchané.“*

Trestná zodpovednosť sa vzťahovala aj *na „vodcov, organizátorov, podnecovateľov a spolupáchateľov, ktorí sa zúčastnili na zosnovaní alebo vykonávaní spoločného plánu alebo sprisahania k vykonaniu niektorých z vyššie uvedených zločinov.“* Tieto osoby boli potom zodpovedné aj za všetky činy všetkých osôb pri vykonávaní takéhoto plánu . Londýnska dohoda ďalej umožňovala, aby v zmysle Štatútu mohol tento vyhlásiť niektorú organizáciu alebo skupinu (napr. politickú stranu) za zločineckú (čl.9). V prípade, že takáto organizácia bola vyhlásená týmto súdom za zločineckú, tak v zmysle čl. 10 Štatútu sa považovala v každom retribučnom konaní za zločineckú bez potreby ďalšieho dokazovania. Išlo teda o zakotvenie

[12] Bližšie ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhaní zločinů podle mezinárodného práva. Praha: Karolinum, 2002.

tzv. kolektívnej viny, ktorá sa však mala uplatňovať v medzinárodno-právne určenom rámci politickej organizácie (strany, združenia a pod.), ale už nie vo forme účasti v zákonodarnom orgáne, čo by bolo v rozpore s formálnym princípom zastupiteľskej demokracie, pretože v ľudom zvolenom zhromaždení jeho členovia vykonávali poslanecký mandát. Samozrejme, že dôležité bolo aj zohľadnenie slobodného výkonu volebného práva. Napriek tomu porovnávať výkon poslaneckého mandátu s dobrovoľným členstvom vo fašistickej organizácii z pohľadu kolektívnej viny nebolo medzinárodno-právne ničím podložené.

V Norimberskom procese boli potom za zločinecké organizácie označené štyri nacistické skupiny, a to NSDAP, SS (Schutzstaffel), Gestapo (Geheime Staatspolizei) a bezpečnostná služba SD (Sicheitsdienst). V dekréte prezidenta republiky č. 6/1945 Úř. Věst. Čsl. *O potrestáni nacistických zločinců, zrádců a jejich pomáhačů a o mimořádnych lidových soudech* boli v § 2 uvedené S.S., Gestapo, S.A. (Die Sturmabteilungen des Führers, Freiwillige Schutzstaffenin (F.S.), Rodobrana a Szabadcsapatok. V zásade tu česká právna úprava kopírovala medzinárodnoprávne akceptovaný princíp uplatňovania kolektívnej viny za členstvo v politickej organizácii. Slovenské retribučné nariadenie potom definovalo kolektívnu vinu nad rámec tohto medzinárodného limitu, keď ju potenciálne (retribučné súdy to naplnili realitou) rozšírilo aj na členstvo v slovenskej vláde a sneme. Naopak kolektívnu vinu v pomere k medzinárodnému právu zúžilo na exponovaných politických alebo hospodárskych činiteľov, predstaviteľov a exponovaných príslušníkov nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií, pričom ponechalo retribučným súdom, podobne ako v Norimberskom procese, určenie toho, ktoré takéto fašistické organizácie sú.

Zásady *„rýchleho a spravodlivého súdu“* sú už definične v určitom vzájomnom napätí, pretože práve rýchlosť nie je vždy kompatibilná so spravodlivosťou, avšak verejný medzinárodný záujem bol jasný v tom, že by sa mali tieto zásady zladiť. Štatút to vyriešil tak, že v čl. 16 vymedzil zásady spravodlivého súdneho konania a v čl. 19 zveril MVSD, aby sám zaviedol *„rýchle, neformálne pravidlá“*.

Spravodlivé súdne konanie malo v zmysle čl. 16 Štatútu zaručiť obvinenému

- právo na obhajobu
- právo na kontradiktórne súdne konanie

Právo na obhajobu pozostávalo z

- prístupu k obžalobe,
- vedenia prípravného a hlavného konania v jazyku, ktorému obvinený rozumie,
- možnosti obhajovať sa sám alebo prostredníctvom obhajcu.

Právo na prístup k obžalobe oprávňovalo obvinenú osobu, aby sa s ňou oboznámila *„v primeranej lehote pred konaním“*. Neuvádzala sa síce konkrétna lehota, ale z práva na efektívnu obhajobu vyplýva, že by bolo toto právo porušené, keby obžalovanému bola obžaloba doručená na hlavnom konaní, resp. v čase, ktorý by nezodpovedal objektívnym možnostiam sa s ňou oboznámiť bez toho, aby sa mohol pripraviť na obhajobu. Rovnako bolo výslovne uvedené, že obžaloba musí byť preložená do jazyka, ktorému obžalovaný rozumie, to znamená, že obžalovaný nemal právo na to, aby bola obžaloba preložená do jeho materinského jazyka.

Právo na vedenie trestného konania v jazyku, ktorému obvinený rozumie okrem porozumenia obsahu obžaloby sa týkalo

- predbežného výsluchu
- všetkých štádií trestného konania, vrátane hlavného pojednávania.

Nebolo potrebné, aby sa tieto konania viedli priamo v jazyku, ktorému obvinený rozumie a stačilo, aby boli do takéhoto jazyka prekladané.

Právo obhajovať sa sám alebo prostredníctvom obhajcu bolo založené na možnosti výberu samotného obžalovaného. Tohto práva sa nemohol vzdať a ak nevyhlásil, že sa bude obhajovať sám, tak mu bol obhajca pridelený *ex offo*. Nevylučovalo to možnosť vybrať si obhajcu ale v prípade, že by mu služby takéhoto obhajcu neboli umožnené, tak by to neznamenalo porušenie práva na obhajobu.

Právo na kontradiktórne trestné konanie pozostávalo z oprávnenia

- predkladať dôkazy na podporu svojej obhajoby, ktoré boli limitované možnosťou MVSD zamietnuť taký dôkaz, o ktorom *„sa bude domnievať, že má sprievodnú (doplnkovú) hodnotu a priamo nesúvisí s podstatou obžaloby“* (čl. 19),
- vykonávať krížový výsluch so svedkami navrhovanými obžalobou,
- vyjadrovať sa k všetkým dôkazom alebo iným skutočnostiam, ktoré sú závažné z pohľadu obvinenia.

Právo na kontradiktórne trestné konanie priamo obmedzovala v Štatúte vymedzená možnosť konať v neprítomnosti obvineného. Možnosť konať v neprítomnosti obvineného bola stanovená veľmi všeobecne a v praxi Norimberského a ani Tokijského procesu nebola ani raz využitá. V zásade umožňovala

- konanie v neprítomnosti obvineného, ak tento nebol nájdený, čo znamená, že príslušné orgány mali povinnosť takúto osobu hľadať a až po márnych pokusoch sa mohlo konať konanie v neprítomnosti obvineného,

- vykonať výsluch (zo štatútu nie je jasné, či išlo o výsluch obvineného ale z logického výkladu vyplýva, že sa mal na mysli výsluch svedka a teda išlo o zásah do práva na kontradiktórne trestné konanie) v neprítomnosti obvineného, ak si to vyžaduje *„záujem spravodlivosti“* (čl. 12).

Z práva na obhajobu však vyplýva, že v prípade konania v neprítomnosti obvineného musel byť pri všetkých konaniach prítomný obhajca obvineného, ktorým nemusel byť len obhajca *ex offo*, ale mohla si ho vybrať napríklad jeho blízka osoba.

Zabezpečiť *„rýchle konanie“* zveril Štatút priamo MVSD.

V rámci zavedenia *„rýchlych a neformálnych kritérií“* MVSD bol oprávnený

- zabrániť akémukoľvek konaniu, ktoré by spôsobilo neprimeraný prieťah,
- vylúčiť konanie a prednesy akéhokoľvek druhu o nedôležitých veciach,
- vylúčiť obžalovaného alebo jeho obhajcu buď z časti trestného konania, alebo z celého ďalšieho konania, čo však nemohlo byť na ujmu zistenia vznesených obvinení.

Predmetné medzinárodné procesnoprávne zásady spravodlivého súdneho konania predstavovali minimálny štandard, ktorý bolo potrebné dodržať pre spravodlivé retribučné konanie. Vnútroštátne predpisy mohli poskytovať aj širší rozsah záruk spravodlivého retribučného konania, avšak ratifikáciou Londýnskej dohody sa zaviazali (Československo od 26. septembra 1945), že v prípade vnútroštátneho retribučného konania budú nimi viazané. Vynutiteľnosť dodržiavania týchto medzinárodných záväzkov bola pri absencii nadnárodného orgánu umožňujúceho preskúmavať vnútroštátne retribučné konanie veľmi obmedzená a závisela v tom čase viac od profesionálnej hrdosti a cti žalobcov a sudcov (čo rozhodne nie je málo) na retribučných súdoch, či sa nimi budú riadiť. Inak by sa ale táto zodpovednosť posudzovala v prípade *ex ante* posudzovania retribučných konaní v súvislosti s mimoriadnymi (napríklad obnova konania) alebo rehabilitačnými konaniami, či pri vyvodzovaní osobnej zodpovednosti žalobcov a sudcov za porušovanie medzinárodných záväzkov štátu pri výkone retribučného súdnictva.

2. Vnútroštátny záujem na potrestaní vojnových zločincov v rámci záujmu medzinárodného

Základnou otázkou pri komparovaní vnútroštátneho a medzinárodného záujmu na potrestaní vojnových zločincov z 2. svetovej vojny je, či tieto boli v zhode úplnej, čiastočnej

alebo si doslova odporovali. Správna odpoveď je, že došlo k čiastočnému prieniku týchto dvoch záujmov. Predovšetkým si treba uvedomiť, že vnútroštátne retribučné súdnictvo vychádzalo z dvoch medzinárodných zdrojov, a to

– *Svätojakubskej deklarácie*, ktorá vytvorila priestor pre jej signatárske štáty, aby vytvorili osobitné retribučné súdy na súdenie vojnových zločinov spáchaných tak predstaviteľmi fašistických štátov ako aj ich „satelitmi“ v rôznej miere uplatnenia národnej suverenity.

– *Štatútu MVSD*, ktorý vymedzil jednak hmotnoprávne hranice trestnej zodpovednosti a jednak základné pravidlá spravodlivého a rýchleho trestného konania.

Na prvý pohľad najviditeľnejším rozdielom medzi MVSD a Svätojakubskou deklaráciou umožnených vnútroštátnych retribučných súdov bola ich laicizácia. Práve laicizácia však dodala retribučnému súdnictvu nový zdroj legitimity a teda posilnila tak vnútroštátny verejný záujem. Analýzou aplikácie laicizácie retribúcii v konkrétnom štáte možno prísť k zhodnoteniu nakoľko práve laicizácia posilnila vnútroštátny verejný záujem oproti medzinárodnému. Čím intenzívnejšia (z hľadiska zastúpenia sudcov z ľudu v retribučných súdoch a ich podpory verejnosťou) bola laicizácia retribučného súdnictva, tým viac prevažoval vnútroštátny záujem nad medzinárodným, pretože vychádzal z ľudu ako hlavného suveréna pri výkone štátnej moci.

Z tohto dôvodu je potrebné hneď na úvod aspoň stručne zdokumentovať laicizáciu slovenského retribučného súdnictva. V retribučnom súdnictve európskych krajín po 2. svetovej vojne nebola výnimkou. Naopak laicizácia retribúcií bola jednou z najvýraznejších charakteristík retribučného súdnictva ako takého aj v iných krajinách, kde bola retribúcia zavedená.

Hlavnými dôvodmi všeobecného uplatňovania laicizácie retribúcií (popri snahe predísť divokej retribúcii) boli

- snaha legitimizovať retribúcie „vôľou ľudu“, čo bolo v niektorých štátoch ešte zvýrazňované zavádzaním osobitých trestov, ako „*strata národnej cti*“, či „*strata národnej dôvery*“,

- nedôvera k sudcom z povolania, ktorí vo veľkej časti participovali na udržiavaní okupačnej moci, čo mali vyvažovať laickí sudcovia zastávajúci v retribučnách senátoch väčšinové postavenie.[13]

Očakávania autorov laicizácie retribúcii na Slovensku sú zdokumentované v stenografickom zázname[14] z rokovania SNP dňa 15. 5. 1945, na ktorom bolo prijaté Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva („retribučné nariadenie“) za symbolickej prítomnosti veliteľov partizánskych brigád a oddielov (Kuchtu, Bielika, Sečanského, Žingora, Šagáta, Repku, Feju, Ružanského a Mičudu), ktorí mali dodávať „*partizánsku*“ (revolučnú) legitimitu retribučnému nariadeniu.

Predkladateľmi návrhu retribučného dekrétu boli poverenik pravosúdia I. Štefánik a poverenik vnútra G. Husák. Podľa Štefánika retribúcia „*pre slovenský ľud je to zároveň jedinečná príležitosť, aby dokázal svoju politickú vyspelosť a zložil politickú maturitu tým, že bude súdiť tvrdo a prísne, no spravodlivo a objektívne. Tým, že sa nedá pomýliť, ani falošným hlásateľom mierumilovnosti a odpúšťania, ani podlým denunciantom, ani alibistom... Nemôžeme odpustiť, ani zhovievať pred tvárou tých najlepších našich bojovníkov, ktorí položili svoje životy proti škodcom národa*“. Husák v ďalšom prejave Štefánika doplnil, že „*niet dedinky, kde by nebol ľud demokratický a protifašistického presvedčenia... Kade sa pohneme, všade počúvame hlas spravodlivej odplaty a spravodlivého zúčtovania s bývalým režimom vo všetkých jeho dôsledkoch... Len vtedy celý tento zákon a celá jeho prax má svoj zmysel, keď sa bude chápať a prevádzať politicky a nie osobničkársky... A svoj zmysel politicky len vtedy bude mať, keď celý národ bude chápať nutnosť spravodlivej očisty a potrestania každého jednotlivca*.“ Tieto očakávania, že národ/ľud bude legitimizovať retribučné nariadenie „*politickým*“ súdením sa celkom nenaplnili. Práve naopak. Začali sa stále viac napĺňať výstražné slova poslanca SNR dr. Beharku, že „*ak by zlyhaly ľudové súdy, zlyhal by aj národ.*“[15] Naopak nie veľmi sa napĺňala viera poslanca Beňuša, že „*morálna očista národa má byť a chcem veriť, že i bude výsledkom činnosti ľudového súdnictva*.“ Najväčšou slabinou retribučného súdnictva sa v praxi stala práve jeho laicizácia. Problémy boli nielen so zriaďovaním miestnych ľudových súdov ale aj s ich obsadzovaním prísediacimi.

---

[13] Porovnaj FROMMER, B. Retribuce v poválečnem Československu. Praha: Nakladatelství ACADEMIA, 2010.
[14] Pozri www.psp.cz.
[15] Tamtiež.

Na základe negatívnych skúseností so zavádzaním retribučného súdnictva schválilo Predsedníctvo SNR už 16. júla 1945 uznesenie o potrebe novelizovať retribučné nariadenie najmä zavedením sankcií voči prísediacim, ktorí „brzdili“ činnosť retribučných súdov. Predsedníctvo SNR navrhovalo aj uzákonenie finančnej pokuty až do výšky 20000 korún pre prísediacich, ktorí by mali bezdôvodnú absenciu alebo by opustili pojednávanie a už sa nevrátili.

Predmetný návrh bol prerokovaný na zasadaní SNR v dňoch 24. až 25. júla 1945. Proti tomuto návrhu vystúpil poverenik vnútra Husák, ktorý uviedol, že „*by sme politicky i morálne vypadali veľmi zle, keby sme my museli týchto prísediacich naháňať pokutami 10 000 alebo 20 000 korún, aby oni tú funkciu plnili za prvé a za druhé, keby sme ich tam uhnali týmito peňažnými pokutami, že by nám títo ľudia, ktorí takto musia byť doháňaní, rozhodne tú funkciu neplnili. Keď niekto tam chodiť nechce, tak robí alebo z lajdáctva, alebo z politicky opačného názoru a ani v prvom ani v druhom prípade neni želateľné, aby v Ľudovom súde bol... Ten politický moment, ktorý sme sledovali Ľudovými súdmi sa vyslovene zdiskredituje takouto záležitosťou*.“ Zároveň navrhol, aby sa návrh novely v bode sankcií prísediacim vypustil, čo napokon plénum aj odhlasovalo. Prijatá bola miernejšia forma vynútenia plnenia si povinností prísediaceho, a to doplnením § 13 retribučného nariadenia o možnosť prísediacich z funkcie odvolať, ak si „*bez náležitého ospravedlňujúceho dôvodu neplnia svoje povinnosti.*“[16]

Ochota prísediacich participovať na retribučnom súdnictve a dodávať mu tak legitimitu sa ani po tejto novele nezlepšila. Viedlo to vedúceho obžalobcu Ľ. Rigana k napísaniu osobitného listu Predsedníctvu SNR dňa 4. marca 1946. Okrem iného v ňom k vykonávaniu retribučného nariadenia uviedol, že „ *od jej publikovania vyskytujú sa prípady nedostavenia sa prísediacich o mnoho častejšie ako predtým. Prísediaci potvrdí predvolanie, neomluví sa, alebo omluví sa až po termíne, jednoducho však nepríde a mnohokrát senát, ba dokonca na meritórnom pojednávaní senát, obžalobca, obžalovaný, svedkovia a publikum musia čakať buď na opozdeného, alebo na dodatočne telefonicky predvolávaného prísediaceho. Tieto poruchy sa nepodarilo odstrániť ani súčasným predvolávaním vhodnejšieho počtu náhradníkov. Každá iná politická, alebo úradná povinnosť zdá sa prísediacim vážnejšou, ako povinnosť dostaviť sa na Národný súd, a ešte sa nestalo, že by prísediaci zameškal napr. nejaké zasadnutie v politickej*

[16] § 13 ods. 4 retribučného nariadenia po zasiahnutí novelou č. 83/1945 Sb. n. SNR znel takto: „(4) *Vymenovaný predseda (námestník predsedu) a prísediaci sú povinní funkciu prevziať a povinnosti s ňou spojené svedomite plniť. Prísediaci sú najmä povinní na pozvanie predsedu (námestníka predsedu) senátu sa dostaviť na pojednávanie (zasadnutie) senátu a bez povolenia predsedu senátu nesmú sa pred skončením pojednávania (zasadnutia) vzdialiť; ak bez náležitého ospravedlňujúceho dôvodu neplnia svoje povinnosti, má ich na oznámenie predsedu senátu Predsedníctvo Slovenskej národnej rady odvolať a nahradiť inými osobami*.“

strane v Národnej rade, alebo Sneme, ba ani v MNV, alebo iných hospodárskych inštitúciách, hoci jeho prítomnosť na nich nebola bezpodmienečne nutná. Prísediacemu zdá sa aj každý osobný záujem dostatočnou omluvou pre nedostavenie sa na Národný súd. Okrem toho v poslednom čase vyskytujú sa často prípady hodinového alebo väčšieho opozdenia. Neobstojí mienka, že by nebolo dôstojným, aby voči prísediacim boli zavedené sankcie."[17]

Predsedníctvo SNR sa následne rozhodlo predložiť plénu SNR návrh druhej novely retribučného nariadenia, ktorá umožňovala predsedom senátov príslušného súdu ukladať pokuty až do výšky 10 000 korún za neplnenie si povinností (presne akých to vymedzovala novela retribučného nariadenia) prísediaceho.[18] Ani peňažné sankcie však veľmi nepomohli, a tak ukončenie retribučného súdnictva bolo celkom prenesené na sudcov z povolania

Rozpačité zapojenie ľudu do povojnových retribúcií nie veľmi presvedčivo preukazuje skutočný „verejný záujem" na rozsahu a spôsobe potrestania osôb pôsobiacich vo verejnom živote v období rokov 1939 – 1945 nad rámec medzinárodne akceptovaného verejného záujmu.

Z analýzy faktického uskutočňovania retribučného súdnictva na Slovensku možno odvodiť, že vnútroštátny verejný záujem mal v zásade kolerovať s medzinárodným verejným záujmom. Právna úprava a na nej založená aplikačná prax retribučných súdov však s ňou nekorelovala a to z pohľadu základného interpretačného pravidla trestného súdnictva, ktorým je zákaz extenzívneho výkladu.

Už samotná právna úprava podstatne rozšírila vymedzenie trestnej zodpovednosti zavedením nových skutkových podstát trestných činov, ktoré možno v zásade rozdeliť na

- extenzívne vo formálnom slova zmysle, kde nová skutková podstata trestného činu zodpovedá duchu medzinárodného hmotného trestného práva v oblasti potrestania vojnových zločincov z obdobia 2. svetovej vojny.

---

[17] Pozri ÚP SNR, šk. č. 442, sp. zn. prez. 36/46, List Ľ. Rigana Predsedníctvu SNR zo 4. marca 1946.

[18] Novela retribučného nariadenia zo 14. mája 1946 doplnila § 13 o nový odsek 5 *„(5) Prísediacemu, ktorý sa nedostaví k výkonu povinnosti v senáte, hoci bol riadne predvolaný a neospravedlní sa neodvratnou prekážkou, prípadne ktorý sa bez dovolenia predsedu senátu vzdiali, alebo odoprie výkon inej povinnosti spojenej s jeho funkciou, hoci mu v tom nebráni neodvratná prekážka, môže predseda senátu uložiť peňažnú pokutu, primeranú jeho majetkovým pomerom, až do 10.000 Kčs. Proti tomuto uzneseniu môže podať prísediaci námietky do 8 dní od doručenia uznesenia. O námietkach rozhoduje osobitný senát, ktorý sa skladá z predsedu a z dvoch prísediacich príslušného senátu. Ak prísediaci sa dodatočne ospravedlní neodvratnou prekážkou, má predseda uznesenie o uložení pokuty zrušiť. V iných ohľaduhodných prípadoch môže predseda výšku uloženej pokuty primerane zmierniť. Uznesenie o uložení pokuty je exekučným titulom. Pokuta sa vymáha súdnou exekúciou. Vymáhané pokuty sa účtujú v prospech Predsedníctva Slovenskej národnej rady. Uloženie pokuty nevylučuje oznámenie podľa ods. 4 s cieľom odvolania dotyčného prísediaceho.*"

- extenzívne *sensu stricto*, kde ide právna úprava nad rámec medzinárodného verejného záujmu na potrestaní vojnových zločincov z obdobia 2. svetovej vojny.

Do prvej oblasti možno v zmysle retribučného nariadenia zaradiť § 1 a), ktorý sa týkal „fašistických okupantov", kde v písmene b) išlo o účasť na politickom, hospodárskom alebo inom útlaku slovenského národa a konkrétne toho, ktorý

- bojoval s nemeckou armádou na území Československej republiky proti Červenej armáde, proti Slovenskému povstaniu alebo proti partizánom na Slovensku,
- stál v službách nacistického Nemecka, horthyovského Maďarska,
- nariadil a napomáhal odvlečeniu slovenských príslušníkov do cudziny,

§ 1 písm. c.), ktorý sa najviac priblížil medzinárodnému verejnému záujmu a kriminalizoval tých, ktorí

- sa pričinili o vypovedanie a vedenie vojny proti Zväzu sovietských socialistických republík (zločin proti mieru podľa Štatútu MVSD),
- násilnosťami a drancovaním poškvrnili česť slovenského národa (zločin proti ľudskosti, resp. vojnový zločin podľa Štatútu MVSD)

c) § 3, ktorý sa týkal „kolaborantov" a retribučné nariadenie ich odlišovalo od „domácich zradcov", kde išlo o

- nariadenie, organizovanie alebo horlivé vykonávanie perzekúcie demokratických a protifašistických osôb pre ich politickú činnosť,
- spôsobenie druhému protiprávnej ujmy pre jeho rasovú, národnú, náboženskú alebo politickú príslušnosť a pre protifašistické presvedčenie,
- nariadenie alebo horlivé prevádzanie vysťahovania slovenských ľudí do cudziny, do zaisťovacích táborov alebo na prácu v prospech nemeckého vedenia vojny.

Do druhej oblasti možno zaradiť všetky ostatné „zločiny" bezprostredne spojené s uložením trestu smrti ako jediným možným trestom, ktorý mohol byť čiastočne alebo úplne konvalidovaný rozhodnutím retribučného súdu, respektíve milosťou prezidenta. Konvalidačným dôvodom bola neskoršia (už tento pojem nebol dostatočne jasný, pretože neurčoval začiatok deja vymedzujúceho „neskoršie obdobie")

- účasť na povstaní (tu vznikol ďalší výkladový problém, a to či činnosť od začiatku povstania konvalidovala neskoršie možné vojnové zločiny po potlačení povstania),

- významná zásluha na protifašistickom boji alebo
- záchrana slovenských životov.

Skutková podstata zločinu kolaborácie bola bežnou súčasťou aj ostatných retribučných právnych predpisov v zahraničí, vrátane Česka. Ústavný dekrét prezidenta republiky o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdov bol fakticky založený na potrestaní „kolaborantov" v službách alebo v záujme Nemecka alebo jeho spojencov, ktorí sa formálne dopúšťali činov trestných v zmysle zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. ako aj trestných zákonov z obdobia Rakúsko-Uhorskej monarchie, a to najmä trestného zákona z 27. mája 1852, č. 117 ř. z a trestného zákona zák. čl. V/1878. Aplikácia prvorepublikového zákona na ochranu republiky vyriešila v Čechách nielen zákaz retroaktívneho pôsobenia trestných zákonov ale aj možnosť odsúdenia tých, ktorí participovali priamo na zániku Československej republiky.

Slovenskí politici reprezentovaní najmä G. Husákom[19] sa však rozhodli ísť inou cestou zavedením retroaktívnej skutkovej podstaty trestného činu „domácej zrady". Jej hlavnými spornými miestami boli

- retroaktívne pôsobenie porušujúce zásadu *„nulum crimen sine lege"*, ktorá sa nedala odôvodniť ako v prípade skutkových podstát zločinov vymedzených v Štatúte MVSD, pretože vznik a činnosť Slovenského štátu nemožno subsumovať pod prirodzenoprávnu teóriu ľudských práv, ale práve naopak uplatnenie práva na sebaurčenie patrí k prirodzenému právu nie človeka ale národa,
- zavedenie kolektívnej viny za činnosť v zastupiteľskom orgáne štátu,
- sankcionovanie jediným možným trestom absolútneho charakteru, čo narážalo na právo na život.

Domácimi zradcami podľa retribučného nariadenia mohli byť „československí štátni občania" (už tento pojem je veľmi diskutabilný vo vzťahu k spáchaniu skutkov po vzniku Slovenského štátu), ktorí boli

[19] Podľa nepriamych dôkazov práve G. Husák vykonal poslednú revíziu návrhu retribučného nariadenia tesne pred jej prerokovaním v Slovenskej národnej rade. Pozri napríklad RAŠLA, A. Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva. Bratislava: SAV, 1969. V liste L. Novomeského A. Rašlovi (bez uvedenia dátumu) Novomeský píše, že retribučné nariadenie „musel napokon za večer napísať Husák, s ktorým i Štefánik" súhlasil. Proces s dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho. Bratislava: Tatrapress, 1990, s. 29.

- členmi slovenskej vlády,
- členmi slovenského snemu,
- exponovanými politickými alebo hospodárskymi činiteľmi,
- predstaviteľmi a exponovanými príslušníkmi nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií.

Z hľadiska presnosti vymedzenia subjektu trestného činu (práve dôraz na subjekt trestného činu je jednou z charakteristických čŕt retribučného nariadenia) sú jasne a nespochybniteľne definovaní členovia slovenskej vlády a slovenského snemu. Kým členstvo v slovenskej vláde možno považovať za akceptovateľné, pretože išlo o exekutívny orgán s navyše v podmienkach slovenského štátu aj silnými legislatívnymi právomocami (aj tu je však zrejme treba diferencovať medzi ministrom vnútra či obrany a ekonomickými ministrami), tak v prípade zastupiteľského orgánu aj v autoritatívnom štátnom režime možno o trestnej zodpovednosti hovoriť hlavne z hľadiska individuálnej trestnej zodpovednosti.

Vzhľadom na absenciu taxatívneho výpočtu „fašistických organizácií" a na rozdiel od českého prezidentského dekrétu, tak aj tento pojem je nejasný a v rozpore s princípom právny istoty, a to aj z pohľadu medzinárodnoprávneho. Úplne nejasný je potom pojem „exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ". Osobitne pojem „hospodársky činiteľ" umožňoval miestnym ľudovým súdom odsúdiť na trest smrti aj dedinského statkára, ktorý v miestnom rámci bol „exponovaný" a v zmysle § 2 písm. d) retribučného nariadenia a napríklad *„verejne hanobil Zväz sovietskych socialistických republík"* zo strachu pred kolektivizáciou. V rukách sudcov najmä miestnych ľudových súdov, pri absencii možnosti zjednocovania judikatúry, tak bol silným nástrojom a osobitne vtedy ak podľa podľa § 8 retribučného nariadenia *"celý majetok alebo časť majetku odsúdeného"* musel súd vyhlásiť za konfiškovaný v prospech štátu.

Samozrejme, že tento extrémny príklad vyžadoval „odhodlaných sudcov" a prísediacich, čo už je v súčasnosti vzhľadom na stav miestnych archívov ťažko rekonštruovateľné a vzhľadom na absenciu vôle socialistického režimu zachovať svedectvo o miestnom retribučnom súdnictve zrejme " navždy" stratené.

Košický vládny program vymedzil za subjekt trestných činov podliehajúci retribučnému súdnictvu

- vojnových previnilcov (tento pojem možno z pohľadu medzinárodného práva sabsumovať pod zločiny v zmysle vymedzenia v Štatúte MVSD a teda ich potrestanie korelovalo medzinárodnému verejnému záujmu),

- vedomých a aktívnych pracovníkov nemeckých alebo maďarských utláčateľov, čím sa zrejme mysleli kolaboranti, resp. tí čo slovami retribučného nariadenia *„stáli v službách nacistického Nemecka, resp. horthyovského Maďarska“* a aj týchto možno považovať pri extenzívnom výklade vo formálnom slova zmysle za zločincov v duchu medzinárodného trestného práva, pri ktorých trestnom stíhaní sa prekrýval medzinárodný záujem s vnútroštátnym záujmom,
- zradcov vo všeobecnom slova zmysle, čím dal tvorcom retribučného nariadenia, ako aj prezidentského dekrétu relatívne široký priestor voľnej úvahy.

Slovenské retribučné nariadenie vymedzilo dve skupiny zradcov, a to

- domácich zradcov a
- zradcov na povstaní.

Vzhľadom na výnimočnosť Slovenského národného povstania v kontexte európskeho retribučného súdnictva možno konštatovať, že potrestanie „zradcov na povstaní“ zodpovedalo duchu medzinárodného záujmu na potrestaní vojnových zločincov 2. svetovej vojny v prípade zhody v tejto skutkovej podstate, či jej časti so skutkovými podstatami trestných činov vymedzených v Štatúte MVSD. Inými slovami v tom prípade, keď vymedzenie skutkovej podstaty zrady na povstaní obsahovo zodpovedalo skutkovým podstatám trestných činov uvedených v štatúte MVSD aj keď bolo formálne inak vymedzené. Tomu zodpovedá vzhľadom na jedinú možnú sankciu v podobe hrdelného trestu § 4 písm. b) retribučného nariadenia, ktorý sankcionuje účasť *„na úsilí fašistických okupantov alebo domácich zradcov v úmysle potlačiť slovenské národné povstanie alebo znemožniť partizánsky boj, alebo kto spolupôsobil pri prenasledovaní účastníkov povstania alebo partizánskeho boja, udával alebo inak pomáhal okupačným vojskám a orgánom.”* Aj pri tejto beztak široko a všeobecne vymedzenej skutkovej podstate je pridané slovo umožňujúce veľmi jednoduché zneužitie neprípustným extenzívnym výkladom trestnoprávnej normy. V tomto prípade ide o slovo „akokoľvek“, ktoré vymedzuje spôsob konania, akým sa páchateľ mohol dopustiť tohoto trestného činu.

Vzhľadom na jediný možný trest, a to trest smrti, pôsobia ďalšie dve skutkové podstaty trestných činov ako extenzívny výklad trestného práva *sensu stricto* a teda mimo verejného záujmu medzinárodného práva na potrestaní zločincov 2.svetovej vojny. Ide o skutkovú podstatu

- marenia boja slovenského národa proti zradcom alebo okupantom, pričom zneužiteľným je v tomto prípade spôsob spáchania trestného činu, ktorý môže byť *„akýmkoľvek spôsobom“,*
- propagovania, verejného obhajovania alebo schvaľovania takejto zradcovskej činnosti.

Osobitne podivuhodne pôsobí vymedzenie skutkovej podstaty zločinu, pri ktorého preukázaní páchateľovi hrozil trest smrti, bolo *marenie boja slovenského národa za obnovenie Československa*. V kontexte slovenských dejín 2. svetovej vojny a priebehu Slovenského národného povstania nebol vždy záujem na obnovení Československa celkom zreteľný.[20] Práve retribúcie sa stali jedným z najvýraznejších konfliktov medzi Slovenskou národnou radou ako reprezentantkou suverénneho slovenského národa a československou vládou v Londýne, a to ešte aj po Stalinovom požehnaní znovuobnovenia československej štátnosti na moskovských rokovaniach vo februári a marci roku 1945. Tesne pred vypuknutím Slovenského národného povstania vyslaná delegácia predstaviteľov Vianočnej dohody do Moskvy niesla totiž okrem oficiálneho aj tajné memorandum ministra obrany Čatloša, v ktorých sa uvažovalo aj o určitej forme pričlenenia Slovenska do Sovietskeho zväzu.

Na druhej strane skutková podstata *„marenia boja slovenského národa za obnovenie Československa”* mala silný potenciál pre jej zneužitie v rámci povojnového politického boja. Samozrejme najväčší takýto potenciál niesla široko formulovaná skutková podstata trestného činu „domácej zrady” zakotvená v § 2 písm a) retribučného nariadenia[21]. Tento prepojil zradu na Československu tým, že sa jej mohol dopustiť československý štátny občan, ktorý sa pričinil *„o rozbitie československej republiky alebo odstránenie jej demokratického poriadku”*, s kolektívnou vinou. Predovšetkým kolektívna vina poslancov snemu mohla byť namierená proti personálnemu zázemiu možných politických konkurentov či už komunistov alebo demokratov.

Objekt trestného činu „domácej zrady” podľa.§ 2 písm a) bol definovaný ako *rozbitie Československej republiky* s osobitným dovetkom, že jeho účelom bolo *„odstránenie jej demokratického zriadenia”.*

V objektívnej stránke tohto trestného činu v zmysle retribučného nariadenia bolo popísané osobitné konanie páchateľa uvedené slovom „*menovite*”, ktoré spočívalo v alternatíve “*kto*”

[20] Stačí uviesť frustrované spomienky P. Drtinu, ktorý bol súčasťou československej delegácie z Londýna, ktorá bola vyslaná na územie Slovenského národného povstania s úlohou prevziať nad ním velenie. Pozri DRTINA, P.: Československo můj osud. Svazek II. Kniha 1. Praha: Melantrich, 1992.

[21] Na druhej strane formulácie § 2 písm. b) a c), ktorý spájal „domácu zradu“ so Sovietskym zväzom a vyhlásením vojny proti nemu mohla prepojiť vnútroštátny verejný záujem s medzinárodným.

- *„iniciatívne alebo exponovane pôsobil k 6. októbru. 1938 a ku 14 marcu 1939“,*
- *„priamym vyjednávaním alebo iným spôsobom prispel k utvoreniu slovenského štátu pod ochranou Nemecka”.*

Najmä slová *”iniciatívne alebo exponovane”* pri prvom a *„iným spôsobom“* pri druhom skutku boli tak nejasné, že sa priamo ponúkali na ich zneužitie fakticky proti komukoľvek, kto bol vymedzený ako subjekt trestného činu „domácej zrady”. Alternatívne vymedzenie konaní napĺňajúcich skutkovú podstatu trestného činu zároveň umožňuje diferencovať vzdialenosť vnútroštátneho záujmu k medzinárodnému, pričom bližšie k nemu má druhé konanie.Z logiky veci by malo byť zrejmé, že predmetného konania sa mohol dopustiť len ten, kto ešte nebol členom slovenskej vlády a slovenského snemu, pretože tieto orgány vznikli ako dôsledok konania smerujúceho k vzniku nového štátneho útvaru. Retribučné súdnictvo to však tak v praxi nepochopilo a často veľmi nejasne prepojilo skutkové podstaty trestných činov vymedzených v § 2 písm. a) a písm. b), resp. d) pričom najmä pri poslancoch snemu uplatňovalo kolektívnu vinu aj za konanie, ktoré bolo definované v § 2 písm. a) retribučného nariadenia.

V § 2 písm. b) sú zakotvené 3 skutkové podstaty trestných činov, a to

- podpora „*v značnej miere”* vojenských, politických alebo hospodárskych záujmov nacistického Nemecka alebo horthyovského Maďarska,
- spôsobenie škody vojnovému úsiliu Zväzu sovietskych socialistických republík a jeho spojencov,
- spôsobenie škody slovenskému národu, domácim demokratickým a protifašistickým organizáciám alebo skupinám vedúcim boj za slobodu.

Kým pri prvej skutkovej podstate je stanovený určitý stupeň nebezpečnosti („v značnej miere”) tak pri ďalších všeobecné formulácie priamo nabádali retribučné súdy k možnému svojvoľnému výkladu. Teda *„spôsobeniu škody slovenskému národu”* tým, že niekto vykonával poslanecký mandát vo formálne samostatnom slovenskom štáte bola predstava medzinárodného verejného záujmu na potrestaní vojnových zločincov 2.svetovej vojny tak vzdialená, že ju možno hodnotiť ako výlučný vnútroštátny záujem bez legitimity zo strany medzinárodného práva.

Znamená to potom aj potrebu prísnejšieho posudzovania vnútroštátneho verejného záujmu z pohľadu

- porušenia zákazu retroaktívneho pôsobenia trestného práva,
- uplatnenia kolektívnej viny.

Porušenie zákazu retroaktivity trestných zákonov bolo konvalidované

- z pohľadu medzinárodného verejného záujmu teóriou prirodzeného práva, ktorá kládla prednosť právu na život pred vnútroštátnym pozitívnym právom,
- z pohľadu českého retribučného súdnictva aplikáciou platného zákona na ochranu republiky z roku 1923.

Česká cesta k prelomeniu zákazu trestnoprávnej retroaktivity bola Slovensku znemožnená tým, že zákon na ochranu republiky bol v Slovenskom štáte zrušený. Uplatnenie medzinárodného verejného záujmu je možné si predstaviť v prípade poslancov snemu priamo hlasujúcich za tzv. protižidovské kódexy, v dôsledku ktorých došlo k odsunu židov zo Slovenska do koncentračných táborov. Tak ďaleko však slovenský retribuční sudcovia nezašli a mechanicky uplatňovali princíp kolektívnej viny aj na tých, ktorí sa takéhoto hlasovania v sneme nezúčastnili. Jediný poslanec slovenského snemu (János Esterházy), ktorý sa hlasovania zúčastnil, ale nezdvihol ruku za prijatie protižidovského kódexu bol za túto odvahu nielen následne perzekuovaný ale po vojne „odmenený“ odsúdením na trest smrti podľa § 2 písm. a) a d) retribučného nariadenia.

Pomyselné nožnice medzi medzinárodným a vnútroštátnym verejným záujmom sa potom pri uplatňovaní kolektívnej viny a absencii odôvodnenia porušenia zákazu retroaktivity roztvorili v takom rozsahu, ktorý vnáša pochybnosť o spravodlivosti slovenského retribučného súdnictva. Táto pochybnosť by mala byť verifikovaná individuálnym preskúmaním každého potrestania osoby na princípe kolektívnej viny. Navyše, keď retribuční sudcovia tento princíp rozširovali ďaleko nad rámec vymedzený retribučným nariadením. Predovšetkým ide o založenie kolektívnej viny

- členov Štátnej rady, ktorej význam vo vojnovom štátnom režime bol takmer zanedbateľný,[22]
- aj na ostatných *„exponovaných predstaviteľov jednotlivých úsekov, štátneho a verejného života”*[23], pretože *„títo všetci sú nielen mravne, ale podľa nového právneho ponímania aj trestne zodpovední za všetky činy režimu, s ktorým sa svojím pôsobením stotožňovali.“*[24]

[22] Pozri KAMENEC, J.: Štátna rada v politickom systéme Slovenského štátu v rokoch 1939-1945. In: Historický časopis, 1996, roč. XLIV, č. 2, s. 221-242.
[23] Rozsudok proti J. Ambrovi a P. Starinskému z 9.12.1946. SNA, fond ÚP SNR, šk.č.9.
[24] Rozsudok proti Š. Tisovi a spol. z 11.11. 1947. SNA, fond ÚP SNR, šk.č. 51.

Paradoxne takto extenzívny výklad kolektívnej viny zakladali sudcovia z povolania, ktorí súdili počas Slovenského štátu a v retribúciách potom súdili nezriedka osoby bojujúce proti nedemokratickým metódam štátneho zriadenia počas Slovenského štátu. Netreba preto zabúdať nielen na tých, ktorí boli nespravodlivo odsúdení (následky na ich rodinách sa doteraz prejavujú a tak rehabilitovať nikdy nie je neskoro) ale aj na sudcov v prestrojení za Hamleta ale často odetých v talári justičného vraha.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DEJMEK, J.: Briand-Kelloggův pakt. In: Akademická encyklopédie českých dějin. Sv. 1, A-C. Praha: Historický ústav AV ČR, 2009. 384 s. ISBN 9788072863921

DRTINA, P.: Československo můj osud. Svazek II. Kniha 1. Praha: Melantrich, 1992. 479 s.

FENYK, J.: Gen. Prof. JUDr. Bohuslav Ečer. Brno: Universitas, 2008, č. 3. ISSN: 1210-9126

FROMMER, B.: Retribuce v poválečnem Československu. Praha: Nakladatelství ACADEMIA, 2010., 540 s. ISBN 9788020018380

HEYDECKER, J., LEEB, J.: Norimberský proces. Praha: Ikar, 2007, s. 124.KAMENEC, J. Štátna rada v politickom systéme Slovenského štátu v rokoch 1939-1945. In: Historický časopis, 1996, roč. XLIV, č. 2, s. 221-242.

NĚMEČEK, J. - KUKLÍK, J. - NOVÁČKOVÁ, H. - ŠŤOVÍČEK, I. (eds.) Československá zahraniční politika v roce 1942, sv. I., 1.-31.7.1942. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav AV ČR, 2010, dok. č. 9, s. 77-78. 480 s. ISBN 978-80-86506-92-0,

RAŠLA, A.: Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva. Bratislava: SAV, 1969.

ŠTURMA, P.: Mezinárodní trestní soud a stíhaní zločinů podle mezinárodného práva. Praha: Karolinum, 2002. 312s. ISBN 8024603055

DOMITIUS ULPIANUS A PROBLEMATIKA *STATUS CIVITATIS*

DOMITIUS ULPIANUS AND THE ISSUE OF S*TATUS SIVITATIS*

Petr Dostalík, Karl Pierre Růžička[1]

Abstrakt

Tento příspěvek se zabývá pojmem status civitatis v díle římského právníka klasického období Domitia Ulpiána a jeho významem v kontextu proměn římského občanství na přelomu 2. a 3. století n. l. Zvláštní pozornost je věnována Ulpiánově intelektuální činnosti v rámci severovské dynastie a jeho příspěvku k ideovým základům Constitutio Antoniniana, která v roce 212 n. l. rozšířila římské občanství na všechny svobodné obyvatele říše. Studie ukazuje, že Ulpiánovo pojetí občanství přesahuje tradiční městský rámec civitas a směřuje k kosmopolitnímu chápání občanství jako právního svazku otevřeného jazykové, kulturní a etnické pluralitě. Tento přístup se zejména odráží v Ulpiánových názorech na jazyk právních jednání a dostupnost římského práva i pro nové občany, kteří neovládali latinu. V závěrečné části příspěvku jsou identifikovány paralely mezi antickým pojetím status civitatis a současným konceptem občanství Evropské unie. Občanství je uvažováno jako vícerozměrný, nadnárodní institut i jako komodita podléhající ekonomickým faktorům. Studie si klade za cíl přispět k hlubšímu porozumění historickým kořenům moderních debat o povaze občanství v evropském právním prostoru ve vztahu k době antiky.

Klíčová slova

Domitius Ulpián, status civitatis, římské občanství, Constitutio Antoniniana, římské právo, kosmopolitismus, evropské občanství, právo Evropské unie, občanství jako komodita, CBI – investiční získání občanství

Abstract

This paper examines the concept of status civitatis in the works of the classical Roman jurist Domitius Ulpianus and its significance in the context of transformations of Roman citizenship at the turn of the 2nd and 3rd centuries CE. Special attention is given to Ulpian's intellectual activity within the Severan dynasty and his contribution to the ideological foundations of the Constitutio Antoniniana, which, in 212 CE, extended Roman citizenship to all free inhabitants of the empire. The study demonstrates that Ulpian's understanding of citizenship goes beyond the traditional municipal framework of the civitas and moves toward a cosmopolitan conception of citizenship as a legal bond open to linguistic, cultural, and ethnic plurality. This approach is particularly reflected in Ulpian's views on the language of legal transactions and the accessibility of Roman law even for new citizens who did not speak Latin. The final section of the paper identifies parallels between the ancient notion of status civitatis and the contemporary concept of European Union citizenship. Citizenship is considered both as a multidimensional, supranational institution and as a commodity subject to economic factors. The study thus contributes to a deeper

[1] doc. JUDr. Petr Dostalík, PhD. – Katedra teorie práva a právních dějin, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci a JUDr. Mgr. Karl Pierre Růžička – doktorand, Katedra teorie práva a právních dějin, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

understanding of the historical roots of modern debates on the nature of citizenship within the European legal space, in relation to the ancient world.

Keywords

Domitius Ulpianus; status civitatis; Roman citizenship; Constitutio Antoniniana; Roman law; cosmopolitanism; European citizenship; European Union law; citizenship as a commodity; CBI – citizenship by investment

Úvod

Příspěvek se bude zabývat římským právníkem klasického období Domitiem Ulpiánem a jeho pojetím *status civitatis*. *Status civitatis* je samozřejmě pojmem nebo institutem, který předchází dobu života a působení právníka severovské dynastie. Právě v době, kdy císař obléká barbary do tóg však nabývá Ulpiánovo pojetí novou charakteristiku, která je zdrojem inspirace i pro moderní pojetí statutu civitatis zvláště ve spojení s pojetím občanství jako komodity a pojetím Evropské unie jako „společné vlasti" všech občanů jejích jednotlivých členských států.

Proto budeme jednat nejprve o působení Domitia Ulpiána a jeho době, potom stručně vymezíme římské občanství a konečně vyhledáme paralely mezi římským a současným pojetím *status civitatis*, a to zejména v kontextu práva EU.[2]

Domitius Ulpianus pocházel z Tyru a byl vedoucím intelektuálním představitelem severovské dynastie a spolu s Galénem byl nejvlivnějším spisovatelem své doby. Názory na něj se různí, podle jedněch byl vědec, který opustil své knihy, aby sloužil vládě, a to až k hořkým koncům[3] podle jiných dokázal revidovat dosavadní římské právo natolik, aby mohlo být znovu a znovu přizpůsobováno novým situacím, a to až do 20. století.[4]

Septimius Severus, za jehož vlády Ulpián působil je hodnocen jako energický panovník, zakladatel tzv. severovské dynastie. Přestože v centru jeho pozornosti stála (z pochopitelných důvodů) armáda, posiloval císařskou administrativu a také roli císařského dvora a dalších císařských orgánů.[5] Právě v rámci císařského dvora se uplatňovali významní právníci, mezi nimi i Ulpián.

Císař Severus jmenoval právníky do významných funkcí, sám hrál aktivní roli při zasedání císařské rady a nebál se oponovat názorům právníků, zejména Paula. Provedl

---

[2] BLANCHET, T.: From Workers to Citizens. The Evolution of European Citizenship. New Journal of European Criminal Law, 2016, č. 2, s. 142 – 143. Samozřejmě i v této oblasti se objevují názory, že „evropské občanství" je staré pouze tak, jak je stará Maastrichtská smlouva. Viz SVOBODOVA, M. Občanství evropské unie. Praha: Auditorium, 2021, s. 11.

[3] SYME.: *The Fiction about Roman Jurist*. SZ, 1980.

[4] LIEBS, D.: *Jurisprudenz*. HLL 4, § 410–431. 1997.

[5] Dějiny pravěku a starověku II. (ed. J. Pečírka a J. Burian). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 852.

částečnou reformu správy, nejdůležitějším magistrátem se postupně stali dva prefekti prétoriánů, měli na starosti nejen gardu v Římě, ale také dohled nad armádou v provinciích. Měli na starosti také občanskou agendu, zejména odvolání v soudních věcech, a není divu, že tento post zastávali právníci Tarrutienus Paternus (177–182), Papinian (205–2012), Macrinus (212–277), Ulpián (222–223/4) a Paulus (219–220). Jiným druhem administrativy byl tzv. reskriptový proces. Císař poskytoval zdarma právní rady, které vyřizoval zvláštní úředník pro stížnosti (*a libellis*). Pokud se stížnost týkala právní otázky, byl to „tajemník“ *a libellis*, který vypracoval odpověď jménem císaře.

Právníci severovské dynastie Papinian, Paulus, Menander, Messius, Ulpián, Modestinus byli všichni jezdci (*equites*), působili jako prefekti, jako *a libellis*, jako právní rádci správců provincií, jako autoři soukromých sepsání i právních dokumentů pro stát. Byli součástí elitního okruhu právníků, kteří vědomě sloužili státu a navzájem znali, kontrolovali a oceňovali svá stanoviska.

Severus byl zároveň prvním císařem, který pocházel z Afriky. Jeho vláda tedy byla kosmopolitní. Pocházel z oblasti, kde se mluvilo punsky, proto Ulpián uvádí punštinu, kromě řečtiny a latiny, jako jeden z jazyků, který je možno použít pro právní jednání.[6] Jeho žena pocházela z oblasti, kde se užívalo aramejštiny. Ulpián rovněž zmiňuje možnost užití tohoto jazyka.[7] Toto místo Digest je nutno vykládat tak, že je možné užít jakéhokoliv jazyka, kterému strany rozumějí. A noví občané se mohou řídit římským právem, i když neovládají řečtinu nebo latinu.[8]

1. Ulpiánova kariéra

Hlavním zdrojem poznatků o Ulpiánově kariéře jsou jeho vlastní poznámky. Z jeho díla máme zachováno asi 300 000 slov, zhruba ⅛ celku Digest.

Většina jeho díla byla sepsána v letech 211–217, za vlády císaře Karakally, jak vyplývá ze způsobu, jakým referuje o jeho konstitucích (*imperator noster*) a o jeho zemřelém otci (*divus Severus*). Dva reskripty Alexandera Severa dokládají, že Ulpián zastával dvakrát prefekturu,[9] stejně jako oslavný nápis zachovaný v jeho rodném městě Tyru (nikdy se ovšem nestal senátorem).

[6] Dig. 32, 11, pr.
[7] Dig. 45, 1, 1, 6.
[8] HONORÉ, T.: Ulpian. A pioneer of Human Right. Oxford, 2002, s. 5.
[9] Cod. 8, 37, 4 a Cod. 4, 65, 4, 1.

Ulpiánova rodina byla v Tyru usazena již dlouho, je ale možné, že jeho předci pocházeli ze západní části říše. Uměl řecky, latinsky a aramejsky. Na styl jeho latiny měli vliv Cicero a Quintilian. Ulpián se musel narodit kolem roku 170.

Nevíme nic o jeho působení před rokem 202. Frezza naznačuje,[10] že mohl být advokátem (praktickým právníkem). Jiní (Behrends, Hitzig, Coriat) nabízejí výklad pojmu *assessor* jako placenou, úřední funkci,[11] a to buď u praetora, nebo u Papiniána, nebo u místodržícího v Galii. Tento výklad zřejmě neobstojí, pokud však budeme pojem *assessor* vykládat jako neplacenou funkci právního experta, který působí v neformálním poradním orgánu magistráta, pak můžeme říci, že Ulpián zastával toto postavení jak u úřadu praetora v městě Římě, tak u Papiniana, když zastával úřad prefekta praetorio.[12]

Okolnost, že byl assessorem u praetora, plyne z 11. knihy Ediktu, která je pravděpodobně datována do roku 213.[13] Ulpián naznačuje, že v z vlastní zkušenosti (*ex facto scio*), že když byli obyvatelé Kampánie vydíráni, aby složili veřejný příslib, že provedou veřejné práce, císař rozkázal, aby jim bylo praetorem poskytnuto *restitutio in integrum* (Dig. 4, 2, 9, 3).

Ulpián ve fragmentu naznačuje svou osobní přítomnost (*me adsidente*). Tento edikt musel být vydán už v době, kdy byl Karakalla jediným vladařem, což by podle Jorse[14] vylučovalo možnost Ulpiána na pozici placeného (juniorního) konzultanta. Navíc nebylo obvyklé, aby měl praetor v tomto období k dispozici placeného konzultanta.[15] I tak již bylo v této době postavení Ulpiána již natolik prominentní, že šlo spíše o přátelskou radu praetorovi než o povinnost. Text ukazuje, jak zřejmě Ulpián trávil čas mezi léty 208, kdy přestal vykonávat funkci prefecta *a libellis*, a jeho masivní literární činnost po roce 213.

Z jiného fragmentu z Digest (Dig. 35, 1, 92) vyplývá, že Ulpián působil jako konzultant praetora v otázkách poručenství. Můžeme najít i fragmenty, ve kterých působí Ulpián jako konzultant *praetoris urbani*,[16] a to zejména mezi léty 205–207, kdy působil jako *prefectus a libellis*, a mezi léty 211–212, v proluce mezi návratem ze Skotska a počátkem jeho hlavní literární činnosti.[17]

---

[10] FREZZA, M.: La persona di Ulpiano. SDHI, 49, s. 412–422.
[11] Takovou funkci popisuje Paulus v Dig. 1, 22, 1.
[12] HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Rights. Oxford, 2002, s. 14.
[13] Dig. 4, 2, 9, 3.
[14] Jors. Domitius (88). R.E. 5.1: 1435–509, s. 1438.
[15] KASER, M.: Das romische Zivilprocessrecht. 1966, s. 367. KUNKEL. Herkunft und Soziale Stellung der romischen Juristen. 1967, s. 331. Opačně BEHRENDS, O. Der Assessor zur Zeit der klasischen Rechtswissenschaft. SZ, 86, s. 192–226.
[16] Dig. 4, 3, 2. Dig. 26, 1, 18, pr. Dig. 36, 1, 18, 5. Frag. Vat. 242.
[17] HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Rights. Oxford, 2002, s. 14.

Ulpiánova autorita byla založena čistě intelektuálně, neboť jako příslušník jezdeckého stavu radil praetorům, kteří byli senátory. *Historia Augusta* (Pescenius Niger: 7.3–4) naznačuje, že Ulpián a Paulus byli právními poradci Papiniána, což by znamenalo, že je císař vybral osobně.[18]

Jak vyplývá ze samotných Digest, Ulpián měl k Papiniánovi blízko, protože jej jako jediného ze všech právníků cituje v imperfektu (*recte putabat… non putabat),* při interpretaci *oratio principis,* která se týká zavedení výjimky ze zákazu darování mezi manželi (Dig. 24, 1, 23).

T. Honoré se domnívá, že otázka mohla být řešena v rámci diskuse mezi učitelem (Papiniánem) a žákem (Ulpiánem) nebo mohla zaznít v císařské radě, jíž byli oba členy.[19]
Ulpián mohl zastávat postavení prokurátora v Galii. Ulpián čas od času zmiňuje Galii nebo galské záležitosti. Galština může být použita jako jazyk odkazu (Dig. 32, 11, pr.).
Galii uvádí Ulpián jako příklad provincie v několika případech (Dig. 28, 5, 35, 3.; Dig. 59, 16, 99, 1;), hovoří také o galském majetku, který může být předmětem odkazu.[20] To ovšem neznamená, že tam musel zastávat nějaké postavení, o Galii se mohl dozvědět leccos, když jí procházel cestou do Británie, a koneckonců uvedený jazyk pro odkaz může být jen příklad, podobně jako punština nebo syrština.

Mezi léty 202–209 zastával pozici prokurátora *a libellis,* mezi léty 213 až 217 pracoval na změnách římského práva ve smyslu Constitutio Antoniniana. Roku 222 zastával funkci *prefectus annonae* a od prosince téhož roku až do své smrti vykonával úřad prefekta *praetorio*. Jisté je, že se věnoval učení jak pro veřejnost, tak soukromě. T. Honoré se domnívá, že Ulpián byl tajemníkem (*secretary*) Papiniána v době, kdy zastával pozici *procurator a libellis* (194–202).[21] To by znamenalo, že s císařem a Papiniánem procestoval Ulpián římskou říši, navštívil Egypt (199–200) a Sýrii (201). V letech 202–209 působil Ulpián jako *procurator a libellis,* kde nahradil Papiniána.

1.2. Vláda Karakally a Macrina

Severus chtěl, aby na jeho místo nastoupili oba synové, a oba synové měli své podporovatele. Papinián podporoval společnou vládu obou synů. 19. nebo 26. prosince 211 byl Geta nalákán na schůzku se svou matkou, pravděpodobně za účelem usmíření s bratrem, a byl

[18] HA. Severus Alexander 26.5.
[19] HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Rights. Oxford, 2002, s. 17.
[20] HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Rights. Oxford, 2002, s. 17.
[21] HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Rights. Oxford, 2002, s. 17.

zákeřně zavražděn. Papinián byl propuštěn z postavení prefekta praetoriánů a byl popraven roku 212 na základě obvinění, které bylo vzneseno praetoriány. Ulpián unikl Papiniánovu osudu. Z toho, co Ulpián napsal o Karakallovi, vyplývá, že mezi nimi panovaly dobré vztahy. Existovaly dobré důvody, proč podporovat Karakallu: na rozdíl od svého pouze o rok mladšího bratra Gety byl jmenován augustem (spoluvladařem) o 11 let dříve. Je ovšem možné, že se Ulpiánův vztah k císaři Karakallovi poněkud změnil, což může souviset s jeho sklony k samovládě.

1.3. Vláda Elegabala a Alexandra

Dobré vztahy panovaly i mezi Ulpiánem a císařem Alexandrem. Dne 31. března 222 byl vydán reskript, ve kterém císař Alexander hovoří o Ulpiánovi, prefektovi anonnae, právníkovi a svém příteli.[22] Přítel je osoba, která má císařovu důvěru, může se účastnit ranní snídaně (*salutatio)*. O osm měsíců později byl Ulpián jmenován prefektem praetorio, jak vyplývá z reskriptu.[23] Pojem *parens,* užitý v reskriptu, také dokládá blízký vztah k císaři.
Ulpián byl vynikající právník, který byl schopen zvládat současné jak záležitosti státu, tak předpovídat jeho budoucí potřeby. Vojáci byli však jeho jmenováním znechuceni a pokusili se jej odstranit. Jak vyplývá ze zprávy Cassia Dia, byl Ulpián zavražděn praetoriány v roce 223.

Pro náš příspěvek je klíčový Ulpiánův přínos pro vypracování *Constitutio Antoniana*[24] mezi léty 213 a 217. Touto konstitucí udělil císař Karakalla římské občanství všem svobodným obyvatelům říše. Roku 212 tedy přestalo být římské občanství privilegiem, o něž kdysi houževnatě usilovali mnozí svobodní neobčané žijící na území impéria. K vydání svého výnosu byl Karakalla zřejmě veden hospodářskými motivy, neboť se snažil zvýšit daňové příjmy, jež plynuly do státní pokladny od plnoprávných občanů (např. dědické daně). [25] Jak vyplývá z výše uvedených snah Domitia Ulpiána o zavedení dalších jazyků pro formální kontrakt stipulace (kromě řečtiny a latiny také syrštinu, galštinu, aramejštinu a další) – Ulpián prosazuje ideu, že římské právo je přístupné pro všechny obyvatele římské říše (kteří jsou již také občany), a to i tehdy, pokud neovládají latinu. Římské právo v jeho díle získává racionální a kosmopolitní charakter. Římské právo se vydáním *constitutio Antoniana* proměnilo, nyní je ovládáno myšlenkou, že všichni lidé se rovní svobodní a rovní jak v důstojnosti, tak v právech. A stejně tak se proměnila i samotná římská říše a vztah jejích obyvatel k ní. Ulpián chápe římské

[22] CJ 8.37.4.
[23] CJ 4.65.4, 1.
[24] Cambridge Companion to Roman Law (ed. David Johnston). Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 172.
[25] Dějiny pravěku a starověku II. (ed. J. Pečírka a J. Burian). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 821. Dig. 1, 5, 17. Heyrovský, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Praha, 1909, s. 145 – 146.

občanství jako kosmopolitní záležitost, a proto sám sebe prohlašuje za hrdého občana města Týros a zároveň za občana římské říše. Ulpián byl hrdý na to, že pochází z Tyru. Ve svém díle, které se věnuje daním (*De censibus*) oslavuje město Tyros pro jeho nádheru, starobylost a důvěru, které se těší u Římanů.[26] Mnoho příznivců Septimia Severa pocházelo ze Sýrie, kterou císař – z bezpečnostních důvodů – rozdělil na dvě: *Syria Coele* a *Syria Phoenica*. Tyr byl učiněn hlavním městem druhé zmíněné provincie. O něco později (kolem roku 198) učinil Septimius Tyr přímo římskou kolonií a usadil tam vysloužilce legie III *Galica*. Kolonie nesla jména vládnoucích císařů a jejím obyvatelům bylo uděleno *ius italicum*, což znamenalo mimo jiné osvobození od daně z hlavy a daně z pozemku (*tributum capitis*, *tributum soli*). Ulpián byl občanem Tyru, protože se narodil v legitimním manželství. Občanství záleželo na postavení otce, nikoliv na místě narození.[27] Ulpián rozlišuje Tyros jako své rodiště (*patria*),[28] kde má své přátele a příbuzné, a Řím jako obecnou otčinu (*patria communis*) pro všechny římské občany.[29] Tato proměna *status civitatis*, který přestává být chápán jako právo občanů jednoho městského státu a zahrnuje obyvatele různých jazyků, kultur, náboženství a svazuje pod jednu státní moc i mnoho různých partikulárních práv odráží v dnešní době podle našeho názoru velmi dobře komplikovaný vztah občanů Evropské unie k této instituci. I dnes můžeme – spolu s Ulpiánem – prohlásit, že Přerov nebo Olomouc je naše vlast (*patria*), ale Brusel je naší vlastí společnou (*patria communis*).

2. Analýza antické a novodobé podoby institutu občanství

Ulpiánův přístup vytváří nadčasovou ideu, jejímž prizmatem lze na institut občanství nahlížet v duální podobě. A sice, že toto státoprávní pouto mezi osobou a státem již není omezeno pouze na mikrosvět konkrétního státního útvaru, ale že nám umožňuje vnímat i jiný, mnohem větší - supranacionální celek. To vše za předpokladu, kdy se obě tyto části navzájem doplňují, nekonkurují si. V myšlenkách Ulpiána spatřujeme paralely mezi jedincovým rodištěm a jeho obecnou otčinou, a tím, co v moderní právní terminologii označujeme jako členský stát unie a Evropská unie. Průsečíkem mezi těmito množinami je právě institut občanství.

Historických styčných bodů mezi antickým pojetím *statusu civitátis* a novodobým evropským občanství si můžeme všimnou celou řadu. U některých autorů, např. Funta a Golovko, se setkáme s přesvědčením, že koncept evropského občanství historicky vychází

[26] Dig. 50, 15, 1, pr.
[27] HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Right. Oxford, 2002, s. 10.
[28] Dig. 48, 7, 22, 15.
[29] Dig. 48, 22, 18, pr.

právě z římskoprávního prostředí. *Status civitatis,* mající původně význam především v oblasti soukromého práva, později nabýval na důležitosti i ve veřejnoprávním kontextu. Stejně tak i evropské občanství přesahuje do obou právních sfér[30].

Sémantická blízkost obou podob občanství, ať již viděno optikou myšlenek Ulpiána nebo evropského práva, se projevuje také v rovině terminologické. Setkat se lze s názorem, že přijetím Maastrichtské smlouvy, jež před více než třiceti lety zakotvila institut evropského občanství, došlo ke znovuobjevení starověkých římských idejí a jejich transformaci do nového tzv. „*evropského statusu civitatis*“[31]. Jiné možné jazykového přemostění historického a moderního pojetí občanství nabízí Patricia Mindus[32]. Unijní občanství označuje pojmem „*spolčený status civitatis*“. To především v souvislosti s otázkami možného posílení evropské identity a sounáležitosti mezi členskými státy a unií. Nakolik přesné jsou pokusy o místy až synonymní užití těchto pojmů zůstává otázkou. Z hlediska obsahu obou institutů však o identičnosti zcela jistě hovořit nelze. *Evropský status civitatis* nemá svoji legální definici v právu EU ani v žádné vnitrostátní úpravě členských států. Představuje však zajímaví podnět pro úvahy zabývajícími se srovnáním povahy různých forem občanství.

Koncepční podobnosti porovnávaných forem občanství lze demonstrovat také na vybraných atributech občanství ve starém Římě a Evropské unii. Obě podoby občanství vykazují prvek teritoriální expanze, postupného geografického rozšiřování na jeden nebo více kontinentů. Římské impérium ve svoji rozpínavosti bylo motivováno především mocenskými ambicemi vládnoucích vrstev za použití vojenských prostředků. Roli hrála také snaha o hospodářské posílení říše. Jedním z nástrojů k dosažení ekonomických cílů představovalo plošné udělování římského občanství cizincům, kteří byli následně podrobeni daňovým povinnostem. V případě Evropské unie lze také hovořit o expanzivnosti, a to v podobě rozšiřování celku o další, dříve nečlenské státy. Na rozdíl od starořímského modelu je však evropský model především nadstavbou ke státnímu občanství členských zemí. Doplňkem, který vybavuje své nositele širokou paletou práv, jakých se mohou domáhat jak na rovině vnitrostátního, tak unijního práva[33]. Těžko se bude hledat i úmysl naplnit evropskou kasu automatickým udělením nadnárodního občanství všem obyvatelům unie. Důvodem je zejména

[30] FUNTA, R., NEBESKÝ, Š., JURIŠ, F: .. Právo Európskej únie. Brno: Tribun EU, 2014. Librix.eu. S. 80.
[31] VINK, M.: Limits of European Citizenship: European Integration and Domestic Immigration Policies. 1. Houndmills: PALGRAVE MACMILLAN, 2005. 235 s
[32] MINDUS, P.: European Citizenship after Brexit: Freedom of Movement and Rights of Residence. 1. Cham: Springer Nature, 2017. 127 s.
[33] Craig, P., de Búrca, G.: EU Law: Text, Cases, and Materials. 8th ed. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2024, ISBN 978-0-19-891552-2.

skutečnost, že až na výjimky týkající se převážně harmonizace nepřímých daní v EU neexistuje jednotný daňový systém. Výběr daní spadá již dekády pod výlučné pravomoci členských států. Nezdá se, že tomu bude v blízké době jinak[34].

Jiným, důležitý aspektem pro srovnávání vybraných historických paralel, je i snaha o zajištění přístupu občanů k právním normám. Toho lze docílit mj. uzákoněním možnosti užívat více cizích jazyků v úředním styku a při soukromoprávním jednání. Ve shodě s tím, co bylo uvedeno výše, považuje Ulpián za žádoucí, aby občané Říma mohli vstupovat do právních vztahů i bez nutné znalosti latiny. Za použití jiného jazyka by poté např. uzavírali kontrakty, jakým je již zmíněná stipulace. Z titulu svého evropského občanství mohou obyvatelé unie rovněž činit právní úkony ve svém rodném jazyce, a to jak na půdě vnitrostátní, tak i unijní. V současné době existuje v EU celkem 24 úředních jazyků[35]. Běžní adresáti právních norem i orgány členských států jimi mohou komunikovat na oficiální rovině s ostatním institucemi Evropské unie. Tím je zakotvena rovnost národních jazyků v supranacionálním celku a snadnější přístup občanů k právu unie. V podobném duchu, jako razil Ulpián, je zde reflektována snaha o nalezení nástrojů k navození souladu mezi faktickou realitu v multikulturní společností a právním řádem nadstátního útvaru. Jedním z nich může představovat právě otevřenější jazyková politika, která byla příznačná již za života Ulpiána.

3. Úvahy o občanství ve smyslu komodity

Závěrem se nabízí i úvaha o tom, že lze na občanství nahlížet jako na komoditu svého druhu. Jako na nehmotnou věc podléhající zákonům poptávka a nabídky, kterou je možné za dohodnutých podmínek zobchodovat. Děje se tak napříč historií. Období antiky nepředstavuje výjimku.

Na přelomu 2. – 3. stol. n.l., tedy v době působení právníka Ulpiána[36], se objevuje biblický úryvek obsažený ve Skutcích apoštola Pavla. Z něj se dozvídáme o příběhu, ve kterém se Pavel vyhnul zbičování ze strany římských vojáků právě tím, že byl nositelem římského občanství. Poté, co se velitel jednotky dozvěděl o Pavlovu právním postavení, pronesl *„já jsem získal toto občanství za veliké peníze“*. Od apoštola se mu dostalo repliky v podobě konstatování, že ten se už jako římský občan narodil.[37]

[34] Čl. 5 odst. 1–2 Smlouvy o EU (SEU)
[35] Nařízení Rady č. 1/1958
[36] Dunn, P. W. The Acts of Paul and the Pauline Legacy in the Second Century.
[37] Skutky 22, 26-28

I dnes se setkáme s možností obstarání občanství za finanční protiplnění ve formě programů CBI (*cizizenship by investment*), které nabízí celá řada zemí na různých kontinentech[38]. Typicky půjde o menší ostrovní státy ležící v oblasti karibského moře. Mezi ně řadíme státy jako Antigua and Barbuda, Dominica, Grenada, St. Lucia a další. V minulosti omezeně umožňovali úplatné nabytí občanství také některé členské země EU – Bulharsko a Kypr. Cena za to, že se osoba statně občanem může být poměrně vysoká a je stanovena orgány konkrétního státu. Může se pohybovat řádově i v nižších stovkách tisíc dolarů. Jaká je však skutečná hodnota takto získaného státoprávního svazku, může být diskutabilní a záleží na okolnostech daného případu. V citaci Pavlových skutků se od velícího římského vojáka dozvídáme o zaplacené sumě pouze neurčitě. Jisté je pouze to, že koupě nebyla levná.

Jak tedy objektivně určit hodnotu nabízeného občanství v současnosti? Jednou z možností je porovnání síly pasu jednotlivých zemí. Toto umožňuje např. portál passportindex[39], který průběžně sleduje, jak si jednotlivé pasy mezi sebou navzájem stojí podle kritérií vízového styku. Nejsilnějšími pasy disponují státy jejichž občané mohou cestovat v režimu bezvízového styku. Síla dokladu se snižuje nepřímou úměrou s nutností vyřízení viz při příjezdu, nebo před vstupem na území cizího státu. Pokud jde o členské země EU, jejich pasy se dlouhodobě drží na předních příčkách. Na rozdíl pasů nabízených výše uvedenými zeměmi nabízejícími programy CBI. Na čistě teoretické rovině lze dle našeho názoru na passportindex nahlížet i jako na pomocný nástroj, či metriku, na jejíž základě lze odhadovat hypotetickou hodnotu občanství jednotlivých států. Nemusí být nutně vyjádřena nominálně v určité měně. Nápomocná může být již samotná pozice konkrétního pasu v příčce od nejsilnějších po nejslabší.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že Ulpiánovo pojetí *status civitatis* představuje významný mezník ve vývoji institutu občanství, který překračuje rámec městského či státního společenství. Jeho kosmopolitní přístup a snaha zpřístupnit právo všem obyvatelům říše předznamenávají moderní koncept evropského občanství, kde se jednotlivé národní identity doplňují v rámci supranacionálního celku. Historická zkušenost římské říše ukazuje, že občanství může fungovat nejen jako právní statut, ale i jako symbolická či praktická hodnota, kterou lze chápat podobně jako komoditu. Constitutio Antoniana zdůraznila univerzální práva

[38] Ammann, O. (2020). Passports for Sale. European Journal of Migration and Law.
[39] PASSporT Index. Global Passport Power Rankings. 2026. [Cit. 2026-01-31]. Dostupné z: https://www.passportindex.org/.

a rovnost občanů, což může být paralelou k dnešnímu úsilí unijních orgánů zejména o propagaci podobných hodnost. Tedy zejména o zajištění rovnosti občanů členských států, umožněním snadného přístupu k právním normám, respektování národních tradic a společenské plurality. Ulpiánovo dílo tak poskytuje cenné inspirace pro reflexi současného evropského statusu civitatis, zejména v otázce rovnováhy mezi loajalitou k místní komunitě a závazkem vůči širšímu celku. Jeho přístup ukazuje, že občanství může být zároveň právním nástrojem, kulturní hodnotou a prostředkem k integraci rozmanitých společenství. Dnešní diskuse o evropské identitě a občanské příslušnosti tak mohou čerpat z myšlenek starověkého právníka, který svým dílem překračoval omezení své doby a přispěl k formulaci ideálu rovnoprávnosti a sounáležitosti mezi obyvateli. kosmopolitní říše.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

AMMANN, O.: Passports for Sale. European Journal of Migration and Law, 2020.

BLANCHET, T.: From Workers to Citizens. The Evolution of European Citizenship. New Journal of European Criminal Law, 2016, č. 2, s. 142–14.

JOHNSTON D.: The Cambridge Companion to Roman Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 554 s. ISBN - 978-0-521-71994-0.

CRAIG, P., de BÚRCA, G.: EU Law: Text, Cases, and Materials. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2024. 1334 s. ISBN – 978-0-198-91552-2.

DĚJINY pravěku a starověku II. Ed. J. Pečírka a J. Burian. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

DUNN, P. W.: The Acts of Paul and the Pauline Legacy in the Second Century. 1996.

FREZZA, M.: La persona di Ulpiano. SDHI, 49, 1992.

FUNTA, R., NEBESKÝ, Š., JURIŠ, F.: Právo Európskej únie. Brno: Tribun EU, 2014. 546 s., ISBN 978-80-263-0565-1.

HEYROVSKÝ, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. Praha, 1909.

HONORÉ, T.: Ulpian. A Pioneer of Human Right. Oxford, 2002. ISBN - 978-0-199-24424-9

HA.: Severus Alexander, 26.5.

KASER, M.: Das römische Zivilprozessrecht. 1966.

KUNKEL.: Herkunft und Soziale Stellung der römischen Juristen. 1967.

LIEBS, D.: Jurisprudenz. HLL 4, § 410–431, 1997.

PASSporT Index. Global Passport Power Rankings. 2026. [cit. 2026-01-31]. Dostupné z: https://www.passportindex.org/.

SVOBODOVÁ, M.: Občanství Evropské unie. Praha: Auditorium, 2021. 332 s. ISBN 978-80-87284-89-6

SYME.: The Fiction about Roman Jurist. SZ, 1980.

VINK, M.: Limits of European Citizenship: European Integration and Domestic Immigration Policies. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN – 978-1-349-51986-6

IDEOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ V ANTICKOM RÍME A ULPIÁNOVA DEFINÍCIA PRÁVNYCH PRAVIDIEL

IDEOLOGICAL FOUNDATIONS IN ANCIENT ROME AND ULPIAN´S DEFINITION OF LEGAL RULES

Vladimír Vrana[1]

Abstrakt

Článok sa venuje analýze a uplatňovaniu ideológii v antickom Ríme a známej Ulpiánovej definície právnych pravidiel (čestne žiť, nikomu neubližovať a každému dať čo mu patrí). Ulpianove praecepta iuris stelesňujú základné a elementárne princípy, predovšetkým moderného záväzkového práva. Predstavujú nevyhnutný základ súčasnej modernej právnej teórie a praxe v oblasti deliktov a zmluvného práva. Niektorí moderní právni romanisti sa domnievajú, že zdrojom týchto zásad sú spisy stoických filozofov. Ulpianove praecepta iuris majú svoj pôvod v Platónovej koncepcii spravodlivosti (v prvej knihe Platónovej Politeie). Príspevok sa zaoberal aplikáciou tejto maximy na konkrétne oblasti rímskeho súkromného práva.

Kľúčové slová

magistrát, spravodlivosť, právo, právny princíp, slušnosť

Abstract:

Article deals with analyse of ideology in ancient Rome and Ulpian's famous definition praecepta iuris (honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere). Ulpian's praecepta iuris embody the fundamental, basic principles, first of all, of the modern law of obligations. They are the indispensable basis of contemporary modern legal theory and practice in the law of delict and contract law. Some modern legal romanists believes that the sources of these precepts are the writings of Stoic philosophers. Ulpian's praecepta iuris have their origin probably in Plato's concept of justice (first book of Plato's Politeia). Contribution dealt with application of this maxim on to the specific areas of roman private law.

Key words

magistrate, rightness, right, legal principle, aequity

Právo je považované za jeden z civilizačných, kultúrnych výdobytkov civilizovanej spoločnosti, pričom jeho výkon závisí od mocenských vzťahov, nevyhnutne sa vzťahujúcich na dosiahnutú úroveň civilizačného pokroku a kultúry. Predpokladom napredujúcej spoločnosti je kontinuita s jej vlastným dejinným vývojom, teóriou hodnôt, ich povahy, miesta a vzťahov,

[1] Doc. JUDr. Vladimír Vrana, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, kontaktný e-mail: vladimir.vrana@upjs.sk.

ktoré zabezpečujú stabilitu spoločnosti. Z pohľadu práva ide o presadzovanie legálnej spravodlivosti, ktoré je efektívne možné iba v demokratickom štáte, prostredníctvom štátno-mocenských inštitúcií uplatňujúcich a plne využívajúcich právny rámec úpravy spoločenských vzťahov, ktoré im právo ponúka. Základom uplatňovania hodnôt tak vo filozofii ako aj v práve je sloboda, nie však anarchia.

Antický Rím predstavuje jednu z najvýznamnejších civilizácií, ktorá zásadným spôsobom ovplyvnila vývoj európskeho právneho a politického myslenia. Rímske právo nevznikalo ako abstraktný filozofický systém, ale ako praktický prostriedok na riešenie spoločenských problémov a zabezpečenie poriadku a stability štátu. S tým úzko súvisí aj právna ideológia – súbor predstáv, hodnôt a princípov, ktoré určovali, ako má právo fungovať, aký je jeho účel a aké miesto má v spoločnosti. Cieľom tejto práce je predstaviť základné rysy právnej ideológie v antickom Ríme, jej vývoj a hodnotové východiská, ktoré formovali nielen rímsku spoločnosť, ale aj moderné kontinentálne právne systémy. Právna ideológia v Ríme predstavovala kombináciu tradície (*mos maiorum*, *consuetudo*), praktickej skúsenosti a racionálneho prístupu. Právo (*ius*) bolo chápané ako pilier spoločenského poriadku a fungovania štátu (*res publica*). Zároveň existovala predstava, že zákon (lex) je záväzným prejavom autority štátu. Rímska právna ideológia obsahovala nielen formalistické, ale aj univerzalistické a morálne prvky. Jedným z kľúčových rysov rímskej právnej ideológie je jej racionálnosť. Rimania sa snažili vytvárať logicky usporiadané právne kategórie s dôrazom na presnú formuláciu a systematické riešenie sporov. Tento prístup prispel k vzniku rozsiahlej právnickej literatúry a odborných komentárov.

Formalistický charakter je najvýraznejší v najstaršom období, najmä v *lex XII tabularum*. S pribúdajúcimi spoločenskými zmenami sa však pôvodný formalizmus zmierňoval vďaka činnosti prétorov, ktorí prostredníctvom ediktov vytvárali pružnejšie prétorské právo. Tak vzniklo spojenie tradície a pragmatizmu, charakteristické pre rímske právne myslenie. V rímskom verejnom živote existovalo presvedčenie, že právomoc vytvárať právo patrí štátu a jeho predstaviteľom. Magistráti, najmä prétori, mali významnú úlohu pri formovaní právnej praxe. Ich edikty dopĺňali alebo korigovali staré *ius civile* a umožňovali pružnú reakciu na nové situácie. Dôležitú úlohu zohrávali aj rímski právnici (*iurisprudentes*). Ich odborné stanoviská a komentáre mali veľkú autoritu. Od obdobia cisára Augusta mali najvýznamnejší právnici právo vydávať oficiálne stanoviská (*ius respondendi*). Práca právnikov vytvorila základ pre klasické rímske právo, z ktorého v neskoršom období vznikla justiniánska kodifikácia *Corpus Iuris Civilis.* V období cisárstva dochádza k posunu: cisár sa stáva hlavným zdrojom zákonodarstva a objavuje sa princíp, že vôľa panovníka má silu zákona. Napriek centralizácii práva si však

rímska právna tradícia zachovala systematickosť a odbornosť. Rímske právne myslenie stálo na viacerých základných hodnotách, ktoré formovali právnu prax a ovplyvnili aj neskoršie právne systémy. *Iustitia* (spravodlivosť) bola chápaná ako stála vôľa dávať každému, čo mu patrí. Tento princíp pôsobil ako morálne aj praktické vodidlo právneho rozhodovania. *Aequitas* (rovnosť, primeranosť) umožňovala zmierňovať tvrdosť noriem a zohrávala dôležitú úlohu najmä v prétorskom práve. *Bona fides* bola kľúčovým princípom záväzkového práva. Posudzovalo sa nielen splnenie formálnych podmienok, ale aj úprimnosť a poctivosť zmluvných strán. *Mores maiorum* (obyčaje predkov) predstavoval tradičný základ spoločenského správania, ktorý prepájal právo s morálnymi očakávaniami a zabezpečoval kontinuitu spoločnosti.

V rímskom práve bola *aequitas* najdôležitejším kreatívnym princípom interpretácie a tvorby samotného práva. Jeho východiskom bola formálna rovnosť rímskych občanov pred zákonom a rovnaké zaobchádzanie zo všetkými za rovnakých podmienok. Bezprostredná kreatívna povaha *aequitas* sa mohla prejaviť až vtedy, keď bolo nevyhnutné „vyrovnať" rozpor medzi zaužívanou, ustálenou aplikáciou práva a konkrétnym, do určitej miery odchýlnym prípadom[2]. Samotné korene koncepcií o slušnom a spravodlivom práve „dať každému, čo mu patrí" (*aequitas*) môžeme nájsť nie len v gréckej filozofii, ale v podstatnej miere aj v práve prirodzenom (*ius naturale*)[3] a práve národov (*ius gentium*)[4]. Práve prirodzené právo a právo národov boli tými základmi, na ktorých sa neskôr zrodilo novodobé medzinárodné právo.

Prirodzené právo, keďže je spoločné všetkým ľuďom, je vždy *bonum et aequum*. Od dôb kresťanských cisárov sa zakladalo aj na kresťansky chápanej Božskej prozreteľnosti, pričom práve stredoveké právo a kanonické právo mu dali skutočnú, nezameniteľnú obsahovú náplň. Právo národov tvorilo síce súčasť rímskeho práva, pretože jeho zákonodarcom bol rímsky štátny úradník - cudzinecký prétor (*praetor peregrinus*), ale jeho najdôležitejším prínosom bolo to, že prekročilo princíp personality práva. Mohli by sme ho vlastne považovať za právo svetového obchodu.[5] Jeho výraznými prvkami boli predovšetkým neformálnosť, uplatňovanie zásady písomnosti zmlúv, dôraz a relevancia na skutočnú vôľu strán (*voluntas*), vzájomnú dôveru (*fides*) a vyváženosť oprávnených záujmov strán (*aequitas*). Ako je viac-menej dobre známe, o rímskych právnikoch Ulpián skonštatoval, že „zaslúžene nás každý označuje za jeho[6]

[2] K tomu pozri: BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římskeho práva, Praha 1981, s.65.
[3] „Ius naturale id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale" - „ Prirodzené právo je to, čo je vždy slušné a dobré" - Paul. D 1,1,11.
[4] Niekedy označovanom aj ako právo medzi národmi.
[5] BARTOŠEK. M., cit.op., s.183.
[6] T.j. práva.

kňazov, pretože si vážime slušnosť a verejne sa hlásime ku znalosti dobrého a spravodlivého, oddeľujeme slušné od neslušného, odlišujeme dovolené od nedovoleného, túžime viesť ľudí k dobru nielen prostredníctvom strachu pred trestom[7], ale aj prostredníctvom povzbudenia odmenou, zaoberáme sa, ak sa nemýlim, skutočnou a nie predstieranou filozofiou"; a v podobnom duchu iná konštatácia: „Spravodlivosť je pevná a trvalá snaha poskytnúť každému, čo je jeho právom"[8].

Základné prvky, z ktorých môžeme identifikovať praktické uplatňovanie *aequitas* (ale aj *bona fides*) v práve nachádzame už v staroveku. Geografickým cieľom nášho „pátrania" bola Chetitská ríša, no predovšetkým jej medzinárodné mierové zmluvy, ktoré uzatvárala so svojimi susedmi už od 14.-13. stor. pred Kr. Veľmi špecificky sa v nich totiž konkretizovala „nečestnosť" zmluvnej strany jej konkrétnymi vonkajšími prejavmi, ktoré boli nezlučiteľné s prísahami a zmluvnými povinnosťami strán[9]. *Aequitas* môže byť rozpoznaná, ako sme už poznamenali vyššie, v množstvách spoločenstiev a náboženstiev v úplne odlišných formách. Gréci ju nazývali dobrotou alebo láskavosťou. Staroveké čínske právo ju popisovalo ako súcit a hinduistická filozofia ju našla v doktríne (učení) o statočnosti (spravodlivosti). V islamskom práve ju označoval zväčša termín *istihsan* ako vyhnutie sa nespravodlivému aplikovaniu práva (tvrdosť zákona). Bazálny vplyv predovšetkým Aristotelovho učenia na vznik a rozvoj západného právnického myslenia je určite všeobecne dostatočne známy. Jedná sa predovšetkým o jeho spojenie univerzálnosti a dokonalosti práva, ktoré nevyhnutne obsahuje pojmy alebo koncepcie spravodlivosti a *aequitas* a súčasne uznanie potreby pre systematické opravy resp. dopĺňanie alebo vylepšovanie už existujúceho platného práva.

Aequitas v medzinárodnom práve sa dlhodobo vyvíjala predovšetkým už od čias rímskeho práva, no razantnejšiu dynamiku v novších európskych dejinách získala uzavretím vestfálskeho mieru z r.1648 a medzinárodných dohôd prijatých na viedenskom kongrese v r.1814-1815[10]. Peter Stein, anglický právny civilista, špecializujúci sa na rímske právo poznamenal, že začiatkom 3. stor. po Kr. si rímski právnici pravdepodobne uvedomili, že už nestačí len rímske právo kozmeticky opravovať a vylepšovať zavádzaním jednotlivých nových typov žalôb, rešpektujúcich *aequitas* v práve, a preto sa rozhodli pre podstatne radikálnejšie riešenie - začiatok kodifikačných prác[11].

---

[7] K právnej úprave trestných činov v stredovekom Uhorsku pozri aj: ŠTENPIEN, E.: Trestné právo Werbőczyho Tripartita. In: Právna úprava protiprávnych činov od rímskeho práva až po súčasnosť, Košice, 2009, s. 97-107.
[8] „Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi" – D 1,1,10 pr.
[9] K tomu pozri aj: SCHWARZENBERGER, G.: Equity in International Law, Oxford 1972.
[10] K otázkam súčasnej procesnej spravodlivosti pozri bližšie napríklad TOMAŠ, L. Správne súdnictvo v systéme deľby moci. In: Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva. - Roč. 105, č. 6 (2022), s. 469-496.
[11] STEIN,P.: Equitable Principles in Roman Law, Historical Essays, London 1998. s.19.

Stroux sa v súvislosti s použitím *aequitas* osobitne zmieňuje o známej *causa Curiana*. Išlo o jeden z najznámejších dedičských sporov v rímskom práve, ktorý prejednával centumvirálny súd. Podstatu sporu tvorilo prejednanie obsahu testamentu rímskeho občana Coponia, ktorý, domnievajúc sa, že jeho manželka je tehotná, ustanovil nascitura dedičom a Curia jeho substitútom. Keď sa po desiatich mesiacoch dieťa nenarodilo, zákonný dedič začal vymáhať dedičstvo argumentujúc, že pupilárna substitúcia je neplatná, keďže nebolo vôbec ani inštitúta (t.j. z nascitura sa nenarodilo dieťa). Curius naproti tomu tvrdil, že v pupilárnej substitúcii je mlčky obsiahnutá aj vulgárna substitúcia. Hoci zákonného dediča v konaní pred centumvirálnym súdom zastupoval významný právnik *Quintus Mucius Scaevola*[12], zvíťazil jeho odporca, substitút, ktorého záujmy obhajoval podobne vynikajúci rečník *Lucius Licinius Crassus*[13]. Podobne ako uvedená kauza ďalším klasickým prípadom praktickej aplikácie *aequitas* v rímskom práve bola podľa Strouxa Cicerónova obhajoba *pro Caecina*. Uvedený Strouxov článok ihneď vyvolal v právnej romanistike dlhodobé polemické diskusie o vzájomnej interakcii rímskeho práva a rečníctvom. Zástancovia interpolačnej teórie - Beseler[14] a Albertatio[15] pokladali všetky referencie na *aequitas* a *voluntas* v právnických prameňoch za „niečo navyše“ pridané do rímskeho práva až za čias cisára Justiniána. Podľa ich názoru uvedené rečnícke koncepcie nemali teda nič spoločného s klasickým rímskym právom. Na druhej strane Strouxa podporil najmä Riccobono.[16] Podľa Riccobona koncepcie o *aequitas* a *voluntas* boli do rímskeho práva inkorporované v 2. stor. pred Kr. pod vplyvom gréckej filozofie a rečníctva. Jeho názor podporovali okrem iných právnych romanistov aj Wenger[17] a Maschi[18]. Prevažujúcim názorom sa však ich mienka nestala. Naopak bolo „potvrdené“, že rímske právo a rečníctvo boli „oddelené svety“. Rozhodujúcu úlohu tu zohrala predovšetkým historicko-právna škola vedená Savignym[19].

---

[12] Quintus Mucius Scaevola Pontifex, asi 140-82 pred Kr., konzul v r.95, výnimočný rímsky právnik, štátnik a rečník. Vo svojom diele Ius civile vybudoval úplný systém civilného práva, ktoré sa stalo najvýznamnejším dielom republikánskej právnej vedy, ale aj stalo sa aj základom pre európsku právnu vedu vôbec. S jeho osobou sú spojené aj práv ne inštitúty ako cautio Muciana et praesumptio Muciana.

[13] Lucius Licinius Crassus, asi 141-91 pred Kr., konzulom zvolený v r.95, výborný rečník, štátnik a právnik, sám bol vzorom pre nemenej významného neskoršie pôsobiaceho rímskeho rečníka - Marca Tullia Cicerona.

[14] BESELER, G.: Beiträge zur Kritik der rőmischen Rechtsquellen, Tűbingen 1920.

[15] ALBERTATIO, E.: Studi di diritto romano, Milano 1937.

[16] RICCOBONO, S.: Annali del Seminario giuridico dell´Universitá di Palermo, Milano 1938. Vynikajúci taliansky právny romanista svetovej povesti a excelentný exegetik rímskeho práva.

[17] WENGER, L.: Die Quellen des rőmischen Rechts, Viedeň 1953.

[18] MASCHI, C.A.: Studi giuridici sull´interpretazione dei legati, Milano 1938.

[19] Friedrich Karl von Savigny (1779-1861) šíce prispel rozhodujúcou mierou k tomu, že právne dejiny sa stali naozajstným vedným odborom a že bol vypracovaný najdokonalejší systém právnych pojmov, ale zároveň sa „postaral“ o značné odtrhnutie teórie od praxe.

Honestas, čestnosť, mravnosť človeka v sebe obsahuje viacero pozitívnych povahových vlastností charakteru jednotlivca – predovšetkým slušnosť, spravodlivosť, poctivosť, skromnosť, striedmosť, uvážlivosť, ľudskosť, láskavosť, primeranosť, zdržanlivosť – vo výpočte týchto čŕt by sme mohli pokračovať. Ich diapazón v podobe ideálneho *patra familias* tvorili bazálne *fides* – vernosť záväzkom a normám rímskeho práva, *prudentia* – osobná disciplína a poslušnosť (*oboedientia*) vyššiemu verejnému poriadku, *moderatio* – rozvaha, znalosť správnej miery, *virtus* – statočnosť, *dignitas* – dôstojnosť, vážnosť, stálosť charakteru tak v súkromnom ako aj verejnom živote, *pietas* – úcta k bohom, ochrancom *res publica* a *frugalitas* – poctivosť v akomkoľvek konaní. Uvedené jednotlivé cnosti jednotlivca museli pôsobiť ako celok, ako mohli by sme povedať, dialektická jednota. V opačnom prípade sa z týchto cností mohli stať nectnosti – spravodlivosť bez múdrosti a uvážlivosti by sa mohla stať krutos ťou, ľudskosť a láskavosť bez uvážlivosti a primeranosti neodôvodnenou krutosťou.
K obsahovému naplneniu termínu „*alterum non laedere*“ sa vyjadril aj Cicero, aj keď uvedená definícia bola prijatá až o dve storočia neskôr: „Prvým príkazom spravodlivosti je, aby človek človeku neškodil, iba ak by bol nespravodlivo napadnutý[20]“; Gaius: „Nikto nesmie mať zisk zo škody iného[21]“, alebo „Nikto nesmie mať prospech zo svojho zlomyseľného konania[22].

Od formulovania notoricky známej Ulpiánovej definície uplynuli už dve tisícročia, počas ktorých nie iba právnici interpretovali obsah jej jednotlivých slov, ale rovnako tak činili aj renomovaní filozofi. Okrem iných aj Tomáš Akvinský[23], ktorý vo svojom diele *Summa theologiae*, vymedzil interpretácii tejto zásady klasického rímskeho práva, špecificky so zreteľom na symbol *iustitia*, celú osobitnú stať[24], exegeticky ju vysvetľujúc v zmysle zásad konceptu spravodlivosti Aristotela[25] a sv.Augustína[26]. Podobne, o niekoľko storočí neskôr, G.W.Leibniz v práci *De notionibus juris et justitiae*[27] charakterizoval uvedené tri Ulpiánove „nariadenia“ ako fundamentálne princípy práva, odvolávajúc sa pritom aj na práce najvýznamnejšieho holandského predstaviteľa prirodzeno-právnej školy H.Grotia[28], osobitne aj v jeho diele *Epistolae ad Gallos*[29]. Mimoriadne pritom zdôrazňoval význam „*neminem laedere*“ ako základ komutatívnej spravodlivosti, „*suum cuique tribuere*“ ako bazálny predpoklad

[20] CICERO, M.T.: O povinnostech, Praha 1970, s. 84 a nasl.
[21] Nemo debet lucrari ex alieno dammo“.
[22] „Nemini dolus suus prodesse debet“.
[23] (1226-1274).
[24] II, 2,58,1.
[25] (384-322 pred Kr.).
[26] (354-430).
[27] Ktorý tvorí úvodnú časť k jeho dielu Codex juris gentium diplomaticus.
[28] (1583-1645).
[29] R.1633.

distributívnej spravodlivosti a „*honeste vivere*“ ako najvyšší princíp všeobecnej spravodlivosti – najvyššej cnosti zo všetkých[30]. Uvedieme niekoľko selektívne vybraných príkladov z justiniánskych Digest:

Ner. D 6,2,17 (otázka vydržania)

„Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur: eiusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio „si ea res possessoris non sit...“

„ *Actio Publiciana in rem* nebola prétorom zavedená za tým účelom, aby sa (kviritskému) vlastníkovi odňala vec. Na prvom mieste oprávnenosť zavedenia tejto žaloby odôvodňuje spravodlivosť a slušnosť a potom námietka „ak vec nepatrí držiteľovi“. Jej cieľom je zabezpečiť, aby strana, ktorá niečo kúpila *bona fides*, a tak nadobudla držbu veci, mohla si túto vec ponechať“.

Ulp. D 10,4,3,14 ((žaloba na predloženie veci)

*„Interdum **aequitas** exhibitionis efficit, ut quamvis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Iulianus tractat.Servus, inquit, uxoris meae rationes meas conscripsit: hae rationes a te possidentur: desidero eas exhiberi: Ait Iulianus, si quidem mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni, quia et vindicare eas possum...“.*

Právnik uvádza, že častokrát aj keď nie je k dispozícii žaloba na predloženie veci, na základe spravodlivosti môže dôjsť k poskytnutiu *actio in factum*. Uvádza pritom príklad od Juliána: „Predpokladajme, že otrok mojej manželky vedie moje finančné účty, ktorých držiteľom si ty a ja chcem, aby si mi ich predložil. Ak sú napísané na mojom papieri, tvrdí Julián, je daná *actio in factum*, pretože ja mám k dispozícii aj *rei vindicatio*, pretože ak je môj papier, všetko čo je na ňom napísané patrí mne. Ale ak mi (papier) nepatrí nemôžem uplatniť ani *rei vindicatio*, ani *actio ad exhibendum*. Mám k dispozícii iba *actio in factum*“.

Ulp. D 11,1,21 (vypočúvanie strán pred magistrátom)

*„ Ubicumque iudicem **aequitas** moverit, aeque oportere fieri interrogationem*“.

„ Niet žiadných pochýb o tom, že vypočúvanie strán je dovolené a možné kedykoľvek je sudca presvedčený o potrebe uplatnenia spravodlivosti“.

Hermog. D 14,2,5,1 (lex Rhodia o námornej plavbe)

*„Arbore caesa, ut navis cum mercibus liberari possit, **aequitas** contributionis habebit locum*“.

---

[30] V súvislosti s pôsobením publikánov v rímskom verejnom živote pozri aj: DOBROVIČ, Ľ. Societas publicanorum ako nástroj zneužívania práva. In: POPOVIČ, A. a kol. (ed.) Zneužitie a iné formy obchádzania práva. Recenzovaný zborník vedeckých prác. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 64.

„ Tí, ktorí zachránili svoj majetok pri stroskotaní lode sa nemusia finančne spolupodieľať na odškodnení iných pri strate lode, pretože táto spravodlivosť sa uplatňuje len vtedy, ak cestujúci vyhodia všetok svoj tovar z lode, aby sa vyhli spoločnému nebezpečenstvu a loď sa tým zachráni. Spravodlivosť ohľadom spoluúčasti je reálna (aj) vtedy, ak stožiar lode je úmyselne odrezaný, aby bolo možné náklad a loď zachrániť".

Pap. D 21,2,66,1 (evikcia pri kúpno-predajných zmluvách)

„Si is qui rei publicae causa afuit fundum petat, utilis possessori pro evictione competit actio. Item si privatus a milite petat, eadem ***aequitas*** *est emptori restituendae pro evictione actionis*".

„Ak niekto, kto bol neprítomný v štátnej záležitosti, si mohol nárokovať pozemok, držiteľ bude mať k dispozícii *actio utilis* so zreteľom na evikciu. Podobne, ak súkromná osoba (rímsky občan) si nárokuje niečo od vojaka, spravodlivosť si opäť vyžaduje, aby kupujúcemu mohla byť poskytnutá žaloba kvôli evikcii".

Ulp. D 23,3,7 pr. (veno)

„Dotis fructum ad maritum pertinere debere ***aequitas*** *suggerit: cum enim ipse onera matrimonii subeat,* ***aequum*** *est eum etiam fructus percipere*."

„ Spravodlivosť si vyžaduje, aby zisky (úroky) z vena poskytnutého manželovi patrili jemu; pretože manžel nesie bremeno (zodpovednosť) manželstva a je iba slušné, že na ich pokrytie má mať určitý zisk (úroky) z vena... zisk z vena nemá byť nahradený (manželom), pretože nie je považové (veno) za dar...".

Scaev. D 36,1,82,pr. (SC Trebellianum)

„Matrem et avunculum eosdemque creditores suos heredes scripsit Lucius Titius et eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio. Heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt et multos heredes reliquerunt...Qaesitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri et avunculo, heredes eorum a Septicio petere possint. Respondit non posse...cuius ***aequitas*** *defecit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur".*

„ Lucius Titius bol ustanovený za dediča vedľa dedičov svojej matky a matkinho strýka, ktorí boli zároveň aj jeho veriteľmi. Všetkým týmto dedičom bolo uložené *fideikomisum*, aby po ich smrti všetko to, čo zostalo z ich dedičstva vydali Septitiovi. Dedičia (však) skonzumovali podstatnú časť dedičstva a zanechali po sebe svojich dedičov, z ktorých vedomosťou Septicius prevzal držbu všetkého majetku, ktorý zostal po Luciovi Titiovi. Otázka: to, čo dlhoval Lucius Titius svojej matke a strýkovi môžu dedičia žiadať od Septicia? Odpoveď znie, že nemôžu. Claudius: Prijatím dedičstva záväzok splynul a zanikol, ale fideikomisum mohlo byť

nadobudnuté späť na základe uplatnenia spravodlivosti, ktorá však (predsa len) v tomto prípade je neúčinná kvôli dedičom, ktorí skonzumovali podstatnú časť dedičstva.

Cels. D 37,6,6 (o vnesení majetku)

„Dotem, quam dedit avus paternus, an post mortem avi mortua in matrimonio filia patri reddi oporteat, quaeritur occurit ***aequitas*** *rei, ut, quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde sit atque ipse dederim*".

„ Je skúmané, či veno poskytnuté dedom nevesty (z otcovej strany) môže byť žiadané (navrátené) po jeho smrti otcovi dievčaťa, ktorá (podobne) zomrela počas manželstva. Slušnosť si v tomto prípade vyžaduje, že to, čo môj otec dal na „môj účet" mojej dcére, je v podstate ten istý prípad, ako keby som veno poskytol sám, pretože povinnosť starého otca ku svojej vnučke je tá istá, ako otca voči svojmu synovi...".

Ulp. D 38,6,6 (ak nie je zanechaný závet, trieda Unde liberi)

„Si pater filium emancipaverit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit: et rei ***aequitas*** *et causa edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cavetur, efficit, ut eius ratio habeatur et bonorum possessio intestato patris detur, ut tamen bona sorori, quae necessaria heres patri extitit...*".

„ Ak otec emancipoval svojho syna, (ale) ponechal si vo svojej moci vnuka, (ktorému je jeho syn otcom) a (emancipovaný) syn následne zomrie, oboje - spravodlivosť aj edikt - poskytujú *bonorum possessio* tomuto dieťaťu, o ktorého záujem sa jedná a *bonorum possessio* je mu poskytnuté preto, lebo jeho otec zomrel bez zanechania testamentu...".

Paul. D 39,3,2,5 (žaloba na odrazenie dažďovej vody)

„Item Varus ait: aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquae deiecit, per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquae pluviae arcendae actione, ut eum reponat vel reponi sinat, idemque putat et si manu factus fuit neque memoria eius exstat: quod si exstet, putat aquae pluviae arcendae actione eum teneri. Labeo autem, si manu factus sit agger, etiamsi memoria eius non exstat, agi posse ut reponatur..aquae pluviae arcendae actio, *attamen opinior utilem actionem vel interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest... haec* ***aequitas*** *suggerit, etsi iure deficiamur*".

„ Opäť Varus konštatuje: tlak vody spôsobil pretrhnutie hrádze na susedovom pozemku a následne mi dažďová voda spôsobila škodu. Varus hovorí, že ak bola hrádza prirodzene vytvorená, nemám k dispozícii uvedenú žalobu, ktorou by som prinútil suseda nahradiť poškodenú hrádzu novou alebo dovoliť mi, aby som opravu urobil ja, a tvrdí, že to isté bude platiť aj keby bola hrádza vytvorená ľudskou rukou, ale chýbal by písomný záznam o stavbe. Ale ak by takýto záznam

existoval, sused by zodpovedal na základe tejto žaloby. Labeo však tvrdí, že ak bola hrádza dielom ľudskej ruky, a hoci by chýbal písomný záznam, žaloba je daná - sused musí umožniť vybudovanie novej hrádze, aj keď nie je možné ho prinútiť, aby to vykonal on sám. Pretože táto žaloba nemôže nikoho prinútiť, aby zároveň z toho mal prospech iný sused, ale môže ňou byť zabránené tomu, aby sa susedovi stala škoda. Avšak aj keby táto žaloba nebola použiteľná, predsa len som toho názoru, že by mala byť daná *actio utilis* alebo interdikt umožňujúci mi opraviť hrádzu na jeho pozemku, ak by som mu tým nespôsobil nijakú škodu. Tento názor podporujú aj úvahy o spravodlivosti a slušnosti - aj keby chýbalo oprávnenie z hľadiska práva".

Pap. D 46,6,12 (majetok nedospelého alebo mladistvého má byť v celosti)

„Si plures fideiussores a tutore pupillo dati sunt, non esse eum distringendum, sed in unum dandam actionem ita, ut ei, qui conveniretur, actiones praestarentur. Nec quisquam puta verit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administraverunt, et ita demum in solidum...nam ***aequitas*** *arbitri atque officium viri boni videtur eam formam iuris desiderasse...*".

„ Ak poručník dal svojmu poručencovi viacero ručiteľov, poručník bude bezprostredne zodpovedať, ale žaloba bude poskytnutá proti jednému z nich a to tak, že práva z žaloby sa prevedú na toho, kto je žalovaný. Nikto si nemôže myslieť, že sa jedná o odchýlku zo zákona po tom, čo sa zdá byť vhodné, aby boli odsúdení poručníci v závislosti na veľkosti ich podielov pri spravovaní majetku poručenca; a určite do plnej výšky, ak kauza nie je bránená ostatnými a nie je určená konkrétna vina zodpovednej osoby, ktorá ho vystavuje podozreniu. Pretože slušnosť arbitra a povinnosť spravodlivého a dobrého muža si vyžadujú túto podobu práva...".

Ulp. D 47,10,11,1 (o urážkach a urážlivých listoch)

„Iniuriarum actio ex bono et aequo est et dissimulatione aboletur. Si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex paenitentia remissam iniuriam non poterit recolere. Secundum haec ergo ***aequitas*** *qctionis omnem metum eius abolere videtur, ubicumque contra* ***aequum*** *quis venit*".

„ Žaloba z urážky patrí medzi žaloby založené na tom, čo je dobré a spravodlivé a nebude daná v prípade predstierania obete. Pretože ak niekto (najprv) zignoruje urážku, to jest hneď ako ju utrpí, neobráti na ňu svoju pozornosť, nemôže (po určitom čase) po zvážení a premyslení (následne) obnoviť otázku o jej spáchaní, ktorú najprv ponechal bez povšimnutia. Následne, spravodlivý charakter tejto žaloby odstraňuje všetok strach (obavy) z jej poskytnutia, kedykoľvek žalobca nepostupuje v súlade s princípmi slušnosti...".

Scaev. D 49,1,28,2 (o odvolaniach a postúpení procesu cisárovi)

„*Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelae iudicio, cum arbiter inique condemnavit, quam rei* ***aequitas*** *exigebat, a sententia eius provocaverunt: pendente causa appelationis iuvenes adoleverunt. Quasitum est, cum omnis exsecutio huius ad adultos pertineat et causam ad se pertinentem idonee tueri possunt...*“.

„ Niektorí poručníci, ktorí boli ustanovení namiesto zákonného poručníka podali žalobu z poručníctva proti nemu a keď ho *arbiter* odsúdil na menej ako si to vyžadovala slušnosť a spravodlivosť v danej veci, odvolali sa proti jeho rozsudku. Kým sa jednalo o odvolaní, poručenec sa stal dospelým... Tento fakt však nie je dôkazom nato, aby sa žaloba týchto viacerých poručníkov odmietla“.

Paul. D 50,17,90 pr. (o rozličných pravidlách antického práva)

„In omnibus quidem, maxime tamen in iure ***aequitas*** *spectanda est“.*

„ Vo všetkých záležitostiach, ale najmä v práve musí byť zachovávaná slušnosť“.

Marcell. D 50,17,183 (o rozličných pravidlách antického práva)[31]

„Etsi nihil facile mutandum est ex sollemnibus, tamen ubi ***aequitas*** *evidens poscit, subveniendum est“*[32].

„ Aj keď nie je ľahké zmeniť niečo, čo bolo slávnostným spôsobom zriadené, predsa však, kde to preukázateľne vyžaduje slušnosť, opravný prostriedok sa musí nájsť“.

Rímsko-právna spravodlivosť bola „pevná a nemenná vôľa dať každému jeho právo“, sa na prvý pohľad týka rozdeľovania subjektívnych práv, a nie dobier alebo bremien. Ide však o citát z právneho textu, kde sa spája dnes už asi nedosiahnuteľným spôsobom pozitívne právo s právnou teóriou. Subjektívne právo, čiže právna možnosť (dovolenie) niečoho, je s nezanedbateľným zjednodušením prenesením dobier do práva – rovnako, ako je subjektívna povinnosť prenesením bremien do práva. Preto i predmetná Ulpiánova formulácia je koniec-koncov o dobrách a pri veľmi rozširujúcom výklade aj o zodpovednostných bremenách. Zároveň prostredníctvom vôle zdôrazňuje spojenie spravodlivosti so subjektom, s tým, kto je relatívne spravodlivý. Význam definovania a poznania právnych princípov a zásad začal v európskom právnom priestore naberať na dôležitosti s novovekými snahami o vybudovanie

[31] Pre určité obmedzenia týkajúce sa veľkosti príspevkov, informatívne uvádzam miesta v Justiniánovom Kódexe upravujúce problémy vzťahujúce sa na aequitas: C 2,1,3 pr. (r.202); C 2,3,12 (r.230); C 2,4,36 (r.294); C 3,42,7 (r.286); C 4,4, pr. (r.422); C 4,31,5 (r.229); C 5,17,11,1B (r.533); C 6,2,1 pr. (r.200); C 7,72,3 (r.319); C 9,35,6 (r.290); C 10,22,1,1 (r.410); C 10,68,1, pr. (r.319);

[32] K tomu pozri aj: VRANA, V.: Aequitas a jej uplatňovanie v rímskom obligačnom práve; in: Košické dni súkromného práva,: zborník vedeckých prác, Košice, 2018, ISBN 9788081290886., s. 316-323; VRANA, V.: Vybraná kazuistika rímskych právnikov, in: Caro amico : 60 kapitol pro Michala Skřejpka, aneb, Římské právo napříč staletími, Praha, 2017, s. 550-558

jednotného všeobecného právneho systému, vychádzajúc pritom z osvietenského racionalizmu, postaveného a opierajúceho sa predovšetkým o teóriu kreovanú členmi prirodzeno-právnej školy[33]. Nijaký právny poriadok však neupravuje úplne všetky spoločenské vzťahy, ktoré v konkrétnej spoločnosti existujú. Neexistuje zákonodarca, ktorý by bol schopný predvídať, čo sa stane v budúcnosti. Žiadne úvahy *de lege ferenda*, nech sú akokoľvek prepracované, nemôžu postihnúť všetky situácie, ktoré nastanú. Ako to už v rímskom práve sformuloval aj neskoroklasický právnik Iuventius Celsus: „Právo sa neustanovuje preto, čo by sa raz v nejakom prípade mohlo stať"[34]. Podobné tvrdenie predniesol aj Theophrastus z Erezu, keď povedal: „Toho, čo sa stane raz alebo dvakrát, si zákonodarca nevšíma". Rímske právo má v celkovom kontexte dejín vývoja európskeho kontinentálneho systému práva bezpochyby mimoriadne postavenie. V tejto súvislosti postačí iba pripomenúť, že celý rad právnych inštitútov, ktoré sa stali pevnou súčasťou jednotlivých európskych kódexov súkromného práva[35], nielenže svojou právnickou, bazálnou konštrukciou vychádza z rímskeho práva, ale často krát v nich nachádzame aj identické formulácie so znením rímsko-právnych textov. Podobne, drvivá väčšina všeobecných častí kodifikácii[36] občianskeho práva majú rímsko-právny charakter, aj keď nie sú priamo rímske.

Právne zásady a princípy, ktoré sú v týchto kódexoch obsiahnuté neboli bezprostredne vytvorené rímskymi právnikmi, ale definitívnu podobu im dala škola nemeckej pandektistiky v priebehu 19. storočia – v širšom rámci historicko-právnej školy. Navyše, rímske právo platilo kontinuálne na území jedného štátu celé dve tisícročia. Nepretržitá existencia rímskeho práva tak ponúka vedecké skúmanie vývoja jednotlivých právnych inštitútov v takmer laboratórnych podmienkach. História nijakého právneho poriadku podobnú možnosť nielenže neponúka, ale je zároveň vysoko pravdepodobné, že ani v budúcnosti neponúkne. Uvedené princípy kreované Ulpiánom majú svoje nezastupiteľné miesto aj v akomkoľvek modernom systéme práva – či už v oblasti záväzkové práva alebo trestného práva. S plnou vážnosťou môžeme konštatovať, že predmetná rímsko-právna tradícia do dnešných dní je neoddeliteľnou súčasťou každodenného života „obyčajných" ľudí uplatňujúcich si to-ktoré právo.

Právna ideológia antického Ríma bola komplexným systémom ideí a hodnôt, ktoré formovali spoločenský a politický život rímskej civilizácie. Jej jadrom bola predstava, že právo

---

[33] K niektorým špecifickým otázkam uhorského trestného procesu porov.: Tripartitum, v slovenskom preklade: ŠTENPIEN, E., Bratislava, 2008, 320 s.
[34] Cels. D.1,1,4: „*Ex his, quae forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur*".
[35] Francúzskeho Code civil (1804), rakúskeho ABGB (1811), nemeckého BGB (1900), švajčiarskeho ZGB (1907) a ďalších.
[36] Matematickým slovníkom by sme mohli povedať v tomto prípade - „to, čo je pred zátvorkou".

je nevyhnutné pre udržanie spoločenského poriadku a musí byť racionálne, systematické a prakticky použiteľné. Rimania dokázali skombinovať tradíciu s pragmatizmom, formalizmus s flexibilitou a právne normy s morálnymi hodnotami. Vďaka týmto charakteristikám sa rímske právo stalo základom neskoršej európskej právnej kultúry. Hodnoty ako spravodlivosť, dobrá viera či primeranosť zostávajú živé dodnes a dokazujú nadčasovosť rímskej právnej ideológie.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BARTOŠEK, M.: Encyklopedie římskeho práva, Praha 1981

BAUMANN, R.A.: Crime and Punishment in Ancient Rome, London-New York 1996

BEDERMAN, D.J.: International Law in Antiquity, Cambridge, 2001. 322 s.
ISBN - 0 521 79197 9.

BESELER, G.: Beiträge zur Kritik der rőmischen Rechtsquellen, Tűbingen 1920.

BLAHO, P.: Justiniánske Inštitúcie, Bratislava 2000, 439 s., ISBN – 8088715806.

CICERO, M.T.: O povinnostech, Praha 1970.

COLLINS, H.: Distributive Justice through Contracts, Oxford, 1992.

HONORÉ, T.: Emperors and Lawyers, London 1981.

HONORÉ, T.: Ulpian, Pioneer of Human Rights, Oxford, 2002, 350 s.
ISBN - 978-0199244249.

KUNKEL, W.: An Introduction to Roman Legal and Constitutional History, Oxford 1966.

MONTESQUIEU, Ch.: O duchu zákonů, Praha 2003. 366 s. ISBN – 8086473309.

PHILLIPSON, C.: The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome, zv.2, London, 1911.

PLATÓN: Ústava, Praha, 2017, 427 s. ISBN - 978-80-7298-230-1.

ROBINSON, O.F.: The Criminal Law of Ancient Rome, Baltimore-London 1995

SKŘEJPEK, M.: Poodkryté tváře římského práva, Praha 2006, s. 198, ISBN - 8090360939

STEIN,P.: Equitable Principles in Roman Law, Historical Essays, London 1998

ŠTENPIEN, E.: Tripartitum, v slovenskom preklade: Bratislava, 2008. 320 s. ISBN 978-80-89363-24-7.

TELLENGEN-COPERS,O.: Quintilian and Roman Law, Tilburg 1999

VAŇKOVÁ, J.: Rímske reálie pre právnikov, Bratislava 2010, 420 s., ISBN - 9788080783020

WATSON, A.: International Law in Archaic Rome, Baltimore-London, 1993

WHITE,J.M.: Equity - a general principle a law recognised by civilised nations?, Queensland University 2003, (lecture), Austrália

ÚSTAVA A JEJ HODNOTOVÉ ZAKOTVENIE

THE CONSTITUTION AND ITS VALUE ANCHORING

Zuzana Usačevová[1]

Abstrakt

Ústava Slovenskej republiky (ďalej „Ústava“) predstavuje hodnotový a normatívny rámec štátu, ústiaci do práv a slobôd jednotlivca. V ústavnom texte sú definované kľúčové hodnoty, na ktorých ochrane a vymedzení má štát záujem. Do textu ústavy však boli vtelené aj hodnoty formované v základných ľudskoprávnych dokumentoch. A v neposlednom rade aj tie, ktoré reflektujú na zmeny moderného sveta a spoločnosti. Ústava tak nie je len technickým právnym predpisom, ale aj nositeľom základných spoločenských hodnôt.

Kľúčové slová

Ústava Slovenskej republiky, kľúčové hodnoty, hodnotové zakotvenie, hodnotový a normatívny rámec štátu, práva a slobody jednotlivca

Abstract

The Constitution of the Slovak Republic (hereinafter referred to as the “Constitution”) represents the value and normative framework of the state, resulting in the rights and freedoms of the individual. The constitutional text defines key values, the protection and definition of which the state is interested in. However, the text of the Constitution also incorporates values formed in basic human rights documents. And finally, those that reflect the changes in the modern world and society. The Constitution is therefore not only a technical legal regulation, but also a bearer of basic social values.

Keywords

Constitution of the Slovak Republic, key values, value anchoring, value and normative framework of the state, individual rights and freedoms

Ústava ako hodnotové vyjadrenie spoločnosti

Ústava má z hľadiska hierarchie (systematiky) právnych predpisov najvyššiu právnu silu. Súčasne, je vyjadrením základných a najdôležitejších hodnôt spoločnosti. Inak povedané, z právneho hľadiska Ústava definuje kto sme a kam (chceme) smerujeme. [2]

Ústava na jednej strane predstavuje zbierku pravidiel pre fungovanie spoločnosti a štátnych orgánov. Na strane druhej je hodnotovým dokumentom. Znamená spoločenskú

[1] JUDr. Zuzana Usačevová, PhD., Vysoká škola Danubius, Fakuta práva Janka Jesenského, Katedra dejín teórie štátu a práva, odborný asistent

zmluvu, do ktorej občania Slovenskej republiky premietli to, čo považujú za cenné a hodné ochrany. Ústava teda nehovorí len o tom, ako štát funguje, ale aj o tom, akú podobu štát má a čomu verí.

Hneď v čl. 1 ods. 1 Ústavy je zdôraznené, že Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo.[3] Táto definícia nie je len formálnym pomenovaním charakteru štátu. Je vyjadrením hodnotového základu slovenskej štátnosti. Obsah tohto úvodného článku garantuje, že štát nie je nadradený občanovi, ale slúži jeho potrebám, pričom moc je podriadená právu a nie svojvôli verejnej moci. Demokratický charakter štátu sa tu prejavuje v nevyhnutnej požiadavke na rešpektovanie plurality, slobody a rovnosti všetkých ľudí v dôstojnosti i právach. Práve tento zaväzuje všetky štátne orgány, aby pri svojej činnosti chránili základné práva a slobody ako najvyššie hodnoty spoločnosti.

Slovenská spoločnosť sa prijatím ústavy zhodla na jasnej hierarchii hodnôt. Ústava je teda zrkadlom hodnôt, ktoré uznáva a akceptuje väčšina slovenskej spoločnosti. Na vrchole pritom už nie je štátna moc (ako tomu bolo pred jej prijatím v roku 1992), ale človek a jeho práva a slobody.

Tento princíp priority jednotlivca (človeka) pred štátom potvrdzuje vzájomná súvzťažnosť článkov 1 ods. 1 a 12 Ústavy. V čl. 1 ods. 1 je definovaný charakter štátu, zatiaľ čo čl. 12 ods. 1 vyjadruje slobodu a rovnosť ľudí v dôstojnosti a v právach. Je to zjavný odkaz, že práva nám štát nedáva, ale ich rešpektuje a chráni. [4]

Ak by spoločnosť neuznávala slobodu a demokraciu ako najvyššie hodnoty, čl. 1 ods. 1 Ústavy by mal celkom iné znenie. Právny štát v našom chápaní teda znamená materiálny právny štát. To znamená, že právo musí byť nielen formálne platné, ale musí byť aj obsahovo spravodlivé a v súlade s morálkou spoločnosti. V súvislosti s týmto hodnotovým ukotvením je nevyhnutné poukázať na to, že Slovenská republika sa hlási predovšetkým k materiálnemu chápaniu právneho štátu. Samotná existencia právnych noriem a ich formálne dodržiavanie orgánmi verejnej moci nepostačujú. Právo musí byť limitované úctou k základným ľudským právam a slobodám, ktoré tvoria neprekročiteľnú hranicu pre akékoľvek štátne zásahy.[5]

Existuje kategória hodnôt, ktoré sú v Ústave zakotvené ako trvalé a nemenné. Ústavná teória pre ne používa pojem materiálne jadro ústavy.[6] Ide o princípy, na ktoré nemôže siahnuť

[3] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, č. 1
[4] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, č. 12
[5] GIBA, M. a kol.: *Ústavné právo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s.274, ISBN 9788057107460
[6] Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 21/2014

ani ústavodarca. Zakotvenie týchto hodnôt v Ústave je vyjadrením toho, že ľudský život a sloboda sú najdôležitejšie ľudské práva, ktoré sú chránené na tej najvyššej úrovni. A tiež toho, že ľudský život a sloboda sú pre spoločnosť (a štát) najcennejšie.

Ako už bolo zmienené, právo na život a ľudská dôstojnosť sú v Ústave zakotvené v čl. 12 ods. 1. V tomto článku sa tak jasne deklaruje, že ľudské práva sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. To znamená, že štát nám tieto práva "nedáva", ale ich len "uznáva". Ak by aj nastal rozvoj spoločnosti, technológií alebo iných oblastí spoločenského života, tieto práva by naďalej boli nedotknuteľné.

Je tak zrejmé, že Ústava obsahuje základné práva a slobody, ktoré sú nemenné, resp. nedotknuteľné. Tieto práva sa viažu na samotnú podstatu ľudského bytia, čo je súčasne dôvodom ich nedotknuteľnosti.

Ústava však musí byť aj do určitej miery pružná práve z dôvodu, aby mohla efektívne reagovať na spoločenské zmeny a potrebu ochrany určitých hodnôt. Musí zohľadňovať historický vývoj a zmenu spoločenskej morálky.

Ak ide potom o zmeny v hodnotovom ukotvení Ústavy, nemožno odhliadnuť od historického vývoja. V minulosti ústavy totalitných republík chránili "výdobytky socializmu" a vedúcu úlohu jednej strany (napr. čl. 4 Ústavy ČSSR z roku 1960).[7] Po roku 1989 došlo k zásadnému hodnotovému obratu. Spoločnosť odmietla totalitu a do novej Ústavy z roku 1992 vložila hodnoty politického pluralizmu a demokracie. To bola zmena vyvolaná túžbou po ochrane základných práv a slobôd.

Aj súčasná doba priniesla určité zmeny, čo je prejavom spomínanej nevyhnutnosti reagovať na spoločenský vývoj. V roku 2014 došlo k novelizácii Ústavy, ktorá do čl. 41 doplnila definíciu manželstva ako jedinečného zväzku medzi mužom a ženou.[8] V roku 1992 by takáto veta v Ústave bola považovaná za nadbytočnú, pretože to spoločnosť brala ako samozrejmosť. Avšak vývoj spoločnosti a diskusia o zväzkoch osôb rovnakého pohlavia vyvolala zmenu Ústavy, v dôsledku čoho došlo k explicitnej ochrane manželstva. Na tomto príklade tak možno vnímať reakciu Ústavy na kultúrne zmeny v spoločnosti.

Ďalším príkladom je čl. 44 (Právo na priaznivé životné prostredie).[9] Pôvodne bola Ústava zameraná viac na človeka. S rastúcou hrozbou klimatických zmien a úbytku prírodných zdrojov, aj v tejto oblasti nastali zmeny v hodnotovom vnímaní toho, čo je pre spoločnosť

[7] Zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej republiky, čl. 4
[8] Zákon č. 161/2014 Z.z Ústavný zákon, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
[9] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, č. 44

dôležité a čo treba chrániť s ústavnou silou. Vyústilo to do ústavného zákazu vývozu vody do zahraničia (čl. 4 ods. 2). Spoločnosť si teda uvedomila, že voda je strategická hodnota, ktorú treba chrániť až na ústavnej úrovni, čo je reakcia na globálne zmeny.

A to nie je všetko. Život, spoločnosť a svet sa zrýchľujú neuveriteľným tempom. Možno tak predpokladať, že Ústava bude v budúcnosti opäť menená práve v dôsledku spoločenských či iných zmien. Z tých, ktoré možno úplne reálne predpokladať sa môže jednať o zmeny v oblasti vedecko – technického pokroku. Spoločnosť sa digitalizuje a presúva do online priestoru.

Už sa vynárajú prvé diskusie ohľadom "práva na internet" alebo "práva byť offline". Pred desiatimi rokmi by takéto úvahy boli asi nepredstaviteľné, dnes je to nevyhnutnosť pre život.

Záverom prvej kapitoly možno konštatovať, že Ústava je nemenná v ochrane základných ľudských práv a slobôd. Spoločnosť tak podčiarkuje, že pre fungovanie v demokratickom a právnom štáte je najdôležitejším ľudský život a sloboda. Vo vzťahu k týmto hodnotám je Ústava rigidná a nepripúšťa žiadnu diskusiu. Sú však práva, resp. hodnoty, na ktoré musí Ústava reagovať pružne, a to s ohľadom na vývoj spoločnosti a globálne zmeny, ktoré v niektorých oblastiach nemožno ignorovať.

Nedotknuteľné hodnoty spoločnosti

Už v prvej časti bolo zmienené, že Ústava predstavuje určitý hodnotový kódex slovenskej spoločnosti. V každom demokratickom právnom štáte existuje určitá skupina hodnôt, ktoré tvoria jeho „materiálne jadro“.[10] Tieto hodnoty sú tak dôležité, že ich nemožno zrušiť, a to dokonca ani vtedy, ak by s tým súhlasila ústavná väčšina. .

Ide o hodnoty, ktoré sú nemenné plynutím času, či technologického pokroku. Tieto hodnoty sú naviazané na jednotlivca (nie na štát), pretože v konečnom dôsledku predstavujú ochranu celého štátneho mechanizmu.

Nedotknuteľnosť určitých hodnôt nie je produktom dnešnej spoločnosti. Je to výsledok tisícročného vývoja ľudského myslenia. Už v antike sa filozofi ako Cicero odvolávali na tzv. prirodzené právo. Tvrdili, že existujú zákony vyššie než tie, ktoré píše človek. Tieto zákony sú vpísané do podstaty ľudskej bytosti.

V stredoveku túto myšlienku rozvíjala kresťanská filozofia, ktorá kládla dôraz na posvätnosť života. Neskôr, v období osvietenstva, myslitelia ako John Locke či Jean-Jacques

[10] Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Šamorín: Heuréka, 2019. 1428 s.

Rousseau sformulovali koncept neodňateľných práv. Tvrdili, že človek sa rodí slobodný a rovný v dôstojnosti a právach. Štát mu tieto práva nedáva, štát ich má len povinnosť chrániť.

Tieto myšlienky (rovnako ako hodnoty samotné) prežili revolúcie, zmeny štátnych zriadení, či technologický rozvoj. Po druhej svetovej vojne sa svet zhodol na tom, že pozitivistické právo (teda to, čo je len napísané v zákone) nestačí. Ak zákon dovolí zabíjať nevinných, taký zákon nie je právom, ale bezprávím. Preto vznikla Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948) a neskôr európsky a medzinárodný systém ochrany práv.

Historická skúsenosť ukazuje kľúčový fakt. Formy vládnutia sa menia (od monarchií po republiky), technológie sa menia (od parného stroja po internet), ale túžba človeka po dôstojnosti a slobode ostáva nemenná. Práve táto historická odolnosť je prvým dôkazom ich nedotknuteľnosti.

V podmienkach Slovenskej republiky sú tieto hodnoty zakotvené priamo v Ústave. Nejde o nejaký „náhodný zoznam“ hodnôt ale starostlivo vybraný a systematicky (hierarchicky) zoradený súbor práv a slobôd. Medzi hodnoty, ktoré považuje spoločnosť za absolútne nedotknuteľné a nemenné bez ohľadu na vývoj spoločnosti, patria predovšetkým ľudská dôstojnosť, právo na život, zákaz mučenia a krutého a neľudského zaobchádzania a osobná sloboda.

Ľudská dôstojnosť (čl. 12 ods. 1, čl. 19 Ústavy) je ťažiskom celého systému práv. Článok 12 Ústavy jasne hovorí, že ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Dôstojnosť znamená, že s človekom sa nikdy nesmie zaobchádzať len ako s objektom alebo prostriedkom na dosiahnutie cieľa. Človek je cieľom sám osebe. Táto hodnota je absolútna. Nedá sa odvážiť, zmerať ani kúpiť.

Právo na život (čl. 15 Ústavy), bez ktorého nemajú ostatné práva zmysel. Ústava stanovuje, že ľudský život je hodný ochrany už pred narodením.[11] Hoci existujú debaty o výnimočných situáciách (napr. nutná obrana), podstata práva na život ako najvyššej hodnoty je nemenná. Spoločnosť, ktorá by svojvoľne a systematicky siahala na životy svojich občanov, by poprela samu seba.

Zákaz mučenia a krutého zaobchádzania (čl. 16 Ústavy) je jedno z mála práv, ktoré nemá absolútne žiadne výnimky. Článok 16 ods. 2 Ústavy vymedzuje jasne a bez výnimky, že nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu. [12] Tento ústavný zákaz znamená, že ani v čase vojny, či teroristickej hrozby nemôže

[11] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, č. 15
[12] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, č. 16

štát mučiť človeka. Jedná sa o ochranu fyzickej a psychickej integrity jednotlivca a je priamym vyjadrením úcty k ľudskej dôstojnosti.

Osobná sloboda (čl. 17 Ústavy) je vyjadrením, že sloboda jednotlivca rozhodovať o sebe, pohybovať sa a nebyť svojvoľne zadržiavaný štátnou mocou je základom demokracie. [13]Obmedzenia sú síce možné, ale len na základe zákona (napr. väzba pri podozrení z trestného činu). Podstata slobody ako východiskového stavu človeka však zostáva nedotknuteľná.

Demokratický a právny charakter štátu (čl. 1 Ústavy) nepredstavuje právo jednotlivca v užšom zmysle. Naproti tomu definuje prostredie, v ktorom sú práva chránené svojou formulou, že Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Tieto základné znaky sú garanciou, ktorá chráni všetky vyššie uvedené hodnoty.

Aktuálna doba prináša exponenciálny technologický rast. Umelá inteligencia, či biotechnológie menia svet. Otázka tak znie, či tieto nedotknuteľné hodnoty prežijú aj nasledujúce obdobie a v akej podobe. Aj keď možno predpokladať, že k určitej úprave týchto hodnôt môže dôjsť, ich základ a podstata zostanú nezmenené. Úpravou tu treba rozumieť skôr prehĺbenie alebo podrobnejšia rozvedenie ochrany dotknutých hodnôt, rozhodne nie oslabenie, či odstránenie.

Aj za predpokladu, že by umelá inteligencia prekonala ľudský intelekt, človek ostáva nositeľom emócii a ľudských potrieb. Práve preto bude ochrana ľudských práv azda ešte dôležitejšia. Možno predpokladať, že ochranu si bude vyžadovať súkromie, sloboda myslenia a iné obdobné hodnoty. [14]

Vedecký pokrok mení nástroje, ktoré používame, ale nemení to, kým sme. Strach, bolesť, radosť, túžba po slobode sú biologické a psychologické vlastnosti. Preto aj právne normy, ktoré tieto pocity a potreby chránia, musia ostať nedotknuteľné.

Záverom možno už len poukázať na to, že ochrana jednotlivca je súčasne ochranou celej spoločnosti, na ktorej by mal mať štát obzvlášť vysoký záujem. Štát a spoločnosť je zložitý a vzájomne previazaný systém. Tento systém je tvorený množstvom malých dielikov (jednotlivcov). Za každým jedným dielikom si treba predstaviť konkrétneho jednotlivca v spoločnosti.

Ak sa pokazí jeden malý dielik (ak je poškodené právo jedného jednotlivca alebo ak jednotlivec zlyhá), systém to zvyčajne ustojí. Ostatné dieliky prevezmú záťaž, systém sa nezastaví, možno len na chvíľu zaváha. Ak však na kvalite a integrite dielikov prestane spoločnosti (štátu) záležať, začne sa deštrukcia. Inak povedané, ak systém dovolí útok na

[13] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, č. 17
[14] Fukuyama, F.: Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution. 2002.

väčšinu dielikov v podobe rezignácie na ochranu základných práv a slobôd, systém sa nutne stane nefunkčným. A nefunkčnosť väčšiny dielikov nevyhnutne vedie ku kolapsu systému.

Táto metafora tak ilustruje kľúčovú ústavnoprávnu úvahu a síce, že útok na základné práva jednotlivca je v skutočnosti útokom na podstatu štátu. Štát neexistuje abstraktne, mimo ľudí. Štát je tvorený súhrnom vzťahov medzi jednotlivcami. Ak štát prestane chrániť ľudí (dieliky), stráca svoj účel. Prestáva byť funkčným systémom (demokratickým zriadením) a stáva sa len územím bezprávia.

Ústava ako živý organizmus

Ústava pochopiteľne nemôže byť nemenným nástrojom na ochranu spoločnosti. Tak ako sa rozvíja samotná spoločnosť, niektoré tieto zmeny musia nájsť svoj odraz aj v Ústave. Spoločnosť sa vyvíja, technológie napredujú a dochádza ku globálnym zmenám. Ústava, ktorá by na tieto zmeny nedokázala reagovať, by stratila svoju legitimitu a funkčnosť. Preto teória ústavného práva pracuje s pojmom „živá ústava“. Tento koncept chápe ústavu ako dokument, ktorý síce má pevnú osnovu (nedotknuteľné hodnoty v 2. časti), ale zároveň má schopnosť prispôsobovať sa a reagovať na nové podnety.

V druhej časti sme hovorili o hodnotách, ktoré sú vpísané do podstaty človeka (život, dôstojnosť). Tieto sú nemenné. Existuje však iná skupina hodnôt a práv, ktoré sú tzv. civilizačné. Tieto hodnoty nevychádzajú len z biologickej podstaty človeka, ale z aktuálneho stupňa rozvoja spoločnosti.

Dôvody ústavných zmien môžu byť rôzne. Medzi tieto dôvody patrí aj technologický rozvoj. V roku 1992, pri prijatí Ústavy, neexistoval internet ani sociálne siete. Právo na súkromie sa chápalo primárne ako ochrana obydlia a listového tajomstva. Od roku 1992 sa svet v tejto oblasti zásadne zmenil. Totiž svet sa digitalizuje závratnou rýchlosťou a prechádza z objektívnej reality do neviditeľného on line priestoru. Dnes máme množstvo informácií súkromnej povahy uložené v rôznych technických zariadeniach (napríklad smartfóny, tablety a pod.)

Ďalším dôvodom ústavných zmien môže byť poznanie a veda. Nové vedecké poznatky menia pohľad na životné prostredie. To, čo sme kedysi vnímali ako nevyčerpateľný zdroj (napr. voda), dnes chránime ústavnou silou ako strategickú surovinu.

A opomenúť nemožno ani skutočnosť, že svet sa globalizuje. Už dávno neplatí predstava, že štáty sú samostatné izolované územné celky. Štáty sa zlučujú do rôznych zoskupení za účelom vytvorenia úzkej a vzájomne previazanej spolupráce. V takom prípade, si rozhodnutia vstúpiť do takýchto zoskupení (EÚ, NATO) vyžadujú úpravu suverenity.

Ústava prešla od svojho prijatia v roku 1992 viacerými zmenami. Niektoré boli technické, iné zásadne zmenili charakter štátu.

Azda najzásadnejšou zmenou v histórii Ústavy bol vstup Slovenskej republiky do Európskej únie. Táto zmena bola reakciou na tzv. civilizačné rozhodnutie Slovenskej republiky patriť do širšieho zoskupenia viacerých štátov. To si nepochybne vyžadovalo a aj vyvolalo ústavné zmeny. Do Ústavy sa dostal čl. 7 ods. 2, ktorý umožňuje prenos časti suverenity na Európsku úniu.

V tejto súvislosti tak treba poukázať aj na hodnotový posun. Týmto posunom bola zmena v chápaní suverenity. Vstup Slovenskej republiky do Európskej únie znamenal, že suverenita už nie je absolútna. Predstavuje schopnosť podieľať sa na rozhodovaní vo väčšom celku. Naostatok, právo EÚ dostalo prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. V kontexte členstva v Európskej únii už zvrchovanosť štátu nemožno vnímať v jej tradičnom, absolútnom a izolovanom ponímaní. Vstupom do tohto zoskupenia Slovenská republika nestratila svoju suverenitu, ale prostredníctvom čl. 7 ods. 2 Ústavy pristúpila k jej zdieľanému výkonu, čím ústavný systém flexibilne zareagoval na novú geopolitickú a civilizačnú realitu bez toho, aby štát stratil svoju štátnosť.[15]

Z hľadiska ústavných zmien možno poukázať na ochrana strategických surovín (voda), ku ktorým došlo v roku 2014. Ústavným zákonom č. 306/2014 Z. z. sa doplnil čl. 4 Ústavy.[16] V zmysle tejto ústavnej zmeny sa zakázal vývoz vody zo Slovenskej republiky. Výnimku dostal len vývoz pre osobnú spotrebu a humanitárnu pomoc.

Táto zmena reagovala na globálne zmeny klímy a rastúci nedostatok pitnej vody vo svete. Spoločnosť si uvedomila, že v budúcnosti voda nemusí byť samozrejmosťou. Ústava tu zareagovala na vedecké prognózy a možno do istej miery aj strach spoločnosti o budúcnosť zdrojov.

Z hľadiska spoločenských zmien v roku 2017 došlo k dovtedy nepredstaviteľnej právnej situácii a síce zrušeniu amnestií. Ústavný zákon č. 71/2017 Z. z. prelomil dovtedy platnú zásadu, že amnestie sú nezrušiteľné. [17]Táto zmena bola reakciou na morálnu traumu spoločnosti z minulosti. Ústavodarca dospel k záveru, že spravodlivosť a právny štát (hodnoty) majú v extrémnych prípadoch prednosť pred právnou istotou (formálnym pravidlom). [18]

---

[15] OROSZ, L. – GIBA, M. a kol.: *Ústavný systém Slovenskej republiky v doterajšom vývoji a v jeho perspektívach*. Košice: UPJŠ, 2021.

[16] Zákon č. 306/2014 Z.z Ústavný zákon, ktorým sa dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

[17] Zákon č. 71/2017 Z.z Ústavný zákon, ktorým sa dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

[18] Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 7/2017

Aj celosvetový vývoj ústavného práva ukazuje, že moderné spoločnosti riešia podobné dilemy ako slovenská spoločnosť. Môžeme identifikovať dva hlavné trendy, ktoré menia texty ústav po celom svete.

Po prvé sú to environmentálne zmeny. V 20. storočí boli ústavy zamerané na sociálne práva (právo na prácu, mzdu). V 21. storočí sa ťažisko presúva do oblasti enviromentálnej ochrany. Mnohé krajiny (napr. v Južnej Amerike, ale aj v Európe) zavádzajú do ústav práva prírody alebo právo budúcich generácií na zdravé životné prostredie.

Ústavné nazeranie na oblasť enviromentálnej ochrany je dôsledkom toho, že sa mení hodnotové vnímanie človeka ako druhu, ktorý prírodu len využíva. Ústavy začínajú reflektovať zvyšujúcu potrebu ochrany prírody a jej zdrojov.

Nemenej zásadnými zmenami prechádza aj právo na súkromie v digitálnej oblasti. Rozvoj internetu priniesol potrebu nového definovania súkromia. Kým staršie ústavy chránili „listové tajomstvo“, moderný výklad (aj pod vplyvom judikatúry súdov) chráni už aj práva súkromnej povahy v digitálnom priestore. Toto právo zahŕňa možnosť každého rozhodovať o tom, aké dáta o ňom štát a spoločnosti zbierajú. Posilňovanie ochrany súkromia v digitálnom priestore má mimoriadne silné ukotvenie v EÚ, kde sa ochrana dát stáva kvázi-ústavným právom.[19]

Ani dnes nemožno konštatovať, že Ústava zostane nezmenená. História nás naučila, že ústavné zmeny sú nevyhnutné a nastanú dokiaľ sa bude spoločnosť meniť a rozvíjať.

V najbližšej dobe nás zrejme neminie zmena v oblasti umelej inteligencie a robotizácie spoločnosti. Je predpoklad, že čoraz viac činností bude vykonávaných automatizovane prostredníctvom umelej inteligencie. Táto zmena sa dokonca môže dotknúť takých oblastí ako výber dane, prideľovaní dávok alebo doprava.

Tieto zmeny totiž môžu vyvolať pravidlo, aby o ľuďoch rozhodovali len ľudia. To by sa potom mohlo pretaviť do zakotvenia práva na to, aby o právach a povinnostiach ľudí nerozhodovali algoritmy. Jazykom ústavného práva, pôjde o ochranu pred „dehumanizáciou“ rozhodovania.

Ďalšou oblasťou môže byť kybernetická bezpečnosť štátu. Hranice štátu sa v ostatnej dobe potierajú v tom zmysle, že už nie je nevyhnutná fyzická prítomnosť na území určitého

[19] EUROPEAN DATA PROTECTION SUPERVISOR : EUROPEAN DATA PROTECTION SUPERVISOR DECISION of 3 December 2015 establishing an external advisory group on the ethical dimensions of data protection. ［online］.dostupné na internete : https://www.edps.europa.eu/sites/default/files/publication/15-12-03_ethical_dimensions_en.pdf

štátu. Do štátu možno „preniknúť“ digitálne. Tradičná obrana štátu (armáda, hranice) sa tak v podstate menia na kybernetickú obranu. Ústava v čl. 1 ods. 1 hovorí o zvrchovanosti. V digitálnej dobe bude zvrchovanosť znamenať schopnosť štátu ochrániť svoje dáta a kritickú infraštruktúru pred útokmi z virtuálneho priestoru. Je možné, že ústavný rámec bezpečnosti sa bude musieť prispôsobiť týmto neviditeľným hrozbám.

A opomenúť nemožno ani ochrana hotovosti. S postupnou digitalizáciou platieb sa v spoločnosti otvára diskusia o práve na hotovosť. Niektoré štáty už uvažujú o jej ústavnom zakotvení. Nejde len o ekonomickú otázku, ale o otázku slobody a súkromia. Platiť hotovosťou znamená nezanechávať digitálnu stopu.

Možno teda zhrnúť, že Ústava ako živý organizmus musí neustále hľadať rovnováhu. Na jednej strane musí byť dostatočne pevná, aby odolala momentálnym politickým náladám. Na druhej strane musí byť dostatočne pružná, aby neregulovala svet, ktorý už dávno neexistuje.

Dynamika zmien, ktorú sme v tejto časti popísali, nie je prejavom slabosti Ústavy. Naopak, je dôkazom jej životaschopnosti. Schopnosť absorbovať nové javy – či už ide o integráciu do EÚ, ochranu vody alebo reakciu na digitálnu dobu – a dať im právny rámec, robí z ústavy skutočnú spoločenskú zmluvu. Zmluvu, ktorú neuzatvorili len naši predkovia v roku 1992, ale ktorú my neustále obnovujeme a aktualizujeme pre potreby dneška a zajtrajška.

Záver

Ústava predstavuje viac než len hierarchicky najvyššie postavený právny predpis. V prvej časti sme definovali Ústavu ako výsledok širšieho spoločenského konsenzu. Nie je to len zbierka článkov, ale predovšetkým hodnotové vyjadrenie spoločnosti. Odráža naše historické korene, kultúrnu identitu a túžbu po spravodlivom usporiadaní vzťahov.

Druhá časť sa zamerala na ťažiskový a nemenný pilier ústavnosti a síce jej materiálne jadro. Identifikovali sme hodnoty, ktoré sú nedotknuteľné a imúnne voči času. Ľudská dôstojnosť, právo na život a osobná sloboda predstavujú oblasti, do ktorých nemožno zasiahnuť vplyvom spoločenských zmien. Ochrana týchto hodnôt je garanciou, že Slovenská republika ostane demokratickým a právnym štátom.

Naproti tomu tretia časť poukázala na dynamiku práva. Ústavu sme predstavili ako živý organizmus, ktorý sa musí vyvíjať. Aby si Ústava zachovala svoju legitimitu a funkčnosť, musí reagovať na výzvy modernej doby. Či už ide o európsku integráciu, ochranu prírodných zdrojov alebo nástup digitálnych technológií. Ústavný text preukázal schopnosť adaptácie bez toho, aby poprel svoje základy.

Zhrňujúc uvedené, sila Ústavy nespočíva v jej nemennosti, ale v jej schopnosti chrániť to staré a zároveň prijímať to nové. Pre právnu prax z toho vyplýva jasný záver a síce, že pri aplikácii práva musíme vždy dbať na pevné ukotvenie v nedotknuteľných hodnotách, no zároveň musíme citlivo vnímať realitu meniaceho sa sveta.

Návrhy de lege ferenda

V oblasti ústavných zmien je nutné sa zamyslieť predovšetkým nad tými oblasťami, ktoré boli načrtnuté vyššie. Medzi najzásadnejšie v aktuálnom období patrí zrejme úprava podmienok v oblasti umelej inteligencie. Tá môže mať zásadný vplyv na spoločenský život. Vynára sa tak otázka zodpovednosti za konanie pod vplyvom údajov generovaných algoritmami, resp. umelou inteligenciou všeobecne. Má túto zodpovednosť niesť jej tvorca, teda technologická spoločnosť alebo jej používateľ, či štát, ktorý má regulovať spoločenské vzťahu vnútri štátu.

S touto otázkou veľmi úzko súvisy aj aktuálna ochrana práva na súkromie v online priestore. Údaje o súkromnom a rodinnom živote, či iných názoroch na politické, náboženské a iné hodnoty má mnoho osôb uchovaných v mobilných a obdobných zariadeniach, vrátane online priestoru. Je tak na mieste aj v tejto oblasti poskytnúť adekvátnu ochranu, aby nedochádzalo k zneužitiu citlivých údajov.

Zhodnotiac návrhy de lege ferenda, ústava by v budúcnosti mohla obsahovať mechanizmus a podmienky používania umelej inteligencie, obmedzenia na oblasti, na ktoré sa vzťahovať nebude a zodpovednosť v prípadoch ak v jej priamej príčinnej súvislosti dôjde k spôsobeniu škody.

Právo na súkromie by bolo vhodné v oblasti online priestoru podriadiť kontrole pred neoprávnenými zásahmi. Napríklad získanie osobných údajov z online priestoru by podliehalo povoľovaciemu rozhodnutia zo strany súdu ako nezávislého orgánu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

Fukuyama, F.: Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution. 2002. ISBN 0-374-23643-7

Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Šamorín: Heuréka, 2019. 1428 s. ISBN 9788089603749

Svák, J. : Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. Bratislava: Eurokodex, 2011. ISBN 978-80-89447-43-5

Svák, J. a kolektív: Rozsudky Veľkej komory Európského súdu pre ľudské práva, kompletné vydanie. Bratislava, Eurokodex. 2006. ISBN 80-88931-52-5
GIBA, M. a kol.: *Ústavné právo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s.274, ISBN 9788057107460
OROSZ, L. – GIBA, M. a kol.: *Ústavný systém Slovenskej republiky v doterajšom vývoji a v jeho perspektívach*. Košice: UPJŠ, 2021

Nálezy Ústavného súdu :

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 7/2017
Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 21/2014

Internetové zdroje:

EUROPEAN DATA PROTECTION SUPERVISOR : EUROPEAN DATA PROTECTION SUPERVISOR DECISION of 3 December 2015 establishing an external advisory group on the ethical dimensions of data protection. ［online］.dostupné na internete
https://www.edps.europa.eu/sites/default/files/publication/15-12-03_ethical_dimensions_en.pdf

Zákony :

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky
Zákon č. 71/2017 Z.z Ústavný zákon, ktorým sa dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
Zákon č. 306/2014 Z.z Ústavný zákon, ktorým sa dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov
Zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej republiky

VPLYV IDEOLÓGIE NA INTERPRETÁCIU PRÁVNEHO PREDPISU[1]

THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE INTERPRETATION OF LEGISLATION

Samuel Cibik [2]

Abstrakt

Tvorba práva je procesom, ktorého výsledkom by mal byť nadčasový právny predpis. Pri vytváraní zákona zákonodarca nevie, ako dlho bude právny predpis existovať a hoci pri tvorbe právneho predpisu sa zákonodarca môže snažiť tvoriť právo neideologicky, nie je to možné. Autor sa v príspevku zaoberá obsahom popjmu ideológia, pričom sa zaoberá možnosťami styku indeológie s právnou normou v procese jej tvorby a následnej interpretácie a aplikácie.

Kľúčové slová

aplikácia práva, ideológia, interpretácia, normotvorba.

Abstract

Lawmaking is a process that should result in a timeless legal regulation. When creating a law, the legislator does not know how long the legal regulation will exist, and although when creating a law, the legislator may try to create the law non-ideologically, this is not possible. In this paper, the author deals with the content of the term ideology, while also considering the possibilities of contact between ideology and legal norms in the process of their creation and subsequent interpretation and application.

Keywords

application of law, ideology, interpretation, lawmaking.

Úvod

Napriek neuvedomovaniu si tejto skutočnosti, každý človek je dennodenne v styku s právom. Už menej často je nútený sa nad právom zamýšľať, pretože pri každodennom styku s právom nepremýšľa nad právnym pozadím všedných úkonov. Napr. v prípade nákupu v obchode sa človek nezamýšľa, je kúpou tovaru spustil celú reťaz právnych vzťahov, ktoré vzniknú. Nepotrebuje si uvedomovať, že kúpou uzatvoril kúpnu zmluvu, že počas určitého obdobia bude existovať právny vzťah prameniaci zo záruky, že vznikli daňové vzťahy medzi predávajúcim a štátom. Keď už však v určitej situácii musí premýšľať nad právom, vtedy právo vykladá. A hoci si to neuvedomuje, tak ak chce aplikovať právnu normu, musí ju interpretovať.

[1] Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 2/0008/25 Interpretácia v práve.
[2] Mgr. Samuel Cibik, PhD., Ústav štátu a práva SAV, v. v. i., vedecký pracovník.

Na to, aby mohla byť právna norma ako súčasť právneho predpisu interpretovaná a následne aplikovaná, musí byť však vytvorená. V týchto všetkých fázach je možné, že právna norma príde do styku s ideológiou. V predkladanom príspevku sa zamýšľame nad ideológiou a jej dosahom na tvorbu, interpretáciu a aplikáciu práva.

1. Tvorba práva a ideológia

Aby právny predpis, resp. konkrétna právna norma mohla byť interpretovaná, je potrebné, aby bola vytvorená. To, do akej miery je úspešný proces tvorby práva neskôr determinuje aj spôsob a možnosti interpretácie práva a určuje aj osoby, ktoré budú normu vykladať. Je teda dôležité odlíšiť, do akej fázy legislatívneho procesu sa právna norma obsiahnutá v právnom predpise dostala. V prípade, ak životná cesta právnej normy skončila v parlamente, resp. v neschválenom právnom predpise, bude jej interpretácia diametrálne odlišná od interpretácie takej normy, ktorá nadobudla platnosť a následne účinnosť. Takáto norma bude totiž vykladaná spravidla len akademicky, bez všeobecnej záväznosti, prípadne upadne do zabudnutia ako nápad vlády, poslanca alebo výboru parlamentu, ktorý nedosiahol požadovanú podporu. Takáto norma teda nebude mať široký diapazón interpretov, ktorí by sa pokúšali nájsť jej správny výklad a využitie v aplikačnej praxi. Bude, ak vôbec, tak iba vedecky skúmaná a následne, skôr či neskôr, upadne do zabudnutia úplne.

Odlišná situácia však nastáva v prípade, ak životná cesta právnej normy neskončí neúpsešným hlasovaním v parlamente, ale dostane do fázy promulgácie právneho predpisu. Prvým interpretom by mal byť prezident republiky, ktorý ako prvý subjekt stojaci mimo zákonodarnú moc bude posudzovať, či daný právny predpis obsahujúcu konkrétnu právnu normu podpíše a umožní, aby sa stala súčasťnou platného právneho poriadku. Prezident bude prvým interpretom právnej normy stojacim mimo zložky štátnej moci, ktorá túto normu vytvorila (ak pod vytvorením právnej normy a právneho predpisu budeme rozumieť jej schválenie vo finálnej podobe v parlamente a nie jej predloženie, nakoľko predkladať zákony môže v podmienkach Slovenskej republiky aj vláda, ktorá je súčasťou rovnakej zložky štátnej moci ako prezident).

Mohlo by sa javiť, že prezident ako orgán participujúci na promulgačnej etape tvorby právneho predpisu nebude mať postavenie interpreta právnej normy, ale opak je pravdou. Aby prezident mohol vyhodnotiť, či z parlamentu doručený právny predpis podpíše, alebo vráti s pripomienkami, musí najskôr vedieť, čo daný predpis upravuje, čo hovorí a aký cieľ sa sleduje jeho prijatím. Prezident teda nebude vychádzať z toho, čo počul v médiách, rovnako nebude vychádzať z toho, čo je doslovne napísané v paragrafovom znení právneho predpisu. Hoci pri

bežnej interúretácii a aplikácii právneho predpisu sa môžeme stretnúť s tým, že gramatický výklad bude postačujúci, resp. využívaný, pri prezidentovi v promulgačnej etape tvorby právneho predpisu sa s tým nemožno uspokojiť. Prezident je totiž poslednou "riadnou inštanciou" v legislatívnom procese, ktorý môže zastaviť schválený zákon od nadobudnutia platnosti a neskôr aj účinnosti, teda od zakotvenia do platného práva.[3] Pri prvej interpretácii právneho predpisu vôbec je nevyhnutné, aby bol braný ohľad nie len na paragrafové znenie, ale predovšetkým na jeho dopad na právny poriadok ako celok, úmysel zákonodarcu, aký sa právnym predpisom sleduje, ale aj na využitie v aplikačnej praxi. Prezident má teda zložitejšiu úlohu v tom, že musí uvažovať nad čo najširším diapazónom interpretácii právneho predpisu a uvážiť, či je naformulovaný dostatočne legislatívne precízne. Ak dospeje k záveru že nie je, mal by ho vrátiť parlamentu s pripomeinkami a dať mu šancu, aby svoje chyby odstránil. Hoci je možné predpokladať, že zákonodarca je racionálny, nie je možné si namýšľať, že je neomylný.

Na druhej strane prezident môže vrátiť zákon parlamentu s akýmikoľvek pripomienkami. Môže vrátiť aj taký zákon, ktorý je po formálnej, obsahovej a aj legislatívno-technickej stránke v poriadku, ale nie je stotožnený s hodnotovým zameraním právneho predpisu. Práve v tomto okamihu sa právna norma po prvýkrát stretáva s ideológiou vo fáze interpretácie. Tento styk s ideológiou je pre právnu normu niečím špecifickým, pretože ide o stretnutie sa s ideológiou pri výklade, no súčasne v procese tvorby právneho predpisu (jeho promulgačnej etapy).

Norma sa však s ideológiou nestretáva iba vo fáze aplikačnej intereptácie, resp. v promulgačnej etape, ktorá je na pomedzi aplikačného výkladu a tvorby práva. Okrem aplikačnej interpretácie je norma v konatkte s ideológiou aj počas celej fázy jej tvorby a prípravy v parlamente. Už od legislatívneho zámeru je právna norma poznačená ideológiou a do kontaktu s ňou prichádza pri každom pozmeňujúcom návrhu a úprave jej textu. K tomuto konštatovaniu sme dospeli na základe toho, čo vlastne je pod pojmom ideológia obsiahnuté.

Správne pochopenie obsahu pojmu "ideológia" nie je vôlec jednoduché. Pre pochopenie toho, čo je ideológia skutočne je, je možné pozrieť sa a oprieť sa o Geertzovu esej *„Ideológia ako kultúrny systém." „S odstupom takmer piatich desaťročí od napísania tejto eseje možno*

[3] Prezident je poslednou „riadnou inštanciou" v legislatívnom procese, ktorá má oprávnenie zabrániť, aby právny predpis nadobudol platnosť a neskôr účinnosť, a to tým, že ho vráti parlamentu s pripomienkami. Konanie pred Ústavným súdom o súlade právnych predpisov nemožno vnímať ako „riadnu inštanciu" v legislatívnom procese, pretože legislatívny proces je v tomto okamihu už ukončený a právny predpis je spravidla platný. Doposiaľ jedinou výnimkou je Uznesenie z predbežného prerokovania Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd") sp. zn. PL. ÚS 3/2024, v ktorom Ústavný súd pozastavil účinnosť právneho predpisu, ktorý ešte nenadobudol platnosť.

určitým spôsobom zhodnotiť prínos Geertzovej analýzy z pohľadu súčasnej úrovne poznania ideológií. Prvý z tematických celkov jeho eseje je totiž zjavne ovplyvnený (či už dobrovoľnou alebo vynútenou) akceptáciou dobových ideologických tabu. Tak na Západe, ako aj na Východe (a v 60. rokoch ešte celkom nepochybne) bolo jednoducho ideologicky neprijateľné uznať fakt, ktorý je dnes už všeobecne prijímaný, že totiž každý systém – tak „priateľský" ako aj „nepriateľský" – z funkcionálneho hľadiska je jednoducho stabilizovaný určitým konkrétnym ideologickým systémom. Keďže systémy majú vždy konkrétnu podobu, aj systémové ideológie musia mať konkrétnu podobu (sú v rozpore s inými konceptmi usporiadania systému – ideológiami). Z tohto pohľadu je napr. nezmyselné pokúšať sa ideológiu definovať na základe určitej miery „expresívneho a emocionálne podfarbeného vyjadrovania". Rovnako je neudržateľné snažiť sa oddeliť „ideológie" (chápané ako „zlé", teda nepriateľské ideológie – v tom období v USA napr. komunizmus) od „neideologických" myšlienkových smerov (chápaných ako vlastné koncepty usporiadania spoločnosti) na základe prítomnosti „predpokladu, že politika by sa mala realizovať zo stanoviska koherentného (premysleného a prepracovaného) a vyčerpávajúceho súboru vier, ktoré musia byť nadradené akémukoľvek inému uvažovaniu". Najmä ak pod uvedeným konštatovaním máme na mysli fakt (a odmyslíme si vágne pojmy ako „vyčerpávajúci súbor"), že systémové koncepty sú ideologicky preferované pred konceptmi, ktoré majú antisystémovú povahu. Geertz aj v protiklade k takýmto „definíciám" sa vymedzuje voči poňatiu ideológie, ktoré – ako konštatuje – je celkom hodnotiace a pejoratívne; pritom však v tom čase v sociálnych vedách prevláda. Uvedené spôsoby identifikácie ideológie (prípadne jej oddelenia od „neideologických" konceptov usporiadania spoločnosti) totiž veľmi dobre zapadajú do vzorca: „Ja mám sociálnu filozofiu; ty máš politické názory; on má ideológiu". Metóda jeho vyrovnania sa s týmto problémom je však ovplyvnená ideologickou nevyhnutnosťou doby – aspoň do určitej miery či rétoricky, v rámci politickej korektnosti akceptovať „výnimočnosť" tých „vlastných" ideologických kategórií: dokonca aj uvedená paródia podľa Geerzta platí (viac – menej) najmä mimo komunistického bloku, „kde sa inštitucionalizovala určitá charakteristická koncepcia úlohy myslenia v spoločnosti...".[4] Na základe uvedeného je možné dospieť k záveru, že hoci si to spravidla príslušníci určitého myšlienkového smeru nebudú uvedomovať, resp. chcieť priznať, tak skutočnosť, že sú názorovými oponentmi určitej skupiny ľudí, ktorých označujú ako „vyznávačov" určitej ideológie, sami budú podliehať opozitnej ideológii. Zjednodušene – niet ideológie bez odporcu a nemožno oponovať bez opačnej, alebo len rozdielnej ideológie.

[4] KRPALA, K.: Ideológia ako symbolický, alebo ako významový systém? Reflexia Geertzovho poňatia ideológie ako kultúrneho systému. In: Studia Politica Slovaca, roč. 4, 2011, č. 2, s. 36.

Samotné odporovanie určitej ideológii je vyjadrením existencie ideológie. To podkladá aj ďalšia časť – *„Podobne je z odstupu 60 rokov už vecne neudržateľný názor, že by len jedna strana v studenej vojne „prevádzkovala“ systém založený na viere v určitý spôsob fungovania tohto systému, delila svet na dobré „my“ a zlé „oni“, nebola (ako doktrína na usporiadanie konkrétneho status quo) doktrinárska, „totalitná“ (ak mám použiť pojem parafrázovaný Geertzom) v tom, že sa snaží usporiadať fungovanie spoločnosti podľa svojich cieľov a následne, na základe toho všetkého (a pod dojmom „komunistickej“ alebo „imperialistickej“ hrozby) sankcionovať ideologickú opozíciu alebo kohokoľvek, kto by ju mohol hoci vzdialene pripomínať. Geertz sa uvedenému pejoratívnemu prístupu pri vymedzení ideológie snaží čeliť. Robí to však spôsobom, ktorý bol zrejme v tom čase dostupný. Vymedzuje sa voči vtedy platnému dogmatizmu, čím (nepriamo) naznačuje, že ideológia nie je len „zlá“, teda tá na druhej strane ideologickej barikády.“*[5]

Súčasne z citovanej pasáže vyplýva, že nie je možné nahliadať na pojem ideológia len negatívne. Ponúka sa možnosť nahliadať na tento pojem cez „štátnu ideológiu“ v totalitarizme, ale ideológia ako taká nemusí ísť až do takého extrému. Môže totiž označovať len názory a postoje skupiny obyvateľov. *„Ideológiu skutočne možno skúmať aj ako gramatický útvar, ktorý sprostredkováva určité informácie nejako, používajúc pri tom rôzne žánre a štylizáciu, no jeho funkciou je niečo vyjadriť. Ako gramatický útvar je podriadený svojej funkcií (významu). Podobne ako analýza (pochopenie) rečového prejavu je zameraná v konečnom dôsledku predovšetkým na vypovedané (hoci človek, ktorý neovláda rečový kód, vyvíja primárne úsilie na jeho rozlúštenie), aj analýza ideologického systému by mala byť zameraná na zachytenie funkcionálnych vzťahov jednotlivých významov, ktorých gramatické (symbolické) vyjadrenie sa však môže meniť.“*[6] Chápanie obsahu pojmu ideológia je teda omnoho širšie a nemožno sa pri pojme ideológia uspokojiť s významom, ktorý bol aj podľa citovaného článku mnohonásobne vyvrátený, a teda že ideológiu je možné vnímať len pejoratívne a označovať ňou len „nepriateľské“ ideologické koncepty. Ako už zaznelo – v prípade, ak je určité ideologické smerovanie označené skupinou obyvateľov ako „nepriateľské“, nie je správne tvrdenie tejto skupiny obyvateľov, že oni nie sú dotknutí žiadnou ideológiou a že konajú neideologicky. Nie je totiž možné konať neideologicky. Vždy konáme v kontexte našich vnútorných presvedčení o tom, čo je správne, spravodlivé, alebo možno prospešnejšie pre nás. Ak by malo byť konanie striktne neideologické, muselo by byť založené vyslovene na gramatickom a striktne

[5] KRPALA, K.: Ideológia ako symbolický, alebo ako významový systém? Reflexia Geertzovho poňatia ideológie ako kultúrneho systému. In: Studia Politica Slovaca, roč. 4, 2011, č. 2, s. 38.
[6] Tamže, s. 38 – 39.

formalistickom výklade normatívnych textov, pretože v okamihu prihliadania na účel zákona a úmysel normotvorcu je k jeho textu pridávaná ideológia – vnútorné rozpoloženie interpreta normy, ktoré je premietnuté do toho, ako si vyloží účel zákona a úmysel zákonodarcu – bude napr. prihliadať na dosiahnutie už spomínanej spravodlivosti, pretože zákon mohol pôsobiť nespravodlivo, no už zo samotnej podstaty to nie je neideologickým.

V kontexte napísaného je nutné zamyslieť sa nad čl. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb (ďalej len „Ústava“). Ten okrem iného hovorí, že Slovenská republika sa neviaže na žiadnu ideológiu. Otázkou však zostáva, do akej miery je toto dodržiavané aj v aplikačnej praxi. Toto tvrdenie totiž zjavne vychádza z dnes už vyvráteného postoja, že ideológiou je možné označovať len „nepriateľské“ ideologické smerovania. Je pochopiteľné, prečo je toto zakotvené v Ústave. Cieľom bolo s určitosťou uzatvorenie kapitoly s režimom predchádzajúcim vytvorenie súčasnej Ústavy. No v kontexte obsahu pojmu ideológia nie je možné konštatovať, že Slovenská republika sa neviaže na žiadnu ideológiu. Totiž prvá veta rovnakého ústavného článku sám odporuje tvrdeniu, že Slovenská republika sa neviaže na žiadnu ideológiu. *„Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát.“* Zvrchovanosť v tomto kontexte nie je dôležitá, no demokratický a právny štát je dôležitý. Pri tvorbe práva a rovnako aj pri jeho následnej interpretácii a aplikácii budú v zmysle tejto vety zakotvenej v prvej vete normatívneho textu Ústavy zohľadňované hodnoty demokracie a právneho štátu. Nebudú teda hodnotovo neutrálne, pretože iba absolútna hodnotová neutralita a možno až strojovosť by znamenala absenciu ideológie. Otázkou na zamyslenie možno zostáva, či by aj takáto prehnaná snaha o formalizmus a spravodlivosť vyplývajúcu z doslovného znenia obsiahnutého v normatívnych textoch nebola skôr či neskôr vnímaná ako určitý druh ideológie, pretože by sledovala cieľ hodnotovej neutrality, čo samo o sebe je opäť určitým hodnotovým nastavením.

V procese tvorby práva je teda právna norma v kontakte s určitou ideológiou od prvej myšlienky odzrkadľujúcej potrebu vytvorenia určitej legislatívnej regulácie. Vždy bude totiž vytvorená na pozadí určitých hodnôt, ktoré bude do väčšej alebo menšej miery odzrkadľovať. V chápaní ideológie ako určitého hodnotového spektra je možné dosiahnuť absenciu ideológie skôr pri interpretácii, ako pri tvorbe práva. Pri tvorbe práva totiž bude mať určité hodnotové zameranie svoje miesto, a to či už v parlamente pri finalizovaní a schvaľovaní samotného normatívneho textu, alebo v promulgačnej etape pri prvom výklade mimo zákonodarnej moci.

2. Interpretácia práva a ideológia

Právna norma prichádza do styku s ideológiou v procese jej tvorby, resp. tvorby právneho predpisu, v ktorom je obsiahnutá. Do styku s ideológiou prichádza však aj v procese neskoršej aplikačnej interpretácie. Interpretáciu v tomto prípade teda vykonáva niekto, kto sa nepodieľal na tvorbe právneho predpisu ani ja jeho promulgačnej etape. Môže to byť buď orgán verejnej moci, alebo adresát práva.

Ktokoľvek bude právny predpis, resp. konkrétnu normu interpretovať, bude do interpretácie premietať určité hodnotové zameranie. Buď svoje osobné, čo bude preodvšetkým v prípade interpretácie adresátom práva (napr. fyzická alebo právnická osoba), alebo určité spoločensky akceptované a ustálené hodnotové smerovanie (napr. intepretácia práva súdom alebo iným orgánom verejnej moci). V procese aplikačnej interpretácie práva bude teda využívaná ideológia (bez negatívnych konotácii). Interpretáciu ovplyvujú aj tzv. interpretačné spoločenstvá. Pred tým, ako je však možné dostať sa do fázy interpretácie práva je potrebné absolvovať určitý medzistupeň, ktorý sa na pomyselnej časovej osi nachádza medzi tvorbou a aplikačnou interpretáciou práva. Je ním porozumenie právu.

Porozumenie právu má taktiež fázu, ktorá mu predchádza. Fáza predporozumenia úzko súvisí s interpretačným spoločenstvom. Predporozumenie sa vyskytuje predovšetkým v prípadoch, v ktorých dochádza k aplikačnej interpretácii práva. Tieto situácie, *„ktorých je väčšina sledujú vďaka regulatívnej funkcii práva ideál jednoty a opakovateľnosti, ktorý pripomína kritérium vedeckosti, i keď neslobodno zabúdať, že „Výklad je umenie …“*[7] *a nie veda, ale i to má, alebo aspoň do nedávna malo, svoje kánony. V prevažujúcich tzv. jednoduchých prípadoch je aspoň v rámci určitej spoločnosti (interpretačného spoločenstva?) skutočne dosiahnuteľné, aby sa ustanovenia právneho poriadku (časti normatívneho textu) chápali rovnako.*[8]

Na tomto mieste považujeme za dôležité priblížiť pohľad doktríny na interpretačné spoločenstvá. *„Toto spoločenstvo podľa Fisha „nie je ani tak skupinou jednotlivcov, ktorí zdieľajú uhol pohľadu, ale uhol pohľadu alebo spôsob organizovania skúseností, ktorý zdieľa jednotlivcov, a to v tom zmysle, že jeho vopred existujúce spôsoby rozlišovania [orig. assumed distinctions], kategórie rozumenia a podmienky relevantnosti a irelevantnosti sa stali obsahom*

[7] SAVIGNY, F. C.: System des heutigen Ronischen Rechts. Erster Band. Berlin: Bei Veit und Comp 1840, s. 211. Citované podľa: BÁRÁNY, E.: Interpretácia práva a porozumenie právu. In: BÁRÁNY, E. (ed.): Interpretácia v práve: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2025, s. 64.

[8] BÁRÁNY, E.: Interpretácia práva a porozumenie právu. In: BÁRÁNY, E. (ed.): Interpretácia v práve: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2025, s. 64.

vedomia členov spoločenstva, ktorí preto prestali byť jednotlivcami a stali sa vlastníctvom spoločenstva [orig. community property] do miery, do akej sa ukotvili v projekte spoločenstva". Zhoda v interpretácii textu je tak vytváraná spoločenskou povahou interpretačného aktu. Nezhoda rovnako. Iné spoločenstvo interpretuje text inak práve preto, že je iným interpretačným spoločenstvom, a má teda inak organizovanú skúsenosť."[9] V praxi sa to prejavuje tým, že určitá skupina ľudí má tendenciu pri interpretácii využívať podobné alebo rovnaké skúsenosti, vedomosti a pod. *„Ako právnici, či špecificky sudcovia, prokurátorky, advokáti, atď. interpretujeme právo, resp. rozumieme právnym textom istým spôsobom, v ktorom je výrazná konvergencia práve preto, lebo sme boli cvičení s nimi takým spôsobom pracovať."*[10]

Predporozumením teda môžeme rozumieť fázu, v ktorej sa prvýkrát dostávame do styku s právnou normou ako jej interpreti v aplikačnej praxi, pričom neúmyselne pri styku s textom normy využívame všetky naše danosti, znalosti, skúsenosti a vzdelanie. Porozumenie právu (alebo konkrétnej časti práva – právnej norme alebo právnemu predpisu) je predpokladom na apliačnú interpretáciu a následnú aplikáciu práva. Bez porozumenia právu je len ťažko možné predpokladať, že by bolo možné aplikovať právo spôsobom, ktorý by zodppovedal účelu legislatívnej úpravy.

Aplikácia práva nasleduje po interpretácii. Tá nasleduje po fáze porozumenia, ktorej predchádza predporozumenie právu. A už vo fáze predporozumenia je priestor pre ideológiu. Vzhľadom na to, že ideológiou nerozumieme len jej negatívny a spoločensky zaužívaný význam – teda ten, že ideológiou sa rozumie iba „to zlé" myšlienkové a hodnotové smerovanie, ale rozumieme ňou akúkoľvek vnútornú výbavu jednotlivca, ktorá ovplyvňuje jeho uvažovanie pri interpretácii a aplikácii práva, môžeme dospieť k záveru, že interpretačné spoločenstvo bude vždy ideologickým, pretože danosti interpretačného spoločenstva, ktoré ho robia jedinečným, sú súborom myšlienok a do určitej miery aj hodnôt. Keďže každý je členom určitého interpretačného spoločenstva, každý bude do výkladu práva premietať tieto danosti. Nie je teda možné, aby bol výklad práva neideologický.

---

[9] FISH, S.: Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities. Cambridge, USA-London, UK: Harvard University Press, 1980. s. 14. Citované podľa: BERDISOVÁ, L.: Ludwig Wittgenstein a kopernikovský obrat v práve. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2023. s. 130.

[10] BERDISOVÁ, L.: Ludwig Wittgenstein a kopernikovský obrat v práve. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2023. s. 131. Citované podľa: BÁRÁNY, E.: Interpretácia práva a porozumenie právu. In: BÁRÁNY, E. (ed.): Interpretácia v práve: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2025, s. 64.

Záver

Ideológia je teda neoddeliteľnou súčasťou procesu tvorby, interpretácie a aplikácie práva. Nie je možné na ideológiu nahliadať iba ako na niečo negatívne, ale ako na niečo všadeprítomné. Jej pejoratívny význam, ktorý pozná zrejme každý totiž nie je premietnutím skutočného obsahu pojmu ideológia. Zároveň pri tvorbe, interpretácii a aplikácii práva niedokáže tvorca alebo interpret oddeliť v ňom zakorenené hodnoty, postoje, vzdelanie, skúsenosti a pod., teda znaky, ktoré interpreta zaraďujú do určitého interpretačného spoločenstva. Interpretačné spoločenstvo je teda prediktorom výkladu, ku ktorému interpret dospeje. Vzhľadom na to, čo je obsahom pojmu ideológia a znaky, ktoré sú kľúčové pre príslušnosť k určitému interpretačnému spoločenstvu, je možné konštatovať, že interpretačné spoločenstvo je súčasne ideologickým spoločenstvom, pretože združuje skupinu osôb, ktorá má rovnaké alebo veľmi podobné danosti, ktoré predurčujú výklad, k akému interpreti dospejú.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

BERDISOVÁ, L.: Ludwig Wittgenstein a kopernikovský obrat v práve. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2023. 144 s. ISBN 978-80-974487-3-8.

FISH, S.: Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities. Cambridge, USA-London, UK: Harvard University Press, 1980. 394 s. ISBN 0-674-46726-4.

SAVIGNY, F. C.: System des heutigen Ronischen Rechts. Erster Band. Berlin: Bei Veit und Comp 1840, 484 s. ISBN 978-1016090179.

Kapitola v učebnici alebo monografii:

BÁRÁNY, E.: Interpretácia práva a porozumenie právu. In: BÁRÁNY, E. (ed.): Interpretácia v práve: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2025. ISBN: 978-80-9744-874-5, s. 62 – 69.

Periodiká a zborníky:

KRPALA, K.: Ideológia ako symbolický, alebo ako významový systém? Reflexia Geertzovho poňatia ideológie ako kultúrneho systému. In: Studia Politica Slovaca, roč. 4, 2011, č. 2. ISSN 1337-8163, s. 35 – 49.

NA CESTE K RACIAL BLINDNESS A SUBSTANTÍVNEJ SPRAVODLIVOSTI PRI CHÁPANÍ AFFIRMATIVE ACTION V JUDIKATÚRE SÚDOV. EUROATLANTICKÝ POHĽAD

TOWARDS RACIAL BLINDNESS AND SUBSTANTIVE JUSTICE IN UNDERSTANDING AFFIRMATIVE ACTION IN COURTS JURISPRUDENCE. A EURO-ATLANTIC PERSPECTIVE

Vieroslav Júda [1]

Abstrakt

Program affirmative action (pozitívnej diskriminácie) bol do právneho poriadku USA zakotvený v 60. rokoch 20. storočia za vlády prezidentov Kennedyho a Johnsona. Systém kvót, výnimiek a preferencií mal zmierniť spoločenské postavenie znevýhodnených skupín Američanov nie len na základe rasy, ale aj zdravotného stavu a pohlavia. V našom príspevku sa zaoberáme analýzou affirmative action v judikatúre Najvyššieho súdu USA (ďalej len „Najvyšší súd“) spoločensky pertraktovanej témy miery zohľadňovania rasy v podmienkach prijímacích pohovorov na americké univerzity.

Kľúčové slová

Najvyšší súd USA, rasová slepota, affirmative action, klauzula o rovnakom zaobchádzaní, substantívna spravodlivosť

Abstract

The affirmative action program was enshrined in US law in the 1960s during the presidencies of Kennedy and Johnson. The system of quotas, exemptions, and preferences was intended to alleviate the social status of disadvantaged groups of Americans not only on the basis of race, but also on the basis of health status and gender. In our article, we analyze affirmative action in the case law of the US Supreme Court (hereinafter referred to as the "Supreme Court") on the socially debated topic of the extent to which race should be taken into account until the abolition of affirmative action and the creation of the doctrine of a race-blindness constitution in the context of admissions interviews at American universities.

Keywords

The Supreme Court of the United States (SCOTUS), ratial blindness, Affirmative Action, Equal Protection Clause, substantive justice

[1] Doc. JUDr. Vieroslav Júda, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Právnická fakulta, Katedra ústavného práva a teórie práva

Úvod

Uplynuli už viac ako dva roky odvtedy, čo Najvyšší súd Spojených štátov amerických zakázal pozitívnu diskrimináciu pri prijímaní na vysoké školy[2], čo bolo rozhodnutie, ktoré dostalo niektoré z najelitnejších vysokých škôl a univerzít v krajine do centra pozornosti. Znamenalo to radikálnu zmenu oproti desaťročia trvajúcej praxi na amerických vysokých školách. Americké univerzity mali od roku 1978 povolené zohľadňovať rasu ako faktor pri prijímaní študentov.[3] Počas tohto obdobia však bola pozitívna diskriminácia tiež predmetom mnohých kontroverzií. Ich zástancovia tvrdia, že takéto politiky – známe aj ako pozitívna diskriminácia – vyrovnávajú podmienky pre historicky znevýhodnené skupiny, ale kritici tvrdia, že sú nespravodlivo diskriminačné a preto v rozpore s XIV. dodatkom Ústavy Spojených štátov amerických.[4]

Po prvý krát Najvyšší súd rozhodoval problematiku miery zohľadňovania rasy pri prijímacích pohovoroch na americké univerzity vo veci *Regens of the University of California v. Bakke*.[5] Najvyšší súd vydal *certiorary* a zaoberal sa žalobou belošského študenta Allana Bakkea, ktorý v testoch na prijímacích pohovoroch na Lekársku fakultu University of California uspel lepšie ako niektorí príslušníci menšín (Afroameričsania, Hispánci, Aziati) v prospech ktorých univerzita v procese prijímacích pohovorov uplatňovala affirmative action tak, že príslušníkom menšín vyhradzovala automaticky bez ohľadu na výsledok prijímacích pohovorov 16 zo 100 miest, teda celkovo 16 % z celkového počtu plánovaných prijatých uchádzačov do prvého ročníka.

Uvedená kauza je interesantná aj z hľadiska analýzy názorov sudcov Najvyššieho súdu, ktoré prezentovali vo svojich stanoviskách. Predseda Najvyššieho súdu Burger, sudcovia Rehquis, Stevens a Steward sa domnievali, že napadnuté pravidlá zohľadňujúce affirmative action favorizujúce menšiny na základe ich rasy ako hklavného kritéria porušujú čl. VI. Zákona o občianskych právach z roku 1964 (*Civile Rights Act*) ale nevyjadrili sa, či došlo k porušeniu XIV. Dodatku Ústavy USA, obsahom ktorého je klauzula o rovnakom zaobchádzaní (*Equal Protection Clause*). Ďalší štyria sudcovia Brennan, Blackmun, Marshall a White, konštatovali, že univerzita zakotvením afffirmative action na zvýhodnení menšín na základe rasy neporušila

[2] Students for Fair Admissions, Inc. v. President & Fellows Of Harvard College 600 U.S. 181 (2023) [cit. 2025-10-12] dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/600/20-1199/

[3] Regents of Univ. Of California v. Bakke 438 U.S. 265 (1978) [cit. 2025-10-12] dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/438/265/

[4] Termín pozitívna diskriminácia (affirmative action), bol použitý v nariadení prezidenta Johnsona z roku 1965, ktoré zakazovalo všetkým federálnym dodávateľom a subdodávateľom, ako aj odborom zapojeným do federálnej práce, diskrimináciu v zamestnaní.

[5] viď. pozn. č. 3

ani zákon o občianskych právach a jej podmienky prijímacieho konania nie sú v rozpore ani s klauzulou o rovnakom zaobchádzaní v zmysle štrnásteho dodatku. Rozhodnutie teda zostalo na sudcovi Powellovi, ktorý v odôvodnení zaujal stanovisko, podľa ktorého podmienky prijímacieho konania Univerzity of California sú v rozpore tak zo zákonom o občianskych právach ako aj s štrnástym dodatkom ústavy. Powell odmietol argumentáciu právnych zástupcov univerzity, že vláda má naliehavý záujem na zvýšení počtu lekárov z menšín, a považoval za príliš nejasný argument, že špeciálny program prijímania študentov môže priviesť lekárov do málo osídlených častí Kalifornie. Ako argument Powell uviedol, že tento účel by splnilo aj prijatie belošských uchádzačov, ktorí majú záujem vykonávať lekársku prax v komunitách menšín. Na druhej strane Powell chápal snahu univerzity o vytvorenie rasovo čo najviac diverzifikovaný študentský zbor. Na margo affirmative action poznamenal : „ Záruka rovnakej ochrany nemôže znamenať jednu vec, keď sa vzťahuje na jednotlivca a niečo iné keď sa vzťahuje na osobu inej farby pleti.“[6] Na základe tohto konštatovania, Powell dospel k názoru, že rasová diverzita na univerzite, je v naliehavom štátom záujme a preto, affirmative action ako taká, nie je v rozpore s čl. VI. zákona o občianskych právach a štrnástym dodatkom ústavy.

Aj napriek týmto konštatovaniam, najvyšší súd tesnou väčšinou 5:4 dospel k rozhodnutiu, že prijímací program Lekárskej fakulty University of California príliš zvýhodňuje rasové menšiny a preto bol zrušený a Allan Bakke bol prijatý na štúdiu, ktoré neskôr úspešne dokončil.

Najvyšší súd odmietol rasové kvóty ale neodmietol uplatňovanie affirmative action v rámci prijímacích pohovorov, ale len ako jedno z kritérií, ktoré sa zohľadňujú v rámci tohto procesu. Je tak možné len v prípadoch ak formálna rovnosť nestačí. Preto materiálna rovnosť ospravedlňuje cielené opatrenia (v tomto prípade snaha o rasovo diverzifikovaný zbor študentov), ktoré kompenzujú nerovnosti.[7] Materiálna rovnosť slúži na vyrovnanie štrukturálnych nerovností, aby všetci mali reálnu šancu.[8]

K otázkam, ktoré vyvoláva uplatňovanie politiky affirmative action týkajúcich sa prijímania na univerzity, sa najvyší súd vrátil po dvadsiatich piatich rokoch v kauze *Grutter v. Bollinger*[9] a *Gratz v . Bollinger*[10]. V obidvoch kauzách išlo o preferovanie uchádzačov na

---

[6] Regents of Univ. Of California v. Bakke 438 U.S. 265 (1978), 265, 289-*290* [cit. 2025-10-12] dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/438/265/

[7] DWORKIN, R. Suvereign Virtue: The Theory of Practice. Cambridge MA: Harvard University Press 2000, s. 1-5

[8] RAWLS, J.: Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001, Kap. IV.

[9] Grutter v. Bollinger, U.S. 306 (2003) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/306/

[10] Gratz v. Bolinger, 539 U.S. 244 (2003) [online].[cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/244/

základe rasy: V prípade Barbary Grutter o štúdium na Právnickej fakulte Michiganskej univerzity a v prípade Jennifer Gratz na fakulte literatúry, vied a umení tejto univerzity. V oboch prípadoch išlo o zvýhodnenie na základe rasy, ktorá však bola len jedným z kritérií prideľovania bodového hodnotenia v procese prijímacích pohovorov. Body mohli získať Afroameričania, Hispánci a tzv. pôvodní Američania, teda Indiáni, ktorí tak oproti belošským uchádzačom získali automaticky dvadsať bodov z celkového počtu sto. Barbara Grutter, beloška, neúspešná uchádzačka o štúdium namietala, že politika prijímacích pohovorov, ktorá automaticky favorizuje uchádzačov na základe rasy ju znevýhodňuje, a je v rozpore s právnou úpravou, ako v prípade Allana Bakkea.

Rozhodnutie najvyššieho súdu vo veľkej miere potvrdilo skoršie rozhodnutie v kauze Regents of the University of California v. Bakke z roku 1978, ktoré umožňovalo zohľadniť rasu v prijímacom konaní ale najvyšší súd rasové kvóty odmietol.

Najvyšší súd konštatoval, že podmienky prijímacích pohovorov založených na uplatňovaní affirmative action, ktoré umožňujú zohľadňovať rasu ako jeden z faktorov, sú ústavne konformné, pretože sledujú dosiahnutie legitímneho cieľa, rasovej a kultúrnej rozmanitosti. Súčasne najvyšší súd potvrdil, že pri posudzovaní miery uplatnenia affirmative action v procese prijímania uchádzačov na univerzity, musí súd (teda aj súdy nižšieho stupňa) vždy uplatniť *strict scrutiny test*[11], podľa štrnásteho dodatku Ústavy USA. V tomto prípade univerzita poskytla konkrétne odôvodnenie, že jej rasovo citlivé opatrenia affirmative action boli obmedzené len na dosiahnutie legitímneho cieľa, rasovej a kultúrnej rozmanitosti študentského zboru. Univerzity tak môžu použiť rasu ako plusový faktor pri rozhodovaní o prijatí uchádzača o štúdium. Rozsudok umožňuje prijímacím orgánom zohľadňovať rasu spolu s inými individuálnymi faktormi, v procese holistického prístupu t. j. komplexného posúdenia osobnosti uchádzača a miery jeho vhodnosti vykonávať profesiu, o štúdium ktorej sa uchádza v prijímacom konaní. Ako sa ukázalo neskôr, názor sudkyne Sandry O'Connor, ktorý vyslovila vo svojom stanovisku týkajúceho sa uplatňovania politiky affirmative action, na ktorý poukážeme v následných úvahách, takáto politika by mala byť periodicky preskúmavaná a postupne eliminovaná, pretože v priebehu času sa jej potreba bude znižovať. Na margo týchto úvah Sandra O'Connor vo svojom stanovisku uviedla: „ Očakávame, že za dvadsaťpäť rokov nebude použitie rasových preferencií nutné ako dnes."[12]

---

[11] K strict scrutiny testu viď. CHEMERINSKY, E.: Constitutional law: Principles and policies (7th ed.). Aspen Publisher, 2024, pp. 716-720. TRIBE, L. H. American Constitutional Law. 3. vyd. New York: Foundation Press, 2000, §16-6.

[12] Grutter v. Bollinger, U.S. 306 (2003) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/306/

Vo veci *Gratz v. Bollinger* už Najvyšší súd zvýhodnenie uchádzačov niektorej z rasových menšín jasnou väčšinou (6:3) neprijal. Na fakulte literatúry, vied a umení tej istej univerzity bol zavedený prijímací systém spočívajúci v bodovom hodnotení maximálne stopäťdesiat bodov, pričom príslušníci znevýhodnených menšín dostali automaticky dvadsať bodov. Na tento fakt sa v žalobe Najvyššiemu súdu sťažovala neúspešná uchádzačka o štúdium Jennifer Gratz. Predseda Najvyššieho súdu Rehnquist vo väčšinovom stanovisku uviedol, že bodový systém na fakulte robí z rasy neodôvodnený, jediný a rozhodujúci faktor s výhodou aj pre minimálne kvalifikovaného zástupcu minority.

Uplatňovanie rasy ako jedného z možných faktorov v procese prijímacích pohovorov, ktorú pripustil najvyšší súd vo svojich skorších rozhodnutiach však v spoločnosti vyvolávalo kontroverzné reakcie a najvyšší súd sa opätovne touto témou zaoberal v prípade Fisher I[13] a Fisher II.[14]

V prípade Fisher I žalobkyne Abigail Fisher a Rachel Multer Michalewitz sa v roku 2008 prihlásili na Texaskú Univerzitu v Austine, kde im bolo zamietnuté prijatie. Obidve v žalobe namietali, že univerzita ich diskriminovala na základe rasy, čím porušila klauzulu o rovnakom zaobchádzaní podľa štrnásteho dodatku ústavy. V čase podania žaloby univerzita prijímala bez prijímacích pohovorov 10% z celkovo najlepších maturantov z texaských stredných škôl bez ohľadu na rasu. Uchádzači, ktorí ako Fisher a Michalewitz neboli automaticky prijatí, mohli byť prijatí na základe vysokého skóre v prijímacom procese, kde sa hodnotila miera ich talentu, vodcovské schopnosti, rodinné pomery a rasa.[15]

Najvyšší súd jasnou väčšinou (7:1) zrušil rozhodnutie odvolacieho súdu a vrátil mu vec na opätovné prerokovanie pričom nariadil povinnosť uplatnenia strict scrutiny testu ako to vyplýva z rozsudku Grutter v. Bolinger a tiež rozhodol, že „univerzita musí preukázať, že prostriedky, ktoré zvolila na dosiahnutie diverzity sú úzko prispôsobené jej cieľu, a že prijímacie konania zabezpečujú, že každý uchádzač bude hodnotený ako jednotlivec, a nie spôsobom, ktorý robí rasu alebo etnicitu uchádzača rozhodujúcim faktorom pri posudzovaní jeho prihlášky.“[16]

---

[13] Fisher v. University of Texas, 570 U.S. 297 (2013) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/570/297/

[14] Fisher v. University of Texas, 579 U.S. 365 (2016) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

[15] Fisher v. University of Texas, 570 U.S. 297 (2013) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/570/297/

[16] Fisher v. University of Texas, 570 U.S. 297 (2013) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/570/297/

Odvolací súd po uplatnení strict scrutiny testu potvrdil rozhodnutie prvopstupňového súdu o zamietnutí žaloby. Následne právni zástupcovia Abigail Fisher opätovne podali žalobu na najvyšší súd, ktorý ju prijal na konanie. Takto sa začalo ďalšie konanie, ktorého výsledkom bolo prijatie rozsudku známeho ako Fisher II.[17]

Rozhodnutie vo veci Fisher II bolo prijaté tesnou väčšinou (4:3), po tom ako sa sudkyňa Elena Kagan sa vylúčila z konania, pretože na prípade Abigail Fisher v minulosti pracovala ako generálna prokurátorka a sudca Antonin Scalia tesne pred hlasovaním zomrel.

Najvyšší súd zamietol námietky právnych zástupcov Abigail Fisher proti podmienkam prijímacích pohovorov a potvrdil, že odôvodnenie univerzity týkajúce sa cieľov spojených s diverzitou je „dostatočne merateľné“ napriek absencii číselných kvót. Ciele, ktoré najvyšší súd potvrdil zahŕňali „odstránenie stereotypov“, podporu „medzirasového porozumenia“, prípravu študentov na „stále rozmanitejšiu pracovnú silu a spoločnosť“ a výchovu „lídrov“.[18] Univerzita predložila dostatočné dôkazy, že v priebehu siedmich rokov medzi rozhodnutím prípadu Hopwood[19] a zavedením kombinovaného holistického procesu prijímacích pohovorov boli rasovo neutrálne prijímacie pohovory a zvýšené úsilie o oslovenie nových uchádzačov nedostatočné na dosiahnutie týchto cieľov. Najvyšší súd zistil, že zohľadňovanie rasy malo významný, hoci stále obmedzený vplyv na diverzitu prvákov na univerzite, a že takýto obmedzený vplyv „ by mal byť znakom úzkeho prispôsobenia a nie dôkazom neústavnosti.“[20] Prijímacie pohovory založené na kombinácií prijímania desiatich percent najlepších uchádzačov z texaských stredných škôl sú na Texaskej univerzite jedinečné ale univerzita by mala pravidelne vyhodnocovať dostupné údaje a „prispôsobovať svoj prístup meniacim sa okolnostiam, aby rasa nehrala väčšiu úlohu ako je dôležité na dosiahnutie naliehavého záujmu.“[21] Najvyšší súd konštatoval, že žalobkyňa Abigail Fisher nanavrhla „žiadny zmysluplný spôsob, ktorým by univerzita mohla vylepšiť“ svoje predchádzajúce rasovo

---

[17] Fisher v. University of Texas, 579 U.S. 365 (2016) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

[18] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL p. 17, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

[19] Hopwood v. Texas 78 F3d. 932 (5th Cir. 1996) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/78/932/504514/ viď. tiež SCANLAN, L. C.: Hopwood v. Texas: A Backward Look at Affirmative Action in Education. In.: New York University Law Review, Issue Volume 71, Nomber 6 [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://nyulawreview.org/issues/volume-71-number-6/hopwood-v-texas-a-backward-look-at-affirmative-action-in-education/

[20] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL p. , [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

[21] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL p. 18, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

neutrálne snahy o dosiahnutie cieľov súvisiacich s diverzitou, vrátane rozšírenia pravidla „najlepších desať percent“, čo by podľa rozhodnutia vo veci Grutter v. Bollinger viedlo k „medzere v prijímacom procese, ktorý sa snaží vytvoriť multidimenzionálnu diverzitu“, ako to predpokladá rozhodnutie vo veci *Regens of the University of California v. Bakke*.

V rozsiahlom disentujúcom stanovisku, ku ktorému sa pripojili predseda Najvyššieho súdu Roberts a sudcovia Thomas a Alito, sudca Alito poznamenal že formulované ciele sú „chválihodné“, ale nie sú „konkrétne ani presné“ a „neposkytujú žiadny obmedzujúci princíp pre používanie rasových preferencií“[22]. Sudca Alito spochybnil ako „by súd mohol vôbec určiť, či boli stereotypy dostatočne odstránené“ alebo „ či bolo dostatočne dosiahnuté medzirasové porozumenie“.[23]

Alito navyše zopakoval tvrdenie disentujúcej menšiny odvolacieho súdu, podľa ktorého väčšina odvolacieho súdu bola presvedčená, že študenti, ktorí boli prijatí automaticky (bez toho, aby absolvovali prijímacie pohovory) boli „nejako homogénnejší, menej dynamickí, a viac stereotypní než tí, ktorí boli prijatí na základe komplexného posúdenia.“[24]

Stanovisko, o postupnom zániku potreby affirmative action pri prijímaní uchádzačov na univerzity v horizonte dvadsaťpäť rokov, prezentované sudkyňou Sandrou O’Connor v rozsudku *Grutter v. Bollinger* evolučnou cestou, našlo revolučné, radikálne vyjadrenie v rozsudku najvyššieho súdu o pár rokov.

Problematika affirmative action, zohľadňovania a favorizovania rasy v rámci holistického posudzovania schopností uchádzačov na prijímacích pohovoroch na univerzitné štúdium, gradovala v spore organizácie Student for Fair Admissions Inc. (ďalej len „SFFA“) Harvardskej univerzite a Univerzite Severná Karolína. Najvyšší súd spojil do jedného konania dve obsahovo súvisiace žaloby proti súkromnej a súčasne jednej z najprestížnejších univerzít v USA, University of Harvard a verejnej University of North Carolina.

O závažnosti kauzy a jej celospoločenskom význame svedčí fakt, že ako *amicus curiae* sa ku konaniu pripojilo tridsaťtri subjektov na strane SFFA. Šesťdesiat subjektov ako *amicus*

---

[22] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL p. 29, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

[23] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL p. 32, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

[24] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL pp. 69-70, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

curiae v konaní podporovalo argumentáciu právnych zástupcov Harvardu a Univerzity Severnej Karolíny.[25]

Na rozdiel od dovtedajších žalôb týkajúcich sa zohľadňovania rasy pri prijímacích pohovoroch na univerzity, žalobcami neboli belosi ale aziati, zastupovaní organizáciou SFFA, ktorí tvrdili, že sú na rozdiel od Afroameričanov a Hispáncov v procese prijímacích pohovorov diskriminovaní.

V prípade Harvardu SFFA namietala, že prijímacie postupy Harvardu porušujú zákon o občianskych právach vzhľadom na možné rasovo neutrálne prijímacie konania, zatiaľ čo v prípade Univerzity Severnej Karolíny sa SFFA pýtala, či univerzita môže odmietnuť rasovo neutrálny prijímací proces, ak sa domnieva, že je potrebné chrániť diverzitu študentského zboru a kvalitu vzdelávania.

V žalobe SFFA tvrdila, že Harvard zaviedol neformálnu kvótu „rasovej vyváženosti“, ktorá umelo znižovala počet prijatých ázijsko-amerických uchádzačov. Počas procesu sa žaloba dosala k osobným spisom uchádzačov z prijímacích pohovorov z rokov 2014-2019 a na základe ich obsahu jej právni zástupcovia tvrdili, že v dôsledku zavedenia tejto kvóty údajne podiel Ázijčanov prijatých na Harvard bol podozrivo podobný rok čo rok, napriek dramatickému nárastu počtu ázijsko-amerických uchádzačov, ako aj veľkosti ázijsko-americkej populácie. V žalobe sa uvádzalo, že tí, ktorí viedli pohovory dali ázijským Američanom osobné hodnotenie porovnateľné s hodnotením belošských uchádzačov. Pracovníci prijímacej komisie pred najvyšším súdom uviedli, že neveria, že by rôzne rasové skupiny mali lepšie osobné vlastnosti ako iné, ale napriek tomu ázijskí uchádzači ako rasová skupina dostali v priebehu sledovaného obdobia 2014-2019 konzistentne slabšie osobné ohodnotenie a prijímacia komisia na Harvarde ohodnotila ázijských Američanov ako rasovú skupinu s najhoršími osobnostnými vlastnosťami zo všetkých rasových skupín. Afroameričania naopak konzistentne dosahovali najnižšie ohodnotenie v testoch, ale najvyššie osobnostné ohodnotenie pričom údajne preukazovali viac „sympatickosti, odvahy a láskavosti“ ako ostatné rasové skupiny.[26] Žaloba tiež uviedla, že v roku 2013 Úrad inštitucionálneho výskumu Harvardskej univerzity zistil v rámci vnútorného vyšetrovania

[25] ERSKINE, E. – GOU, A. – SNIDER, E. A guide to the amicus brief in the affirmative action casies. [online]. [cit. 2026-01-12] Dostupné na internete: https://www.scotusblog.com/2022/10/a-guide-to-the-amicus-briefs-in-the-affirmative-action-cases/

[26] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. Petitioner v. PRESIDENT & FELLOWS OF HARVARD COLLEGE, Respondent. ON A PETITION OF A WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. PETITION FOR THE WRIT OF CERTIORARI. pp. 6-7, 31[cit. 2025-10-12] [online]. Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/20/20-1199/169941/20210225095525027_Harvard%20Cert%20Petn%20Feb%2025.pdf

štatisticky významnú diskrimináciu ázijsko-amerických uchádzačov, ale prodekan pre prijímacie konanie nikdy tieto zistenia nezverejnil ani na ne nereagoval.[27] Na základe týchto skutočností, žaloba porovnala zaobchádzanie s ázijskými Američanmi s kvótami pre Židov na začiatku 20. storočia, ktoré využívali údajne „nedostatočné" jednorozmerové osobnosti prisťahovalcov židovského pôvodu a nedostatok vodcovských schopností na ospravedlnenie vylúčenia Židov bez rodinnej tradície z elitných univerzít, vrátane Harvardu.[28]

Peter Arcidiacono, je ekonóm z Duke University, ktorý svedčil v prospech SFFA. Podľa jeho svedectva, ak mal ázijsko-americký uchádzač s určitými charakteristikami (ako sú skóre GPA a mimoškolské aktivity, rodinné zázemie) 25% štatistickú pravdepodobnosť prijatia, ten istý uchádzač, ak by bol beloch, mal by 36% pravdepodobnosť. Hispánski uchádzači a uchádzači z radov Afroameričanov s rovnakými charakteristikami by mali predpokladanú šancu na prijatie v prípade Hispáncov 77% a Afroameričanov až 95 %. Arcidiacono naznačil, že rasa uchádzača zohrávala významnú úlohu na prijatie.[29]

Najvyšší súd rozhodol, že prijímacie konanie založené na rase, ktoré prijali Hrvardská univerzita a Univerzita Severnej Karolíny, bolo v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania, ktorú obsahuje štrnásty dodatok ústavy.[30] Sudkyňa Jackson sa v prípade Harvardu vylúčila z konania, pretože pôsobila v dozornej rade univerzity, čo viedlo k výsledku 6:2, a v prípade Univerzity Severnej Karolíny vyjadrila nesúhlas, pričom najvyšší súd rozhodol v pomere hlasov 6:3 v prospech SFFA. Podľa väčšinového stanoviska, ktoré spísal sudca Roberts, sa uvádza, že

---

[27] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. Petitioner v. PRESIDENT & FELLOWS OF HARVARD COLLEGE, Respondent. ON A PETITION OF A WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. PETITION FOR THE WRIT OF CERTIORARI. p. 14 [online]. Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/20/20-1199/169941/20210225095525027_Harvard%20Cert%20Petn%20Feb%2025.pdf

[28] SHAW, J.: Supreme Court Bans Race – Conscious Admission. The ruling encompasess both public and private institutions of higher education. [online]. Dostupné na internete: https://www.harvardmagazine.com/2023/06/harvard-supreme-court-ruling-2023 viď tiež žalobu SFFA podanú na Najvyšší súd USA - https://cases.justia.com/federal/district-courts/massachusetts/madce/1:2014cv14176/165519/415/2.pdf Respondent. ON A PETITION OF A WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. PETITION FOR THE WRIT OF CERTIORARI. p. 4 [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete:https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/20/20-1199/169941/20210225095525027_Harvard%20Cert%20Petn%20Feb%2025.pdf
viď. tiež SYNOD, M.:The Half Opened Door. Discrimination and Admissions at Harvard, Yale and Princeton 1900 – 1970. 1st Edition. Routledge 2010, pp. 58-59, 61, 69, 73-74.

[29] ARCIDIACONO, P.S.: Expert Reports of Peter S. Arcidiacono, Student for Fair Admissions Inc. v. Harvard No. 14-cv-14176-ADB (D. Mass.) p. 45 [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://cases.justia.com/federal/district-courts/massachusetts/madce/1:2014cv14176/165519/415/2.pdf

[30] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. *v.* PRESIDENT AND FELLOWS OF HARVARD COLLEGE. CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. No 20-1199. Argued October 31, 2022 - Decided June 29, 2023, pp. 6-40, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/20-1199_hgdj.pdf

použitie rasy nebolo naliehavým záujmom a prostriedky, ktorými sa obe univerzity pokúšali dosiahnuť diverzitu, mali malý alebo žiadny vzťah k nimi deklarovaným cieľom, ktorými ako uvádzali mali byť diverzita názorov, intelektuálna rôznorodosť a tiež príprava budúcich lídrov. Roberts ale uviedol, že zákaz zohľadňovania rasy pri prijímaní uchádzačov nezabráni univerzitám zohľadňovať diskusiu študentov o tom, ako ich rasa ovplyvnila ich život "pokiaľ je táto diskusia konkrétne spojená s charakterovými vlastnosťami alebo s jedinečnými schopnosťami, ktorými môže konkrétny uchádzač prispieť k rôznorodosti univerzity."[31]

Sudcovia Thomas, Gorsuch a Kavanaugh predložili svoje súhlasné stanoviská. Vo svojom súhlasnom stanovisku sudca Thomas, sám Afroameričan, predložil originálny argument v prospech „farebne slepej ústavy" (*colourblind constitution*) a citoval štatistiky, ktoré naznačujú, že prijímacie konanie univerzity na základe rasovej príslušnosti je na úkor individuálnej hodnoty študenta. Thomas tiež napísal :" Hoci si bolestne uvedomujem sociálne a ekonomické škody, ktoré postihli moju rasu a všetkých ktorí trpia diskrimináciou, stále verím, že táto krajina bude dodržiavať svoje zásady, jasne formulované v Deklarácii nezávislosti a Ústave Spojených štátov, že všetci ľudia sú stvorení ako rovní a sú rovnakými občanmi pred zákonom."[32]

Hoci sa sudca Gorsuch pripojil k väčšinovému názoru, vo svojom súhlasnom stanovisku zdôraznil, že čl. VI zákona o občianskych právach zakazuje pozitívnu diskrimináciu. Tento zákon zakazoval diskrimináciu na „základe" rasy, takže Gorsuch usúdil, že affirmative action je zakázaná zákonom bez ohľadu na akékoľvek ústavné argumenty.

V disentom stanovisku, ku ktorému sa pripojili sudkyne Kagan a Jackson, sudkyňa Sotomayor napísala:" Ignorovanie rasy nenarovná spoločnosť, ktorá je rasovo nerovná. To čo platilo v 60. rokoch 19. storočia a opäť v roku 1954, platí aj dnes: Rovnosť vyžaduje uznanie nerovnosti."[33]

---

[31] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. *v.* PRESIDENT AND FELLOWS OF HARVARD COLLEGE. CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. No 20-1199. Argued October 31, 2022 - Decided June 29, 2023, p 47, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/20-1199_hgdj.pdf

[32] SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. *v.* PRESIDENT AND FELLOWS OF HARVARD COLLEGE. CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. No 20-1199. Argued October 31, 2022 - Decided June 29, 2023, p. 49, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/20-1199_hgdj.pdf

[33] SOTOMAYOR, J. dissenting SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Nos. 20-1189 and 21-707 STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. PETITIONER 20-1189 *v.* PRESIDENT AND FELLOWS OF HARVARD COLLEGE. ON WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. PETITIONER 21-707 *v.* UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA, ET AL. ON WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FOURTH CIRCUIT. [June 29, 2023] p. 17 [online]. Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/20-1199_hgdj.pdf

Záver

Affirmative action bola iniciovaná administratívou prezidenta Lyndona Johnsona v prvej polovici 60. rokov 20. stroročia. Cieľom bolo na základe právneho rámca, ktorý tvorí zákon o občianskych právach z roku 1964 a výkonného nariadenia z roku 1965 zlepšiť príležitosti pre Afroameričanov. Firmám, ktoré čerpali federálne finančné prostriedky bolo zakázané používať testy spôsobilosti a iné kritériá, ktoré mali tendenciu diskriminovať Afroameričanov. Následne bola affirmative action rozšírená na ženy, domorodých Američanov (Indiánov), Hispáncov a iné minority a bola rozšírená na univerzity ako aj štátne a federálne agentúry.

Cieľom pozitívnej diskriminácie (affirmative action) bolo prijať proaktívny prístup k náprave diskriminácie z minulosti tým, že vyžaduje od zamestnávateľov, verejných dodávateľov a pracovníkov prijímajúcich na vysoké školy, aby pri hľadaní kvalifikovaných pracovníkov a študentov aktívne oslovovali rasové menšiny.

Na konci 70. rokov 20. storočia viedlo používanie rasových kvót a rezervovanie miest pre menšiny k súdnym sporom o affirmative action ako formy „reverse diskrimination" (prevrátenej diskriminácie) voči belošskej časti americkej spoločnosti. Prvý významný spor bol prípad Regents of the University of California *v.* Bakke (1978), v ktorom Najvyšší súd rozhodol tesnou väčšinou 5:4, že používanie kvót na rezervovanie miest pre uchádzačov z radov menšín v prijímacom procese na univerzity je protiprávne ak, je takáto možnosť odopretá belochom. Hoci najvyšší súd vyhlásil kvóty za protiprávne, umožnil univerzitám v procese prijímacích pohovorov ako jedno z kritérií používať rasu ako pri rozhodovaní o prijatí uchádzačov.Najvyšší súd začal v roku 1989 ukladať reštriktívne podmienky pre uplatňovanie affirmative action na základe rasy. V niekoľkých rozhodnutiach[34] v tomto roku najvyšší súd vo svojich rozhodnutiach zohľadnil tvrdenia o reverse discrimination, čo v praxi znamenalo zákaz používania vyhradzovania miest na základe rasy v prípadoch, keď nebolo možnému preukázať predchádzajúcu rasovú diskrimináciu. Súčasne najvyšší súd stanovil obmedzenia na používanie preferencií na základe rasy štátmi, ktoré boli prísnejšie ako tie, ktoré sa uplatňovali na federálnu vládu. V prípade Adarand Constructors v. Peña[35] najvyšší súd rozhodol, že

[34] V rozsudku City of Richmond v. J.A. Croson Co. 488 U.S. 469 (1989) v ktorom najvyšší súd rozhodol, že rasové kvóty v mestských zakázkach musia podliehať strict scrutiny testu a Richmondský program 30% kvóty mestských objednávok pre minority je protiústavný. Najvyšší súd tak obmedzil rasové kvóty v afirmatívnych programoch štátu a miestnych samospráv. V rozsudku Martin v. Wilks 490 U.S. 755 (1989) najvyšší súd rozhodol, že osoby, ktoré neboli účastníkmi pôvodnej dohody o náprave diskriminácie (consent decree) ju môžu neskôr napadnúť ako diskriminačnú voči nim. Rozsudok umožnil členom väčšinovej skupiny (belochom) napádať opatrenia affirmative action.

[35]Adarand Constructors v. Peña 515 U.S. 200 (1995) [online]. Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/515/200/

federálne programy affirmative action sú protiústavné, ak nespĺňajú "naliehavý vládny záujem" (*compelling governmental interest*). [36] Odpor voči affirmative action v Kalifornii gradoval v roku 1996 prijatím Kalifornskej iniciatívy za občianske práva (*California Civil Rights Iniciative*), je zákon č. 209/1996, ktorý novelizoval ústavu štátu Kalifornia tým, že zakazoval všetkým vládnym agentúram a inštitúciám uprednostňovať jednotlivcov na základe ich rasy, pohlavia alebo etnickej príslušnosti. Najvyšší súd v novembri 1997 potvrdil konformnosť zákona č. 209/1996 s Ústavou USA, tým, že odmietol vydať certiorari žalobe ktorá ho napádala.[37] Kalifornská iniciatíva pre občianske práva bola vzorom aj pre zmeny ústav v štátoch Washington[38] a Michigan[39]. Obidve zmeny boli napadnuté na najvyššom súde ale ako v prípade zákona č. 209/1996 pre Kaliforniu najvyšší súd potvrdil ich konformnosť s Ústavou USA. Najvyšší súd potvrdil rozhodnutie nižšieho súdu, ktoré zrušilo program affirmative action na Texaskej univerzite ako protiústavný argumentujúc ako v prípade Hopwood v. University of Texas Law School (1996), že neexistuje presvedčivý záujem, ktorý by oprávňoval používať rasu ako faktor prti rozhodovaní o prijatí na univerzitu.

V dvoch prelomových rozsudkoch Bollinger Najvyšší súd potvrdil ústavnú konformitu affirmative action (Grutter v. Bollinger), hoci zároveň rozhodol, že rasa nemôže byť rozhodujúcim faktorom pri takýchto rozhodnutiach, a zrušil politiku univerzity pri prijímaní uchádzačov, ktorá udeľovala body na základe rasy (Gratz v. Bollinger). O tri roky neskôr boli prijímacie podmienky schválené v prípade Grutter v Michigane zakázané na základe zmeny ústavy štátu Michigan, ktorá po novele explicitne zakazovala diskrimináciu na základe rasy a inú diskrimináciu alebo preferenčné zaobchádzanie „vo verejnom zamestnaní, verejnom školstve alebo verejných objednávkach." Najvyšší súd potvrdil platnosť tejto zmeny v spore Schuette v. Coalition to Defend Affirmative Action 572 U.S. 291 (2014). V spore Abigail Fisher proti Texaskej univerzite najvyšší súd vrátil rozhodnutie odvolaciemu súdu, ktorý zamietol námietku proti programu afirmative action inšpirovaného programom schváleným v prípade Gratz, a konštatoval, že nižší súd nepodrobil program strict scrutiny testu, ktorý je

---

[36] ALEXY, R.: *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 66–69.

[37] Coalition for Economic Equity v. Wilson , 110 F3d, 1431 (9th Cir. 1997) [online]. Dostupné na internete: https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/110/1431/527078/

[38] V rozsudku Schuette v. Coalition to Defend Affirmative Action 572 U.S. 291 (2014) najvyšší súd väčšinou 6:2 potvrdil, že občania môžu referendom zakázať affirmatuve action a takéto opatrenie nie je v rozpore s klauzulou o rovnakom zaobchádzaní XIV. dodatku ústavy. Ústava USA neukladá štátom povinnosť affirmative action na základe rasy alebo pohlavia.

[39] V prípade štátu Washington Najvyšší súd v rozsudku Parents involved in Community Schools v. Seattle School District 551 U.S. 701 (2007) rozhodol, že každá rasová preferencia zavedená štátom alebo školou musí podliehať strict crutiny testu. Rasa môže byť použitá len ak je nevyhnutná na riešenie konkrétnej diskriminácie nie na všeobecnú diverzitu alebo integráciu.

najnáročnejšou formou súdneho preskúmania. Po tom, čo odvolací súd program prijímacích pohovorov s uplatnením affirmative action a zohľadnením rasy ako jedného z kritérií druhý krát potvrdil, Najvyšší súd rozhodol, že podmienky prijímacích pohovorov prešli strict scrutiny testom.

Zohľadňovanie rasy v rámci holistického posudzovania predpokladov pre prijatie uchádzačov na univerzity zrušil najvyšší súd v sporoch SFFA v. Univerzity of Texas a SFFA v. Univerzity of North Carolina v roku 2023. Najvyšší súd konštatoval, že argumenty univerzít (pripravovať budúcich lídrov, pripravovať absolventov na prispôsobenie sa stále meniacej sa pluralitnej spoločnosti, lepšie vzdelávať študentov prostredníctvom rôznorodosti názorov, atď.) nie sú merateľné a dostatočne konkrétne na to, aby prešli strict scrutiny testom. Preto najvyšší súd rozhodol, že proces prijímacích pohovorov na Harvarde nespĺňa hlavné aspekty test scrutiny testu, a to: naliehavý záujem nebol dostatočne konkrétny a merateľný a tiež nebola preukázaná priama merateľná a nevyhnutná väzba medzi zohľadnením rasy a dosiahnutím stanovených cieľov. Najvyšší súd tiež konštatoval, že zo strany univerzít nebolo preukázané, dosiahnutie nimi stanovených cieľov inými rasovo neutrálnymi prostriedkami, napríklad zvýšením váhy socioekonomických kritérií alebo zameraných iba na individuálne schopnosti uchádzačov. Programy prijímacích pohovorov nemali jasne stanovený horizont ukončenia, nebolo stanovené kedy by sa malo zohľadňovanie rasy prestať používať, hoci precedens Grutter v. Bollinger jasne stanovil, že takéto programy by mali mať definovaný horizont alebo kritérium ukončenia. Naopak, programy zohľadňovania rasy pokračovali ako konštatoval najvyšší súd „do nekonečna“ bez objektívneho dôvodu, čím neprešli narrow tailoring, ktoré je neoddeliteľnou súčasťou strict scrutiny testu. Preto politiky prijímacích pohovorov oboch univerzít porušujú klauzulou rovnakom zaobchádzaní štrnásteho dodatku ústavy, ich pokračovanie je nezlučiteľné s Ústavou USA.

Najdôležitejší význam rozhodnutia najvyššieho súdu v sporoch SFFA v. University of Harvard a SFFA v. University of North Carolina spočíva v tom, že tieto rozsudky – precedensy zmenili tradičný rámec, affirmative action, ktorý dovtedy pripúšťal v rámci holistického prístupu čiastkovo zohľadňovať rasu pri prijímacích pohovoroch a nahradil ho rigidnejším výkladom klauzuly o rovnakom zaobchádzaní (Equal Protection Clause) XIV. dodatku Ústavy USA, ktorý prakticky zakazuje prijímacie pohovory založené na čo i len čiastočnom zohľadňovaní rasy, pokiaľ nie sú mimoriadne presné, merateľné a obmedzené, čo vedie k rasovo slepej (ratial blindness) ústave.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

ALEXY, R.: A Theory of Constitutional Rights. Oxford: Oxford University Press, 2002, ISBN 978-0199584239, 462 pp.

DWORKIN, R.: Suvereign Virtue: The Theory of Practice. Cambridge MA: Harvard University Press 2000. ISBN 978-0674008106, pp.511

CHEMERINSKY, E.: *Constitutional law: Principles and policies* (7th ed.). Aspen Publishing. 2024. ISBN 978-1543857597, 1740 pp.

RAWLS, J.: Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001 ISBN 978-0674005112, 240 p.

SYNOD, M.:The Half Opened Door. Discrimination and Admissions at Harvard, Yale and Princeton 1900 – 1970. 1st Edition. Routledge 2010, ISBN 978-1412813341, xxi, 310 pp.

TRIBE, L. H.: American Constitutional Law. 3. vyd. New York: Foundation Press, 2000, ISBN 978-1566627146, 1470 pp.

Internetové zdroje:

ARCIDIACONO, P.S.: Expert Reports of Peter S. Arcidiacono, Student for Fair Admissions Inc. v. Harvard No. 14-cv-14176-ADB (D. Mass.) p. 45 [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://cases.justia.com/federal/district-courts/massachusetts/madce/1:2014cv14176/165519/415/2.pdf

ERSKINE, E. – GOU, A. – SNIDER, E. A guide to the amicus brief in the affirmative action casies. [online]. [cit. 2026-01-12] Dostupné na internete: https://www.scotusblog.com/2022/10/a-guide-to-the-amicus-briefs-in-the-affirmative-action-cases/

SHAW, J.: Supreme Court Bans Race – Conscious Admission. The ruling encompasess both public and private institutions of higher education. [online]. Dostupné na internete: https://www.harvardmagazine.com/2023/06/harvard-supreme-court-ruling-2023

SYNOD, M.:The Half Opened Door. Discrimination and Admissions at Harvard, Yale and Princeton 1900 – 1970. 1st Edition. Routledge 2010, pp. 58-59, 61, 69, 73-74.

Regents of Univ. Of California v. Bakke 438 U.S. 265 (1978) [cit. 2025-10-12] dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/438/265/

Students for Fair Admissions, Inc. v. President & Fellows Of Harvard College 600 U.S. 181 (2023) [cit. 2025-10-12] dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/600/20-1199/

Grutter v. Bollinger, U.S. 306 (2003) [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/306/

Gratz v. Bolinger, 539 U.S. 244 (2003) [online].[cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/244/

SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Syllabus FISHER *v.* UNIVERSITY OF TEXAS AT AUSTIN ET. AL p. 18, [online]. [cit. 2025-10-12] Dostupné na internete: https://www.justice.gov/d9/fisher_v._university_of_texas_no._14-981_issued_06-23-16.pdf

Adarand Constructors v. Peña 515 U.S. 200 (1995) [online]. Dostupné na internete: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/515/200/

Coalition for Economic Equity v. Wilson , 110 F3d, 1431 (9th Cir. 1997) [online]. Dostupné na internete: https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/110/1431/527078/

SOTOMAYOR, J. dissenting SUPREME COURT OF THE UNITED STATES Nos. 20-1189 and 21-707 STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. PETITIONER 20-1189 *v.* PRESIDENT AND FELLOWS OF HARVARD COLLEGE. ON WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. PETITIONER 21-707 *v.* UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA, ET AL. ON WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FOURTH CIRCUIT. [June 29, 2023] p. 17 [online]. Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/20-1199_hgdj.pdf

SUPREME COURT OF THE UNITED STATES STUDENTS FOR FAIR ADMISSIONS, INC. Petitioner v. PRESIDENT & FELLOWS OF HARVARD COLLEGE, Respondent. ON A PETITION OF A WRIT OF CERTIORARY TO THE UNITED STATES COURT OF APPEALS FOR THE FIRST CIRCUIT. PETITION FOR THE WRIT OF CERTIORARI. p. 14 [online]. Dostupné na internete: https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/20/20-1199/169941/20210225095525027_Harvard%20Cert%20Petn%20Feb%2025.pdf

ÚSTAVNÁ IDENTITA NA HRANE IDEOLÓGIE A NEUTRALITY
CONSTITUTIONAL IDENTITY ON THE EDGE OF IDEOLOGY AND NEUTRALITY

Dávid Školník [1]

Abstrakt

Tento príspevok sa venuje konceptu národnej ústavnej identity vo svetle napätia medzi neutralitou a hodnotovou orientáciou v ústavnom práve. Cieľom autora je overenie tézy, že ústavná identita sa nevyhnutne spája s axiologickou povahou tejto kategórie v podobe ochrany špecifických ústavných hodnôt štátu. Autor sa snaží spochybniť tradičné chápanie ústavnej identity a predstaviť alternatívny doktrinálny pohľad na tento koncept v právnej vede.

Kľúčové slová

ústavná identita, ústavné hodnoty, neutrálna identita, konštitutívne národy

Abstract

This paper deals with the concept of national constitutional identity in light of the tension between neutrality and value orientation in constitutional law. The author's aim is to verify the thesis that constitutional identity is necessarily related to the axiological nature of this category in the form of protecting specific constitutional values of the state. The author attempts to question the traditional understanding of constitutional identity and to present an alternative doctrinal view of this concept in legal science.

Keywords

constitutional identity, constitutional values, neutral identity, constituent peoples

Úvod

Myšlienku ukotvenia hodnotovej orientácie štátu v ústave možno prezentovať na prístupe Ústavného súdu SR, ktorý vo svojom notoricky známom náleze pod sp. zn. PL. ÚS 12/01 o umelom prerušení tehotenstva príznačne uvádza: *„Žiadna moderná ústava, ..., nie je hodnotovo neutrálna, naopak je založená na relatívne ucelenej sústave hodnôt, ktoré si štát váži, rešpektuje ich a prostredníctvom orgánov verejnej moci zabezpečuje ich ochranu.“*[2].

Bez ohľadu na spôsob, akým sa už samotné hodnoty premietnu do ústavného poriadku, platí, čo postuloval Bundesverfassungsgericht o základných ustanoveniach nemeckej ústavy vo

---

[1] Mgr. Dávid Školník, interný doktorand, Katedra ústavného práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

[2] Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 12/01 zo 4. decembra 2007.

veci *Lüth*[3], a teda, že tieto spoločne koncipujú objektívny hodnotový poriadok platný naprieč celým právnym poriadkom a ako také požívajú najvyššiu právnu ochranu. Nie všetky ústavné hodnoty však zároveň požívajú rovnakú úroveň ochrany, ale sú vzájomne hierarchicky usporiadané tak, že ich najdôležitejšia časť tvorená tzv. konštitutívnymi hodnotami predstavuje samotnú podstatu alebo inak povedané identitu tej ktorej ústavy.[4]

Uvedené myšlienky sa však pokúsime nepriamo otestovať za pomoci konceptu ústavnej (národnej) identity, ktorá hoci sa zdá na prvý pohľad nevyhnutne spätá s existenciou ústavných hodnôt, predstavíme úvahy o neutrálnej ústavnej identite. Cieľ tohto príspevku teda spočíva v zodpovedaní výskumnej otázky, či koncept ústavnej (národnej) identity obsahuje prvky, za ktorými priamo nestoja konkrétne ústavné hodnoty.

V rámci výskumu pracujeme s hypotézou, že koncept ústavnej identity zo svojej povahy pripúšťa existenciu aj neutrálnych prvkov, ktoré tvoria spomínané jadro ústavného poriadku. Inak povedané, predpokladáme, že idea neutrálnej ústavnej identity je koncepčne udržateľná aj napriek tomu, že ústava je vo svojej podstate imanentne previazaná so základnými hodnotami a princípmi, ktoré definujú ten ktorý štát a jeho spoločnosť, preto pokiaľ aj ústavná identita konkrétneho štátu tieto neobsahuje a tým je zbavená svojej axiologickej zložky, nie je potrebné takúto identitu vnímať *a priori* za prázdnu, ale za neutrálnu[5].

V prvej časti príspevku predstavíme súčasnú doktrínu za konceptom ústavnej identity v kontexte ochrany hodnôt na vybranej case-law a v druhej časti sa pokúsime preukázať (ne)existenciu tohto konceptu ako neutrálnej kategórie na príklade volebného systému.

1 Ústavná identita

O koncepte ústavnej identity sa v zahraničnej právnej doktríne v posledných rokoch hovorí v súvislosti s akousi hrou hodnôt[6], v ktorej na jednej strane vystupujú špecifické hodnoty národných ústav členských štátov a na druhej strane spoločné hodnoty, na ktorých sa zakladá právny poriadok Únie. Spomenuté vykresľovanie ústavnej identity vychádza z obáv o zneužitie tohto konceptu na presadzovanie neliberálnych hodnôt, ktoré môžu významným spôsobom podkopávať nielen demokratické hodnoty Únie, ale tiež fundamentálne pravidlá, na ktorých

[3] Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu Nemecko sp. zn. 7 BverfGE 198 z 15. januára 1958.
[4] DRGONEC, J. Ústava Slovenskej republiky. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 137–140.
[5] K opačnému názoru CSINK, L. Does identity matter? In: Bratislava Law Review, 2019, roč. 3, č. 1, s. 177.
[6] K tomu pozri KÖRTVÉLYESI, Z. a MAJTÉNYI, B.. Game of Values: The Threat of Exclusive Constitutional Identity, the EU and Hungary. In: German Law Journal, 2017, roč. 18, č. 7, s. 1721 - 1744.

stojí jej právny poriadok, čo reflektuje na negatívne skúsenosti s uplatňovaním ústavnej identity ako nástroja na prekonanie prednosti práva EÚ, najmä zo strany Maďarska a Poľska[7].

Naším cieľom v tejto kapitole však nie je spochybniť to, že ústavné identity členských štátov nie sú alebo že by sa tieto vôbec nemali zakladať na rôznorodých ústavných hodnotách, ale poukázať na skutočnosť, že ústavná identita nemusí byť automaticky a za každých okolností spojená s ochranou určitých hodnôt v postavení právneho prostriedku na boj proti iným hodnotám, ale že niektoré prvky ústavnej identity môžu byť vnímané aj ako neutrálne v tom zmysle, že nezakladajú hodnotový konflikt.

Pokiaľ ide o zakotvenie konceptu národnej identity, tak vychádzajúc z čl. 4 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii (ďalej len *„ZEU“*) má Únia rešpektovať národnú identitu členských štátov, ktorú možno vnímať ako obsiahnutú v základných politických a ústavných systémoch členských štátov, vrátane regionálnych a miestnych samospráv.

Postulovaný zámer autora teda nadväzuje na všeobecne uznávanú definíciu národnej (ústavnej) identity, podľa ktorej ide o ochranu takých špecifických prvkov ústavných a politických systémov, ktoré sú pre jednotlivé členské štáty tak základné a kľúčové, že predstavujú ochranu samotných ústavných hodnôt a tvoria tak identitu toho ktorého štátu[8]. Z uvedeného teda možno vyvodiť axiologickú povahu ústavnej (národnej) identity ako materiálnoprávnu vlastnosť tohto pojmu, predstavujúcu jednu z obligatórnych podmienok pre klasifikáciu určitého prvku ako objektu chráneného touto kategóriou, čo sa pokúsime vyvrátiť.

1.1 Ústavná identita s axiologickou povahou

Pokiaľ ide o predstavenie ústavnej identity s axiologickou povahou, teda takej ústavnej identity, ktorá sa zakladá na konkrétnych ústavných hodnotách, tak za snáď najexemplárnejší príklad možno považovať ochranu ľudskej dôstojnosti. Ochrana hodnoty ľudskej dôstojnosti sa totiž stala predmetom prejudiciálneho konania podľa čl. 267 ZFEU pred SDEU na základe návrhu podaného Spolkovým správnym súdom (*Bundesverwaltungsgericht*), a to v súdnej veci C-36/02, ktorá sa stala známa aj pod označením *Omega Spielhallen*.

Na úvod sa však žiada uviesť, že hoci ochrana ľudskej dôstojnosti nebola v prejednávanej veci explicitne posudzovaná ako námietka ochrany a právny záväzok Únie rešpektovať národnú identitu podľa čl. 4 ods. 2 ZEU, ale ako dôvod ochrany verejného

[7] K tomu pozri KELEMEN, R. D. a PECH L. Why autocrats love constitutional identity and constitutional pluralism: Lessons from Hungary and Poland. In: RECONNECT, 2018, 23 s.
[8] K tomu pozri napríklad MILLET, F-X. Successfully Articulating National Constitutional Identity Claims: Strait Is the Gate and Narrow Is the Way. In: European Public Law, 2021, roč. 27, č. 3, s. 586-587.

poriadku, tak táto sa stala tradične prezentovaným prípadom ochrany národnej identity v právnej doktríne. Išlo o prípad, kedy sa stretla na jednej strane ochrana ľudskej dôstojnosti podľa čl.1 ods. 1 prvej vety Základného zákona a na druhej strane voľný pohyb služieb ako jedna zo základných slobôd vnútorného trhu EÚ.

Po skutkovej stránke išlo o prevádzkovanie zariadenia „laserdrome“ spoločnosťou Omega v nemeckom Bonne, ako zábavnej hry, ktorá bola založená na zasahovaní senzorov umiestnených na vestách hráčov, teda ktorej cieľom bolo strieľanie do ľudských terčov prostredníctvom laserového lúča. Keďže policajné orgány považovali simulovanú hru na zabíjanie osôb a tým zľahčovanie násilia za nebezpečnú pre verejný poriadok a v rozpore so základnými hodnotami prevažujúcimi vo verejnej mienke, uložili spoločnosti zákaz povoľovať alebo tolerovať predmetné aktivity pod hrozbou finančnej pokuty.[9]

Nemecké súdy vnímali porušenie ľudskej dôstojnosti ako najvyššej ústavnej hodnoty v tom, že prevádzkovaná hra vytvárala alebo posilňovala prostredníctvom fiktívnych násilných aktov v nej také správanie, ktoré narúša a popiera základné právo každej osoby byť rešpektovaný. Spoločnosť Omega však vnímala vnútroštátne opatrenia za zásah do voľného pohybu tovaru, pretože spoločnosť Omega chcela získať špeciálne vybavenie (laserové prístroje) pre svoje zariadenie práve v Spojenom kráľovstve, ako aj za porušenie slobody poskytovania služieb, keďže plánovala uzatvoriť franšízovú zmluvu s anglickou spoločnosťou Pulsar, kvôli čomu nemohla poskytnúť svoje služby nemeckému klientovi napriek tomu, že porovnateľné služby poskytovala v členskom štáte, v ktorom má svoje sídlo. Pokiaľ ide o obmedzenia základných slobôd nemecké súdy namietali absenciu spoločného právneho poňatia členských štátov pri posudzovaní zábavných hier simulujúcich akty zabíjania.[10]

SDEU sa teda v prípade zaoberal otázkou, či existuje skutočná a dostatočne závažná hrozba verejného poriadku dotýkajúca sa základného spoločenského záujmu. SDEU v odôvodnení svojho rozhodnutia odsunul ústavný význam ľudskej dôstojnosti pre posúdenie predmetnej veci ako nezávislého základného práva podľa nemeckého právneho poriadku v prospech favorizácie rešpektovania ľudskej dôstojnosti ako jednej zo všeobecných právnych zásad EÚ, ktorých neoddeliteľnú súčasť podľa jeho vlastnej rozhodovacej činnosti tvoria práve základné práva. Uvedené SDEU vnímal ako legitímny účel pre obmedzenie príslušných základných slobôd vnútorného trhu Únie, no odmietol argument nemeckých súdov ohľadne spoločného alebo zdieľaného právneho posúdenia veci všetkými členskými štátmi za

[9] Rozsudok Súdneho dvora EU zo 14. októbra 2004 vo veci C-36/02, Omega, body 3-5.
[10] Ibidem, body 13-16.

relevantný pre posúdenie primeranosti v širšom zmysle vnútroštátneho opatrenia obmedzujúceho základné slobody vnútorného trhu Únie.[11]

Následne SDEU s cieľom vyhnúť sa pálčivej otázke rovnakej úrovne ochrany základných práv, aká sa vyžaduje podľa vnútroštátneho právneho poriadku v Nemecku, vychádzajúcej ešte zo známej Solange ságy, len uviedol, že táto je na požadovanej úrovni zaručená právom EÚ.[12] Napriek námietke nemeckých súdov, týkajúcej sa zásadného významu ľudskej dôstojnosti, podľa ktorej by nebolo na mieste bližšie preskúmavať proporcionalitu vnútroštátneho opatrenia[13], SDEU predsa len pristúpil k hodnoteniu nevyhnutnosti vnútroštátneho opatrenia. Ďalej len uviedol, že sporné rozhodnutie nepresiahlo to, čo je nevyhnutné na dosiahnutie sledovaného cieľa, a teda uznal, že za týchto okolností neprišlo k neoprávnenému zásahu do slobody poskytovania služieb.[14]

Za dôležitý aspekt nielen vo vzťahu k posúdeniu okolností odôvodňujúcich výnimku verejného poriadku zo základných slobôd, ale aj vo vzťahu k namietanej ochrane ústavnej (národnej) identity Nemecka, však možno predsa len považovať potvrdenie určitej voľnej miery úvahy vnútroštátnych orgánov a uznanie SDEU, že tieto sa môžu odlišovať v závislosti od (i) dotknutého štátu a od (ii) času, v ktorom sú tieto okolnosti posudzované.[15]

Vyššie popísaný prístup SDEU by bolo možné v predmetnej veci považovať za nepriaznivý vo vzťahu k ochrane národnej identity, obzvlášť v prípade týkajúcom sa najvyššej ústavnej hodnoty príslušného vnútroštátneho právneho poriadku, ktorého judikatúra Spolkového ústavného súdu ju vykreslila do tak osobitne chránenej a špecificky vnímanej hodnoty v porovnaní s právnymi poriadkami ostatných členských štátov, keďže pre posúdenie prípadu SDEU priorizoval verejný poriadok ako právny dôvod obmedzenia základných slobôd vnútorného trhu vyplývajúci z práva EÚ a tým ochrane národnej (ústavnej) identity v zásade nepriznal ani len váhu sekundárneho alebo dodatočného odôvodenia výnimky z práva EÚ. Podľa názoru autora však prípad *Omega* zostáva významným prípadom na poli národnej identity, keďže išlo o ochranu významnej ústavnej hodnoty so špecifickým poňatím v rámci nemeckej spoločnosti a zároveň za jeden z mála prípadov v rozhodovacej činnosti SDEU, v ktorej ochrana takéhoto vnútroštátneho prvku s ústavnou relevanciou prevážila nad záujmami EÚ v podobe ochrany jedného z jej najvýznamnejších pilierov, ako je vnútorný trh.

---

[11] Ibidem, body 34 a 37.
[12] Ibidem, body 34 a 39.
[13] Rozsudok Súdneho dvora EU zo 14. októbra 2004 vo veci C-36/02, Omega, bod 16.
[14] Ibidem, body 39-40.
[15] Ibidem, bod 31.

Prezentovaný prípad súvisiaci s ochranou ľudskej dôstojnosti ako národnej (ústavnej) identity Nemecka, hoci jeho okolnosti vyvolávajú viaceré právne problémy týkajúce sa tohto konceptu, nepopierateľne demonštruje ochranu špecifického poňatia a osobitného postavenia ľudskej dôstojnosti ako ústavnej hodnoty, ktorá je dominantná pre vnútroštátny hodnotový poriadok dotknutého členského štátu.

1.2 Neutrálna ústavná identita

V súvislosti s ústavnou identitou sa o znaku neutrality v právnej doktríne priamo nehovorilo. Snáď ako jediný sa tejto myšlienky, bez bližšieho rozpracovania, čiastočne dotkol B. de Witte, ktorý si všimol absenciu explicitného odkazu čl. 4 ods. 2 ZEU na kategóriu ústavných hodnôt, keďže klauzula o národnej identite sa výslovne zmieňuje len o (ústavných a politických) systémoch alebo v iných jazykových verziách tiež o štruktúrach[16].

Existenciu neutrálnej ústavnej identity nepriamo naznačovali aj niektoré vedecké práce, ktoré označovali Holandsko za krajinu, kde žiadna ústavná identita neexistuje[17], s čím sa však nestotožnila časť vedeckej obce, ktorá holandskú ústavnú identitu predsa len vnímala v úcte k medzinárodnému právu, zásade rovnosti alebo individualistickom výklade základných práv[18]. Navyše, keby sa predsa len aj našiel štát, ktorého ústavnú identitu by nebolo možné identifikovať, zastávame názor, že by išlo skôr o názorný príklad prázdnej množiny kategórie ústavnej identity než o prípad neutrálnej ústavnej identity. Podľa nášho názoru je teda potrebné rozlišovať medzi prázdnou ústavnou identitou, keď žiadna ani neexistuje a neutrálnou ústavnou identitou, ktorá existuje, no priamo sa nezakladá na konkrétnych ústavných hodnotách.

Na demonštráciu neutrálnej ústavnej identity možno použiť významný prvok ústavného a politického systému členského štátu, a to volebný systém. Napriek tomu, že doterajšia doktrína nehovorila o prvku volebného systému v súvislosti s konceptom ústavnej identity, čo je spôsobené najmä tým, že jeho ochrana sa doposiaľ nestala sporným prípadom pred SDEU s námietkou podľa čl. 4 ods. 2 ZEU, tak autor zastáva názor, že záväzok Únie rešpektovať národnú identitu, ktorá je obsiahnutá v ústavných a politických systémoch členského štátu jednoznačne zahŕňa aj oblasť volebných systémov.

---

[16] K tomu bližšie pozri DE WITTE, B. The Lisbon Treaty and National Constitutions. More or Less Europeanisation? In: The Lisbon Treaty and National Constitutions, 2009, s. 34.
[17] Pozri OOMEN, B. Strengthening Constitutional Identity Where There Is None: The Case of the Netherlands. In: Revue interdisciplinaire d'études juridiques, 2016, roč. 77, č. 2, s. 235-263.
[18] K tomu pozri napríklad HIRSCH BALLIN, E. Constitutional identity in the Netherlands : Sailing with others. In: Constitutional identity in a Europe of multilevel constitutionalism, 2020, s. 222-242.

Pod volebným systémom možno rozumieť celkové nastavenie volieb ako spôsobu reprezentácie ľudu, osobitne ide aj o volebnú formulu, počet mandátov za volebný obvod, rozdelenie územia na volebné obvody, uzatváraciu klauzulu, možnosti úpravy hlasovacieho lístka, počet volebných kôl a pod.[19] Hoci volebný systém môže byť výsledkom hodnotového rozhodnutia politickej reprezentácie národa, nejde o oblasť priamej realizácie hodnôt, ale o ich nepriamu implementáciu prostredníctvom formálnych mechanizmov, ktoré môžu byť hodnotovo podmienené, no samy nemajú axiologický charakter.

Napokon skôr spomenuté prvky volebného systému ako volebná formula alebo uzatváracia klauzula, často vyjadriteľné v podobe matematického vzorca alebo konštanty, skôr zasahujú do potenciálne hodnotovo podmienených princípov ako rovnosť volebného práva než by ich priamo implementovali. Tieto prvky sú teda štrukturálno-technického charakteru a nie axiologického, inak by každé racionálne a účelové opatrenie bolo potrebné považovať za hodnotu. Uvedenú povahu prvkov volebného systému potvrdzuje, okrem iného, aj prístup Spolkového ústavného súdu pri prieskume ústavnosti uzatváracích klauzúl vo voľbách do Európskeho parlamentu alebo federálnych volieb do *Bundestagu*, ktorý sa sústredil najmä na posúdenie funkčnosti alebo funkčného odôvodnenia (technického) zásahu do tohto systému.

O volebnom systéme ako prvku ústavnej identity sa nedávno predsa len začalo diskutovať na úrovni Rady Európy vo veci *Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*, a to v súvislosti s ochranou špecifického volebného systému Bosny a Hercegoviny. Napriek tomu, že nejde o prípad prejednávaný SDEU v rámci právneho poriadku EÚ, ani o členský štát Únie, tak je bezpochyby použiteľný na predstavenie autorových myšlienok na konkrétnom prípade, ktorého predmet nielenže súvisí s ochranou základného a špecifického prvku ústavného a politického systému európskej krajiny, ale najmä z dôvodu, že vystupuje pred ESĽP v postavení legitímneho cieľa na odôvodnenie neporušenia nadnárodných záväzkov.

Predmetom sporu v spomenutej veci sa stal politický systém deľby moci v Bosne a Hercegovine označovaný ako konsociačná demokracia, ktorý bráni nadvláde väčšiny nad menšinovými skupinami v pluralitných spoločnostiach. Jeho zavedenie zapríčinil brutálny vojenský konflikt poznačený genocídou z rokov 1992 až 1995, ktorý hlboko rozdelil spoločnosť podľa etnických skupín. Cieľom systému teda bolo udržať mier, stabilitu a demokraciu tým, že znemožní prijať väčšinové rozhodnutia proti vôli ktoréhokoľvek

[19] CIBULKA, Ľ. a kol. Štátoveda. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 147.

konštitutívneho národa.[20] Išlo o prípad, kedy sa stretla na jednej strane ochrana volebného systému a na druhej strane ochrana ľudských práv.

Samotná Bosna a Hercegovina sa skladá z dvoch entít, a to Federácie Bosny a Hercegoviny a Republiky Srbskej, resp. kondomínia Dištriktu Brčko[21]. Ústava rozlišuje medzi tzv. konštitučnými národmi, t. j. Bosniakmi, Chorvátmi a Srbmi, a „ostatnými (národmi) a občanmi Bosny a Hercegoviny", teda príslušníkmi etnických menšín a tými, ktorí sa nehlásia k žiadnej etnickej skupine. Iba príslušníci konštitučných národov majú právo kandidovať do Snemovne ľudu a Predsedníctva. Okrem toho sa volieb srbských členov Snemovne ľudu a Predsedníctva môžu zúčastniť iba voliči s bydliskom v Republike Srbskej, zatiaľ čo volieb bosnianskych a chorvátskych členov týchto inštitúcií iba voliči s bydliskom vo Federácii. Naopak, pri voľbách do Snemovne reprezentantov sa neuplatňujú žiadne etnické podmienky.[22]

Pán Slaven Kovačević s dvojitým štátnym občianstvom Bosny a Hercegoviny a Chorvátska sa narodil a žije v Sarajeve, ktoré sa nachádza vo Federácii, no nehlási sa k žiadnemu „konštitučnému národu", ani k žiadnej inej etnickej skupine v krajine. V súvislosti s poslednými parlamentnými a prezidentskými voľbami tvrdil, že kvôli kombinácii vyššie uvedených územných a etnických požiadaviek nemohol v týchto voľbách hlasovať za kandidátov podľa svojho vlastného výberu pri výkone volebného práva, pretože tí, ktorí najlepšie reprezentovali jeho politické názory, nepochádzali zo „správnej" entity a/alebo nemali „správny" etnický pôvod.[23]

Sťažovateľ konkrétne namietal, že ako volič s bydliskom vo Federácii nemá právo voliť do predmetných inštitúcií v polovici svojej krajiny, a to v porovnaní s voličmi s bydliskom v Republike Srbskej, čo podľa jeho názoru predstavovalo diskrimináciu na základe miesta pobytu a etnickej príslušnosti. Vzhľadom na uvedené sťažovateľ namietal vo vzťahu k obmedzeniam výkonu volebného práva do Snemovne ľudu porušenie čl. 14 v spojení s čl. 3 Protokolu č. 1 a zároveň čl. 1 Protokolu č. 12 k Dohovoru, ako aj v súvislosti s obmedzeniami upravujúcimi voľby do Predsedníctva porušenie čl. 1 Protokolu č. 12 k Dohovoru.[24]

Keďže sťažovateľ nemohol voliť srbských kandidátov do Poslaneckej snemovne a s ohľadom na odlišný volebný systém do Poslaneckej snemovne pre voličov s bydliskom v Republike Srbskej namietal, že má menší vplyv na zloženie zákonodarného zboru. Uvedené

[20] MUHAREMOVIĆ, M. a NURKIC, B. Balancing Democracy and Human Rights : The Role of Constitutional Identity in the European Court of Human Rights' Recent Jurisprudence. In: Bratislava Law Review, 2024, roč. 8, č. 2, s. 133-134.
[21] Pozri čl. I ods. 3 Ústavy Bosny a Hercegoviny.
[22] Rozsudok ESĽP z 29. augusta 2023 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22, body 5-6.
[23] Ibidem, body 1 a 8.
[24] Ibidem, body 77 a 191.

súvisí s tým, že volič s bydliskom vo Federácii smie voliť len kandidátov s bosniackou alebo chorvátskou etnickou príslušnosťou, a to najprv v rámci volieb do kantonálneho zhromaždenia, pričom tieto poslanecké kluby ďalej volia bosniackych a chorvátskych delegátov do Snemovne ľudu parlamentu Federácie, a následne v rámci voľby delegátov s totožnou etnickou príslušnosťou do Snemovne ľudu Parlamentného zhromaždenia Bosny a Hercegoviny.[25]

Účasť voličov z oboch entít do druhej komory zákonodarného zboru je však v oboch prípadoch nepriama a obmedzená na prvú úroveň volieb tým, že odovzdávajú svoje hlasy na účely volieb členov kantonálnych zhromaždení v prípade Federácie a Národného zhromaždenia v prípade Republiky Srbskej bez toho, aby vedeli ako alebo či vôbec ich hlas tejto úrovni ovplyvní zloženie Snemovne ľudu. Vzhľadom na uvedené sa voliči z rôznych entít štátu nenachádzajú v rovnakej situácii, keďže volebný systém vo Federácii je trojstupňový na rozdiel od dvojstupňového volebného systému uplatňovaného v Republike Srbskej.[26]

Volebný systém Bosny a Hercegoviny sa stal špecifický práve tým, že vyčleňuje výhradné mandáty pre zložkové národy tvorené tromi hlavnými etnikami v Predsedníctve ako (najvyššom) výkonnom orgáne a Parlamentnom zhromaždení ako zákonodarnom orgáne, preto občania, ktorí nepatria k žiadnemu z uvedených konštitutívnych národov, nemôžu byť, s výnimkou prvej komory Snemovne reprezentantov, kandidátmi do týchto ústavných orgánov.[27]

Predstavenstvo pozostáva konkrétne z troch členov, a to jedného Bosniaka a jedného Chorváta, ktorí sú volení priamo z územia Federácie, a jedného Srba, ktorý je volený priamo z územia Republiky Srbskej.[28] Parlamentné zhromaždenie tvoria dve komory: Snemovňa ľudu a Snemovňa reprezentantov. Snemovňa ľudu sa skladá z 15 delegátov, z ktorých dve tretiny pochádzajú z Federácie (vrátane piatich Chorvátov a piatich Bosniakov) a jedna tretina z Republiky Srbskej (päť Srbov). Snemovňa reprezentantov sa skladá zo 42 členov, z ktorých dve tretiny sú volené z územia Federácie a jedna tretina z územia Republiky Srbskej[29].

Ústavný súd Bosny a Hercegoviny dokonca v rámci svojej judikatúry implicitne zahrnul predmetný systém deľby moci v krajine pod označením *„konstitutivnih naroda“* do kategórie ústavnej identity. Uvedené riešil ústavný súd v rámci posúdenia problému, ktorý spočíval v tom, že Ústava Bosny a Hercegoviny označovala tri zložky národa, z ktorých však boli vo Federácii len Bosniaci a Chorváti, a v Republike Srbska zas len Srbi, preto uviedol, že volebný

[25] Ibidem, bod 54.
[26] Rozsudok ESĽP z 25. júna 2025 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22, bod 209.
[27] Pozri poznámka č. 20, s. 137.
[28] Pozri čl. V Ústavy Bosny a Hercegoviny.
[29] Pozri čl. IV Ústavy Bosny a Hercegoviny.

obvod národov zaručuje, že všetky konštitučné národy sú zložkami na celom území štátu bez ohľadu na to, či sú skutočnou menšinou v rámci niektorej z jej entít. Volebný obvod národov teda mal vystupovať ako demokratický princíp, zaručujúci rovnakú ochranu všetkých etnických skupín v mnohonárodnom štáte, ktorý má v ústavnom poriadku Bosny a Hercegoviny osobitné a nadradené postavenie, pričom ho je potrebné bezpodmienečne zachovávať.[30] Takéto rozdelenie moci však môže z dlhodobého hľadiska brániť prechodu k inkluzívnej demokracii a ochrane individuálnych ľudských práv pre všetkých bez rozdielu.[31]

ESĽP vo svojich predchádzajúcich rozhodnutiach, týkajúcich sa obmedzenia výkonu pasívneho volebného práva v Bosne a Hercegovine, už totiž skonštatoval, že ústavou zavedený systém rozdelenia moci diskriminuje všetkých občanov, ktorí nie sú súčasťou konštitučných národov, vrátane národnostných menšín, a konštitučných národov, ktorí žijú v „nesprávnej" etnickej skupine. Spochybnil tiež samotné postavenie konštitutívnych národov, keďže už vo veci *Zornić* bol presvedčený o dosiahnutí stabilného mieru, pre ktorý už teda nie je dôvod na ďalšie zachovanie tohto politického usporiadania v krajine. ESĽP zároveň vnímal bosniacky ústavný poriadok za dočasné riešenie, pokým nepríde k prijatiu novej demokratickej ústavy.[32]

Presvedčenie ESĽP o potrebe reformy doterajšieho systému rozdelenia moci zavedením jednotného volebného obvodu s možnosťou voliča hlasovať za akéhokoľvek kandidáta na celom štátnom území bez ohľadu na etnickú príslušnosť, nevyvrátili ani tvrdenia vlády, že jeho zachovanie je nevyhnutné pre prežitie národa vzhľadom na stále krehký mier. Povinnosť prijať nápravné opatrenia neovplyvnila ani ústavná úprava diskriminačného volebného systému.[33]

Obdobne v tomto prípade, týkajúceho sa obmedzenia výkonu aktívneho volebného práva, hoci štvrtá komora ESĽP formálne uznala zložitú situáciu v krajine a potrebu vyváženia práv menšín, no s ohľadom na diskriminačnú povahu volebného systému uprednostnila ochranu ľudských práv pred zachovaním etno-demokratického zastúpenia ľudu, a teda vo vzťahu k voľbám do Snemovne ľudu a Predsedníctva konštatoval porušenie čl. 1 Protokolu č. 12 k Dohovoru. Štvrtá komora totiž prišla k záveru, že so sťažovateľom sa zaobchádzalo odlišne v porovnaní s voličmi, ktorí bývali a zároveň deklarovali svoju etnickú príslušnosť v tej ktorej štátnej entite, pričom zastával názor, že uvedené opatrenie nesleduje ani prípadnú nápravu faktickej nerovnosti medzi rôznymi skupinami, keďže konštitutívne národy majú v zavedenom volebnom systéme privilegované postavenie.[34]

---

[30] Pozri poznámka č. 20, s. 141.
[31] Ibidem, s. 134.
[32] Rozsudok ESĽP z 29. augusta 2023 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22, bod 58.
[33] Pozri poznámka č. 20, s. 134-135.
[34] Rozsudok ESĽP z 29. augusta 2023 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22, body 61-62 a 73-75.

Problém pri voľbách do Snemovne ľudu spočíval v tom, že ide o orgán s plnou zákonodarnou právomocou, keďže legislatívny proces vyžaduje súhlas oboch komôr súčasne, preto by jej zloženie malo zaručiť väčšinové zastúpenie spoločnosti. Posudzované etnické zloženie druhej komory by bolo prijateľné iba v prípade, ak by namiesto rovnocenného postavenia so Snemovňou reprezentantov vystupovala ako orgán s právom veta. Vo vzťahu k voľbám do Predsedníctva spočíval problém v nemožnosti voliť kandidáta nehlásiaceho sa ku konštitutívnemu národu ako prekážky skutočného zastúpenia voliča v zákonodarnom orgáne.[35]

Postoj súdu vychádzal predovšetkým z presvedčenia o tom, že mier medzi rôznymi etnickými skupinami sa najlepšie udržiava účinnou politickou demokraciou, ktorá sa zakladá na slobodnom výkone volebného práva, a preto by nemal byť nikto nútený hlasovať výlučne podľa predpísaných etnických pravidiel bez ohľadu na svoje skutočné politické presvedčenie.[36]

Prípad bol však na žiadosť bosniackej vlády postúpený veľkej komore ESĽP, ktorá rozhodla o neprípustnosti posudzovanej sťažnosti z dôvodu zneužitia práva a absencie postavenia obete, keďže nebolo preukázané, že by sťažovateľ bol osobne a skutočne dotknutý údajným porušením, ale jeho sťažnosť mala skôr za cieľ dosiahnuť zásadné a koncepčné zmeny v ústavnej a volebnej štruktúre štátu vo všeobecnosti (*actio popularis*).[37]

Veľká komora síce zdôraznila širokú mieru voľnej úvahy zmluvných štátov v rámci rozdelenia svojho štátneho územia do volebných obvodov na základe špecifických potrieb, a teda že volebné pravidlá sa môžu líšiť v závislosti od toho, kde sú voliči zapísaní v zozname, čo zahŕňa výber možných kandidátov, počet mandátov za volebný obvod alebo formu hlasovania, ale tiež uviedla, že bosniacky volebný systém je výsledkom vysoko decentralizovaného a jedinečného zloženia ústavnej štruktúry Bosny a Hercegoviny.[38]

Osobitne vo vzťahu k Snemovni ľudu uviedol, že nepriamo volená druhá komora zákonodarného orgánu môže sledovať rôzne iné špecifické záujmy, než záujmy širokej verejnosti, a pravidlá volieb do tohto orgánu sledujú stratifikované ústavné usporiadanie federácie. Vo vzťahu k voľbám do Predsedníctva zas uviedol, že hoci je pravdou, že sa v nich uplatňuje priama voľba a hlava štátu zvyčajne zastupuje záujmy širšej verejnosti, tak neidentifikoval tieto pravidlá za diskriminačné, keďže sa s voličmi nezaobchádzalo odlišne v rámci príslušných volebných obvodov, pričom požadované územné prepojenie medzi voličmi a zástupcami sleduje legitímny cieľ.

---

[35] Ibidem, body 55 a 73.
[36] Rozsudok ESĽP z 29. augusta 2023 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22, bod 74.
[37] Rozsudok ESĽP z 25. júna 2025 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22, body 215-217.
[38] Ibidem, body 203-207.

Napriek tomu, že veľká komora neposudzovala predmetnú sťažnosť z vecného hľadiska, tak vzhľadom na vyššie uvedené úvahy sa zdá, že pri posudzovaní právnej úpravy aktívneho volebného práva nezistila diskriminačné účinky, hoci by aj bola predmetná sťažnosť prípustná, keďže voliči z rozličných volebných obvodov sa nenachádzajú v porovnateľných postaveniach, a teda hoci aj rovnaké dôvody nemusia porušiť práva inej skupiny osôb[39].

Napriek tomu, že Dohovor neobsahuje explicitný odkaz na ochranu ústavnej identity[40], tak zhodne s judikatúrnym prístupom SDEU k nej pristupuje ako ku legitímnemu cieľu s tým, že ESĽP obdobne priznáva zmluvným štátom v súvislosti s ochranou ústavnej identity a uplatňovaním ľudských práv určitú mieru voľného uváženia (*margin of appreciation*).

Hoci v bosniackom prípade môže byť kritérium dočasnosti alebo trvalosti relevantné vo vzťahu k posudzovaniu volebného obvodu národov za ústavnú identitu štátu, tak volebný systém vo všeobecnosti môže vystupovať ako prvok ústavnej identity, pretože ide o základný, kľúčový a špecifický prvok politického a ústavného systému, no zároveň sa zdá, že tento koncept je systematického charakteru, pretože označuje spôsob usporiadania štátnej moci prostredníctvom pravidiel upravujúcich politickú súťaž vo voľbách bez toho, aby za týmto ústavno-politickým nastavením volebného systému vystupovali konkrétne ústavné hodnoty, ktoré by odôvodňovali jeho existenciu alebo zakladali jeho ochranu v konkrétnom prípade.

Prípad vo veci *Kovačević* podľa nášho názoru nepredstavuje popretie zastávanej hypotézy o volebnom systéme ako neutrálnom prvku ústavnej identity, pretože etnické kvóty vystupujú v postavení princípu, ktorý len nepriamo realizuje určité hodnoty, pričom tie sa štandardne nachádzajú na najvyšších úrovniach volebných systémov rozličných štátov, a zároveň nižšie prvky volebného systému Bosny a Hercegoviny sú obdobne štrukturálnej povahy, tak ako vo volebnom systéme akékoľvek iného štátu. Hoci by volebný obvod národov aj bol považovaný za ústavnú hodnotu Bosny a Hercegoviny, tak sa potom nazdávam, že uvedené by bolo možné označiť skôr za príklad výnimočnej a mimoriadnej situácie konsociačnej demokracie, čo potvrdzuje všeobecné pravidlo v štandardných demokratických systémoch.

---

[39] Ibidem, body 201 a 209.

[40] ESĽP uznáva posudzovaný volebný systém za ústavnú identitu Bosny a Hercegoviny implicitne tým, že ho vníma ako citlivú otázku týkajúca sa základných politických a ústavných štruktúr štátu, čo až nápadne pripomína opis národnej identity v zmysle práva EÚ.

Záver

Volebný systém predstavuje významný prvok ústavného a politického systému ktoréhokoľvek štátu, preto ho je potrebné vnímať nevyhnutne za súčasť národnej ústavnej identity, na ktorú by v prípade stretu požiadaviek práva Únie mal prihliadnuť aj SDEU.

Doterajšia právna doktrína o ústavnej identite zdôrazňuje axiologickú povahu prvku chráneného touto právnou kategóriu ako jej nevyhnutný pojmový znak, čo sa však dostáva do rozporu s doterajším vnímaním volebného systému ako prvku ústavnej identity tým, že práve volebný systém obsahuje spravidla výraznejšie štrukturálno-technické prvky. Ak je teda pre volebný systém príznačný pojem štruktúry, tak ten by ako celok bolo možné pomyselne rozdeliť do úrovní alebo vrstiev z hľadiska miery axiologickej povahy, ktorá vertikálne smerom zhora nadol klesá.

Nižšie prvky volebného systému ako volebná formula, počet mandátov za volebný obvod, rozdelenie územia na volebné obvody, uzatváracia klauzula, možnosti úpravy hlasovacieho lístka, počet volebných kôl a pod. predstavujú technické komponenty dôležité z hľadiska funkčnosti toho ktorého volebného systému, čo sa posudzuje v závislosti od aktuálnych a individuálnych skutkových a právnych podmienok v dotknutom štáte. Tieto prvky teda nepredstavujú priamu realizáciu konkrétnych ústavných hodnôt, ale naopak spôsobujú zásah do týchto hodnôt ako najvyšších ideálov stojacich za štátnym volebným systémom.

Volebný systém Bosny a Hercegoviny je špecifický práve tým, že je vystavaný na tzv. volebnom obvode národov, ktorý zaručuje konštitutívnym národom, t. j. Chorvátom, Bosniakom a Srbom, ochranu pred prehlasovaním ktoréhokoľvek uvedeného národa populačnou väčšinou, pričom ústavný súd uznal predmetnú deľbu moci za samotné jadro ústavnej identity štátu. Dôvod zavedenia tohto systému spočíval vo vytvorení udržateľného politického systému po vojenskom konflikte, ktorý hlboko rozdelil spoločnosť na základe etnicity s cieľom udržať mier, stabilitu a demokraciu v krajine.

Volebný obvod národov v Bosne a Hercegovine sa však stal predmetom sporu v súvislosti s namietaným porušením zákazu diskriminácie podľa čl. 14 v spojením s právom na slobodné voľby podľa čl. 3 Protokolu č. 1 k Dohovoru a zároveň čl. 1 Protokolu č. 12 k Dohovoru pred ESĽP vo veci *Kovačević v. Bosnia and Herzegovina*. V tomto prípade, ktorý síce nebol výslovne posudzovaný z hľadiska ochrany ústavnej identity, vystupoval volebný obvod národov ako základný, kľúčový a špecifický prvok ústavného a politického systému, v postavení legitímneho cieľa štátu pre odôvodnenie neporušenia jeho záväzkov vyplývajúcich z nadnárodného právneho systému v podobe ochrany základných ľudských práv.

Hoci ESĽP už po uplynutí osemnástich rokov od vojnového konfliktu konzistentne odmieta potrebu ďalšieho zachovania niektorých prvkov konsociačnej demokracie, tak vzhľadom na to, že veľká komora nekonštatovala v prípade právnej úpravy aktívneho volebného práva porušenie ľudsko-právnych garancií podľa Dohovoru a tým implicitne uznala čiastočnú ochranu dotknutého volebného systému Bosny a Hercegoviny, ide o dôležitý a zriedkavý prípad úspešnej ochrany ústavnej identity na nadnárodnej úrovni.

Vzhľadom na uvedené možno konštatovať, že prinajmenšom v štandardných demokraciách predstavujú niektoré znaky volebného systému štátu neutrálne prvky ústavnej identity v tom zmysle, že nezakladajú hodnotový konflikt.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Rozhodnutie Spolkového ústavného súdu Nemecko 7 BverfGE 198 z 15. januára 1958.

Rozsudok Súdneho dvora EU zo 14. októbra 2004 vo veci C-36/02, Omega.

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 12/01 zo 4. decembra 2007.

Rozsudok ESĽP z 29. augusta 2023 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22.

Rozsudok ESĽP z 25. júna 2025 vo veci Kovačević, č. sťažnosti 43651/22.

DRGONEC, J. Ústava Slovenskej republiky. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019, 1792 s. ISBN 978-80-89603-74-9.

CIBULKA, Ľ. a kol. Štátoveda. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 358 s. ISBN 978-80-8168-733-4.

CSINK, L. Does identity matter? In: Bratislava Law Review, 2019, roč. 3, č. 1, s. 176-181. ISSN 2644-6359.

DE WITTE, B. The Lisbon Treaty and National Constitutions. More or Less Europeanisation? In: The Lisbon Treaty and National Constitutions, 2009, s. 25-48. ISSN 1504-8152.

HIRSCH BALLIN, E. Constitutional identity in the Netherlands : Sailing with others. In: Constitutional identity in a Europe of multilevel constitutionalism, 2020, s. 222-242. ISBN 9781108480437.

KELEMEN, R. D. a PECH L. Why autocrats love constitutional identity and constitutional pluralism: Lessons from Hungary and Poland. In: RECONNECT Working Paper Series, č. 2, 2018, 23 s.

KÖRTVÉLYESI, Z. a MAJTÉNYI, B.. Game of Values: The Threat of Exclusive Constitutional Identity, the EU and Hungary. In: German Law Journal, 2017, roč. 18, č. 7, s. 1721-1744. ISSN 2071-8322.

MILLET, F-X. Successfully Articulating National Constitutional Identity Claims: Strait Is the Gate and Narrow Is the Way. In: European Public Law, 2021, roč. 27, č. 3, s. 571-596. ISSN 1875-8207.
MUHAREMOVIĆ, M. a NURKIC, B. Balancing Democracy and Human Rights : The Role of Constitutional Identity in the European Court of Human Rights' Recent Jurisprudence. In: Bratislava Law Review, 2024, roč. 8, č. 2, s. 131-146. ISSN 2644-6359.
OOMEN, B. Strengthening Constitutional Identity Where There Is None: The Case of the Netherlands. In: Revue interdisciplinaire d'études juridiques, 2016, roč. 77, č. 2, s. 235-263. ISSN 0770-2310.
Ústava Bosny a Hercegoviny.
Zmluva o Európskej únii.

RODINNÉ PRÁVO V SLUŽBÁCH DIKTATÚRY PROLETARIÁTU – ÚLOHA IDEOLÓGIE PO FEBRUÁROVOM PREVRATE 1948

FAMILY LAW IN THE SERVICE OF THE DICTATORSHIP OF THE PROLETARIAT – THE ROLE OF IDEOLOGY AFTER THE FEBRUARY 1948 COUP

Ivana Šošková [1]

Abstrakt

Príspevok ozrejmuje premenu rodinného práva, resp. určité „preštruktúrovanie" jeho obsahu v Československu po roku 1948 ako kľúčovú súčasť budovania diktatúry proletariátu. Autorka mapuje ideologické východiská kodifikácie v rámci tzv. právnickej dvojročnice, úlohu Ústavy z 9. mája 1948 a vplyv sovietskej právnej doktríny na vyčlenenie rodinného práva do podoby samostatne stojaceho právneho odvetvia. Práca spomína aj zavedenie vybraných rodinno-právnych inštitútov (ako napr. obligatórny občiansky sobáš, rovnosť mužov a žien, rovnosť detí bez ohľadu na ich manželský či nemanželský pôvod a pod.), ktoré významne napomohli dosiahnutiu želaného cieľa vtedajších zákonodarcov - podriadiť rodinu a rodinný život štátnej kontrole. Výsledkom analýzy je zistenie, že prvý československý kódex rodinného práva, zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve úspešne slúžil ako nástroj ideologickej unifikácie spoločnosti na ceste od ľudovodemokratického zriadenia k socializmu.

Kľúčové slová

Československo, právnická dvojročnica 1948-1950, rodinné právo, unifikácia, ideologizácia práva

Abstract

The article explains the transformation of family law, or rather a certain "restructuring" of its content in Czechoslovakia after 1948, as a key part of building the dictatorship of the proletariat. The author maps the ideological foundations of codification within the so-called two-year legal period, the role of the Constitution of May 9, 1948, and the influence of Soviet legal doctrine on the separation of family law into a separate branch of law. The work also mentions the introduction of selected family law institutions (such as compulsory civil marriage, equality between men and women, equality of children regardless of their marital or non-marital origin, etc.), which significantly contributed to achieving the desired goal of the legislators at the time - to subordinate the family and family life to state control. The analysis concludes that the first Czechoslovak family law code, Act No. 265/1949 Coll. on family law, successfully served as an instrument of ideological unification of society on the path from a people's democratic system to socialism.

[1] doc. JUDr. Ivana ŠOŠKOVÁ, PhD., Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika

Keywords
Czechoslovakia, legal biennial 1948-1950, family law, unification, ideologization of law

Úvod

Februárový prevrat v Československu v roku 1948 neznamenal len zmenu politickej garnitúry, ale inicioval aj zásadnú rekonštrukciu, či skôr lepšie vyjadrené dekonštrukciu dovtedajšieho právneho poriadku, ktorý bol z pohľadu marxisticko-leninskej doktríny vnímaný ako prežitok „buržoázneho“ útlaku. Rodinné právo sa v tomto procese stalo jednou z primárnych oblastí, na ktorú sa plne sústredila pozornosť. Príprava novej legislatívy sa stala súčasťou tzv. **právnickej dvojročnice**, ktorej cieľom bolo podriadiť súkromnú sféru jednotlivca záujmom diktatúry proletariátu.

Ľudová demokracia, ako vývojové štádium cesty k socializmu, potrebovala nový právny aparát, ktorý by čo najviac **obmedzil autonómiu rodiny a pretvoril ju na inštitút podliehajúci priamemu ideologickému vplyvu štátu.** Ústava z 9. mája 1948 sformulovala hospodárske a politické základy tohto nového poriadku. Určila hlavné zásady nového spoločenského štátneho poriadku a sformulovala hospodárske a politické základy štátneho zriadenia i zásady demokratických reforiem vo všetkých odboroch štátneho, politického i kultúrneho života. Právo tu už po novom nemalo plniť primárne funkciu ochrany individuálnych práv, ale stalo sa nástrojom „prebudovania“ spoločnosti. Pomer štátu k rodine sa radikálne zmenil: rodina prestala byť vnímaná ako uzavretý súkromný priestor a stala sa „základnou bunkou spoločnosti“, ktorej existencia má byť funkčne podmienená budovaním socialistického zriadenia. Nemožno obísť skutočnosť, že v tomto kontexte hrali dôležitú úlohu aj povojnová životná realita a sociálne procesy, daný záujem na ústavnoprávnej ochrane rodiny (deklarovaný osobitne v § 10 ods. 2 Ústavy 9. mája 1948) bol úzko previazaný na populačnú politiku štátu. Úbytok mužov a zmena statusu žien neboli vnímané len ako demografické fakty, ale ako príležitosti na narušenie tradičných patriarchálnych štruktúr, ktoré režim považoval za konzervatívne, ba priam nepriateľské. Otázka statusu nemanželských detí a rozvratu tradičných rodinných hodnôt sa stala nástrojom, cez ktorý štát začal legitimizovať svoju hlbokú intervenciu do manželsko-právnych a rodinno-právnych vzťahov vôbec. Otvorili sa možnosti novej sekularizácie, resp. štátneho intervencionizmu.[2]

[2] LACLAVÍKOVÁ, M.: Sekularizácia a manželské právo na území Slovenska (koniec 19. a prvá polovica 20. storočia). In MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Sekulárny štát.* Trnava : TYPI, vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 34.

Zásadným akútnym problémom v ére povojnového Československa bola potreba konečne sa vysporiadať s pretrvávajúcim právnym dualizmom, tento eliminovať a **pristúpiť k dôslednej unifikácii práva**. Rodinné právo predstavovalo síce súčasť všeobecného súkromného práva, no vzhľadom na premeny a vývoj spoločnosti po druhej svetovej vojne vyžadovalo jednak novú kvalitu, systematizáciu, a predovšetkým unifikáciu, ktorou by sa v tomto odvetví práva prekonal stále prítomný právny dualizmus, ktorý bol z pohľadu diktatúry proletariátu neprípustným fenoménom. S relevanciou pre nami skúmanú oblasť rodinného práva boli do československého právneho poriadku univerzálnou a bezvýhradnou recepciou[3] v zmysle § 2 citovaného zákona prevzaté ustanovenia pôvodom rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 (ako aj ostatné občianskoprávne normy platné v rakúskej časti bývalej monarchie) pre územie Čiech, Moravy a Sliezska, s platnosťou pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi bol recipovaný pôvodom uhorský normatívno-právny materiál (ako normy, ktoré mali svoj pôvod, resp. ktorých obsah pramenil z čias jestvovania uhorského štátu)[4], prevažne obyčajovo-právnej povahy. Tento dualizmus sa mal odstrániť kodifikáciou a unifikáciou už československého právneho poriadku. Avšak v danom procese sa počas dvoch decénií predmníchovskej republiky nedosiahli ani želateľné, ani výraznejšie výsledky.[5] Napriek snahám o unifikáciu za tzv. prvej Československej republiky a napriek určitým zmenám dosiahnutým v tomto období v oblasti rodinného práva prostredníctvom niekoľkých parciálnych zákonov[6], občiansko-právne a rodinno-právne vzťahy neustále postrádali jednotnú a najmä komplexnú právnu úpravu.

Základné zásady právneho poriadku všeobecne, ako i zásady dotýkajúce sa oblasti práva rodinného priniesla **Ústava 9. mája 1948.** V § 1 Ústavy bola zakotvená rovnosť občanov pred zákonom (ods.1) a rovnaké postavenie mužov a žien v rodine i v spoločnosti (ods. 2). Ustanovenie § 10 zabezpečovalo manželstvu, rodine a materstvu osobitnú ochranu

---

[3] Bližšie pozri napr.: MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L. – SKALOŠ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2010, s. 175.

[4] Bližšie pozri: BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku.* Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2001, s. 27.

[5] Tamtiež, s. 28.

[6] Boli to najmä tzv. manželská novela z. č. 320/1919 Zb. z. a n., predstavujúca významnú „korekciu“ rodinného práva s rozličnými účinkami pre české krajiny a Slovensko – kým na Slovensku potvrdzovala sekularizáciu, v českých krajinách ju len postupne zavádzala umožnením rozluky u katolíckych manželstiev (z uvedeného dôvodu tu bola táto novela známejšia skôr pod označením „rozlukový zákon“). Ďalšími z čiastočne unifikujúcich zákonov boli z. č. 256/1921 Zb. z. a n. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských; z. č. 25/1928 Zb. z. a n. o osvojení a napokon z. č. 4/1931 Zb. z. a n. na ochranu osôb oprávnených požadovať výživu, výchovu alebo zaopatrenie (tzv. alimentačný zákon). V oblasti rodinného práva tak došlo iba k čiastočne úspešnej unifikácii. Bližšie pozri napr.: FERANCOVÁ, M.: Unifikačné a kodifikačné snahy v oblasti súkromného (občianskeho) práva v ČSR (1918 – 1938). In *Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica I.* Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2003. s. 179.

štátom (ods. 1), v § 11, ods.1 bola deťom zaručená zvláštna starostlivosť a ochrana zo strany štátu, v zmysle ods.2 pôvod dieťaťa nesmel byť jeho právam na ujmu. Z hľadiska kontinuity, resp. diskontinuity s predchádzajúcim právnym poriadkom mali však najväčší význam recepčné ustanovenia ústavy – konkrétne § 173. Dňom účinnosti ústavy totiž stratila platnosť jednak ústavná listina Československej republiky z 29. februára 1920 so všetkými jej súčasťami (ods. 1), ako aj stratili platnosť všetky dovtedajšie ústavné a iné zákony, pokiaľ odporovali ustanoveniam tejto ústavy a zásadám ľudovo-demokratického zriadenia, alebo pokiaľ upravovali veci odchylne od tejto ústavy (ods. 2). Vznikol tu stret koncepčne podstatne odlišných právnych systémov[7]. Ústava s účinnosťou od 9. júna 1948 zaviedla derogačné pravidlo vo vzťahu ku všetkým existujúcim predpisom, ktoré by jej odporovali (derogačná výhrada); pokiaľ išlo o recipované normy, mala nastať ich kvalitatívna premena v tom zmysle, že ich výklad mal plne rešpektovať zásady novej ústavy, obsiahnuté v jej základných článkoch. Premena sa symbolicky vyjadrovala v zmysle „naplniť staré mechy novým vínom.“ Nová ústava sa mala stať ohniskom novej, budúcej legislatívy – smernicou pre budúceho zákonodarcu; zároveň mala byť kritickým merítkom („sudidlom“) doterajšieho právneho poriadku.[8]

Nový režim však unifikáciu nechápal len ako riešenie takpovediac „technického“ charakteru, ale predovšetkým ako **príležitosť na ideovú „očistu“ súčasného práva od starých dobových nánosov**, vývojom už prekonaných. Staré právo, majúce svoj základ v predvojnovej ére bolo kritizované za to, že „fixovalo“ triednu nerovnosť a uprednostňovalo súkromnovlastnícky princíp nad spoločenským záujmom. Všeobecne sa uznávala potreba nahradiť tieto prežité zákony novými kódexami, ktoré by zodpovedali prenikavým zmenám v hospodárskom i politickom zriadení ľudovo demokratického štátu.[9] Dôraz na unifikáciu v rámci právnickej dvojročnice mal teda jasný cieľ: vytvoriť jednotný, konštruktívny, súrodý právny systém, v ktorom nebude priestor pre nejaké regionálne odchýlky či interpretačnú pluralitu, ktorá by mohla oslabiť presadzovanie vôle vládnucej strany. V duchu marxistickej právnej vedy, ktorá sa stala ideologickým základom budovania nového štátu a práva, štát smerujúci k „prekonaniu antagonistických tried a odstráneniu vykorisťovania človeka

[7] VESELÁ, R. a kolektív: *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. s. 87.
[8] Pozri dôvodovú správu k Ústave 9. mája. Prevzaté z: GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. (1945 – 1960)*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2006. s. 376.
[9] NEUMAN, A.: *Nový právní řád v lidové demokracii*. II. doplnené vydanie. Praha : Orbis, 1952. s. 85.

človekom“ nemohol opomenúť oblasť pomerov týkajúcich sa manželstva a rodiny.[10] *„Je nasnadě, že bez očištění rodinných vztahů od všech těchto nepříznivých vlivů, bez uzákonění zásad, na nichž lze budovat nový řád pro mnoho milionů lidí, nebylo by možno jíti k socialismu.“*[11]

Ideologizácia práva a inštrumentalizácia sovietskeho vzoru

Naštartovanie prác na novom rodinnom práve bolo potvrdené uznesením vlády zo 7. júla 1948. Pod vedením ministra spravodlivosti Alexeja Čepičku sa začala ofenzíva, ktorá mala v priebehu dvoch rokov úplne nahradiť materiálne aj formálne právo novými kódexmi. Hlavným vzorom pre organizáciu legislatívnych prác sa stala **skúsenosť Sovietskeho zväzu.** Podľa odporúčaní sovietskej právnej vedy bola do procesov prípravy nového, na novej ideológii založeného práva zavedená zásada plánovania (všetky rezorty postupovali podľa čiastkových plánov) a najmä **zásada širokej účasti ľudu**, ktorá mala budiť dojem najvyššej demokracie, no v skutočnosti slúžila na potlačenie odborného právnického diskurzu v prospech politických laikov a kádrov. Tretia zásada – zásada kolektívnej práce mala nahradiť údajne „neosvedčenú“ individuálnu zodpovednosť referentov[12], čím sa zabezpečila ideologická kontrola takpovediac „nad každým paragrafom.“

V marci 1948 bol zo strany ministra spravodlivosti A. Čepičku schválený na Sekretariáte Právnickej komisie rámcový plán vypracovaný prof. Dr. Turečkom, ktorý určil smernice pre tvorbu skutočne ľudového práva, ktoré mali *„býti jednoduchou a pevnou základnou pro kodifikační práce.“*[13] Smernice jasne definovali, že právo musí vykazovať **socializačnú tendenciu** a radikálne odstrániť všetky „prežitky“ kapitalizmu, formalizmus a byrokratizmus.[14] Pod pojmom „prežitok“ sa však často skrývala aj ochrana súkromia či cirkevný vplyv na rodinu. Z hľadiska formálneho mali mať nové zákony zrozumiteľný, jednoduchý a jazykovo správny text. Purifikácia práva zašla tak ďaleko, že po uskutočnení dvojročnice nemal existovať zákon

[10] BLAŽKE, J.: Ideové základy nového rodinného práva. In *Právník*, 1950. s. 8.
[11] Tamtiež.
[12] Tamtiež, s. 9 – 11.
[13] Schválený rámcový plán, vypracovaný prof. Dr. Turečkem, k přebudování základních částí našeho právního řádu v průběhu 2 let – odsouhlasen ministrem spravedlnosti Dr. Čepičkou, Praha 23.3.1948. Sekretariát Právnické komise. Situační zprávy právnické komise při ÚV KSČ z období 1945-1951. Zdroj: Státní ústřední archiv Praha, Archiv ÚV KSČ, fond č. 100/1 Generální sekretariát ÚV KSČ, sv. 70, arch. j.: 545 (Generální sekretariát ÚV KSČ 1945-51 – Situace a legislativní práce na úseku práva).
[14] *„Nový právní řád bude životný a hospodárný; je proto třeba radikálně odstraniti přežilé právní instituce, veškerý zbytečný formalismus a byrokratismus. Avšak, co se v životě osvědčilo a odpovídá požadavkům dneška, bude v novém právním řádu zachováno. Nový právní řád nebude pouhou revizí dosavádních zákonů. Bude životný i z toho hlediska, že se při něm přihlédne i k cizím právním řádům, jmenovitě k právním řádům lidových demokracií slovanských. Nový právní řád však nebude pouhou recepcí cizích zákonů.“* Tamtiež.

s maďarským alebo nemeckým úradným textom[15], čím sa symbolicky uzatvárala kapitola „starých čias."

Ako už bolo spomenuté, v procese prípravy nového rodinného práva významnú úlohu zohrali **masové organizácie a dialektická metóda**.[16] V rámci Odboru pre urýchlenú kodifikáciu práva boli zriaďované zvláštne kodifikačné komisie ako viacčlenné kolektívy, s podstatným zastúpením neprávnikov. Kodifikačné komisie boli dopĺňané zástupcami „ľudu", najmä zástupcami celonárodných organizácií, robotníkmi priamo z podnikov či verejnými funkcionármi, ktorí mali dozerať na to, aby texty zákonov neodporovali triednemu cíteniu. V Subkomisii pre právo rodinné pracovali popri právnikoch aj zástupcovia masových a záujmových organizácií, ako boli Revolučné odborové hnutie, Jednotný svaz českých zemědělců, Československý zväz žien (predtým Rada žien), Československý zväz mládeže, zástupcovia z radov robotníkov a robotníčok a zástupcovia ľudu.[17] Tým zákon nadobúdal črty skutočne „ľudového výtvoru." Úlohou jeho tvorcov bolo vychádzať zo starostlivého rozboru súčasného života tak, aby zákon zodpovedal nielen hospodárskym a spoločenským pomerom tohto vývojového obdobia cesty k socializmu, ale *„aby na rozdiel od právnych predpisov doby kapitalistickej, ktoré mali charakter noriem konzervačných, bol hnacou silou úsilia o dosiahnutie socializmu."*[18] Dialektická metóda spracovania právnej, resp. normatívnej matérie zabezpečovala, že každé ustanovenie bolo, prakticky vzaté, takpovediac „preosiate" cez filter marxisticko-leninskej teórie.

Zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve: Rodina ako sociálny inštitút štátu

Výsledkom tejto snahy o ideologickú premenu rodiny bol zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve. Možno konštatovať, že jeho prijatie znamenalo revolučný rozchod s tradíciou európskeho súkromného práva.

Sovietske právo spolu s právom ostatných najmä slovanských ľudovodemokratických štátov boli **východiskom a vzorom pre obsahovú stránku novovznikajúcich noriem.** Aby sa negovalo „minulostné" vnímanie rodinných vzťahov (ako vzťahov založených na majetkovoprávnom podklade), bola podľa vzoru ZSSR úprava rodinných vzťahov vyčlenená

[15] Tamtiež.
[16] NEUMAN, A.: *Nový právní řád v lidové demokracii*. II. doplnené vydanie. Praha : Orbis, 1952. s. 86.
[17] PATSCHOVÁ, Z.: Ideové zásady nového čs. rodinného práva. Článek pro Biuletin Čechoslovackogo prava. Zdroj: Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnická komise ÚV KSČ 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddělení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkám rodinného a manželského práva, arch.j. 265, list č.5.
[18] Tamtiež.

do osobitného zákona. Zákonom č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve sa tak **rodinné právo stalo samostatným odvetvím práva**.[19] Išlo tu v prvom rade o symboliku stelesňujúcu úspech diktatúry: skutočnosť, že zákon o rodinnom práve bol prvým kódexom prijatým v ľudovodemokratickom Československu v rámci právnickej dvojročnice vôbec, symbolicky zodpovedala vydarenej snahe nasledovať sovietsky vzor, keďže i tam úplne prvým kódexom zákonov po roku 1917 bol Kódex zákonov o aktoch občianskeho stavu, práve manželskom, rodinnom a poručenskom z roku 1918.[20] Toto vyčlenenie rodinného práva z občianskeho práva však malo predovšetkým obrovský **ideologický význam.** V kapitalizme sa rodinné vzťahy riadili „súkromnovlastníckymi záujmami buržoázie." V novom zriadení sa však rodina stala oblasťou, v ktorej bola zdôraznená jej nová funkcia: služba výstavbe socialistickej spoločnosti. Základným rysom nového práva sa stalo odstraňovanie súkromného priestoru jednotlivcov a rozširovanie verejného priestoru štátu. Socialistická rodina už nemala byť súkromnoprávnym inštitútom, ale verejnou ustanovizňou s predpokladanými a, dokonca, očakávanými zásahmi štátu.[21] Manželstvo a rodina boli po novom, vychádzajúc z marxistickej ideológie, definované ako „sociálne inštitúty", pri ktorých štát získal morálne aj právne oprávnenie zasahovať do ich vnútornej integrity.

Navyše, príprava prevratného československého rodinnoprávneho kódexu mala ako argument pre svoju výnimočnosť aj **internacionalizačný rozmer**. Zákon bol totiž pripravovaný ako spoločný projekt s Poľskom.[22] Na základe Zmluvy o právnej pomoci s Poľskom bola zriadená zmiešaná československo-poľská komisia, ktorej úlohou bola spoločná právna úprava pomerov, ktoré sa vyskytovali v ľudových demokraciách na ich prechode od kapitalizmu

---

[19] *„… netvoří již součást práva občanského, jak je tomu v kapitalistických státech, kde právní úprava rodinných vztahů se řídí soukromovlastnickými zájmy buržoasie, nýbrž tvoří zvláštní oblast, v níž je zdůrazněna nová funkce rodinných vztahů, oproštěných od majetkovoprávních zájmů a sloužících výstavbě socialistické společnosti."* Tamtiež.

[20] *„A dnes v Sovietskom zväze platný Kódex zákonov o manželstve, rodine a opatrovníctve prijatý na 3. schôdzi XII. Zasadania Ústredného všeruského výkonného výboru z 19. februára 1926 bol všetkým ľudovým demokraciám vzorom k usporiadaniu manželských a rodinných pomerov v období ich cesty k socializmu."* PATSCHOVÁ, Z.: Rodinné právo. Podmínky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ÚV KSČ, fond č.29: Právnická komise ÚV KSČ (1945-1955), arch. j. 265: Studijní materiály k rodinnému a manželskému právu; č.listu: 11.

[21] LACLAVÍKOVÁ, M.: Sekularizácia a manželské právo na území Slovenska (koniec 19. a prvá polovica 20. storočia). In MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Sekulárny štát.* Trnava : TYPI, vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 35.

[22] *„Úprava nových manželských a rodinných poměrů v Československu i v Polsku vypracovala totiž své doby československo-polská Stálá právnická komise ve formě shodného návrhu. Tento návrh sloužil za podklad ke kodifikaci rodinného práva u nás i v Polsku."* PERTŽELKA, K.: O rozvodu manželství. In *Právník*, 1950. s. 20.

k socializmu.[23] Československý zákon o rodinnom práve sa tak až na niekoľko odchýlok zhodoval s poľským zákonom o rodinnom práve, účinným v Poľsku od 1. septembra 1950.[24] Táto spolupráca mala dokázať, že ľudové demokracie pod vedením Sovietskeho zväzu dokážu vytvoriť jednotný právny blok, čo bolo pre kapitalistické štáty „absolútne nemysliteľné." Československý zákon sa takmer úplne zhodoval s poľským, čím sa rodinné právo stalo nástrojom zahraničnej politiky a upevňovania sovietskeho bloku.

Piliere nového rodinného práva

Zákon o rodinnom práve z roku 1949, ako typický súbor ľudovodemokratických noriem upravujúcich rodinné právo stál na troch základných zásadách, priamo vyjadrujúcich vôľu vládnucej moci:

1) Na prvom mieste stála **zásada monogamného manželstva a obligatórneho občianskeho sobáša.** Jej etablovaním u nás došlo k dôslednej sekularizácii manželstva.[25] Zavedenie obligatórneho občianskeho sobáša znamenalo definitívnu porážku vplyvu cirkvi na rodinný stav občanov. Štát si uzurpoval výhradné právo legitimizovať zväzok dvoch ľudí. Náboženský obrad bol odsunutý do sféry súkromného „folklóru" bez právnych následkov.

2) Zákon o rodinnom práve ďalej stál na zásade **dôslednej právnej rovnosti muža a ženy voči sebe ako manželov** (nie len v rovine ich osobných vzájomných práv a povinností, ale i v rovine majetkovo-právnej – zavedením zákonného majetkového spoločenstva manželov), ako aj na zásade **dôslednej právnej rovnosti muža a ženy voči deťom ako rodičov** (rodičovská moc nahradila dovtedajšiu moc otcovskú). Zásada rovnosti mužov a žien v rodine a spoločnosti, zakotvená už v Ústave 9. mája, bola v zákone č. 265/1949 Zb. dovedená do dôsledkov. Nahradenie „otcovskej moci" mocou „rodičovskou" a zavedenie zákonného majetkového spoločenstva manželov neboli len aktmi spravodlivosti, ale mali aj ekonomický a politický účel. Štát potreboval ženy ako pracovnú silu pre ťažký priemysel a budovateľské

[23] PATSCHOVÁ, Z.: Ideové zásady nového čs. rodinného práva. Článek pro Biuletin Čechoslovackogo prava. Zdroj: Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnická komise ÚV KSČ 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddělení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkám rodinného a manželského práva, arch.j. 265, list č.7.

[24] *„Je tedy i tato skutečnost nejlepším svědectvím, že jen ve svazku lidových demokracií, vedených velkým Sovětským svazem, lze uskutečnit ty nejužší formy spolupráce v takové míře, jaká je absolutně nemyslitelná u států kapitalistických."* Tamtiež, list č.7. na týchto tvrdeniach možno vidieť silné antikapitalistické zmýšľanie autorky a jej hlboké presvedčenie o správnom smerovaní k socializmu pod vedením Sovietskeho zväzu.

[25] Bližšie pozri napr. TUREČEK, J.: Občanský sňatek. In *Právník*, č.2-3/1950.

projekty. Právna emancipácia v rodine bola nevyhnutným predpokladom pre ich zapojenie do verejnej sféry pod kontrolou režimu.

3) Treťou zásadou bola **rovnosť manželských a nemanželských detí.** Zákon tak previedol ústavnú zásadu, podľa ktorej pôvod dieťaťa nesmel byť jeho právam na ujmu. V záujme zabrániť tomuto spoločenskému znevýhodňovaniu sa zákonodarcovia napríklad v celom texte zákona zámerne vyhli používaniu pojmu „nemanželský". Štát sa štylizoval do roly najvyššieho ochrancu detí, pričom ochrana materstva a detí bola deklarovaná ako prvoradý záujem.[26] Týmto krokom štát oslaboval tradičnú úlohu rodiny ako výhradného garanta výchovy a statusu dieťaťa, čím si vytváral priestor pre priame štátne pôsobenie na mladú generáciu.

Záver

Záujem štátu a strany na premene rodinných vzťahov po februárovom prevrate 1948 sa pretavil do intenzívneho procesu zmien, ktoré mali za cieľ pretransformovať vtedajšiu spoločnosť smerom k urbanizácii, sekularizácii, laicizácii a emancipácii.[27] Zákon o rodinnom práve z roku 1949 splnil svoju historickú úlohu v službách diktatúry proletariátu. Manželstvo a rodinu založenú na jeho základe takpovediac podriadil do služieb nového režimu. Pod rúškom modernizácie, unifikácie a pokroku úspešne inštrumentalizoval rodinné vzťahy pre potreby socialistickej prestavby štátu. Ústava 9. mája 1948 a následný kódex československého rodinného práva vytvorili mechanizmus, v ktorom rodina už nemala byť len útočiskom jednotlivca pred štátom, ale predovšetkým nástrojom štátu na formovanie socialistického človeka. Hoci mnohé z ustanovení Zákona o rodinnom práve z roku 1949 možno hodnotiť pozitívne a s nepopierateľným civilizačným prínosom (ako napríklad zrovnoprávnenie detí či žien), faktom ostáva, že v kontexte vtedajšej doby slúžili predovšetkým na upevnenie totalitnej moci a elimináciu akýchkoľvek alternatívnych morálnych autorít, najmä cirkvi a tradičných rodinných štruktúr. Stal sa nástrojom boja diktatúry proletariátu a zreteľnej ideologickej transformácie povojnovej československej spoločnosti.

[26] PLANK, K.: *Majetkovoprávne vzťahy v rodine*. Bratislava : SVPL, 1957. s. 45.
[27] LACLAVÍKOVÁ, M.: Sekularizácia a manželské právo na území Slovenska (koniec 19. a prvá polovica 20. storočia). In MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): *Sekulárny štát.* Trnava : TYPI, vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 37.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2001.

BLAŽKE, J.: Ideové základy nového rodinného práva. In Právník, 1950. s. 8 – 11.

FERANCOVÁ, M.: Unifikačné a kodifikačné snahy v oblasti súkromného (občianskeho) práva v ČSR (1918 – 1938). In Acta Universitatis Tyrnaviensis Iuridica I. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2003. s. 162 – 181.

GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. (1945 – 1960). Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2006.

KNAPP, V.: Teorie práva. Praha : C.H. Beck, 1995.

LACLAVÍKOVÁ, M.: Sekularizácia a manželské právo na území Slovenska (koniec 19. a prvá polovica 20. storočia). In MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.): Sekulárny štát. Trnava : TYPI, vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave, 2020, s. 23 – 39.

MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L. – SKALOŠ, M.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2010.

NEUMAN, A.: Nový právní řád v lidové demokracii. II. doplnené vydanie. Praha : Orbis, 1952.

PATSCHOVÁ, Z.: Ideové zásady nového čs. rodinného práva. Článek pro Biuletin Čechoslovackogo prava. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnická komise ÚV KSČ 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddelení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkam rodinného a manželského práva, arch.j. 265

PATSCHOVÁ, Z.: Rodinné právo. Podmínky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnická komise ÚV KSČ 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddelení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkam rodinného a manželského práva, arch.j. 265

PETRŽELKA, K.: O rozvodu manželství. In Právník, 1950.

PLANK, K.: Majetkovoprávne vzťahy v rodine. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957.

Schválený rámcový plán, vypracovaný prof. Dr. Turečkem, k přebudování základních částí našeho právního řádu v průběhu 2 let – odsouhlasen ministrem spravedlnosti Dr. Čepičkou, Praha 23.3.1948. Sekretariát Právnické komise. Situační zprávy právnické komise při ÚV KSČ z období 1945-1951. SÚA Praha, Archiv ÚV KSČ, fond č. 100/1 Generální sekretariát

ÚV KSČ, sv. 70, arch. j.: 545 (Generální sekretariát ÚV KSČ 1945-51 – Situace a legislativní práce na úseku práva).
TUREČEK, J.: Občanský sňatek. In Právník, č. 2-3/1950.
VESELÁ, R. a kolektív: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy. Praha : Eurolex Bohemia, 2005.

TRESTNÝ ČIN A JEHO ÚPRAVA V TRESTNOM ZÁKONE Z ROKU 1950 [1]

CRIME AND ITS REGULATION IN CRIMINAL CODE OF 1950

Miroslav Fico[2]

Abstrakt

Obnovenie právneho poriadku po vojne znamenalo prevzatie právnej úpravy medzivojnovej republiky, ktoré vychádzalo z dualizmu úpravy. Po 2. svetovej vojne došlo v roku 1950 k prijatiu unifikovaného trestného zákona. Trestný zákon bol ovplyvnený sovietskym právom a sovietskou trestnoprávnou náukou. Trestný zákon upustil od rozlišovania trestných činov na zločiny, prečiny a priestupky a zaviedol jednotný pojem trestný čin. Vychádzajúc zo sovietskej trestnoprávnej náuky sa do trestného práva zaviedlo materiálne poňatie trestného činu ako činu spoločensky nebezpečného.

Kľúčové slová

trestný čin, trestná politika štátu, vplyv sovietskeho práva, sovietska trestnoprávna náuka

Abstract

The restoration of the legal order after the war meant the adoption of the legal regulation of the interwar republic, which was based on the dualism of regulation. After World War II, the unified Criminal Code was adopted in 1950. The Criminal Code was influenced by Soviet law and Soviet criminal law doctrine. The criminal law abandoned the distinction between crimes, misdemeanors and misdemeanors and introduced a unified concept of a crime. Based on Soviet criminal law doctrine, the material concept of a crime as a socially dangerous act was introduced into criminal law.

Keywords

crime, state criminal policy, influence of Soviet law, Soviet criminal law doctrine

Úvod

Trestné právo Československej republiky prechádzalo v období po 2. svetovej vojne pomerne turbulentným obdobím. Obnovenie právneho poriadku bezprostredne po vojne znamenalo, že trestné právo vychádzalo z právnej úpravy medzivojnovej Československej republiky. Naďalej teda pretrvával stav právneho dualizmu. Formálny návrat k trestnoprávnym normám prvej republiky sa však uskutočnil v prebiehajúcom procese zásadných spoločenských zmien. Autori celoštátnej vysokoškolskej učebnice pre právnické fakulty vysokých škôl

[1] Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia výskumného projektu VEGA 1/0610/25: Historicko-právne východiská, vývoj a paralely restoratívnej justície a ich odkaz pre moderné trestné právo.

[2] doc. JUDr. Miroslav Fico, PhD., Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva.

z obdobia socializmu (kolektív vedený prof. Milanom Čičom) – tak napríklad v časti venujúcej sa vývoju trestného práva v tejto súvislosti konštatovali, že „*z formálneho hľadiska sa trestné právo v podstate vrátilo k stavu existujúcemu pred druhou svetovou vojnou, stalo sa však súčasťou nadstavby celkom inej základne. Československo sa nevrátilo k predvojnovému typu buržoáznej politiky, ale stalo sa ľudovodemokratickým štátom spejúcim k socializmu. So zreteľom na to prevzaté právne normy dostali úplne nový triedny zmysel.*“[3] Zmena režimu, ktorý nastal v Československu, prirodzene ovplyvnila aj podobu práva. Ciele režimu napomáhalo zabezpečiť aj trestné právo. Trestná represia a triedny prístup sa tak premietli do nových trestnoprávnych noriem, medzi ktoré patril aj nový trestný zákon z roku 1950. Mnohí autori, zaoberajúci sa skúmaným obdobím vo svojich prácach konštatujú, že trestný zákon bol ovplyvnený sovietskym právom a sovietskou trestnoprávnou náukou. S uvedeným konštatovaním sa dá nepochybne súhlasiť. Existujú však aj názory, ktoré tvrdia, že vplyv sovietskeho práva prítomný nepochybne bol, tento však nebol vo všetkých aspektoch úplne dominantný a mnohé inštitúty sa od sovietskych vzorov odkláňali. V predloženom článku sa zameriame na analýzu úpravy trestného činu v trestnom zákone z roku 1950. Na tomto, jednom zo základných inštitútov a nosných pojmov trestného práva, sa budeme snažiť poukázať na prípadný rozsah vplyvu sovietskej právnej vedy pri jeho úprave. Prípadné poukázanie na odklon od „buržoázneho“ práva - bude vychádzať aj z realizovanej komparácie tohto inštitútu s obdobím medzivojnovej Československej republiky. Vychádzame pritom z hypotézy, že na zaujatie stanoviska k rozsahu vplyvu sovietskej právnej náuky na trestné právo v období po 2. svetovej vojne, je potrebné bližšie analyzovať a komparovať jednotlivé trestnoprávne inštitúty.[4]

Trestný čin a jeho klasifikácia z hľadiska jeho závažnosti v medzivojnovej republike

Obnovenie právneho poriadku po vojne znamenalo prevzatie právnej úpravy medzivojnovej republiky, ktoré vychádzalo z dualizmu úpravy. Uhorský, ako aj rakúsky trestný zákon, ktoré platili na našom území po vzniku 1. ČSR (zák. čl. V/1878 – Trestný zákon o zločinoch a prečinoch a trestný zákonník č. 117/1852 ř. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch) vychádzali z koncepcie delenia trestných činov na zločiny, prečiny a priestupky. Pôvod tripartície trestných činov pochádzal

[3] ČIČ, M. a kol.: Československé trestné právo, Bratislava, Obzor, 1983.

[4] V súvislosti so skúmanou témou si dovolíme čitateľom dať do pozornosti skutočnosť, že na Katedre dejín štátu a práva, Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach, pôsobí od septembra 2025 interný doktorand Mgr. Filip Hromada, ktorého témou dizertačnej práce je „Sovietska právna teória a jej vplyv na rekodifikáciu československého trestného práva v rokoch 1948-1950“.

z francúzskeho Code Penal.[5] Podľa §1 ods. 1 uhorského trestného zákona zločinom alebo prečinom je len čin, ktorý zákon za taký vyhlásil. Úprava priestupkov na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi bola spracovaná v osobitnom trestnom zákonníku o priestupkoch, zák. čl. XL/1879. Vonkajším znakom oddeľujúcim zločiny od prečinov bol podľa uhorskej právnej úpravy druh trestu stanovený zákonom. Trest smrti, trestnicu a žalár bolo podľa § 20 trestného zákona možné udeliť iba za zločiny. Uhorská právna úprava však nemala pevnú resp. nemennú hranicu medzi zločinmi a prečinmi. Zákon v určitých prípadoch súdu umožňoval, aby za zločiny boli uložené tresty, ktoré boli ukladané za prečiny. Ak takto súd rozhodol, dochádzalo aj k zmene právnej kvalifikácie konania resp. činu a vinník trestného činu sa takýmto spôsobom odsudzoval na miesto zločinu na prečin.[6] Podľa rakúskej právnej úpravy sa za zločin, prečin alebo priestupok mohlo pokladať a trestať iba to, čo sa v zákone výslovne za zločin, prečin alebo priestupok prehlasuje.[7] Podľa systematiky rakúskeho trestného zákona boli zločiny upravené v jeho Diely I. (O zločinoch) – podľa § 1 sa na spáchanie zločinu vyžadoval zlý úmysel. Diel II. (O prečinoch a priestupkoch) upravoval Hlavu I. (O prečinoch a priestupkoch a ich trestaní). Podľa § 233 trestného zákona prečiny a priestupky, ktoré boli obsahom tohto dielu trestného zákona, sú napospol činy alebo opomenutia, ktoré každý sám od seba za nedovolené môže poznať; alebo také kde páchateľ podľa svojho stavu, svojej živnosti, svojho zamestnania alebo podľa svojich pomerov je povinný poznať zvláštne nariadenia, ktoré boli porušené. Vonkajším znakom zločinu podľa rakúskej právnej úpravy bol rovnako, ako pri úprave uhorskej, druh trestu. Na rozdiel od uhorskej úpravy boli hranice medzi zločinmi a prečinmi pevné a súd nemal možnosť zmeny trestov tak, ako to upravovala vyššie uvedená uhorská právna úprava.[8]

---

[5] Bližšie pozri: MILOTA, A.: Trestní právo hmotné, část obecná, (nástin prednášek), Nákladom autora, Bratislava, 1933, str. 33., SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti (podstatně přepracované a doplněné vydání), Nakladatelství Orac, Praha 2004, str. 50., alebo MILOTA, A.: Reforma trestního zákona v Československu, Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Bratislava, 1934, str. 43.

[6] Zmeny pri ukladaní trestov sa v uhorskom trestnom zákone v zásade týkali ustanovení §66, §72 a §92. Pokus trestného činu sa mal podľa § 66 uh. tr. zák. vždy trestať miernejšie ako dokonaný zločin alebo prečin. Podľa § 66 ods. 2 bolo možné trest za pokus uložiť i pod najnižšiu hranicu trestnej sadzby, stanovenej na dokonaný zločin alebo prečin, či uložiť i miernejší druh trestu, ako ktorý je uvedený v zákone. Podľa § 66 ods. 3 v prípadoch kde sa stanoví v zákone na dokonaný zločin trest smrti alebo doživotnej trestnice, mal byť pokus potrestaný trestnicou dočasnou; táto však nesmela byť pri zločinoch trestných smrťou kratšia ako päť rokov, pri zločinoch trestných doživotnou trestnicou kratšia ako tri roky. § 72 uhorského trestného zákona stanovoval, že pomocníkom sa stanovoval trest podľa ustanovení § 66 o pokuse. Podľa § 92 ods. 1 uh. tr. zák. ak boli poľahčujúce okolnosti tak závažné alebo početné, že by aj najnižšia výmera trestu určeného na čin bola nepomerne ťažká, mohol byť uvedený druh trestu znížený na najnižšiu mieru, a keby aj tá bola príliš prísna, mohol byť uložený namiesto dočasnej trestnice žalár, namiesto žalára väzenie a namiesto väzenia peňažný trest, a to aj v najnižšej výmere týchto druhov trestov.

[7] Bližšie pozri napr.: KALLAB, J.: Nástin přednášek o trestním právu hmotném (Část obecná), Prozatimní vydání Čs. a S. Právník v Brně (Tisk Pokorný a spol.), Brno, 1930, str. 32 a nasl.

[8] Vo vzťahu k úprave trestných činov v období medzivojnovej Československej republiky pozri bližšie aj napr.: FICO, M.: Základy trestnej zodpovednosti v procese unifikácie trestného práva medzivojnovej Československej republiky, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2020 alebo FICO, M.: Tripartícia trestných činov medzivojnovej Československej republiky, In: Studia Iuridica Cassoviensia, roč. 7, č. 2, 2019.

Prijatie trestného zákona č. 86/1950 Sb. a charakteristika trestného činu

Februárové udalosti roku 1948 zásadne zmenili politický, hospodársky a spoločenský vývoj v Československu. Predmetné zmeny zásadne ovplyvnili aj podobu právneho poriadku. Výsledkom tzv. právnickej dvojročnice, ktorá prebiehala v rokoch 1948-1950, bolo prijatie viacerých zákonov upravujúcich oblasť trestného práva. Jedným z nich bol aj prvý unifikovaný trestný zákon, ktorý definitívne prekonal obdobie právneho dualizmu. Trestný zákon č. 86/1950 Sb. bol prijatý 12. júla 1950. Účinnosť nadobudol 1. augusta 1950.

Trestný zákon sa stal nástrojom politickej represie. Hodnotová orientácia trestného práva vždy závisí od formy štátneho zriadenia a spoločnosti. Zmena politickej situácie a prebratie moci komunistami priniesli obrat aj v trestnej politike štátu.[9] Triedna podstata nového zákona vyplývala z jeho jednotlivých ustanovení. Celoštátna vysokoškolská učebnica trestného práva z roku 1956 v tejto súvislosti uvádza: „*Pri rozbore triednej podstaty trestného práva treba vyjsť z učenia marxizmu-leninizmu o základni a nadstavbe. J. V. Stalin obzvlášť zdôraznil aktívnu služobnú úlohu nadstavby vo vzťahu k základni a triednu povahu spätného pôsobenia nadstavby (...) Československé socialistické trestné právo, ktoré je súčasťou socialistickej nadstavby, plní svoju triednu služobnú úlohu tým, že je mohutným nástrojom nášho ľudovodemokratického štátu na boj proti trestným činom, ktoré oslabujú priamo či nepriamo našu socialistickú základňu a tým spomaľujú proces výstavby socializmu v našej vlasti.*“[10]

Pre vývoj právneho poriadku bolo v predmetnom príznačné ovplyvnenie sovietskym právom. Niektorí autori v tejto súvislosti hovoria o „*opustení pôvodnej rakúskej (stredoeurópskej) právnej kultúry.*“[11] a silnom ovplyvnení sovietskym právom. Do akej miery však skutočne jednotlivé inštitúty nového trestného zákona vychádzali zo sovietskej náuky? Už v úvode tohto článku uvádzame, že viacerí autori mieru vplyvu sovietskeho práva do určitej miery spochybňujú. Výrazný podiel na príprave nového trestného zákona mala nespochybniteľne aj tzv. politická komisia, ktorá bola určitým spôsobom nadradená odborným kodifikačným komisiám.[12] Kolektív autorov (Bláhová, Blažek, Kuklík, Šouša a kol.), ktorí sa

[9] Bližšie pozri napr.: LETKOVÁ, A.: Spravodlivosť v trestnom práve (na príklade vybraných ustanovení zákona na ochranu republiky), Praha, Wolters Kluwer, 2024, str. 92, alebo GŘIVNA, T.: Trestní právo hmotné, In: Komunistické právo v Československu (Kapitoly z dějin bezpráví), Brno, Masarykova Univerzita, 2009, str. 553 a nasl.

[10] Československé trestné právo (zväzok I. – Všeobecná časť) – (kolektív spolupracovníkov katedier trestného práva právnických fakúlt Karlovej univerzity v Prahe a Univerzity Komenského v Bratislave), Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, str. 10.

[11] KUKLÍK, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945 – 1989, Praha, Auditorium s.r.o., 2011, str. 111.

[12] Pozri napr. BLÁHOVÁ I. a kol.: Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, Praha, Auditoriem, 2014, str. 220.

vedecky podrobne venovali procesu rekodifikácie (aj) trestného práva v rámci právnickej dvojročnice, v tejto súvislosti napríklad konštatujú, že „*nedochádzalo k nekritickému preberaniu týchto predpisov alebo zásad.*“[13], ale tieto boli na poradách komisií diskutované. Opakovane sa taktiež v tejto súvislosti otvárala aj otázka možného poznania sovietskeho práva, a to ale nielen samotného trestného kódexu, ale aj ostatnej vedeckej spisby.[14]

Prijatý trestný zákon č. 86/1950 Sb. upustil od rozlišovania trestných činov na zločiny, prečiny a priestupky a zaviedol jednotný pojem trestný čin. Trestný čin bol podľa § 2 trestného zákona charakterizovaný ako také pre spoločnosť nebezpečné konanie, ktorého výsledok uvedený v zákone páchateľ zavinil. Vychádzajúc zo sovietskej trestnoprávnej náuky sa do trestného práva zaviedlo materiálne poňatie trestného činu ako činu spoločensky nebezpečného. *“Socialistické trestné právo, ktoré je výrazom vôle pracujúcej väčšiny, nepotrebuje zakrývať svoju triednu podstatu a ani ju nezakrýva. Preto zákon zdôrazňuje v § 2 nebezpečnosť konania pre spoločnosť, teda materiálny znak trestného činu. Nebezpečnosť konania pre spoločnosť je nielen sociálnopolitickou charakteristikou trestného činu, ale vyjadrením podmienky, bez ktorej konaie nemôže byť trestným činom.”*[15]

Vo vzťahu vplyvu sovietskeho práva na československý právny vývoj sa domnievame, že faktorov, ktoré ovplyňovali tento vzájomný vzťah, bolo viacero. Nešlo tak iba o samotnú (v texte vyššie už nazačovanú) znalosť ustanovení sovietskeho práva, ale značnú úlohu podľa nás zrejme zohrala aj samotná “úroveň” sovietskej právnej náuky. Mnohé inštitúty a právne otázky resp. problémy neboli vôbec rozpracované, prípadne sporné otázky vyriešené. Napríklad podľa akademika Vyšinského v uvedenom období tak “*vo vede sovietskeho socialistického práva trestného sa nám taktiež otvára ohromné pole pôsobnosti v pravom slova zmysle. Je to na smiech, máme úplne nespracované právne problémy a právnicky neprepracované základné*

---

[13] BLÁHOVÁ I. a kol.: Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, Praha, Auditoriem, 2014, str. 205.

[14] Zaujímavým spôsobom o znalosti sovietskych prác (i keď pravda – z iného, predchádzajúceho obdobia uvažoval v článku (publikovanom pri príležitosti narodením prof. Solnaňa) o pojme a funkciaách socialistickej trestnej politiky G. Přenosil. Podľa jeho názoru sa u nás pomerne dlho o trestnej politike štátu (hlavne o jeho koncepčnom a teoretickom poňatí) vlastne nediskutovalo. Podľa autorovho názoru bol tento stav spôsobený o. i. „*neznalosťou alebo nedostatočnou znalosťou sovietských prác pred obdobím zásahov Vyšinského, prác, ktoré tvorivo nadväzovali na výsledky európskeho uvažovania o problémoch zločinnosti z konca minulého a začiatku tohto storočia.*“ - bližšie pozri PŘENOSIL, G.: K pojmu a funkcím socialistické trestní politiky, In: Sborník prací z trestního práva (k sedemdesátým narozeninám profesora Dr. Vladimíra Solnaře), Praha, Universita Karlova, 1969, str. 91.

[15] KOLEKTÍV spolupracovníkov katedier trestného práva právnických fakúlt Karlovej univerzity v Prahe a Univerzity Komenského v Bratislave: Československé trestné právo (zväzok I. – Všeobecná časť), Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, str. 170.

problémy nášho trestného práva, napr. otázku viny a zodpovednosti. Nie je prepracovaný úmysel, nedbanlivosť a príčetnosť."[16]

Ideovo bolo sovietske trestné právo ovplyvnené aj sociologickou školou. Obe vnímali trestný čin ako jav sociálny. Trestný čin bol sovietskou právnou náukou považovaný za nebezpečný pre danú triednu spoločnosť. Úlohou trestných zákonov Ruskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky, bolo podľa prvého dielu bodu 1. všeobecnej časti trestného kódexu RSRSR, chrániť socialistický štát robotníkov a roľníkov a jeho právny poriadok pred konaniami nebezpečnými pre spoločnosť (pred trestnými činmi) tým, že sa proti osobám, ktoré sa dopúšťajú takýchto konaní, používajú opatrenia sociálnej ochrany, uvedené v predmetnom kódexe.[17] Všeobecné zásady trestnej politiky RSFSR boli upravené v treťom diele všeobecnej časti trestného kódexu. Podľa bodu 6. tejto časti sa za nebezpečné pre spoločnosť považovalo každé konanie alebo opomenutie, namierené proti sovietskemu zriadeniu alebo porušujúce právny poriadok, ktorý robotnícko-roľnícka moc nastolila na obdobie prechodu ku komunistickému zriadeniu. Vo vzťahu k stupňu nebezpečnosti konania pre spoločnosť sovietska právny náuka stanovila, že konanie - ktoré síce formálne malo znaky niektorého článku osobitnej časti trestného kódexu, ktoré však pre zjavnú nepatrnosť a pre nedostatok škodlivých následkov nebolo nebezpečné pre spoločnosť - nie je trestným činom. V sovietskom práve bola používaná aj analógia, ktorá sa však v podmienkach československého trestného práva nepresadila. Analógiu pri trestných činoch upravoval čl. 16 trestného kódexu RSFSR. Ak niektoré konanie nebezpečné pre spoločnosť nebolo priamo uvedené v tomto kódexe, posudzovala sa jeho podstata a rozsah zodpovednosti zaň analogicky podľa tých článkov kódexu, v ktorých bola reč o najpodobnejších druhoch trestných činov. Sovietska právna náuka vychádzala z predpokladu, že v buržoáznych štátoch sa analógia zákona využívala ako prostriedok na obchádzanie zákona resp. ako prostriedok na svojvoľné použitie zákona. "*Analógia v sovietskom práve má úplne iný význam. Nie je prostriedkom na obchádzanie zákona, ale prostriedkom, ktorý zabezpečuje skutočne správne použitie zákona. Inými slovami, v sovietskom socialistickom práve je analogia prípustná nie proti zákonu a nie na obídenie zákona, ale len na základe zákona a v medziach zákona."*[18] V súvislosti s inštitútom

[16] VYŠINSKIJ, A. J.: Otázky theorie státu a práva, Praha, Orbis, 1951 (originál diela vydaný v Moskve v roku 1949).

[17] Na účely tohto článku vychádzame z trestného kódexu RSFSR (v redakcii z roku 1926), vydaného Právnickým ústavom Ministerstva spravodlivosti, Oddelenie v Bratislave, 1954 (z ruského originálu: Ugolovnyj kodex RSFSR, Gosjurizdat, Moskva, 1953, preložil dr. F. Chorváth).

[18] ARŽANOV, M. A. a kol.: Teória štátu a práva, Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 1950 (originál diela vydaný v Moskve v roku 1949).

spoločenskej nebezpečnosti a jeho pôvodom tak napr. autori Fenyk a Císařová poukázali na skutočnosť, že predmetný inštitút vychádza z prác Enrica Ferriho a že sovietska náuka tieto tézy prebrala a následne upravila.[19]

Určitým špecifikom prijatého československého trestného zákona bolo, že jednotlivé kritériá podľa ktorých sa určoval stupeň nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť, boli z hľadiska systematiky zákona (po jeho novelizácii) upravené v jeho štvrtej hlave, ktorá upravovala tresty. Podľa § 19 ods 1. trestného zákona pri výmere trestu prihliadal súd na stupeň nebezpečnosti činu pre spoločnosť, najmä z hľadiska spôsobu vykonania trestného činu, jeho následkov, miery zavinenia, osoby páchateľa, možnosti jeho nápravy a okolností priťažujúcich a poľahčujúcich. Na okolnosť, ktorá bola zákonným znakom trestného činu, nebolo možné pri vymeriavaní trestu – podľa § 19 ods 2. trestného zákona - prihliadať ako na okolnosť priťažujúcu alebo poľahčujúcu. Konanie, ktorého stupeň nebezpečnosti činu pre spoločnosť bol nepatrný, bolo možné kvalifikovať ako trestný čin. Takéto konania, s nepatrným stupňom nebezpečnosti, upravoval a osobitne postihoval kódex trestného práva procesného. Podľa § 89 ods 2. písmeno a) zákona č. 87/1950 Sb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) mohol prokurátor fakultatívne zastaviť trestné stíhanie, ak išlo o čin, ktoérho nebezpečnosť pre spoločnosť bola nepatrná.

Záver

Trestný zákon z roku 1950 bol ovplyvnený sovietskym právom a sovietskou trestnoprávnou náukou. Jeho prijatie bolo jedným z výsledkov tzv. právnickej dvojročnice, ktorá prebiehala v rokoch 1948-1950. Vplyv sovietskeho práva na podobu jednotlivých trestnoprávnych inštitútov však nebol absolútny. Vo vzťahu k úprave trestného činu – prijatý trestný zákon č. 86/1950 Sb. upustil od rozlišovania trestných činov na zločiny, prečiny a priestupky a zaviedol jednotný pojem trestný čin. Koncepcia a delenie trestných činov, ktoré sa u nás používali od vzniku republiky v roku 1918, a ktoré vychádzali z predchádzajúcej rakúskej a uhorskej úpravy, boli zrušené. Trestný čin bol podľa § 2 trestného zákona charakterizovaný ako také pre spoločnosť nebezpečné konanie, ktorého výsledok uvedený v zákone páchateľ zavinil. Vychádzajúc zo sovietskej trestnoprávnej náuky sa do trestného práva zaviedlo materiálne (resp. materiálno-formálne) poňatie trestného činu ako činu spoločensky nebezpečného. V sovietskom práve bola však (aj pri trestných činoch) používaná analógia, ktorá sa v podmienkach československého trestného práva nepresadila.

[19] FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Spoločenská nebezpečnost a materiální protiprávnost jako dvě formy vyjádření jediného materiálního znaku trestní odpovědnosti, Trestní právo 9/2013, Orac, str. 15.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

ARŽANOV, M., A. a kol.: Teória štátu a práva, Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 1950.

BLÁHOVÁ I. a kol.: Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století, Praha, Auditoriem, 2014, ISBN 978-80-87284-52-0.

ČIČ, M. a kol.: Československé trestné právo, Bratislava, Obzor, 1983.

FICO, M.: Základy trestnej zodpovednosti v procese unifikácie trestného práva medzivojnovej Československej republiky, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2020, ISBN 978-80-8152-840-8

KALLAB, J.: Nástin přednášek o trestním právu hmotném (Část obecná), Prozatimní vydání Čs. a S. Právník v Brně (Tisk Pokorný a spol.), Brno, 1930.

KOLEKTÍV spolupracovníkov katedier trestného práva právnických fakúlt Karlovej univerzity v Prahe a Univerzity Komenského v Bratislave: Československé trestné právo (zväzok I. – Všeobecná časť), Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.

KUKLÍK, J. a kol.: Dějiny československého práva 1945 – 1989, Praha, Auditorium s.r.o., 2011, ISBN 978-80-87284-17-9.

LETKOVÁ, A.: Spravodlivosť v trestnom práve (na príklade vybraných ustanovení zákona na ochranu republiky), Praha, Wolters Kluwer, 2024, ISBN 978-80-7676-890-1.

MILOTA, A.: Trestní právo hmotné, část obecná, (nástin prednášek), Nákladom autora, Bratislava, 1933.

MILOTA, A.: Reforma trestního zákona v Československu, Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Bratislava, 1934.

SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti (podstatně přepracované a doplněné vydání), Nakladatelství Orac, Praha 2004, ISBN: 80-86199-74-6.

VYŠINSKIJ, A. J.: Otázky theorie státu a práva, Praha, Orbis, 1951.

Periodiká a zborníky:

FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Spoločenská nebezpečnost a materiální protiprávnost jako dvě formy vyjádření jediného materiálního znaku trestní odpovědnosti, Trestní právo 9/2013, Orac.

FICO, M.: Tripartícia trestných činov medzivojnovej Československej republiky, In: Studia Iuridica Cassoviensia, roč. 7, č. 2, 2019.

GŘIVNA, T.: Trestní právo hmotné, In: Komunistické právo v Československu (Kapitoly z dějin bezpráví), Brno, Masarykova Univerzita, 2009.

PŘENOSIL, G.: K pojmu a funkcím socialistické trestní politiky, In: Sborník prací z trestního práva (k sedemdesátým narozeninám profesora Dr. Vladimíra Solnaře), Praha, Universita Karlova, 1969.

ÚSTÁVNÁ OCHRANA MANŽELSTVA A PRÁVO NA SÚKROMIE: KONFLIKT NEUTRALITY A HODNOTOVEJ NORMOTVORBY

CONSTITUTIONAL PROTECTION OF MARRIAGE AND THE RIGHT TO PRIVACY: THE CONFLICT BETWEEN STATE NEUTRALITY AND VALUE-BASED LAW-MAKING

Diana Bernáthová [1]

Abstrakt

Článok analyzuje ústavnú ochranu manželstva v Slovenskej republike z hľadiska princípu neutrality štátu a hodnotovej normotvorby. Vychádza z výkladu čl. 41 Ústavy Slovenskej republiky a jeho vývoja, pričom skúma, do akej miery možno považovať právnu úpravu manželstva v podmienkach Slovenskej republiky za hodnotovo neutrálnu. Pozornosť sa sústreďuje na problematiku manželstva ako súčasti ústavnej identity štátu a na otázku jej možných limitov. Zároveň sa venuje právu na súkromie a rodinný život podľa Európskeho dohovoru o ľudských právach a relevantnej judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva.

Kľúčové slová

Ústava Slovenskej republiky, manželstvo, právo na súkromie, ústavná identita, hodnotová normotvorba

Abstract

The article analyses the constitutional protection of marriage in the Slovak Republic from the perspective of the principles of state neutrality and value-based law-making. It draws on the interpretation of Article 41 of the Constitution of the Slovak Republic and its development, examining the extent to which the legal regulation of marriage in Slovakia may be regarded as value-neutral. The focus is placed on marriage as an element of the state's constitutional identity and on the possible limits of this concept. The paper also addresses the right to privacy and family life under the European Convention on Human Rights and the relevant case law of the European Court of Human Rights.

Keywords

Constitution of the Slovak Republic, marriage, right to privacy, constitutional identity, value-based law-making

Úvod

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v platnom znení (ďalej len „Ústava“ alebo „Ústava SR“) vo svojom článku 1 ods. 1[2] zakotvuje, že Slovenská republika nie je viazaná na

---

[1] Mgr. Diana Bernáthová, interná doktorandka na Katedre ústavného práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

[2] Ústava Slovenskej republiky č. 462/1992 Zb., č. 1 ods. 1: „Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.“ (znenie účinné do 31.10.2025).

žiadnu ideológiu alebo náboženstvo. Z tohto ustanovenia vyplýva požiadavka, aby samotné ústavné normy, ako aj celá právna normotvorba, ktorá je obsahovo a hierarchicky odvodená od Ústavy, zachovávali ideologickú neutralitu. Teoreticky by teda právny poriadok mal byť koncipovaný tak, aby bol hodnotovo neutrálny. Fakticky však nie je možné hovoriť o absolútnej neutralite akéhokoľvek právneho poriadku. Právne normy sú vždy výrazom určitých hodnôt a predstáv o usporiadaní spoločnosti. Ani predmetný článok 1 ods. 1 nie je absolútnym vyjadrením hodnotovej neutrality Slovenskej republiky.[3] V našich podmienkach môžeme hovoriť o demokratických hodnotách, hodnotách právneho štátu či ochrane a rešpektovaní základných ľudských práv a slobôd. Tie tvoria materiálne jadro Ústavy, sú jej stabilizačným prvkom a pokladajú základ ústavnej identity.

Na tomto pozadí však vzniká otázka, aké hodnoty stoja za normatívnou ochranou manželstva v Slovenskej republike. Vnútroštátna úprava manželstva – najmä po novelizácii článku 41 Ústavy v roku 2014 – môže na prvý pohľad pôsobiť ako prejav osobitnej hodnotovej preferencie určitej formy spolužitia. Ide o tému, ktorá sa prirodzene dotýka práva na súkromný a rodinný život podľa čl. 19 ods. 2 Ústavy a čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, a preto patrí medzi najdiskutovanejšie otázky ústavného práva.

Diskusia o ústavnej úprave manželstva je zároveň podnecovaná vývojom v spoločnosti, meniacim sa spoločenským kontextom a taktiež judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorého rozhodnutiami je Slovenská republika viazaná. Práve tieto vplyvy intenzívne otvárajú odborný aj verejný priestor pre otázku, či existujúca ústavná úprava zodpovedá požiadavkám na rešpektovanie základných práv všetkých osôb bez rozdielu, a či je v súlade s ústavnou zásadou rovnosti.

V článku preto analyzujeme ústavné zakotvenie manželstva ako jedinej právne uznanej formy partnerského spolužitia v podmienkach Slovenskej republiky, a to z perspektívy ochrany základných ľudských práv a slobôd. Ako už bolo uvedené, základné práva tvoria materiálne jadro Ústavy a predstavujú hodnotový rámec, na ktorom stojí celý ústavný poriadok. Predstavujú minimum na vedenie dôstojného života a sú garantované každému jednotlivcovi. Práve preto by právna úprava inštitútov, prostredníctvom ktorých jednotlivci realizujú svoje základné práva, mala byť neutrálna, nediskriminačná a prístupná všetkým rovnako.

Štát, ako garant základných ľudských práv a slobôd a nositeľ pozitívnych záväzkov v tejto oblasti, je povinný posudzovať každú legislatívnu zmenu optikou univerzality a rovnosti. Musí pri tom reflektovať rozmanitosť spoločnosti a skutočnosť, že všetci jednotlivci majú

[3] BALOG, B.: Článok 1. In: OROSZ, L., SVÁK, J. a kol. Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2021, Str. 31.

ľudskú dôstojnosť aj rovnaké základné ľudské práva, a teda by k nim mali mať aj rovnaký prístup. Ústavná úprava manželstva prešla od prijatia Ústavy viacerými zmenami, ktoré môžu vzbudzovať dojem, že ide o normotvorbu budovanú na špecifickom hodnotovom základe. Otázkou teda je, či je táto úprava naozaj hodnotovo neutrálna, alebo či vychádza z ideológie „tradičnej rodiny" a či ju možno vnímať ako prejav vplyvu náboženských alebo kultúrnych konceptov na normotvorbu.

Ústavné východiská právnej úpravy manželstva

Pred pristúpením k riešeniu otázky hodnotovej normotvorby považujeme za dôležité sa venovať tomu, ako znie súčasná ústavná úprava manželstva a poukázať na zmeny, ktorými prešlo dotknuté ustanovenie Ústavy Slovenskej republiky.

Inštitút manželstva v slovenskom právnom poriadku upravuje jednak Ústava SR, ako aj Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení (ďalej aj „ZoR" alebo „Zákon o rodine"). Ústava SR v článku 41 ods. 1 v súčasnosti definuje manželstvo ako *„jedinečný zväzok muža a ženy."*[4] Toto ústavné vymedzenie je zrkadlovito prevzaté aj do § 1 ZoR, čím dochádza k harmonizácii ústavnej a zákonnej právnej roviny.

Takéto znenie článku 41 ods. 1 však nebolo súčasťou pôvodného textu Ústavy z roku 1992. Vývoj predmetného ustanovenia preukazuje, že jeho obsah bol významne modifikovaný až v priebehu rokov. Pôvodná formulácia článku 41 znela: „*Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých*."[5] Táto právna úprava poskytovala ochranu manželstvu ako inštitútu, avšak nijako nešpecifikovala, medzi akými osobami môže vzniknúť. Ústava SR tak až do roku 2014 neobsahovala definíciu manželstva, a už vôbec nie definíciu založenú na pohlaví partnerov.

Zlom v úprave tohto inštitútu nastal novelou Ústavy ústavným zákonom č. 161/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len „ústavný zákon č. 161/2014") zo 4. júna 2014. Do znenia Ústavy sa explicitne doplnila definícia manželstva ako *„jedinečného zväzku muža a ženy"*. Výsledkom bolo ústavné obmedzenie manželstva výlučne na páry rôzneho pohlavia. Týmto zásahom do znenia článku 41 ods. 1 sa zmenila aj povaha celej ústavnej úpravy, ktorá sa transformovala od

[4] Ústava Slovenskej republiky č. 462/1992 Zb., čl. 41 ods. 1, celé znenie: *„Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou. Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých."*.
[5] Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., čl. 41, verzia účinná do 31. augusta 2014.

všeobecnej deklarácie ochrany rodinného života na ustanovenie s normatívnym a exkluzívnym účinkom vo vzťahu k iným formám partnerského spolužitia.

Dôvodová správa k ústavnému zákonu č. 161/2014 (ďalej aj „Dôvodová správa“), ktorým bol novelizovaný článok 41 Ústavy SR, sa zmene definície manželstva venuje prekvapivo stručne. Z hľadiska rozsahu aj hĺbky odôvodnenia pritom ide o zásah s výrazným dopadom na ústavnú ochranu súkromného a rodinného života. Dôvodová správa sústreďuje pozornosť najmä na zmeny týkajúce sa Súdnej rady Slovenskej republiky, zatiaľ čo úprave článku 41 venovala iba limitovaný priestor.

Vo všeobecnej časti, ktorá sa novelizácii manželstva predsa len venuje, zákonodarca uvádza potrebu „posilnenia ochrany tradičných hodnôt“, najmä kultúrneho dedičstva, ktoré má byť „osobitne spojené s uznaním manželstva medzi mužom a ženou ako jedinečného zväzku.“[6] Ako legitimačný dôvod sa teda uvádzajú najmä nežiaduce vonkajšie vplyvy ohrozujúce tradičné usporiadanie rodinných vzťahov.[7]

Otázkou však zostáva, aký charakter majú tieto vonkajšie vplyvy a prečo sú považované za neželané. Dôvodová správa ich nijako nekonkretizuje, neponúka žiadne analytické zdôvodnenie ani právnu argumentáciu, ktorá by preukazovala ohrozenie samotného inštitútu manželstva. Ide teda o hodnotový a kultúrny argument, nie o právny. Vzhľadom na to, že manželstvo je bezprostredne späté s právom na súkromný a rodinný život (čl. 19 ods. 2 Ústavy SR, čl. 8 Dohovoru), by bolo namieste očakávať podstatne podrobnejšie a ústavnoprávne relevantné odôvodnenie, ktoré by zohľadňovalo aj požiadavku proporcionality zásahu.

Dôvodová správa tiež uvádza, že manželstvo predstavuje „základný inštitút rodinnoprávnych vzťahov“ a jeho ústavné zakotvenie má smerovať k ochrane týchto vzťahov. V tejto súvislosti považujeme za dôležité presne definovať, čo pod rodinnoprávnymi vzťahmi rozumieme. Ide najmä o vzťahy medzi manželmi, vzťahy medzi rodičmi a deťmi a vzťahy, ktoré nahrádzajú výkon niektorých rodičovských práv a povinností.[8] Z tejto kategorizácie nevyplýva, že by ochrana rodinnoprávnych vzťahov mala byť viazaná výlučne na vzťahy osôb rôzneho pohlavia. Rodinnoprávny vzťah vzniká medzi manželmi ako právnymi subjektmi, nie na základe ich pohlavia. Inak povedané, samotná povaha rodinnoprávnych vzťahov neposkytuje dôvod, prečo by ich ochrana mala byť obmedzená iba na heterosexuálne zväzky. V nadväznosti na novelu Ústavy z roku 2014 Ústavným zákonom č. 161/2014 a jej dôvodovú

[6] Dôvodová správa k zákonu č. 161/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
[7] Dôvodová správa k zákonu č. 161/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
[8] LAZAR, J. a kol. Občianske právo hmotné 1. zväzok. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iuris Libri, spol. s.r.o.. 2018. Str. 240.

správu považujeme za potrebné sa vyjadriť aj k časti rodinných vzťahov, ktorých ochranu bola impulzom pre úpravu ústavnej ochrany manželstva. Európsky súd pre ľudské práva v svojom rozhodnutí Schalk a Kopf proti Rakúsku[9] priznal existenciu rodinných vzťahov aj osobám, žijúcim mimo manželstva, či už z dôvodu, že manželstvo nechceli uzavrieť alebo z dôvodu, že takúto možnosť podľa vnútroštátneho právneho poriadku nemajú.[10] Teda aj faktické vzťahy spadajú pod pojem rodinné vzťahy. Toto rozhodnutie predchádzalo novele Ústavy, a teda tento výklad mohli zohľadniť v rámci legislatívneho procesu. Z uvedeného teda vyplýva, že nešlo o ochranu rodinných vzťahov ako takých, ale išlo o poskytnutie ochrany len rodinným vzťahom podľa tradičného ponímania.

Pri preskúmaní dôvodovej správy možno konštatovať, že úprava článku 41 ods. 1 Ústavy SR je založená na explicitnej ideológii tradičnej rodiny, čo vyplýva z jej samotného textu. Zákonodarca priamo argumentuje potrebou ochrany tradičných hodnôt, ktoré chápe ako súčasť kultúrneho dedičstva. Toto však vyvoláva otázku, do akej miery je takáto argumentácia v súlade s čl. 1 ods. 1 Ústavy SR, podľa ktorého Slovenská republika nie je viazaná na žiadnu ideológiu. Prijatá právna úprava je teda hodnotovo motivovaná – a to nie iba implicitne, ale explicitne podľa vlastných vyjadrení predkladateľa. Otázka, ktorá z toho logicky vyplýva, je: môže byť ústavná úprava tak zásadného inštitútu, akým je manželstvo, postavená primárne na ideologickom východisku, bez podrobného právneho zdôvodnenia a bez rešpektovania neutrality vo vzťahu k rôznym formám súkromného života?

Systematicky je v Ústave začlenená úprava manželstva v časti Hospodárske, sociálne a kultúrne práva, teda do druhej kategórie ľudských práv, ktorých je možné sa dovolávať len na základe zákona a v rozsahu poskytovaným týmto zákonom. Teda osoby, ktoré nespadajú pod súčasnú ústavnú úpravu manželstva, nemajú možnosť sa tohto inštitútu ani domáhať.

Na nadnárodnej úrovni, pričom sa v obsahu článku zameriame na úpravu obsiahnutú v Európskom dohovore o ľudských právach a základných slobodách (ďalej len „EDĽP“) je úprava práva na súkromný a rodinný život obsiahnutá v článku 8 a právo uzavrieť manželstvo v článku 12. Oba tieto články sú obsahovo podobné tým v našej Ústave. Článok 8 EDĽP chráni jednotlivcov a ich súkromný a rodinný život, pričom do neho spadá aj vytváranie vzťahov s inými osobami. To deklaroval aj Európsky súd pre ľudské práva (ďalej aj „ESĽP“) vo svojich rozhodnutiach, napr. vo veci Van Oosterwijck proti Belgicku[11] *„…toto právo zahŕňa aj právo*

[9] Rozhodnutie vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku z 24. júna 2010, č. 30141/04.
[10] KRATOCHVÍL, J.: Kapitola XVIII [Právo na respektování soukromého a rodinného života (čl. 8 EÚLP)]. In: KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 873–874.
[11] Rozhodnutie vo veci Van Oosterwijck proti Belgicku zo 6.11.1980, sťažnosť č. 7654/76.

zakladať a rozvíjať vzťahy s inými ľudskými bytosťami, najmä v oblasti citovej, v záujme naplnenia svojej vlastnej osobnosti.“ Alebo následne aj v rozhodnutí Evans proti Spojenému kráľovstvu[12], kde definoval právo na súkromný život ako široký pojem *„zahrňujúci okrem iného aspekty fyzickej a sociálnej identity jednotlivca vrátane práva na osobnú autonómiu, osobný rozvoj a vytváranie a rozvíjanie vzťahov s inými ľudskými bytosťami a vonkajším svetom.“* Takýmto výkladom článku 8 možno porovnať jeho obsah s článkom 19 ods. 2 Ústavy. Teda na základe tohto práva má každý jedinec právo vytvárať vzťahy, vybrať si s kým tieto vzťahy vytvára a akú povahu (priateľskú alebo partnerskú) takéto vzťahy budú mať. Každý sa teda môže domáhať ochrany svojich vzťahov na základe spomenutých článkov.

Znenie článku 12 EDĽP[13], zakotvujúce právo uzavrieť manželstvo, nedefinuje manželstvo reštriktívne medzi osoby rôzneho pohlavia. Znenie tohto článku hovorí o práve uzavrieť manželstvo prislúchajúce mužom a ženám, pričom to podmieňuje jednak spôsobilosťou na takýto právny úkon a súladom s vnútroštátnym právnym poriadkom. Teda tento článok nezakladá povinnosť štátu priznať manželstvo aj osobám rovnakého pohlavia. Síce neznie rovnako ako článok 41 ods. 1 Ústavy, no nemôžeme hovoriť o tom, že by súčasné znenie článku 41 ods. 1 porušovalo medzinárodné normy. Ak sa pozrieme na historický kontext článku 12, je možné vidieť rozdiel v definovaní tohto práva, kedy namiesto znenia „každý má právo...“ používa tento článok znenie „muži a ženy...“, pričom vzniká otázka prečo to tak je. V čase prijímania tohto medzinárodného dokumentu sa taktiež nazeralo na manželstvo v historickom kontexte ako na zväzok osôb opačného pohlavia, čo sa premietlo do jeho znenia.[14] Časom však ESĽP, ako orgán dotvárajúci EDĽP s povahou živého dokumentu, prešiel k inému výkladu tohto článku reflektovaním spoločenskej reality. Významným bodom v procese zmeny výkladu článku 12 bolo už vyššie spomenuté rozhodnutie vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku, kedy ESĽP deklaroval, že právo uzavrieť manželstvo je možné priznať v zmysle znenia EDĽP aj medzi osoby rôzneho pohlavia a tohto práva je možné sa dovolávať, no iba ak je toto právo priznané právnym poriadkom toho-ktorého členského štátu.[15] Toto rozhodnutie sa však venovalo aj tomu, prečo je takéto priznanie práva uzavrieť manželstvo v rukách členských štátov: *„V tejto súvislosti Súd konštatuje, že manželstvo má hlboko zakorenené sociálne a*

---

[12] Rozhodnutie Evans proti Spojenému kráľovstvu, rozsudok z 10.04.2007, sťažnosť č. 6339/05 .

[13] Celé znenie čl. 12 v slovenskom jazyku: *„Muži a ženy, ktorí sú na to vekom spôsobilí, majú právo uzavrieť manželstvo a založiť rodinu v súlade s vnútroštátnymi zákonmi, ktoré upravujú výkon tohto práva.“*

[14] KOSAŘ, D.: Kapitola XXII [Právo uzavřít manželství (čl. 12 EÚLP)]. In: KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1188.

[15] KOSAŘ, D.: Kapitola XXII [Právo uzavřít manželství (čl. 12 EÚLP)]. In: KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1189.).

kultúrne konotácie, ktoré sa môžu výrazne líšiť od jednej spoločnosti k druhej. Súd opätovne zdôrazňuje, že nesmie unáhlene nahrádzať vlastný úsudok úsudkom vnútroštátnych orgánov, ktoré sú v najlepšej pozícii posúdiť potreby spoločnosti a reagovať na ne.“[16]

Na druhej strane ESĽP vo svojej nedávnej rozhodovacej činnosti[17] priznal členským štátom Rady Európy povinnosť priznať párom rovnakého pohlavia aspoň nejakú formu legálneho spolužitia, nie nevyhnutne manželstvo. Tento posun je veľmi dôležitý, keďže sa tým zdôrazňuje to, že argumentácia tradičným ponímaním manželstva nespôsobuje, že štáty nemajú iné možnosti ako chrániť a umožniť vzťahy osobám rovnakého pohlavia, a teda plniť si svoj pozitívny záväzok spojený s právom na súkromný a rodinný život.

Štáty teda reflektujú v úprave manželstva svoje tradície, kultúrne a sociálne dedičstvo. Týmto spôsobom k tomu pristupuje aj Slovenská republika, ktorá chráni svoju národnú identitu a kresťanskú tradíciu tým, že inštitút manželstva zotrváva v znení, ktoré priznáva toto právo len osobám opačného pohlavia.

Otázke národnej identity sa venuje v poslednej dobe zvýšená pozornosť spojená s novelou Ústavy ústavným zákonom č. 255/2025 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej aj „ústavný zákon č. 255/2025 Z. z.“). Ústavným zákonom č. 255/2025 Z. z. prišlo k ústavnému zakotveniu pojmu „národná identita“[18], ktorej súčasťou sú aj kultúrno-etické otázky, súkromný a rodinný život aj samotné manželstvo. Národná identita pritom predstavuje historicko-kultúrnu sebadefiníciu národa, ktorý zjednocuje. Význam národnej identity pre štát je nepopierateľný, no ani národná identita nemôže spôsobiť to, že právny poriadok nebude reflektovať spoločenské zmeny. Preto vyvstáva otázka, do akej miery je možné ochranu tradičnej rodiny vnímať ako súčasť národnej identity a brániť alebo sťažovať istým skupinám ľudí užívanie svojich základných ľudských práv a slobôd, ktoré tvoria minimum pre dôstojný život.

Nepochybne je dôležité sa vysporiadať aj s otázkou ústavnej identity, ktorá priamo súvisí s otázkou národnej identity a súvisí aj s materiálnym jadrom Ústavy. Normatívne možno vnímať ústavnú identitu podľa Maesa ako tie hodnoty, ktoré sú súčasťou jadra, sú nezmeniteľné

---

[16] Rozhodnutie vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku z 24, júna 2010, č. 30141/04, bod 62.

[17] Rozhodnutie vo veci Fedotova a ostatní proti Rusku zo 17. januára 2023, sťažnosť č. 40792/10, 30538/14 a 43439/14; Rozhodnutie Buhuceanu a ostatní proti Rumunsku z 23. mája 2023, sťažnosť č. 20081/19; Rozhodnutie Maymulakhin a Markiv proti Ukrajine z 1. júna 2023, sťažnosť č. 75135/14; Rozhodnutie Przybyszewska a ostatní proti Poľsku z 12. decembra 2023, sťažnosť č. 11454/17.

[18] Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. Celé znenie čl. 7 ods. 6 Ústavy SR: *„Slovenská republika si zachováva zvrchovanosť predovšetkým vo veciach národnej identity tvorenej najmä základnými kultúrno-etickými otázkami, ktoré sa týkajú ochrany života a ľudskej dôstojnosti, súkromného a rodinného života, manželstva, rodičovstva a rodiny, verejnej morálky, osobného stavu, kultúry a jazyka, ako aj rozhodovania o veciach s tým súvisiacich v oblasti zdravotníctva, vedy, výchovy, vzdelávania, osobného stavu a dedenia.“.*

a vytvárajú istý hraničný rámec pre legislatívcov a ústavných činiteľov.[19] Taktiež spájame ústavnú identitu s materiálnym jadrom, teda nezmeniteľnou časťou Ústavy, pretože ak by sme tieto jadrové normy zmenili, prišlo by de facto k prijatiu novej Ústavy. Materiálne jadro Ústavy SR tvoria aj ľudské práva,[20] a teda tvoria hodnoty, na ktorých stojí ústava a nakoniec aj právny poriadok Slovenskej republiky. Ich rešpektovanie je nevyhnutné na to, aby Slovenská republika mala štatút právneho a demokratického štátu. Ľudské práva sú základné práva a slobody, ktoré patria každému človeku na svete od narodenia až po smrť.[21] Teda každý človek má právo na plnohodnotný súkromný a rodinný život.

Štát má garantovať priestor pre pluralitu hodnôt, pokiaľ nezasahujú do práv iných. Tu sa ale môžeme zamyslieť, či hodnoty tradičnej rodiny nezasahujú do práv menšín, napríklad do menšiny homosexuálnych párov, ktoré sú súčasným znením Ústavy SR bez možnosti legálneho uznania svojho zväzku. Otázka neutrality úpravy manželstva je o to dôležitejšia, keďže v podmienkach Slovenskej republiky neexistuje žiadna iná forma legálneho spolužitia osôb. Pritom spolužitie osôb vo vzťahu je súčasťou práva na súkromie, a teda dochádza k položeniu na pomyselné váhy na jednu stranu ochranu tradičnej rodiny a na druhú stranu ochranu základných ľudských práv a slobôd ako jednu z primárnych hodnôt demokratického štátu. V slovenskom kontexte sa tento problém prejavuje v napätí medzi čl. 1 ods. 1 (neviazanosť na ideológiu a náboženstvo) a čl. 41 ods. 1 (hodnotová ochrana manželstva ako zväzku muža a ženy). Ústava teda na jednej strane deklaruje neutralitu, no na druhej strane ju sama popiera hodnotovým zakotvením rodiny.

Záver

V dôsledku úpravy ústavného zakotvenia manželstva sa právny poriadok Slovenskej republiky posunul od pôvodne neutrálnej ochrany manželstva a rodiny k výslovnému hodnotovému vyjadreniu. Práve v tomto bode možno vnímať napätie medzi snahou o

---

[19] MAES, C.: The notion of constitutional identity and its role in European integration. In: Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs: The notion of constitutional identity and its role in European integration. In: Study for the AFCO Committee [online]. PE 760.344 February 2024 [cit. 2025-12-16]. S. 6 Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU(2024)760344_EN.pdf.

[20] BALOG, B.: 3. kapitola – Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky. BALOG, B.: Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky a jeho ochrana. Žilina: Eurokódex, 2014. S. 19. ISBN 978-80-8155-032-4 [cit. 2025-12-16]. Dostupné na internete: https://www.epi.sk/odborny-clanok/Balog-B-Materialne-jadro-Ustavy-Slovenskej-republiky-1-vydanie-Zilina-Eurokodex-2014-stran-212.htm.

[21] EQUALITY AND HUMAN RIGHTS COMMISSION.: What are human rights? [cit. 2025-12-16]. Dostupné na internete: https://www.equalityhumanrights.com/human-rights/what-are-human-rights.

zachovanie tradičného chápania manželstva a ústavnými princípmi, ktoré zdôrazňujú rovnosť, nediskrimináciu a rešpektovanie ľudských práv a slobôd všetkých osôb bez rozdielu.

Novelizáciou Ústavy Slovenskej republiky sa právny poriadok dostáva do zjavnej kolízie dvoch ústavných princípov: ochrany tradičnej rodiny a rešpektovania súkromného a rodinného života jednotlivca. Tento konflikt nie je len právny, ale aj filozofický a axiologický – dotýka sa samotného chápania ústavnej identity štátu. Ak je ústava hodnotovo determinovaná v prospech určitého modelu rodinného života, štát tým prestáva byť neutrálny vo vzťahu k iným spoločenským formám spolužitia, ktoré sa v realite pluralitnej spoločnosti nevyhnutne vyskytujú. Takto koncipované hodnotové zakotvenie v ústavnom texte môže v konečnom dôsledku viesť k ústavnému konzervativizmu, ktorý sa dostáva do napätia s dynamickým vývojom základných práv a slobôd a s medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky.

Toto vnútroústavné napätie nemožno posudzovať izolovane, keďže Slovenská republika je viazaná Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva.

Z ustálenej rozhodovacej praxe[22] tohto súdu vyplýva, že štáty majú pozitívny záväzok zabezpečiť legálnu formu spolužitia ako súčasť právnej ochrany súkromného a rodinného života aj osobám, ktorých vzťahy nespadajú do tradičného modelu manželstva. V prípadoch, v ktorých štáty neposkytli žiadnu formu právneho uznania stabilným partnerským vzťahom párov rovnakého pohlavia, Európsky súd pre ľudské práva opakovane konštatoval porušenie pozitívnych záväzkov štátov. Vzhľadom na obdobnú právnu úpravu v Slovenskej republike k týmto štátom sa môžeme domnievať, že v momente, ak by sa začalo v tejto veci konanie voči našej republike, s najväčšou pravdepodobnosťou by sa dospelo k rovnakému záveru.

Dbať na národnú identitu a na tradície ako kultúrno-historické východiská ústavného poriadku je nepochybne legitímnym cieľom demokratického štátu. Dokonca aj časť právnej doktríny interpretuje novelizáciu čl. 41 ods. 1 Ústavy SR z roku 2014 ako ústavnoprávne vyjadrenie tradicionalistického chápania manželstva. Podľa týchto názorov ide o ochranu manželstva ako prirodzeného zväzku muža a ženy, vychádzajúceho z historických, kultúrnych a hodnotových základov slovenskej spoločnosti, vrátane kresťanskej tradície. Ústavná úprava

[22] Fedotova a ostatní proti Rusku, Buhuceanu a ostatní proti Rumunsku, Maymulakhin a Markiv proti Ukrajine, Przybyszewska a ostatní proti Poľsku

je v tomto ponímaní chápaná ako nástroj zachovania existujúceho spoločenského usporiadania a prevencie jeho narušenia vonkajšími normatívnymi vplyvmi.[23]

Cieľom tohto príspevku preto nie je spochybňovať význam národnej identity ani ústavnú ochranu manželstva ako osobitného inštitútu. Za nevyhnutné však považujeme zdôrazniť, že národná identita nemôže slúžiť ako absolútny argument, ktorý by odôvodňoval neplnenie medzinárodných záväzkov štátu alebo legitimizoval stav popierajúci základné ústavné princípy rovnosti a ochrany ľudskej dôstojnosti.

Ústavná identita štátu sa musí uplatňovať v súlade s princípom proporcionality a v duchu praktickej konkordancie medzi kolidujúcimi ústavnými hodnotami. Vzhľadom na existenciu pozitívnych záväzkov štátu považujeme za nevyhnutné aktívne hľadať rovnováhu medzi ochranou národnej identity a zabezpečením účinnej ochrany súkromného a rodinného života jednotlivca. Takáto rovnováha si vyžaduje ústavne konformný výklad čl. 7 ods. 6 a čl. 41 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý umožní zachovať hodnotové východiská ústavného poriadku, no zároveň nebude brániť rozvoju právnej ochrany iných foriem spolužitia, napríklad prostredníctvom inštitútu registrovaného partnerstva. Právny poriadok by mal reflektovať spoločenské zmeny a dynamiku výkladu základných ľudských práv, aby sa predišlo rigidnému ústavnému konzervativizmu nezlučiteľnému s princípmi demokratického a právneho štátu.

Na záver možno konštatovať, že poskytnutie legálnej formy spolužitia predstavuje súčasť pozitívneho záväzku štátu ako garanta ochrany ľudských práv. Hoci hodnotové ukotvenie čl. 41 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky samo osebe nemožno považovať za rozpor s medzinárodnými záväzkami, absencia akejkoľvek alternatívnej právnej ochrany partnerských vzťahov by takýto rozpor mohla založiť. Právne uznanie partnerského spolužitia preto nemožno chápať ako popretie ústavnej ochrany manželstva, ale ako jej doplnenie v duchu rovnosti, ľudskej dôstojnosti a pluralitnej ochrany súkromného a rodinného života všetkých jednotlivcov, vrátane príslušníkov sexuálnych menšín.

[23] RUMAN, J.: Ideologizácia Ústavy Slovenskej republiky a avantúry slovenských ústavodarcov v období rikov 1992-2020. In: OROSZ, L. – HORŇÁKOVÁ, D. – ČERŇANSKÝ, P. M. (eds.): Ústava Slovenskej republiky a jej perspektívy. Skvalitňovanie ústavného textu a zvyšovanie autority slovenskej ústavy – reálna možnosť, alebo naivná ilúzia (?). Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Košice: Šafárik Press, 2022, s. 146 – 15..

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

KMEC, J. – KOSÁŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha : C.H. Beck. 2012. 1696 s. ISBN: 978-80-7400-365-3.

LAZAR, J. a kol. Občianske právo hmotné 1. zväzok. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iuris Libri, spol. s.r.o.. 2018. 698 s. ISBN 978-80-89635-35-1.

OROSZ, L., SVÁK, J. a kol. Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2021. 892s. ISBN 978-80-571-0380-6.

BALOG, B.: Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky a jeho ochrana. Žilina: Eurokódex, 2014. 180 s. ISBN 978-80-8155-032-4.

Kapitola v učebnici alebo monografii:

BALOG, B.: Článok 1. In: OROSZ, L., SVÁK, J. a kol.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2021. 892 s. ISBN 978-80-571-0380-6

Periodiká a zborníky:

RUMAN, J.: Ideologizácia Ústavy Slovenskej republiky a avantúry slovenských ústavodarcov v období rikov 1992-2020. In: OROSZ, L. – HORŇÁKOVÁ, D. – ČERŇANSKÝ, P. M. (eds.): Ústava Slovenskej republiky a jej perspektívy. Skvalitňovanie ústavného textu a zvyšovanie autority slovenskej ústavy – reálna možnosť, alebo naivná ilúzia (?). Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Košice: Šafárik Press, 2022, s. 146 – 151. ISBN 978-80-574-0160-5.

Internetové zdroje:

EQUALITY AND HUMAN RIGHTS COMMISSION. What are human rights? [cit. 2025-12-16]. Dostupné na internete: https://www.equalityhumanrights.com/human-rights/what-are-human-rights.

Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs: The notion of constitutional identity and its role in European integration. In: Study for the AFCO Committee [online]. PE 760.344 – February 2024 [cit. 2025-12-16]. Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU(2024)760344_EN.pdf.

Právne predpisy:

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

Ústavný zákon č. 161/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

Ústavný zákon č. 255/2025 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov č. 36/2005 Z. z.

Iné:

Dôvodová správa k zákonu č. 161/2014 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

Rozhodnutie vo veci Buhuceanu a ostatní proti Rumunsku z 23. mája 2023, sťažnosť č. 20081/19.

Rozhodnutie vo veci Evans proti Spojenému kráľovstvu, rozsudok z 10.04.2007, sťažnosť č. 6339/05.

Rozhodnutie vo veci Fedotova a ostatní proti Rusku zo 17. januára 2023, č. 40792/10, 30538/14 a 43439/14.

Rozhodnutie vo veci Maymulakhin a Markiv proti Ukrajine z 1. júna 2023, sťažnosť č. 75135/14.

Rozhodnutie vo veci Przybyszewska a ostatní proti Poľsku z 12. decembra 2023, č. 11454/17.

Rozhodnutie vo veci Schalk a Kopf proti Rakúsku z 24. júna 2010, sťažnosť č. 30141/04.

Rozhodnutie vo veci Van Oosterwijck proti Belgicku zo 6.11.1980, sťažnosť č. 7654/76.

VPLYV IDEOLÓGIE NA PRÁVNU ÚPRAVU VOLEBNEJ KAMPANE

THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE LEGAL REGULATION OF ELECTION CAMPAIGNS

Martina Makaturová [1]

Abstrakt

Autorka sa v príspevku zaoberá otázkou vplyvu ideológie na právnu úpravu volebnej kampane. Snaží sa odpovedať na otázku, či v právnej úprave volebnej kampane možno nájsť ideologické prvky a ak áno, tak v akej miere. Najprv približuje pojem ideológia a následne sa zaoberá aktuálnou právnou úpravou, ale aj jednotlivými novelizáciami, kde sa snaží identifikovať ideologické prvky.

Kľúčové slová

Ideológia, volebná kampaň, voľby, volebné právo.

Abstract

In this paper, the author examines the question of the influence of ideology on the legal regulation of election campaigns. She seeks to answer whether ideological elements can be found in the legal regulation of election campaigns and, if so, to what extent. First, she introduces the concept of ideology and then addresses the current legal framework, as well as individual amendments, aiming to identify any ideological elements.

Key words

Ideology, election campaign, election, election law.

Úvod

Ideológia je pojem, ktorý sa v mediálnom priestore objavuje čoraz častejšie. Zasahuje do života bežných ľudí, no aj do života politického a teda aj právneho. Politické strany sa často hlásia k istým ideológiám, ktoré pretavujú do svojich politických programov, ktorými sa snažia prilákať voličov. Následne tieto strany takéto ideologické postoje poväčšine chcú pretlačiť aj do právnej úpravy, najmä ak sa dostanú do vlády.

[1] Mgr. Martina Makaturová, interná doktorandka, Katedra ústavného práva a správneho práva, Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Nie je to nič nezvyčajné, hoci v súčasnosti nemožno povedať, že by existovala iba jediná ideológia, ku ktorej sa hlási štát, ako to bolo napríklad v prípade socializmu. Dnes platí, čo hovorí Ústava Slovenskej republiky hneď vo svojich úvodných ustanoveniach: „*Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo*."[2] To však neznamená, že ideológia nijako neovplyvňuje právnu úpravu.

To možno vidieť aj napríklad pri nedávnej novelizácii ústavy, ktorou sa zakotvilo to, že Slovenská republika uznáva iba mužské a ženské pohlavie.[3] Tu ide jasne o kresťanskú ideológiu, ktorá sa snaží bojovať proti novej woke ideológii, ktorá sa do spoločnosti šíri čoraz viac.

V tomto príspevku sa však budeme venovať nie ideológii ako celku, ale len ideologickým zásahom do volebného práva, konkrétne do právnej úpravy volebnej kampane. Volebné právo ako pododvetvie ústavného práva upravuje spôsob získavania štátnej moci v krajine. Je dôležité, aby pravidlá volieb a teda aj volebnej kampane boli spravodlivé pre všetky strany, aby mali všetci kandidáti rovnakú možnosť a podmienky uchádzať sa o volenú funkciu. Z toho dôvodu sa budeme zaoberať otázkou, či ideológia priamo ovplyvňuje pravidlá volebnej kampane, ktoré sa časom menia a rozvíjajú a ak áno, či je to správne.

Pojem ideológia

Než sa pustíme do samotného skúmania právnej úpravy, považujeme za potrebné si najprv priblížiť, čo pojem ideológia vlastne znamená.

Pojem ideológia pochádza z francúzskeho slova *idéologie*, čo znamená veda o ideách. Prvýkrát tento pojem použil Antoine Destutt de Tracy, ktorý je považovaný za otca ideológie. V jeho vysvetlení išlo o vedu, ktorá sa zaoberala ideami, ale nebola viazaná náboženskými či metafyzickými prúdmi. Chcel vytvoriť akúsi metavedu, ktorý by bola nadradená ostatným. Mala zbaviť ľudstvo predsudkov a predstavovať nezávislé skúmanie názorov na politický systém a spoločenské procesy, čím by bolo možné položiť základy šťastnej a prosperujúcej spoločnosti.[4]

Neskôr tento pojem použil Napoleon Bonaparte, vďaka ktorému dostal skôr negatívny význam. Svojich odporcov nazýval ideológmi, teda nepraktickými filozofmi odtrhnutými od

[2] Čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
[3] Čl. 52a Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. „Slovenská republika uznáva len biologicky určené pohlavie muža a ženy," prijaté novelou ústavy č. 255/2025 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.
[4] HORIČKA, M. Ideológia a hľadanie jej definície. In *Politické Vedy*. Vol. 28, no. 1, r. 2025, s. 8-9.

reality. Považoval ich za nebezpečných rojkov a skrytých materialistov, ktorí sa snažili nájsť lepší systém ako náboženstvo, čo však podľa Napoleona nebolo možné, keďže náboženstvo najlepšie zabezpečovalo verejný poriadok.[5]

Tento pojem po dlhej dobe znova spopularizovali Karl Marx a Friedrich Engels, ktorí ho tiež používali v negatívnom zmysle. Marx sa snažil dokázať, že ideológia je pokrivená realita a podľa Engelsa vytvára falošné vedomie. Tvrdili, že dominantné triedy si vytvárali vlastné ideológie a tými bojovali s konkurenciou.[6]

Všeobecnú popularitu si tento pojem získal v 40-tych rokoch 20. storočia, kedy bol svet rozdelený do 2 hlavných sfér vplyvu – kapitalistické USA a socialistický Sovietsky zväz. Obe strany nálepkou ideológie chceli označiť toho druhého, keďže tento pojem aj v tomto období evokoval niečo skôr negatívne než pozitívne.[7] Až v novom tisícročí hovoríme o tomto pojme viac neutrálne, pričom súčasný záujem o túto problematiku súvisí najmä so silnou politickou polarizáciou, či transformáciou tradičných ideologických paradigiem v liberálnych demokraciách.[8]

Hoci pojem ideológia je v laickej reči pojmom známym a verejnosťou dostatočne chápaným, neexistuje jednotná definícia tohto pojmu. Viacero autorov tento pojem definuje rôzne, pričom v odbornej literatúre možno nájsť definície z pohľadu sociologického, filozofického či politického. Na účely tohto príspevku pre nás bude smerodajná definícia Andrewa Heywooda, ktorý ideológiu definuje z pohľadu politického, a to konkrétne ako: „*viac alebo menej ucelený súbor myšlienok, ktorý poskytuje základ pre organizované politické konanie, či už je jeho cieľom zachovať, zmeniť alebo zvrhnúť existujúci systém moci*.“[9] Podľa neho majú všetky ideológie spoločné nasledovné:

a) predkladajú výklad existujúceho poriadku, spravidla vo forme „svetonázoru“;
b) načrtávajú model želanej budúcnosti, víziu „dobrej spoločnosti“;
c) vysvetľujú, ako možno a má dôjsť k politickej zmene.[10]

Zjednodušené povedané, ideológia sa snaží vysvetliť, ako zmeniť politické usporiadanie spoločnosti tak, aby sa ľuďom v spoločnosti žilo lepšie, pričom to, čo je lepšie, je subjektívne dané tou-ktorou ideológiou.

---

[5] Tamtiež, s. 9.
[6] Tamtiež, s. 9-10.
[7] Tamtiež, s. 13-14.
[8] Tamtiež, s. 15.
[9] HEYWOOD, A. *Political Ideologies. An introduction. Seventh edition.* London : Red Globe Press, 2021. s. 7.
[10] Tamtiež, s. 8.

Druhy ideológií

Neexistuje iba jedna jediná ideológia. Je ich viac, pričom časom sa vyvíjajú a zároveň vznikajú nové. Heywood rozoznáva nasledujúce:

a) Liberalizmus – hlavným cieľom liberalizmu je dôraz na jednotlivca a snaha vytvoriť také prostredie a spoločnosť, kde budú môcť ľudia uspokojovať svoje záujmy. Každý jedinec by mal požívať čo najväčšiu mieru slobody, ktorá má byť však zlučiteľná so slobodou všetkých. Je potrebné však rozlišovať klasický liberalizmus, kde existuje presvedčenie o minimálnom štáte, ktorý má udržiavať vnútorný poriadok a osobnú bezpečnosť, od moderného liberalizmu, ktorý uznáva istú pomoc občanom.[11]
b) Konzervativizmus – je definovaný odporom voči zmene. Podporuje tradície, vieru v nedokonalosť človeka a snahu zachovať organickú štruktúru spoločnosti. Aj konzervativizmus sa vnútorne člení. Poznáme tradičný konzervativizmus, ktorý obhajuje existujúce inštitúcie a poskytujú ľuďom pocit stability a zakorenenosti, a tzv. Novú pravicu, ktorá sa vyznačuje presvedčením o silnom, no minimálnom štáte spájajúcom ekonomický liberalizmus so sociálnym autoritarizmom.[12]
c) Socializmus – je definovaný odporom voči kapitalizmu a snahou poskytnúť humánnejšiu a spoločensky hodnotnejšiu alternatívu. Socialisti uprednostňujú spoluprácu pred súťažou. Určujúcou hodnotou je sociálna rovnosť, pričom tá je zárukou sociálnej stability a súdržnosti. Sloboda sa podporuje tak, že sa uspokojujú materiálne potreby a vytvára sa základ pre osobný rozvoj.[13]
d) Anarchizmus – ústredné presvedčenie je, že politická autorita vo všetkých svojich podobách je zlá a zbytočná. Cieľom je teda vytvoriť bezštátnu spoločnosť prostredníctvom zrušenia práva a vlády. Štát je podľa neho ako nositeľ suverénnej moci ten, čo porušuje princípy rovnosti a slobody. Tvrdí, že neexistuje potreba hierarchií zhora, keďže ľudia dokážu spravovať svoje záležitosti prostredníctvom dobrovoľnej dohody.[14]
e) Nacionalizmus – národ je ústredným princípom politickej organizácie. Národ je považovaný za najvhodnejšou jednotkou politickej moci. Klasický nacionalizmus

[11] Tamtiež, s. 19.
[12] Tamtiež, s. 49.
[13] Tamtiež, s. 75.
[14] Tamtiež, s. 103.

sa preto snažil zjednotiť hranice národa a hranice štátu. Národnosť a štátne občianstvo by sa teda prekrývali.[15]

f) Fašizmus – definujúcou témou fašizmu je myšlienka organicky zjednoteného národného spoločenstva, stelesnená vo viere v „silu prostredníctvom jednoty“. Jednotlivec neznamená nič, individuálna identita je úplne pohltená spoločenstvom. Ideálom je nový človek zasvätený sláve svojho národa alebo rasy, ktorý preukazuje bezvýhradnú poslušnosť svojmu najvyššiemu vodcovi. Fašizmus je antiracionálny, antiliberálny, antikonzervatívny, antikapitalistický a pod. Rozlišujeme taliansky fašizmus, ktorý je založený na absolútnej lojalite voči totalitnému štátu, a nemecký fašizmus, teda nacizmus, ktorý vychádzal z rasových teórií – ústredné postavenie árijskej rasy a antisemitizmus.[16]

g) Populizmus – tvrdí, že spoločnosť je rozdelená na dve skupiny – čistý ľud a skorumpovaná elita. Ľud predstavuje jediný zdroj morálnej hodnoty v politike a jeho želania poskytujú jediný legitímny návod pre politické konanie. Je namierený proti pluralizmu, čím sa dostáva do sporu s liberalizmom, no nie je revolučný, len reformistický.[17]

h) Feminizmus – hovorí, že ženy sú znevýhodnené v dôsledku svojho pohlavia a toto treba odstrániť. Feministky vnímali tieto rozdiely ako politické. Mužský myslitelia neboli ochotní skúmať privilégiá a moc, z ktorých ich pohlavie profitovalo a držali otázku postavenia žien mimo politickej agendy. Hlavnými témami boli volebné právo žien, legalizácia interrupcií, či riešenie sexuálneho násilia na ženách. Feminizmus sa však v súčasnosti neobmedzuje iba na tieto témy.[18]

i) Ekologizmus – je založený na presvedčení, že príroda je prepojený celok zahrňujúci živý aj neživý svet. Ekologický myslitelia spochybňujú antropocentrické predpoklady konvenčných politických ideológií, čo im umožnilo prichádzať s novými teóriami o ekonomike, morálke a spoločenskej organizácií. Umiernení ekologisti sa snažia využiť poznatky ekológie pre ľudské ciele a potreby. Hlbší ekologisti odmietajú to, že by bol človek nadradený alebo inak dôležitejší druh ako ostatné druhy.[19]

---

[15] Tamtiež, s. 124.
[16] Tamtiež, s. 148.
[17] Tamtiež, s. 169.
[18] Tamtiež, s. 186.
[19] Tamtiež, s. 206.

j) Multikulturalizmus – ide skôr o ideologickú diskusiu než o ideológiu samotnú. Súvisí s rastúcou kultúrnou rozmanitosťou a snaží sa odpovedať na otázku, ako je možné kultúrne rozdiely zosúladiť s občianskou jednotou. Je založený na uznaní a rešpekte rôznych kultúrnych skupín.[20]

k) Fundamentalizmus – vyjadruje myšlienku religiózno-politického hnutia, nie len tvrdenie o doslovnej pravde posvätných textov. Vyznačuje sa odmietaním rozlišovania medzi náboženstvom a politikov, keďže politika je v podstate náboženstvo. Náboženské princípy sú vnímané ako organizujúce princípy verejnej existencie, vrátane práva, spoločenského správania, ekonomiky a politiky. Fundamentalistické tendencie možno identifikovať vo všetkých hlavných svetových náboženstvách.[21]

Právna úprava volebnej kampane v Slovenskej republike

November 1989 znamenal začiatok zmeny socialistického politického režimu na demokratický. Bol odštartovaný proces transformácie spoločenských vzťahov s cieľom sformovať základy moderného demokratického právneho štátu. Súčasťou tohto procesu bolo aj ustanovenie najvýznamnejších mocenských orgánov prostredníctvom slobodných volieb. Preto bolo nevyhnutné vytvoriť nové volebné zákony, keďže dovtedajšie právne predpisy v tejto oblasti nezodpovedali požiadavkám demokratického systému.[22]

V priebehu rokov boli postupne prijímané viaceré volebné zákony upravujúce jednotlivé druhy volieb. Konkrétne išlo o nasledujúce zákon:

- zákon č. 80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady, ktorý bol neskôr nahradený zákonom č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky,
- zákon č. 46/1999 Z. z. o spôsobe voľby prezidenta Slovenskej republiky, o ľudovom hlasovaní o jeho odvolaní,
- zákon č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu,
- zákon č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí,
- zákon č. 301/2001 Z. z. o voľbách do orgánov samosprávnych krajov.

[20] Tamtiež, s. 225.
[21] Tamtiež, s. 245.
[22] OROSZ, L. a kol. *Volebné právo*. Košice : UPJŠ, 2015, s. 195 – 196.

Volebné zákony prijímané po roku 1989 možno podľa L. Orosza hodnotiť ako nie dokonalé, ale dosahujúce solídnu kvalitu.[23] S týmto hodnotením sa vo všeobecnosti možno stotožniť, hoci z pohľadu právnej úpravy volebnej kampane boli pravidlá stručné a nejednotné. Okrem nezanedbateľných rozdielov v pravidlách volebnej kampane existovali ďalšie nedostatky volebných zákonov. Na základe týchto nedostatkov bol sformovaný zámer vytvoriť nový volebný kódex.[24]

V súčasnosti sú teda pravidlá volebnej kampane obsiahnuté v zákone o volebnej kampani[25], ktorý bol prijatý v roku 2014 spoločne so zákonom o podmienkach výkonu volebného práva[26]. Prijatím týchto zákonov došlo k zjednoteniu volebného práva. Dôvodová správa k zákonu o podmienkach výkonu volebného práva v odôvodnení taktiež reflektovala skutočnosť, že právna úprava volebného práva bola nejednotná, spôsobovala chaos a z toho dôvodu sa zákonodarca podľa nášho názoru správne rozhodol tieto pravidlá zjednotiť.[27]

Ak sa na prijatie novej právnej úpravy pozrieme z ideologického hľadiska, nemožno povedať, že práve ideológia stála za jej prijatím. Išlo prioritne o zmenu praktickú, ktorá zjednodušila aplikáciu volebného práva a zároveň vytvorila jednotné podmienky pre všetky druhy volieb. Nemožno ani povedať, že samotné voľby sa zaradzujú pod nejaký druh ideológie. Slobodné voľby sú totižto základným prvkom demokracie, pričom demokracia samotná nie je považovaná za ideológiu, ale politický systém.

Právna úprava volebnej kampane však nie je hodnotovo neutrálna. D. Leeds tvrdí, že volebné právo žije v ilúzii o neutralite a hlása tzv. klamlivú neutralitu. Volebné právo sa snaží byť neutrálne v tom, že by nemalo zohľadňovať úlohu sociálno-ekonomickej nerovnosti pri nastavovaní pravidiel, či vytvárať politické úsudky o rozdelení moci.[28] Otázkou ale je, je to v praxi naozaj tak?

D. Leeds sa zaoberá touto problematikou hlavne v kontexte marginalizovaných skupín v USA, teda najmä osôb čiernej pleti, no jeho základná myšlienka, že volebné právo nie je

---

[23] Tamtiež, s. 215.
[24] Bližšie pozri: Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014. Dostupné na: https://www.vlada.gov.sk/site/assets/files/2439/pvvsr_2010-2012.pdf?csrt=6851129712940857601; Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2012 – 2016. Dostupné na: https://www.vlada.gov.sk/site/assets/files/2439/pvvsr_2012-2016.pdf?csrt=10427341675013775480.
[25] Zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.
[26] Zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
[27] Dôvodová správa k zákonu č. 180/2014 Z. z.
[28] LEEDS, D. *Election Law as Ideology: Toward a New Historiography of Democracy as a Function of Law*. In The Georgetown Law Journal. Vol. 111, Issue 3, 2023. s. 613 – 614. Dostupné na: https://www.law.georgetown.edu/georgetown-law-journal/in-print/volume-111/volume-111-issue-3-march-2023/election-law-as-ideology-toward-a-new-historiography-of-democracy-as-a-function-of-law/.

neutrálne, zostáva rovnaká aj v našich zemepisných šírkach. Ak sa totižto podrobne pozrieme na právnu úpravu volebného práva, v našom prípade konkrétne na právnu úpravu volebnej kampane, môžeme nájsť isté ideologické prvky, ktoré do právnej úpravy zasahujú.

Samotná existencia ideologických prvkov v právnej úprave volebnej kampane však ešte neznamená, že ideológia predstavuje dominantný faktor normotvorby. Právna úprava volebnej kampane sleduje predovšetkým ochranu slobodnej súťaže politických síl, rovnosti kandidátov a transparentnosti volebného procesu. Ideologické prvky preto spravidla nevystupujú samostatne, ale sú sprostredkované prostredníctvom všeobecne akceptovaných demokratických hodnôt. Miera ingerencie ideológie do normotvorby sa tak javí ako obmedzená a nepriama, keďže zákonodarca spravidla nesleduje presadzovanie konkrétnej ideológie, ale ochranu ústavne relevantných cieľov.

Základnou ideou liberalizmu je sloboda jednotlivca, teda aj sloboda prejavu a politickej súťaže. To nám zabezpečuje politický pluralizmus, teda možnosť existencie viacerých politických strán, ktoré majú možnosť uchádzať sa o volené funkcie. Štát toto právo chráni a zabezpečuje jeho dodržiavanie aj prostredníctvom právnej úpravy pravidiel volebnej kampane. Možno povedať, že bez liberalizmu by bolo náročné hovoriť o otvorenej politickej súťaži.

Problémom liberalizmu a jeho zástancov je tvrdenie, že nerovnosť je nevyhnutný výsledok individuálnej slobody. Ide najmä o ekonomickú nerovnosť, ktorá ale prirodzene prechádza aj do tej politickej.[29] V prípade existencie výlučne liberalistických prvkov v právnej úprave volebnej kampane by bolo veľmi jednoduché pre bohaté strany či kandidátov zaplniť priestor svojimi programami, a menšie, resp. chudobnejšie strany či kandidáti by nemali rovnakú šancu sa uchádzať o volené funkcie. Preto v právnej úprave volebnej kampane nachádzame aj prvky socialistickej ideológie, ktorej základom je princíp rovnosti a sociálna spravodlivosť. Tieto prvky sa premietajú najmä v pravidlách financovania volebnej kampane a teda existencii limitov výdavkov, či povinnosti zriadiť transparentný účet.

Práve v oblasti financovania volebnej kampane možno pozorovať najvýraznejší ideologický zásah do právnej úpravy. Kým z čisto liberálneho pohľadu by mal byť rozsah kampane ponechaný na slobodnú súťaž medzi kandidátmi, slovenská právna úprava túto slobodu obmedzuje v záujme rovnosti príležitostí. Ide preto o situáciu, v ktorej sa liberalistický princíp slobody dostáva do konfliktu so socialistickým princípom rovnosti. Zákonodarca pritom

[29] Tamtiež, s. 610 – 611.

evidentne uprednostnil ochranu rovnosti volebnej súťaže pred absolútnou slobodou financovania kampane.

Konzervativizmus, pre ktorý je základom stabilita a morálka, má tiež vo volebnej kampani svoje prvky. Cieľom je zabrániť chaotickej kampani a udržať poriadok. Tieto prvky sa prejavujú napríklad v existencii moratória, či v regulácii spôsobov vedenia volebnej kampane (napr. bilboardy, plagáty, vysielanie).

Na druhej strane možno diskutovať o tom, či sú takéto obmedzenia vždy nevyhnutné. Z liberálneho hľadiska totiž predstavujú zásah do slobody prejavu a práva na informácie. Regulácia volebnej kampane preto často predstavuje stret viacerých ideologických východísk, pričom výsledná právna úprava je kompromisom medzi slobodou, rovnosťou a stabilitou volebného procesu.

V súvislosti s ostatnými spomenutými ideológiami je to s hľadaním ich prvkov náročnejšie, keďže ak sú vyjadrené, tak nepriamo. Napríklad feminizmus či multikulturalizmus vieme nájsť v podobe všeobecného práva, teda garantovania volebného práva pre všetkých občanov bez ohľadu na ich pohlavie či národnosť, pri voľbách do komunálnych volieb je dokonca postačujúca požiadavka trvalého pobytu v obvode volieb. Prvky niektorých ideológií v právnej úprave nenájdeme vôbec – napríklad prvky anarchizmu, fundamentalizmu, či fašizmu.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že právna úprava volebnej kampane v Slovenskej republike nie je ideologicky neutrálna v absolútnom zmysle slova. Neobsahuje však ani prvky jednej dominantnej ideológie. Naopak, predstavuje kombináciu viacerých ideových východísk, predovšetkým liberalizmu, socializmu a konzervativizmu, ktoré sú vzájomne vyvažované. Miera ingerencie ideológie do normotvorby je preto skôr stredná až nízka. Ideologické prvky sa prejavujú najmä pri voľbe konkrétnych regulačných nástrojov, nie však pri samotnom účele právnej úpravy, ktorým zostáva zabezpečenie spravodlivej a demokratickej volebnej súťaže.

V súvislosti s volebnou kampaňou možno o ideológii uvažovať skôr v jej praktickej rovine, teda v samotnom procese vedenia volebnej kampane kandidujúcimi subjektmi. Ideologické prvky sa v tomto zmysle neviažu na právnu úpravu volebnej kampane ako takú, ale skôr na hodnotové nastavenie jednotlivých politických subjektov a ich komunikačné a marketingové stratégie smerujúce k získaniu podpory voličov.

Jednou z najrozšírenejších ideologických foriem prejavujúcich sa v rámci volebnej kampane je v súčasnosti populizmus. Ako uvádza T. Fournier, vzťah medzi populizmom a ústavnou demokraciou možno prirovnať k procesu parazitizmu, v ktorom by ústavná

demokracia predstavovala hostiteľa a populizmus parazita. Podľa tejto analógie nie je populizmus vonkajším javom, ale skôr je zakorenený v ústavnej demokracii.[30] Populizmus pôsobí na emócie voličov, pričom práve z toho dôvodu ho politické subjekty často vedome využívajú ako nástroj volebnej kampane.[31] V kontexte volebnej kampane sa tak populizmus neprejavuje v právnej regulácii, ale v aplikačnej praxi politickej súťaže.

Novelizácie zákona o volebnej kampani

Novelizácie sú bežnou praxou pri každom zákone. Dochádza nimi k zmene zákona, čím sa môže reagovať na zmeny v spoločnosti bez potreby prijať nový zákon, možno nimi prevziať poznatky z praxe a tak ich pretaviť do právnej úpravy, či iba dochádza k zmene v súvislosti so zmenou iného zákona.

Zákon o volebnej kampani nie je výnimkou a taktiež bol viackrát novelizovaný. Niektoré z nich obsahovali práve len „kozmetické úpravy" súvisiace so zmenou iného zákona, iné obsahovali len menšie praktické zmeny v úprave, no pár z nich bolo aj viac signifikantných. A práve týmto novelizáciám sa budeme v tejto časti venovať bližšie.

Jednou z vážnejších zmien, ktoré vyvolali rozporuplné názory a do dnes patrí medzi témy odbornej verejnosti, je zrušenie inštitútu tretích strán. Pod pojmom tretia strana rozumieme subjekt, ktorý priamo nie je zúčastnený na volebnej súťaži, čiže sa neusiluje o získanie volenej funkcie, ale podporuje niektorého z kandidujúcich subjektov.[32] Pred prijatím novely z roku 2019[33] sa teda okrem kandidujúcich strán mohli volebnej kampane zúčastniť aj zaregistrované tretie strany. Avšak, podľa zákonodarcu tieto tretie strany spôsobovali nerovnosť medzi kandidátmi, keďže kandidáti s viacero podporujúcimi tretími stranami prostredníctvom nich mali de facto vyšší finančný limit na kampaň ako kandidáti bez podpory tretích strán, čo

[30] FOURNIER, T. From rhetoric to action, a constitutional analysis of populism. In *German Law Journal* (2019), Vol. 20, No. 3, pp. 362–381. Dostupné na: https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/from-rhetoric-to-action-a-constitutional-analysis-of-populism/289AB0440B94B2290DB685BE59068EDF.

[31] K tomu bližšie pozri: SAXONBERG, S – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – FRIČ, P. Fear, Anger, Hope, and Pride : Negative and Positive Emotions in Electoral Behaviour. In *Sociológia – Slovak Sociological Review*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2023, vol. 55, No 2, s. 153-176. Dostupné na: https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=journal-list&part=article_response_page&journal_article_no=30474.

[32] DOMIN, M. Zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer SR s. r. o., 2019, s. 114.

[33] Zákon č. 208/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.

narúšalo rovnosť strán vo volebnej kampani.[34] Na prvý pohľad možno v tejto úprave identifikovať dôraz na rovnosť kandidátov vo volebnej súťaži, ktorý je typicky spájaný skôr so socialistickým chápaním spravodlivosti, avšak rovnako ho možno interpretovať aj ako prejav demokratického princípu rovnosti šancí. Zároveň nemožno nespomenúť vtedajšiu politickú situáciu, na základe ktorej bola táto zmena prijatá. Zuzana Čaputová porazila v prezidentských voľbách kandidáta vtedajšej koalície aj za pomoci tretích strán, čo mohlo prispieť k prijatiu tejto novely.

Z pohľadu skúmanej problematiky nemožno predmetnú novelu označiť za čisto ideologicky motivovanú. Hoci jej odôvodnenie vychádzalo z požiadavky väčšej rovnosti kandidátov, ktorá je tradične spájaná so socialistickým chápaním spravodlivosti, rovnako ju možno odôvodniť aj demokratickým princípom rovnosti šancí vo volebnej súťaži. Ideologický prvok preto nemožno považovať za rozhodujúci faktor prijatia novely, ale skôr za jeden z argumentov podporujúcich prijaté riešenie.

Ďalšou kontroverznou novelou bola novela prijatá neskôr v roku 2019, ktorou došlo k malej, no významnej zmene. Namiesto 14-dňového volebného moratória na volebné prieskumy bolo zakotvené 50-dňové moratórium.[35] Táto zmena vyvolala kritiku odbornej verejnosti, no i tej laickej. Novela sa dostala aj na ústavný súd, ktorý najprv uznesením[36] pozastavil jej účinnosť a následne nálezom[37] vyhlásil túto zmenu za protiústavnú. Podľa neho takáto dĺžka moratória porušovala právo na informácie a slobodu prejavu garantované ústavou.

Na prvý pohľad možno v tejto úprave identifikovať prvky konzervatívneho a paternalistického prístupu k normotvorbe. Argumentácia podporujúca predĺženie moratória vychádzala z predstavy, že volič by mal mať určitý časový priestor na vytvorenie vlastného názoru bez bezprostredného vplyvu volebných prieskumov. Takýto prístup uprednostňuje ochranu stability volebného procesu pred čo najširšou informačnou slobodou. Na druhej strane rozhodnutie Ústavného súdu SR reflektovalo skôr liberálne chápanie volebného procesu založené na slobodnej výmene informácií a autonómii voliča.

Podobne ako pri zrušení inštitútu tretích strán však ani v tomto prípade nemožno hovoriť o dominantnom ideologickom motíve prijatia novely. Pri posudzovaní okolností jej prijatia treba prihliadať aj na vtedajšiu politickú situáciu. Koaličné strany v predvolebných

---

[34] Dôvodová správa k zákonu č. 208/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov; parlamentná tlač č. 1559, VII. volebné obdobie.
[35] Zákon č. 413/2019 Z. z.
[36] Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky 501/2019 Z. z.
[37] Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 281/2021 Z. z.

prieskumoch dlhodobo strácali podporu a obávali sa ďalšieho negatívneho vplyvu zverejňovaných preferencií na rozhodovanie voličov. Miera ingerencie ideológie do tejto novelizácie sa preto javí ako sekundárna, pričom rozhodujúcu úlohu zohrávali aktuálne politické záujmy. Ideologické argumenty boli skôr prostriedkom legitimizácie prijatej právnej úpravy než jej skutočnou príčinou. Ideologické prvky preto v tomto prípade nevystupujú ako určujúci faktor normotvorby, ale skôr ako jej sprievodný aspekt.

V právnej úprave volebného práva možno identifikovať aj zmeny súvisiace s ekonomickými dôvodmi. Takouto zmenou je zrušenie druhého kola volieb pre predsedu samosprávneho kraja.[38] Voliči totižto neboli dostatočne motivovaní zúčastňovať sa druhého kola volieb, čo štát pripravovalo o vysoké finančné prostriedky súvisiace s organizovaním druhého kola volieb.[39]

Pri uvedenej zmene nemožno identifikovať výrazný ideologický konflikt porovnateľný s otázkami financovania kampane alebo regulácie politickej súťaže. Dominantným motívom ich prijatia bola snaha o efektívnejšie fungovanie volebného procesu a zníženie finančných nákladov. Ak sa aj ideologické prvky vyskytovali, mali iba okrajový význam.

Jednou z novelizácií došlo aj k spojeniu volieb do orgánov samosprávy obcí a volieb do orgánov samosprávnych krajov.[40] Vzhľadom k nižšej účasti v oboch voľbách sa zákonodarca rozhodol, že tieto voľby sa budú konať v jeden deň, čím sa voliči motivujú k využitiu volebného práva, keďže ich to bude stáť menej času a úsilia sa volieb zúčastniť.[41] Z hľadiska ideologickej analýzy však nejde o opatrenie, ktoré by bolo primárne určené konkrétnou ideológiou. Ide skôr o technicko-organizačné a ekonomické rozhodnutie, ktorého cieľom je zvýšenie volebnej účasti a zníženie nákladov na organizáciu volieb. Takýto zásah do volebných pravidiel preto nemožno

[38] Zákon č. 69/2017 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

[39] Dôvodová správa k zákonu č. 69/2017 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony; parlamentná tlač č. 437, VII. volebné obdobie (2016 - 2020).

[40] Zákon č. 73/2017 Z. z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov.

[41] Dôvodová správa k zákonu č. 73/2017 Z. z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov; parlamentná tlač č. 438, VII volebné obdobie (2016 - 2020).

interpretovať ako prejav liberalistického, socialistického či konzervatívneho ideového východiska, ale ako praktické riešenie založené na efektivite a funkčnosti volebného procesu.

Analýza vybraných novelizácií ukazuje, že ideológia spravidla nepredstavuje hlavný dôvod zmien právnej úpravy volebnej kampane. Významnejšiu úlohu zohrávajú praktické, ekonomické a politické okolnosti. Ideologické argumenty sa však pri jednotlivých novelách objavujú ako legitimačný nástroj, prostredníctvom ktorého zákonodarca odôvodňuje prijaté riešenia. Možno preto konštatovať, že v prípade novelizácií zákona o volebnej kampani je miera ingerencie ideológie do normotvorby ešte nižšia než pri samotnej právnej úprave volebnej kampane. Ideológia tu vystupuje prevažne nepriamo a spravidla ustupuje praktickým potrebám fungovania volebného procesu.

Záver

Cieľom príspevku bolo analyzovať právnu úpravu volebnej kampane s ohľadom na ideológiu, resp. ideologické prvky, ktoré túto právnu úpravu ovplyvňujú. Hoci v zmysle ústavy nie je Slovenská republika viazaná na žiadnu ideológiu, nemožno ideologické hodnoty z právnej úpravy úplne odstrániť.

Právna úprava volebnej kampane by mala byť čo najviac neutrálna, keďže jej hlavnou úlohou je stanoviť pravidlá pre všetky kandidujúce subjekty tak, aby sa pod rovnakými podmienkami a spravodlivo mohli uchádzať o volené funkcie. To však neznamená, že právna úprava volebnej kampane je úplne neutrálna. Tak, ako aj pri iných právnych úpravách, aj táto obsahuje isté ideologické prvky, vďaka ktorým však právna úprava volebnej kampane môže byť spravodlivá a rovnaká pre všetkých. Typickými prvkami sú prvky liberalistické, socialistické, či konzervatívne. Žiadne z týchto prvkov však neprevažujú a teda nemožno povedať, že by právna úprava volebnej kampane bola postavená na jednej ideológii. Prvky sú zároveň vyjadrené skôr nepriamo, čo len potvrdzuje to, že cieľom zákonodarcu nebolo postaviť právnu úpravu na ideologických hodnotách.

Pri jej novelizáciách je to podobne. Ich prijatie nie je podmienené ideologickými názormi, ale najmä politickými, ekonomickými, či praktickými dôvodmi. A podľa nášho názoru to tak aj má byť. Pri iných právnych odvetviach by sa premietnutie ideológie dalo skôr akceptovať. Pri právnej úprave volebnej kampane a volebného práva ako takého je však čo najväčšia ideologická neutralita správna. Volebné právo má mať podmienky pre všetky strany nastavené tak, aby si ľud prostredníctvom volieb mohol vybrať zástupcov akejkoľvek ideológie a teda žiadna z nich by nemala byť uprednostňovaná priamo v právnej úprave.

Z pohľadu de lege ferenda možno uvažovať o viacerých smeroch, ktoré by mohli prispieť k jasnejšiemu oddeleniu technicko-organizačných a hodnotových aspektov volebnej legislatívy. V prvom rade by bolo vhodné posilniť požiadavky na kvalitu a štruktúru odôvodnení legislatívnych zmien vo volebnom práve, najmä pri zásahoch do pravidiel volebnej kampane. Podrobnejšie a vecne spracované odôvodnenia by umožnili lepšie rozlíšiť, či ide o zmeny vyvolané praktickými potrebami volebného procesu, alebo či sa v pozadí uplatňujú aj hodnotové či ideové východiská zákonodarcu.

Ďalším možným smerom je väčšia presnosť právnej úpravy, najmä v prípadoch, kde dochádza k obmedzeniu základných práv, ako sú sloboda prejavu alebo právo na informácie v rámci volebnej kampane. Jasnejšie a presnejšie formulované pravidlá by mohli znížiť priestor pre rozdielny výklad tých istých ustanovení a prispieť k väčšej právnej istote účastníkov volebnej súťaže.

V neposlednom rade možno poukázať aj na význam systematického hodnotenia dopadov prijatej volebnej legislatívy v praxi. Takéto hodnotenie by umožnilo spätne posúdiť, či boli deklarované ciele zákonodarcu skutočne dosiahnuté a do akej miery sa prijaté opatrenia premietli do rovnosti a férovosti volebnej súťaže. Zároveň by mohlo prispieť k obmedzeniu situácií, v ktorých sú legislatívne zmeny odôvodňované prevažne politicky, bez dostatočného empirického podkladu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

Odborná literatúra

DOMIN, M. Zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer SR s. r. o., 2019, 228 s. ISBN 978-80-571-0008-9.

FOURNIER, T. From rhetoric to action, a constitutional analysis of populism. In *German Law Journal* (2019), Vol. 20, No. 3, pp. 362–381. Dostupné na: https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/from-rhetoric-to-action-a-constitutional-analysis-of-populism/289AB0440B94B2290DB685BE59068EDF.

HEYWOOD, A. *Political Ideologies. An introduction. Seventh edition.* London : Red Globe Press, 2021. 292 s. ISBN 978-1-352-01194. Dostupné na: https://online.elearnarabia.com/view/751943678/i/.

HORIČKA, M. Ideológia a hľadanie jej definície. In *Politické Vedy*. Vol. 28, no. 1, r. 2025, s. 6-24. ISSN 1335 – 2741. Dostupné na: https://doi.org/10.24040/politickevedy.2025.28.1.6-24.

LEEDS, D. *Election Law as Ideology: Toward a New Historiography of Democracy as a Function of Law*. In The Georgetown Law Journal. Vol. 111, Issue 3, 2023. Dostupné na: https://www.law.georgetown.edu/georgetown-law-journal/in-print/volume-111/volume-111-issue-3-march-2023/election-law-as-ideology-toward-a-new-historiography-of-democracy-as-a-function-of-law/.

OROSZ, L. a kol. *Volebné právo*. Košice : UPJŠ, 2015, 291 s. ISBN 978-80-8152-346-5.

SAXONBERG, S – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – FRIČ, P. Fear, Anger, Hope, and Pride : Negative and Positive Emotions in Electoral Behaviour. In *Sociológia – Slovak Sociological Review*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2023, vol. 55, No 2, s. 153-176. Dostupné na: https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=journal-list&part=article_response_page&journal_article_no=30474.

Právne predpisy

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

Ústavný zákon č. 255/2025 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 208/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 69/2017 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

Zákon č. 73/2017 Z. z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov.

Judikatúra

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 281/2021 Z. z.

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky 501/2019 Z. z.

Ostatné

Dôvodová správa k zákonu č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov; parlamentná tlač 659, VI. volebné obdobie (2012 - 2016).

Dôvodová správa k zákonu č. 208/2019 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov; parlamentná tlač č. 1559, VII. volebné obdobie.

Dôvodová správa k zákonu č. 69/2017 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony; parlamentná tlač č. 437, VII. volebné obdobie (2016 - 2020).

Dôvodová správa k zákonu č. 73/2017 Z. z., ktorým sa dopĺňa zákon č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 181/2014 Z. z. o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov; parlamentná tlač č. 438, VII volebné obdobie (2016 - 2020).

PRÁVO POD TLAKOM IDEOLÓGIE: HISTORICKO-PRÁVNY VÝVOJ MAĎARSKEJ REPUBLIKY RÁD

LAW UNDER THE PRESSURE OF IDEOLOGY: THE HISTORICAL-LEGAL EVOLUTION OF THE HUNGARIAN REPUBLIC OF COUNCILS

Alexander Czap[1]

Abstrakt

Príspevok analyzuje historické udalosti vedúce k vzniku Maďarskej republiky rád v roku 1919 v kontexte rozpadu Rakúsko-Uhorska a rozhodnutí Parížskej mierovej konferencie. Pozornosť sa venuje vnútropolitickej kríze Maďarska a nástupu komunistickej ideológie pod vedením Bélu Kuna. Text sa zaoberá organizáciou moci rád, ich politickými, hospodárskymi a právnymi opatreniami. Osobitne poukazuje na represívne mechanizmy diktatúry proletariátu a reakcie Dohodových mocností. Záver sa venuje príčinám zániku Maďarskej republiky rád.

Kľúčové slová

Maďarská republika rád, Kun Béla, ideológia, parížska mierová konferencia, komunizmus

Abstract

The paper analyses the historical events leading to the establishment of the Hungarian Soviet Republic in 1919 in the context of the collapse of Austria-Hungary and the decisions of the Paris Peace Conference. It focuses on Hungary's internal political crisis and the rise of communist ideology under the leadership of Béla Kun. The study examines the organisation of soviet power and its political, economic, and legal measures. Particular attention is paid to the repressive mechanisms of the dictatorship of the proletariat and the reactions of the Entente Powers. The conclusion addresses the causes of the collapse of the Hungarian Soviet Republic.

Key words

Hungarian Soviet Republic, Kun Béla ,ideology, Paris Peace Conference, communism

Úvod

Začiatok 20. storočia predstavoval pre Európu, ako aj pre celý svet búrlivé obdobie, ktoré ovplyvnilo životy miliónov ľudí a osudy mnohých národov a národnostných menšín. Koncom 19. storočia dochádza v maďarskej spoločnosti k prebudeniu veľkomaďarského nacionalizmu, ktorý vyústil do rakúsko-uhorského vyrovnania a nastolenia dualizmu. Tým sa dosiahol kompromis o spoločnom panovníkovi Františkovi Jozefovi I. ako kráľovi Rakúsko-Uhorskej monarchie a o zriadení troch centralizovaných ministerstiev. Dualistické boli vlády

[1] Mgr. Alexander Czap, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, Interný doktorand. <alexander.czap@student.upjs.sk>.

s vlastnými kompetenciami so sídlom vo Viedni a Budapešti, čím došlo k stabilizovaniu politickej situácie. Monarchia sa tak stala rozlohovo druhým najväčším a tretím najľudnatejším štátom na starom kontinente.[2]

Po ustálení dualistickej monarchie došlo k ďalšej kríze. V Sarajeve 28. júna 1914 dochádza k zavraždeniu rakúskeho arcivojvodu a nástupcu na trón Františka Ferdinanda d´Esteho s manželkou. Reakciou bolo Rakúsko-Uhorské ultimátum s neprijateľnými podmienkami pre Srbsko, čo viedlo k vyhláseniu vojny 28. júla 1914. Tieto skutočnosti rozprúdili celú európsku (neskôr aj svetovú) vojenskú mašinériu, ktorú sa podarilo zastaviť až o štyri roky neskôr. Vojenským výsledkom je nezvratný osud faktického rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie. Tomu sa snažil Karol IV. zabrániť federalizáciou monarchie, avšak neúspešne.[3]

V Budapešti 25. októbra 1918 vzniká Maďarská národná rada, ktorá zorganizovala generálny štrajk, ktorého rezultátom bola krvavá revolúcia. Maďarsko sa od rakúskej časti monarchie odčlenilo 31. októbra. Po podpise prímeria v Belehrade sa má Maďarsko stiahnuť na dočasnú demarkačnú líniu stanovenú Dohodovými mocnosťami na Parížskej mierovej konferencii. Začiatkom roka 1919 dochádza k intenzívnej debate o definitívnom rozhraničení hraníc medzi Maďarskom a Československom.[4]

Tieto jednotlivé udalosti viedli k nástupu komunistickej ideológie pod vedením Kun Bélu. Cieľom príspevku je analýza jednotlivých historických udalostí, ktoré determinovali nástup komunistickej vlády a tým ovplyvnili historicko-právny vývoj Maďarskej republiky pod priamou hrozbou ideológie smerujúcej zo sovietskeho Ruska.

Za účelom dosiahnutia stanoveného cieľa je potrebné použiť vhodné vedecké nástroje, konkrétne metódy. Hlavnou bazálnou všeobecnou metódou je analýza, ktorej prejavom je snaha o rozbor komplexnej témy, akou je proces formovania hraníc ČSR a Maďarska po 1. sv. vojne. V rámci toho je potrebné danú analýzu rozložiť na parciálne otázky, ktorou je aj Maďarská republika rád, ktorá predstavuje predmet skúmania. V rámci osobitnej časti dochádza k uplatneniu metódy faktickej analýzy, abstrakcie a syntézy. Príspevok môže miestami obsahovať metódy dedukcie, indukcie, abdukcie a komparácie.[5] Komparatívna metóda sa

---

[2] VESZTRÓCZY, Z.: Zsákutca vagy sikertörténet? A kiegyezés 150 év távlatából. In: Ujszo.com [online]. 2017, [cit. 2025-10-22]. Dostupné na internete: https://ujszo.com/panorama/zsakutca-vagy-sikertortenet-a-kiegyezes-150-ev-tavlatabol.

[3] HALMI, J.: Maďarské vraždenie: Maďarský biely teror. Bratislava: Eko-konzult, 2011.s. 8. – 9.

[4] Tamže. s. 8. – 10.

[5] MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. – SISKOVIČ, Š.: Metodológia vedeckej práce (pre potreby právnického štúdia). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015. 185 s., s. 38., 43. – 59.

prejaví pri porovnaní maďarského modelu rád so sovietskym Ruskom a nemeckými pokusmi o republiku rád.

1. Pohľad na Maďarsko

Uhorsko bolo do polovice 19. storočia vnímané ako silný agrárny štát s postupným vývojom remeselnej výroby. Vo väčších mestách dochádza ku akumulácii robotníkov a k vytváraniu robotníckej vrstvy. Dochádza tu ku postupnému vzniku Maďarských politických hnutí. Tieto hnutia boli ovplyvnené myšlienkovými ideami nemeckého socializmu. Dôvodom bola skutočnosť, že maďarskí robotníci za účelom zvýšenia svojej kvalifikácie a odborného vzdelania odchádzali do Rakúska a Nemecka, kde dochádza k ich oboznámeniu sa s cieľmi, organizáciou a literatúrou robotníckych hnutí, ktoré následne po návrate domov presadzovali. Vláda sa však snažila každý rastúci prejav sociálno-demokratického robotníckeho hnutia potlačiť tými najbrutálnejšími prostriedkami. Populárnymi sa stali trestné činy poburovania, štvania a urážky veličenstva. Vodcovia a poprední členovia boli trestaní podľa osobitných zákonov. Z politicko-organizačného hľadiska hnutie v Uhorsku nedosahovalo významné ciele. V Uhorskom parlamente nebol zastúpený ani jeden člen. V 13 000 obciach malo svoje zastúpenie len 247 socialistických členov z celkových 150 000 zástupcov. V Budapešti, kde bola najväčšia koncentrácia robotníkov, sa v mestskom zastupiteľstve nenachádzal ani jeden člen zastupujúci robotníkov. V predvojnových rokoch 1912 a 1913 boli mnohé protestné akcie a štrajky organizované hlavne v Uhorsku za účelom získania volebného práva. Tieto snahy boli však potlačené maďarským vládnucimi vrstvami. Činnosť predstaviteľov bola natoľko úspešná, že došlo k znemožneniu politickej, hospodárskej, organizačnej a zákonodarnej participácie sociálno-demokratických hnutí, následkom čoho bola stagnácia socialistickej strany až do doby prevratu.[6]

Pohľad Mierotvorcov po 1. svetovej vojne na Maďarsko a na Maďarskú otázku bol diferentný. V súvislosti s územnými nárokmi je vhodná konštatácia, že veľmoci reprezentované na Parížskej mierovej konferencií nikdy nepodporovali prehnané územné požiadavky nástupníckych štátov a tiež nepodporovali ani prehnané nároky presahujúce etnické hranice. Za rozdrobenie Rakúsko-Uhorskej monarchie najviac agitovali Francúzi presadzujúci od roku 1917 politiku vzniku malých frankofilných štátov. Vice versa predstavovala politika USA odklon od nespravodlivého a neetnického delenia územia a nespravodlivosti voči Maďarsku.[7]

---

[6] HALMI, J.: Maďarské vraždenie: Maďarský biely teror. Bratislava: Eko-konzult, 2011. s. 20. – 21.
[7] Ministère des Affaires d'Etrangères - Archives Diplomatiques, Paris. Europe Z, Hongrie. Vol. 46. pp. 132 - 135. Les Etats-Unis et la Hongrie. Note, le 2 avril 1920.

Politika, ktorú razila USA, inšpirovaná Wilsonovými 14. bodmi, často spôsobovala konflikty, ktoré vyústili až do odchodu americkej delegácie v decembri 1919 a konferencie sa zúčastňovali už iba pozorovatelia. Veľká Británia mala tiež odlišný vzťah k Maďarsku. Na jednej strane premiér Lloyde George sympatizoval v prospech Maďarska. Na druhej strane britský diplomat Harold Nicolson[8] s Maďarmi „súcitil menej". Taliansko malo prelietavé snahy Maďarsko podporovať alebo trestať na základe toho, či by získalo Juhosláviu a Jadranské more. Snahou docieliť zisk týchto teritórií bolo podporovanie Maďarska a Rumunska cez princíp sacro egoimo (sväté sebectvo).[9]

2. Činy a následky Mierotvorcov

Úlohou mierovej konferencie v Paríži, ktorá prebiehala od roku 1919, bola predovšetkým snaha o uzavretie mierových zmlúv s porazenými Ústrednými mocnosťami a určenie nového rozhraničenia strednej Európy na princípe práva národov na sebaurčenie. Ďalšími parciálnymi záležitosťami, s ktorými sa musela konferencia vysporiadať, ale ich neočakávala boli jednotlivé občianske vojny a hraničné konflikty v oblastiach akými bolo Sedmohradsko, Poľsko, Těšínsko, Pobaltie, Halič, Macedónia a ďalšie. Mierotvorcovia často vystupovali ako policajti na svetovej úrovni so snahou o nastolenie nového medzinárodného poriadku, nakŕmenie hladujúcej Európy, boj so španielskou chrípkou a so šíriacim sa boľševizmom.[10]

Dňa 28. októbra 1918 došlo k prijatiu Wilsonových podmienok a požiadaniu o mier zo strany ministra pre zahraničné veci Gyulu Andrásiho, zároveň v ten idstý deň dochádza k vzniku prvej Československej republiky. V Maďarsku dochádza 31. októbra k vzniku Maďarskej republiky pod taktovkou grófa Mihálya Károlyiho. Károlyiho snahou bolo zvrátenie pokusov o rozkúskovanie územia bývalého Uhorska.[11] Dohodové mocnosti dospeli 26. februára 1919 k demarkačnej línii. Dňa 20. marca 1919 bola plk. Ferdinandom Vixom v Budapešti daná skutočnosť oznámená maďarskej vláde. Súčasťou bola aj nóta určujúca územie, ktoré museli maďarské vojská do 10 dní opustiť v prospech Rumunska a určovala neutrálnu zónu, ktorú obsadia dohodové vojská. Toto rozhodnutie Dohody vyvolalo kolaps

[8] V roku 1920 sa tento britský diplomat vyjadril: „S Maďarskom som spolucítil menej. Priznám sa, že na tento kmeň som hľadel a ešte aj dnes hľadím s prudkou nenávisťou. Podobne ako ich bratranci Turci veľa spustošili a nič nevytvorili".
[9] ROMSICS, I.:Trianonská mierová zmluva. Bratislava: Kalligram, spol. s.r.o., 2009. s. 123. – 127.
[10] HRONSKÝ, M.: Trianon: Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAK, 2011. s. 181.
[11] MICHELA, M.: Pod heslom integrity. Bratislava: Kalligram, spol. s.r.o., 2009. s. 19. – 20.

zahranično-politického smerovania Károlyiho vlády a znemožnilo snahy o integritu Uhorska. Vláda v Maďarsku nebola schopná odmietnuť rozhodnutie Dohody a nebola schopná ho ani prijať na základe rastúcej sociálnej a komunistickej agitácie. Týmto došlo k celonárodnej kríze, ktorú spôsobila ich vlastná vlastenecká propaganda. V ten samý deň, ako bolo rozhodnutie oznámené odstúpila maďarská vláda. O deň neskôr, 21. marca 1919, podal demisiu aj prezident Károlyi, ktorý navrhol, aby novú vládu zostavili predstavitelia sociálnych demokratov. Socialisti sa spolčili s komunistami a dochádza k vzniku Revolučnej vládnej rady. Následkom všetkých udalostí je bezodporové prevzatie moci komunistami v Budapešti, kde na čelo vlády sa dostáva Kun Béla.[12]

3. Kun Béla

Béla Kun sa narodil v roku 1886 v obci Szilágycseh v Transylvánii, vtedy ešte patriacej k Rakúsko-Uhorsku, dnešnom Rumunsku. Bol synom židovského dedinského úradníka. Už v rannom veku sa začal angažovať v sociálno-demokratickej politike. Po vypuknutí Veľkej vojny bol zmobilizovaný do Rakúsko-uhorskej armády.[13] Absolvoval niekoľkomesačný kurz pre jednoročných dobrovoľníkov. Na front boli transportovaní vlakmi a u všetkých prevládala vidina rýchlej a bezproblémovej vojny. Nadšenie po prvotných víťazstvách vystriedali prvé správy o padlých vojakoch. V roku 1916 sa tento vyučený právnik a kadet Rakúsko-uhorskej armády dostal do ruského zajatia. V tom roku nadviazal spojenie so straníckou organizáciou v Tomsku a stal sa členom boľševickej strany. Keď prišiel Kun do Tomského zajateckého tábora, už tam existovala skupina, ktorá agitovala proti monarchii a vojne. Po nadviazaní kontaktov s boľševikmi sa prvý raz dostal aj k Leninovým dielam, ktoré mu poskytli odpovede na dlhodobo kladené otázky. Takýmto spôsobom došlo k jeho prehĺbeniu s ideológiou marxizmu a leninizmu.[14] Kunovi sa podarilo získať si pozornosť V.I. Lenina a po absolvovaní výcviku v revolučnej taktike a po porážke Ústredných mocností sa v novembri 1918 vracia do Maďarska. Po návrate zakladá 20. decembra 1918 Komunistickú stranu Maďarska a komunistické noviny, slúžiace ako nástroj propagácie ideológie. Predmetom propagácie bola sociálna agitácia s prísľubmi, že ak nadobudne moc, zaručí sovietsku pomoc v boji proti rumunským silám, ktoré vtedy okupovali východnú časť Maďarska. Komunistická strana Maďarska mala sídlo na Visegrádskej ulici č. 15, kde alokovala množstvo robotníkov, vojakov

[12] HRONSKÝ, M.: Trianon: Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAK, 2011. s. 199.
[13] BRITANNICA EDITORS.: Béla Kun, Hungarian communist leader. In: Encyclopaedia Britannica [online]. 2025, [cit. 2026-01-03]. Dostupné na internete: https://www.britannica.com/biography/Bela-Kun.
[14] KUNOVÁ, I.: Béla Kun. Bratislava: Vydavateľstvo Pravda, 1985. s. 46. – 50.

a mládeže. Komunisti zorganizovali 20. februára 1919 protestné zhromaždenie, ktoré sa zvrtlo potom, čo polícia začala strieľať do demonštrujúceho davu, čo vyústilo do prestrelky. Výsledkom bola smrť niekoľkých policajtov, čo štátna moc využila ako zámienku potreby skoncovania s poprednými vodcami komunistických činiteľov. V ten deň došiel o 22.00 hod. za Bélom Kunom György Nánássy, ktorý bol jeho zradcom a pomáhal policajtom, a prosil ho, aby utiekol po udalostiach na demonštrácii, kde mal overené zdroje, že dôjde k jeho zatknutiu. Kun útek odmietol. O polnoci došlo k zatknutiu Kuna.[15] Prepustený bol 20. marca 1919 Károlyim a nasledujúci deň z funkcie komisára zahraničných vecí prevzal moc v novej komunisticko-sociálnodemokratickej koaličnej vláde.[16]

4. Maďarská republika rád

V Csepeli sa 21. marca 1919 uskutočnila porada zástupcov robotníckych rád najvýznamnejších závodov a delegátov Vojenskej rady. Na základe jej rozhodnutí dochádza k oslobodeniu zatknutých komunistických predákov a došlo k vyhláseniu diktatúry proletariátu podporené Sociálno-demokratickou stranou. Socialistická strana Maďarska v mene proletariátu okamžite preberá všetku moc v krajine, zároveň ustanovuje robotnícke, vojenské a roľnícke rady, ktoré majú za úlohu vykonávať diktatúru proletariátu. Ako úsilie o zmiernenie imperialistických snáh Dohodových mocností nadviaže Maďarská republika rád, tiež tzv. Maďarská komúna, najužšie a najdôvernejšie vojenské a ideové spojenectvo s ruskou sovietskou vládou. Centrálna vojenská rada začala vykonávať opatrenia na uchopenie moci. Dochádza k prevzatiu riadenia polície a obsadeniu pozícií delostrelectva na Gellértovom vrchu. Robotnícke stráže z Csepelu obsadili rádiostanicu stráženú francúzskymi jednotkami pod velením pkl. F. Vixa.[17]

Vodcovia Maďarskej republiky rád nadviazali 22. marca rádiové spojenie s Moskvou, kde oznámili V. I. Leninovi, vodcovi „medzinárodného proletariátu“, správu o víťazstve maďarskej socialistickej revolúcie. Lenin bol z danej správy nadšený a vyjadroval optimizmus, že už čoskoro nastane čas, keď na celom svete zvíťazí komunizmus. V budúcej rétorike Lenina veľkou mierou prispieval fakt, že k prebratiu moci došlo pokojnou cestou bez krvavej revolúcie. Lenin dúfal, že sa myšlienka svetovej socialistickej republiky čoskoro naplní. V. I. Lenin

[15] KUNOVÁ, I.: Béla Kun. Bratislava: Vydavateľstvo Pravda, 1985. s. 112.
[16] BRITANNICA EDITORS.: Béla Kun, Hungarian communist leader. In: Encyclopaedia Britannica [online]. 2025, [cit. 2026-01-03]. Dostupné na internete: https://www.britannica.com/biography/Bela-Kun.
[17] GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. s. 10.

pokladal socialistickú revolúciu v Maďarsku za lepší príklad ako tá, ktorá sa uskutočnila v Rusku, hlavne z dôvodu vysokej miery organizovanosti, ktorú priznával vyššej všeobecnej kultúrnej úrovni obyvateľstva.[18]

Snahou Lenina bolo v Európe rozpútať revolučný oheň, ktorého výsledkom by bolo zjednotenie všetkých proletárov sveta. Lenin mal pre svoje úmysly vyhliadnuté Nemecko, kde sa nachádzal dobre organizovaný proletariát s priemyselnými kapacitami. V roku 1918 dochádza k založeniu Komunistickej strany Nemecka. V roku 1919 je realizovaný pokus o povstanie, ktorý bol potlačený vojskom na rozkaz sociálnodemokratickej vlády. Vedúci predstavitelia boli odstránení. Obdobným pokusom bola 13. apríla 1919 snaha o vytvorenie Bavorskej republiky rád. Jej vedenie mal na starosti Eugen Leviné, ktorý znárodnil banky a formoval Červenú armádu. Podobne ako v Nemecku bola v Bavorsku republika rád porazená 30.aprila a jej popredný predstavitelia odsúdení na smrť.[19]

Lenin vo svojich telegrafoch[20] varoval, že všetky národy dospejú k socializmu, ale nie úplne rovnako. Tým, že k vzniku Maďarskej republiky rád došlo odlišne ako v sovietskom Rusku, dokáže svetu, že boľševizmus je spojený s novou proletárskou, robotníckou demokraciou. Výsledkom tejto robotníckej demokracie boli jednotlivé tajné voľby do rád 7. apríla 1919. Voľby sa konali vo všetkých neobsadených mestách a dedinách kde zvolili za členov robotníkov, pracujúcich roľníkov, pokrokovú inteligenciu a vojakov v počte okolo 80 000 členov. Volebný systém bol postavený na priamych voľbách, kde členom miestnych rád volili pracujúci. Následne členovia miestnych rád volili orgány výkonných výborov a tie volili direktóriá. Tieto výbory následne volili členov župných rád, kde ich delegáti župných rád zastupovali na Krajinskej schôdzi zväzových rád. Tu dochádzalo k zvoleniu Centrálneho zväzového výkonného výboru korý volil Revolučnú vládnu radu. Okrem Bélu Kuna, Tibora Szamuelyho, Bélu Szántóa a ďalších členov Ústredného výboru boli zvolení aj členovia ľavice sociálnej demokracie aj centristickí vodcovia sociálnej demokracie. Dôležitou špecifickosťou moci, ktorou disponovali rady v Maďarsku, bola v prvých týždňoch od nastolenia nového režimu, nepotrebnosť použitia „červeného teroru“ ako aparátu na ochranu diktatúry proletariátu až do vypuknutia otvorenej vojenskej intervencie.[21]

---

[18] GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. s. 14
[19] COURTOIS, S.– PANNÉ, J.L.: Komiterna v akcii. In: COURTOIS, S et al. Čierna kniha komunizmu, Zločiny, Teror, Represálie. Bratislava: Vydavateľstvo Agora, 1999. s. 240.
[20] Lenin si s Budapešťou vymenil celkovo 218 telegrafov počas obdobia 133 dní trvania Maďarskej republiky rád.
[21] GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. s. 16 – 17.

Opatrenia, ktoré nastali po prevzatí moci v Maďarsku boli nastavené radikálnejšie ako v socialistickom Rusku. Počas prvých dvoch týždňov dochádza, podľa historika Lászlóa Kontlera, k zlikvidovaniu kapitalistického systému. Vo verejnej správe namiesto bývalých úradníkov figurovali členovia strany, povolaním robotníci, roľníci a vojaci, podľa vzoru sovietskeho Ruska. Dochádza k zoštátneniu tovární a baní v ktorých pracovalo viac ako 20 zamestnancov, neskôr ten počet klesol na desiatich. Znárodnené boli dopravné spoločnosti, banky aj nájomné domy. Neobvyklým nezákonným konaním bolo aj užívanie viac ako jednej miestnosti jednou osobou a viac ako 3 miestností jednou rodinou.[22] Výroba sa a priori zameriavala na produkciu najdôležitejšieho spotrebného materiálu a vojenského materiálu potrebný na obranu. Veľkostatky väčšie ako 100 hektárov boli zoštátnené a vytvorili štátne majetky tzv. „výrobné družstvá“. Napriek tomu sa v krajine neuskutočnila pozemková reforma. Pôda nebola rozdelená medzi jednotlivé chudobné a pracujúce roľnícke obyvateľstvo. Tento krok viedol k oslabeniu spoločenskej základne moci rád.[23] Cirkvám boli odobraté školy, začalo sa kázať o voľnej láske a o zastaranosti a prekonaní inštitútu rodiny.[24]

Súdna moc bola nahradená revolučnými súdmi (tribunálmi), kde súdili sudcovia vybraní z ľudu (právni laici). Došlo k zjednodušeniu súdnych procesov, za cieľom dosiahnutia vyhľadávania a eliminovania šírenia kontrarevolúcie a podvracania režimu na úkor zákonnosti[25].[26] Lenin navrhoval 27. mája vo svojom telegrame, aby postrieľali sociálnych demokratov a malomešťanov, aby došlo k prelomeniu odporu vykorisťovateľov, kapitalistov, statkárov a ich prisluhovačov. Výstižné motto vyjadrujúce tento režim teroru vypísané na múroch znelo: *„V štáte proletárov majú právo na život len tí, čo pracujú!“*. Armáda a polícia bola rozpustená. Ich pozície nahradili spoľahliví revoluční dobrovoľníci. Bol vytvorený teroristický oddiel revolučnej rady tzv. Leninovi chlapci, ktorí zavraždili desať osôb. Členmi Leninových chlapcov boli tí najradikálnejší prívrženci a bývalí vojnoví zajatci participujúci na Ruskej revolúcii. Ich vodcom bol Tibor Szamuely, ktorý sa s dvadsiatkou Leninových chlapcov odobral do Szolnoku, mesta, ktoré dobili jednotky Maďarskej červenej armády. Tu dochádza k popravám osôb spolupracujúcich s Rumunmi. Szamuelyiho krvilačnosť zašla až do takej

[22] KRIVOŠÍK, L.: Maďarská republika rád ako lekcia akcie a reakcie. In: Denník Postoj [online]. 2019, [cit. 2026-01-04]. Dostupné na internete: https://www.postoj.sk/41924/madarska-republika-rad-ako-lekcia-akcie-a-reakcie.
[23] GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. 202 s. s. 19.
[24] KRIVOŠÍK, L.: Maďarská republika rád ako lekcia akcie a reakcie. In: Denník Postoj [online]. 2019, [cit. 2026-01-04]. Dostupné na internete: https://www.postoj.sk/41924/madarska-republika-rad-ako-lekcia-akcie-a-reakcie.
[25] Faktická aplikácia princípu: „Účel svätí prostriedky“.
[26] KRIVOŠÍK, L.: Maďarská republika rád ako lekcia akcie a reakcie. In: Denník Postoj [online]. 2019, [cit. 2026-01-04]. Dostupné na internete: https://www.postoj.sk/41924/madarska-republika-rad-ako-lekcia-akcie-a-reakcie.

krajnosti, že po krajine cestoval v zabavenom vlaku[27] a vešal roľníkov, ktorí sa stavali na odpor kolektivizácii. Presný počet popráv sa nedá zistiť, ale Arthur Koestler ich odhaduje na päťsto.[28]

Zahraničný obchod pod taktovkou ideológie socialistickej výroby sa stal štátnym monopolom. Veľkoobchod sa socializoval, tovarové zásoby sa zhabali a rozpredali za minimálne ceny. Ambíciou Maďarskej republiky rád bolo zlepšenie životných podmienok pracujúcich občanov. Prostriedkami bolo zavedenie rozšíreného nemocenského poistenia na každého pracujúceho človeka, zavedenie platenej materskej dovolenky a rekreovanie detí. Ustanovuje osemhodinový pracovný čas a dvojtýždennú platenú dovolenku. Znížili sa výdavky na nájom o 25%, v roľníckych družstvách sa zvýšili podiely poľnohospodárskych nádenníkov a bírešov o 60%.[29]

Z dôvodu rastúceho odporu vidieckeho obyvateľstva, ktoré bolo pro-kresťansky orientované a znárodnením utrpelo ujmu a okolnosti svedčiacich v prospech Rumunských vojsk potrebovala revolučná rada odlákať pozornosť robotníckeho obyvateľstva za účelom toho využila antisemitizmus. Béla Kun dal príkaz zatknúť 5 000 poľských židov, ktorí prišli do Maďarska za účelom živobytia.[30] Paradoxom bolo, že viac ako polovica komisárov bola židovského pôvodu, dokonca sám Kun Béla.[31]

V dňoch 14. až 23. júna 1919 sa konala schôdza Krajinských rád, ktorá sústreďovala približne 500 členov. Predmetom rokovaní boli zahraničnopolitické a vnútropolitické problémy. Príkladmo sa jednalo o zmiernenie prohibície liehovín, spravodlivé zdaňovanie alebo zjednodušenie precentralizovanej zásobovacej siete. Podstatou svetového rázu tohto zjazdu bolo prijatie na svete druhej socialistickej ústavy.[32]

5. Osud Maďarskej republiky rád

Udalosti odohrávajúce sa v Maďarsku neušli pozornosti Dohodových mocností, zastúpených na Parížskej mierovej konferencii. Názory na vyriešenie situácie sa líšili: Francúzi

---

[27] Tzv. vlak smrti
[28] COURTOIS, S. – PANNÉ, J.S.: Komiterna v akcii. In:COURTOIS, S et al. Čierna kniha komunizmu, Zločiny, Teror, Represálie. Bratislava: Vydavateľstvo Agora, 1999. s. 240. – 241.
[29] GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. 202 s. s. 19.
[30] COURTOIS, S. – PANNÉ, J.L.: Komiterna v akcii. In:COURTOIS, S et al. Čierna kniha komunizmu, Zločiny, Teror, Represálie. Bratislava: Vydavateľstvo Agora, 1999. s. 241. – 242.
[31] KRIVOŠÍK, L.: Maďarská republika rád ako lekcia akcie a reakcie. In: Denník Postoj [online]. 2019, [cit. 2026-01-04]. Dostupné na internete: https://www.postoj.sk/41924/madarska-republika-rad-ako-lekcia-akcie-a-reakcie.
[32] GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. 202 s. s. 26.

navrhovali vojenskú intervenciu, USA sa však obávali reťazovej reakcie, ktorej výsledkom by bola ďalšia vojna. Mierotvorci vyhoveli Kunovmu návrhu na nadviazanie rokovaní, čím bol poverený generál Jan Smuts. Smuts pricestoval 4. apríla s obmedzenými právomocami rokovať o neutrálnej zóne. Kun navrhol vytvorenie spoločnej konferencie zainteresovaných národov, o ktorej však Smuts nemal oprávnenie rokovať, a Budapešť opustil po predložení Dohodových požiadaviek.[33] Po fiasku Smutsovej misie začalo Rumunsko vojenské operácie proti Maďarsku. To využila aj ČSR a obsadila územie Podkarpatskej Rusi a Slovenského Nového Mesta. Po dosiahnutí pozícií na Tise sa Rumunská armáda zastavila, čo využila Kunova červená armáda 30. mája a zorganizovala protiofenzívu smerujúcu na sever, tzv. Severská výprava. Kunovej armáde sa na Slovensku darilo, najmä z dôvodu demotivácie Československej armády a aj pomoci poskytovanej pro-maďarsky orientovanému obyvateľstvu. Georges Clemenceau vyzval (1. Clemenceauho ultimátum) 7. júna strany konfliktu, aby ukončili všetky vojenské operácie – nestalo sa tak. Druhé ultimátum adresované a priori Maďarskej republike rád, ČSR a Rumunsku 13. júna určovalo definitívne hranice. Zároveň oznamovalo, že územné zisky počas severskej výprave nebudú mať vplyv na zmenu tejto hranice. Červená armáda má opustiť územie do 14 dní. Po tom, čo Červená armáda obsadila Košice a Prešov, vznikla 16. júna 1919 aj Slovenská republika rád, ktorá sa prihlásila k snahe o súžitie v jednom zväzku s českým proletariátom. Kun aj ostatní predstavitelia Maďarska dospeli k názoru, že pokračovať v bojoch je nezmyselné a začali sa sťahovať na stanovenú demarkačnú líniu. Po podpísaní prímeria 24. júna 1919 sa prejavuje faktický vnútorný rozpad boľševickej Maďarskej republiky rád, ktorý vyústil do prepuknutia kontrarevolúcie.[34] Červený teror vystriedali vojska Rumunskej armády, ktoré zas vyhnal z krajiny Biely teror na čele s Miklósom Hortym. Kun bol nútený utiecť do sovietskeho Ruska, kde sa ešte aktívne angažoval.

[33] ROMSICS, I.: Trianonská mierová zmluva. Bratislava: Kalligram, spol. s.r.o., 2009. s. 130. – 133.
[34] MICHELA, M.: Pod heslom integrity. Bratislava: Kalligram, spol. s.r.o., 2009. s. 34. – 37.

Záver

Maďarská republika rád predstavuje exces, ktorý bol výsledkom porážky v 1. svetovej vojne. Druhou ranou bola strata nádeje na zachovanie integrity Uhorska. Z tejto bezvýchodiskovej situácie je možné vnímať nárast nacionalizmu a extrémizmu, ktorý často aj v historickom spektre vedie k cyklickému a deterministickému výsledku zvolenia si totalitnej cesty. V prípade Maďarska určitú nádej jej obyvateľom dala práve vízia marxizmu a vzor Leninovho sovietskeho Ruska. Aj keď trvanie Maďarskej komúny bolo len krátkych 133 dní, je možné vnímať nakoľko rýchlo a intenzívne zasiahla ideológia celé štátne zriadenie spolu so súdnou, výkonnou a zákonodarnou mocou. Dochádza tu k úplnému podriadeniu sa socialistickej ideológie za účelom odstránenia tried, zvýhodňovania proletariátu a hľadania triedneho nepriateľa.

Na tieto skutočnosti, ktoré nastali v Maďarsku je možné nahliadať dvojmo. Z prvého uhla pohľadu predstavuje Maďarská republika rád vzor pre neskoršie komunistické režimy, čiže určité poučenie. Príkladom môže byť práve v roku 1945 uskutočnená pozemková reforma, ktorá vytvorila pevnú konotáciu medzi roľníckym a robotníckym obyvateľstvom. Zároveň, aj v roku 1948 obdobne ako v Maďarsku došlo k spojeniu sociálnodemokratickej a komunistickej strany. V odlišnom, v dnešnej dobe pre svet aktuálnejšom spektre je možné vnímať Maďarskú republiku rád ako určitú formu varovania, ktorá ale v roku 1948 nedokázala odraziť od komunizmu v Strednej Európe.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice:

GYŐRFFY, S. – KANIS, P.: 1919 Na ceste svetovej socialistickej revolúcie, Maďarská republika rád, Slovenská republika rád. Bratislava: Európa Könyvkiadó, Tatran, 1981. 202 s.

HALMI, J.: Maďarské vraždenie: Maďarský biely teror. Bratislava: Eko-konzult, 2011. 124 s. ISBN 978-80-8079-148-3.

HRONSKÝ, M.: Trianon: Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918-1920). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAK, 2011. 685 s. ISBN 978-80-224-1183-7.

KUNOVÁ, I.: Béla Kun. Bratislava: Vydavateľstvo Pravda, 1985.432 s.

MICHELA, M.: Pod heslom integrity. Bratislava: Kalligram, spol. s.r.o., 2009. 272 s. ISBN 978-80-8101-261-7.

MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. – SISKOVIČ, Š.: Metodológia vedeckej práce (pre potreby právnického štúdia). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015. 185 s. ISBN 978-80-8082-853-0.
ROMSICS, I.: Trianonská mierová zmluva. Bratislava: Kalligram, spol. s.r.o., 2009. 240 s. ISBN 978-80-8101-237-2.

Kapitola v učebnici alebo monografii:

COURTOIS, S. – PANNÉ, J.L.: Komiterna v akcii. In:COURTOIS, S et al. Čierna kniha komunizmu, Zločiny, Teror, Represálie. Bratislava: Vydavateľstvo Agora, 1999. ISBN 80-967210-6-2,

Internetové zdroje:

BRITANNICA EDITORS.: Béla Kun, Hungarian communist leader. In: Encyclopaedia Britannica [online]. 2025, [cit. 2026-01-03]. Dostupné na internete: https://www.britannica.com/biography/Bela-Kun.
KRIVOŠÍK, L.: Maďarská republika rád ako lekcia akcie a reakcie. In: Denník Postoj [online]. 2019, [cit. 2026-01-04]. Dostupné na internete: https://www.postoj.sk/41924/madarska-republika-rad-ako-lekcia-akcie-a-reakcie.
VESZTRÓCZY, Z.: Zsákutca vagy sikertörténet? A kiegyezés 150 év távlatából. In: Ujszo.com [online]. 2017, [cit. 2025-10-22]. Dostupné na internete: https://ujszo.com/panorama/zsakutca-vagy-sikertortenet-a-kiegyezes-150-ev-tavlatabol.

Iné:

Ministère des Affaires d'Etrangères - Archives Diplomatiques, Paris. Europe Z, Hongrie. Vol. 46. pp. 132 - 135. Les Etats-Unis et la Hongrie. Note, le 2 avril 1920.

SOVIETSKA TEÓRIA ŠTÁTU A PRÁVA NA PRELOME 40. A 50. ROKOV

SOVIET THEORY OF STATE AND LAW IN THE LATE 1940S AND EARLY 1950S

Filip Hromada [1]

Abstrakt

Sovietsky zväz (ZSSR) bol prvým socialistickým štátom na svete. Ten počas svojej existencie formuloval vlastnú koncepciu štátu a práva, ktorá sa rokmi vyvíjala a prispôsobovala dejinným udalostiam 20. storočia. Predkladaný článok sa pokúša stručne vymedziť historické okolnosti vzniku Sovietskeho zväzu, ako aj podobu sovietskeho štátu a práva na prelome 40. a 50. rokov.

Kľúčové slová

Sovietsky, právo, štát, socializmus, komunizmus

Abstract

The Soviet Union (USSR) was the world's first socialist state. Throughout its existence, it formulated its own conception of state and law, which evolved over the years and adapted to the historical events of the 20th century. This article attempts to briefly define the historical circumstances surrounding the emergence of the Soviet Union, as well as the form of the Soviet state and law at the turn of the 1940s and 1950s.

Keywords

Soviet, law, state, socialism, communism

Úvod[2]

Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR) sa po februári 1948 stal najbližším geopolitickým spojencom a zároveň vzorom pre Československú republiku, ktorá v dôsledku udalostí februárovej politickej krízy (tzv. Víťazného februára) nastúpila cestu budovania socializmu. Na to, aby sme pochopili sovietsku koncepciu štátu a práva, ktorá sa stala vzorom pre našu republiku, musíme najprv pochopiť historické okolnosti, ktoré determinovali podobu nového štátu vzniknutého na troskách Ruského impéria – Zväzu sovietskych socialistických republík. Predkladaný článok sa teda pokúša sumarizovať najdôležitejšie historické udalosti,

[1] **Mgr. Filip Hromada**, Právnická fakulta – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Katedra dejín, štátu a práva, Kováčska 26, 040 75 Košice.

[2] Tento príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0610/25 *„Historicko-právne východiská, vývoj a paralely restoratívnej justície a ich odkaz pre moderné trestné právo."*

ktoré viedli k vzniku tohto prvého socialistického štátu na svete. Ďalej sa zaoberá vnútropolitickým bojom v sovietskych mocenských štruktúrach, ktorý výrazne ovplyvnil otázku formovania sovietskej teórie štátu a práva založenej na ideológii marxizmu. Nové chápanie teórie štátu a práva sa odzrkadlilo na formovaní osobitnej formy štátneho zriadenia v podobe sovietskeho štátu, ako aj pri koncipovaní socialistického právneho poriadku.

1. Historické okolnosti vzniku ZSSR[3]

Pád Ruského impéria zapríčinený hlbokou vnútropolitickou krízou a negatívnymi dopadmi prvej svetovej vojny, ako aj úkladmi ostatných svetových mocností, predstavoval dejinnú udalosť, ktorá umožnila vzniknúť viacerým novým štátom, tie sa avšak pod patronátom Ruskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky (RSFSR) postupne začali opäť spájať, čím *de facto* a neskôr aj *de iure* obnovili takmer celé pôvodné územie Ruskej ríše, no už v podobe novej štátnosti – Zväzu sovietskych socialistických republík, ktorý predstavoval prvú socialistickú štátnosť na svete. Krízovým obdobím pre budúci vývoj štátov na území bývalého Ruského impéria boli roky 1918 až 1922, poznačené občianskou vojnou. Zjednodušene možno povedať, že išlo o zápas medzi bielymi (zástancovia cárskeho režimu) a červenými (zástancovia socializmu).[4] Ide o značne zjednodušený pohľad, lebo v občianskej vojne bojovalo mnoho domácich myšlienkových prúdov, napr. boľševici, monarchisti, kadeti, eseri, anarchisti, rovnako ako aj zahraničné intervenčné vojská, napr. Veľkej Británie, USA, Francúzska alebo Japonska. Počas občianskej vojny vznikal miestami dojem, že dni Ruskej ríše sú nadobro spočítané, no opak bol pravdou. V rovnakom období prebiehala posledná fáza diskreditácie a demontáže cárskeho zriadenia. Zo strany revolucionárov – boľševikov pracujúcich s ideológiou marxizmu, ktorú si prispôsobovali podľa aktuálnych potrieb, dochádzalo k systematickej kompromitácii starého zriadenia, odbúravaniu cárskeho štátneho aparátu a nastoľovaniu novej moci v podobe sovietov. Tieto nové orgány štátnej moci boli vo veľkej miere inšpirované Parížskou komúnou z roku 1871.[5] Konečným víťazstvom červených (boľševikov) v občianskej vojne dochádza k definitívnemu prevzatiu politickej moci zo strany komunistov na území rozkúskovaného bývalého Ruského impéria.

---

[3] Tento príspevok vychádza z kapitoly autorovej rigoróznej práce *Právny vývoj Československej republiky v období rokov 1948 – 1989* (2026).

[4] KARA-MURZA, S. G. Sovětská civilizace 1. Od začátku do velikého vítězství. Zakázané vzdelání, 2021. s. 198n.

[5] DENISOV, A. S. Theorie státu a práva: studentská pomůcka pro studenty VŠPHV. Katedra lidové demokracie. Praha: ÚSČsS, 1950. s. 45

Po konsolidácii politickej moci sa začal proces opätovného „skladania“ veľkého Ruska zo štátov, ktoré vznikli v dôsledku rozpadu Ruskej ríše a vypuknutia občianskej vojny. V čase, keď sa boľševici ako víťazi občianskej vojny stali hegemónom domácej politickej scény, vypukol vnútrostranícky boj o moc medzi jednotlivými straníckymi frakciami. Lídrom boľševikov bol chorľavý V. I. Lenin, o ktorého priazeň zápasili dvaja sľubní nástupcovia: J. V. Stalin s koncepciou socializmu v jednej krajine a L. D. Trockij s koncepciou svetovej revolúcie. Všeobecne sa za hlavného ideológa vzniku Sovietskeho zväzu považuje V. I. Lenin, no v pozadí politických procesov stál práve J. V. Stalin, ktorý zastával v tom čase dôležitý post Ľudového komisára (ministra) pre národnosti a neskôr aj pozíciu generálneho tajomníka boľševickej (komunistickej) strany. Ako vysoko postavený činiteľ a človek s organizačným talentom dokázal efektívne vytvárať matériu budúcej štátnosti. Zo svojej pozície dokázal usmerňovať činnosť straníckeho aparátu, ktorý zohrával kľúčovú úlohu pri formovaní budúceho sovietskeho štátu. Stál na čele rokovaní, ktoré viedli k uzatvoreniu zmluvy o vzniku ZSSR medzi Ruskou (RSFSR), Ukrajinskou (USSR), Bieloruskou (BSSR) a Zakaukazkou (ZSFSR) republikou dňa 30. decembra 1922.[6] Vo svetle týchto faktov niektorí autori považujú J. V. Stalina za skutočného architekta sovietskej štátnosti. Pre zaujímavosť možno uviesť, že v otázke podoby budúcej štátnosti došlo k názorovému stretu medzi V. I. Leninom a J. V. Stalinom. V. I. Lenin presadzoval vznik zväzového štátu rovnoprávnych republík (ZSSR), naproti čomu J. V. Stalin presadzoval centralizovanejšiu podobu federácie s autonómnymi oblasťami (RSFSR). Nakoniec zvíťazila Leninova koncepcia, ktorá sa pretavila do podoby prvej ústavy ZSSR z roku 1924.[7]

2. Vnútropolitický boj o moc a formovanie sovietskej teórie štátu a práva

Po Leninovej smrti sa začala otvorená fáza boja o moc medzi mocenskou elitou novej štátnosti, z ktorej víťazne vzišiel J. V. Stalin, cieľavedome budujúci svoju autoritu a systematicky preberajúci moc v boľševickej (komunistickej) strane a štáte. V politickom súboji porazil L. D. Trockého a neskôr uskutočnil aj likvidáciu tzv. Leninovej starej gardy (napr. N. I. Bucharin, L. B. Kamenev, G. J. Zinovjev) v rokoch 1937 a 1938 počas súdnych procesov, čím vyčistil politický priestor od vnútrostraníckej opozície, ktorá bránila presadzovaniu jeho vízie štátu a práva, tzv. leninizmu,[8] no skôr išlo o Stalinovu víziu, teda stalinizmu. V skrátenej

[6] VLČEK, E. a kol. Dějiny státu a práva socialistických zemí: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult studijního oboru právo. Praha: Panorama, 1983. s. 63n.
[7] RYBAS, S. J. Stalin: krev a sláva. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2015. s. 116
[8] STALIN, J. V. Otázky leninismu. Praha: Svoboda, 1948. s. 111n.

a zjednodušenej podobe môžeme hovoriť o dvoch koncepciách chápania štátu a práva. Na jednej strane stála koncepcia svetovej (permanentnej) revolúcie, ktorá spočívala v neustálom ničení starého a prežitého v podobe odumierania štátu a práva, tzv. trockizmus (J. B. Pašukanis, P. I. Stučka), a naproti tomu sa za pochodu formovala pragmatickejšia koncepcia socializmu v jednej krajine, spojená s upevňovaním a zdokonaľovaním štátneho aparátu a právneho poriadku sovietskej socialistickej krajiny v kapitalistickom obkľúčení, tzv. stalinizmus (A. J. Vyšinskij).[9] Táto koncepcia obsahovala dôležitý aspekt, ktorým sa líšila od svojho protikladu v podobe koncepcie svetovej revolúcie, hlásala totiž možnosť koexistencie socializmu a kapitalizmu, dokonca predpokladala aj spoluprácu v určitých záležitostiach, napr. industrializácii ZSSR. V tejto súvislosti možno uviesť zistenia britského ekonóma A. C. Suttona, ktoré poukazujú na fakt účasti amerických korporácií (napr. DuPont, General Eletric alebo Ford Motor) na prvej stalinskej päťročnici.[10] Prvotné roky novej štátnosti sa niesli pod rúškom marxizmu v duchu rozvratu a anarchie, zásterkou ktorých mala byť likvidácia starého cárskeho režimu, tzv. teória odbúravania buržoázneho štátneho mechanizmu. Tieto anarchistické tendencie boli postupne zastavené v súvislosti s politickými čistkami, tak na úrovni ideológie ako aj v praktickom živote. Upustilo sa od tézy o odumieraní štátu a práva po víťazstve socializmu, ktorá bola nahradená modifikovanou tézou o zosilňovaní socialistického štátneho mechanizmu v kapitalistickom obkľúčení, s cieľom odolávať náporu kapitalistických štátov až do okamihu prerazenia odporu a vzniku socialistického tábora vedeného ZSSR. Touto formuláciou sa nadobro zabránilo odbúravaniu štátu a práva. Autori tejto tézy si boli dobre vedomí, že tieto novo vymedzené podmienky pre odumieranie štátu nebudú nikdy splnené.

Začal sa budovať administratívno-direktívny štátny aparát a kompaktný socialistický právny poriadok. Sovietsky štátny aparát mal podľa nového ideologického kurzu prísne vynucovať tzv. socialistickú zákonnosť, čím sa mala zabezpečiť obnova právnej istoty v spoločnosti. Doboví teoretici sovietskeho socialistického práva považovali štát za nástroj triedneho boja, vytvorený pre potreby vládnucej triedy, ktorý na základe triednej príslušnosti plnil určité úlohy. Kapitalistický štát bol považovaný za vykorisťovateľský štát na čele s triedou podnikateľov, ktorá žila na úkor pracujúceho ľudu tvoriaceho väčšinu spoločnosti. Za vnútornú úlohu štátu považovali teoretici úlohu potláčania odporu antagonistických tried a za vonkajšiu obranu pred útokom iných štátov alebo napádanie iných štátov zo strany vykorisťovateľského štátu. Po prevzatí moci boľševikmi sa začína hovoriť o budovaní sovietskeho socialistického

[9] ARAGON, Louis. Súbežné dejiny SSSR: dejiny SSSR v rokoch 1917-1960. 1. zv. Bratislava: Smena, 1966. s. 324
[10] SUTTON, A. C. *Wall Street a boľševická revolúcia*. Žilina: Veritas, 2018. s. 195

štátu, v ktorom má všetku moc pracujúca trieda, ktorá nastolila svoju diktatúru a odstránila z riadenia štátu a spoločnosti všetkých vykorisťovateľov, tzv. diktatúra proletariátu, v rámci ktorej sa vykonáva nová forma demokracie, tzv. socialistická demokracia, pod patronátom vedúcej sily spoločnosti – boľševickej (komunistickej) strany (t. j. politickú moc v ZSSR uzurpovala komunistická štátostrana). Prejavom tejto formy demokracie bola (resp. mala byť) spoločná národná volebná kandidátna listina.[11] Tieto teoretické vymedzenia a rozlíšenia pojmu diktatúra a demokracia prinášajú neskoršie sovietske dobové diela ako reakciu na povojnové stotožňovanie fašistického a socialistického štátu pod pojmom totalitný štát v tábore západných spojencov, ako aj vylučovanie možného spojenia pojmov diktatúra a demokracia. Na tomto mieste je s odstupom času zaujímavé sledovať ideologický zápas medzi dvoma antagonistickými blokmi, kde jeden útočí na druhý a označuje ho za nedemokratický a totalitný, napr. v rovine formálnosti a materiálnosti základných práv garantovaných ústavou. Zhodu oba tábory našli iba v tom, že štát predstavuje entitu stelesňujúcu donútenie, pričom formu donútenia si každý vykladal po svojom. V súvislosti s týmto konštatovaním možno parafrázovať zaujímavú úvahu z dobových textov: ak si ľudia želajú absolútnu slobodu, musia zničiť štát, totiž samotný štát je stelesnením neslobody. Nový sovietsky socialistický štát má podľa dobových teoretikov odlišné funkcie, na plnenie ktorých je uspôsobený aj špecifickým štátnym aparátom. Rovnaké funkcie sú: 1. potlačovanie (antagonistických) nepriateľských tried a 2. obrana pred útokom iného štátu zvonku. Novými funkciami, s ktorými prichádza výlučne sovietsky socialistický štát, sú: 1. hospodársko-organizátorská a 2. kultúrno-výchovná funkcia.

3. Sovietsky štát

Na tomto mieste si dovolíme predostrieť optikou sovietskych dobových autorov podobu sovietskeho socialistického štátneho mechanizmu, ktorý mal mať odlišný charakter a plniť iné „ušľachtilejšie“ úlohy, resp. funkcie, ako štát buržoázny (kapitalistický). Na čele spoločnosti a štátu stála vedúca sila v podobe boľševickej (komunistickej) strany, ktorá riadila celý štátny mechanizmus prostredníctvom jednotlivých ustanovizní v podobe: 1. Sovietov; 2. Odborových zväzov; 3. Družstiev (kolchoz – kolektívne družstvo, sovchoz – štátny statok, STS – strojno-traktorových staníc, OTS – opravárensko-technických staníc a VVÚ – vedecko-výskumných ústavov); 4. Komunistického zväzu mládeže; 5. Iných spoločenských organizácií (napr. športové spolky). Komunistická strana Sovietskeho zväzu (názov KSSZ od r. 1952) bola

[11] ARŽANOV, M. A. a kol. Teória štátu a práva: učebnica pre vysoké školy, vypracovaná v Ústave práva Akadémie vied SSSR. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1950. s. 143

vystavaná na princípe prísneho centralizmu, tzv. demokratického centralizmu. Ústrednými organmi riadenia strany boli: 1. Zjazd strany (zvyčajne raz za 5 rokov, schvaľovanie dokumentov); 2. Ústredný výbor strany (volený zjazdom, zasadal 2-krát ročne); 3. Prezídium (staršie pomenovanie politbyro, riadiaci orgán strany a štátu); 4. Sekretariát (kádrová politika); 5. Generálny tajomník KSSZ (J. V. Stalin v rokoch 1922-1952, hlava strany a *de facto* aj štátu). Miestne orgány tvorili: 1. Republikové výbory strany; 2. Oblastné výbory strany; 3. Okresné výbory strany; 4. Mestské výbory strany; 5. Základné (miestne) výbory strany. Táto štruktúra strany umožňovala efektívnu kontrolu spoločnosti a štátu. Bližšie sa pristavíme aj pri otázke sovietov, ktoré v období socializmu vykonávali štátnu moc. Išlo o zastupiteľské orgány štátnej správy na ústrednej a miestnej úrovni. Tieto orgány predstavovali hybrid štátnej správy a samosprávy podriadený príslušným výborom KSSZ. Ich štruktúru tvorili: 1. Najvyšší soviet ZSSR (a jeho Prezídium); 2. Najvyššie soviety zväzových a autonómnych republík (a ich Prezídia); 3. Krajové, oblastné, autonómno-oblastné, okružné, rajónové, mestské a dedinské soviety poslancov (orgány miestnej štátnej správy). Zákonodarnou mocou disponovali iba najvyššie soviety, teda federálny a republikové. Do prijatia stalinskej ústavy z roku 1936 zákonodarnou mocou disponovalo viacero orgánov.[12] Výkonná moc bola zverená Rade ministrov ZSSR (vláda, staršie pomenovanie Rada ľudových komisárov do r. 1946), ktorá sa členila na jednotlivé ministerstvá, a tie sa ďalej delili podľa odvetvového princípu na blok A – výrobné prostriedky a blok B – spotrebné tovary. Na nižšej úrovni výkonnú moc realizovali jednotlivé výkonné výbory krajových, autonómno-oblastných, okružných, rajónových, mestských a dedinských sovietov. Súdna moc v ZSSR bola po roku 1940 zverená výlučne sústave všeobecných socialistických súdov. Predtým súdnou právomocou disponovali aj mimoriadne súdne orgány, tzv. trojky zložené zo zástupcu NKVD, tajomníka strany a prokurátora, ktoré sa zneužívali počas politických procesov s vnútrostraníckou opozíciou. V dobových textoch sa zvýšený dôraz kládol na výchovnú funkciu súdnictva a práva. Dohľad nad dodržiavaním socialistických zákonov uskutočňovala „nezávislá“ sovietska prokuratúra so značnými právomocami.[13]

Skúmaním dobových dokumentov z čias konania posledného stalinského zjazdu strany v roku 1952 (J. V. Stalin zomrel v r. 1953) však môžeme dospieť k záverom, že sa vedenie strany a štátu rozhodlo zmeniť pomer síl, keď uskutočnilo zmenu spôsobu riadenia strany, čo

[12] ARŽANOV, M. A. a kol. Teória štátu a práva: učebnica pre vysoké školy, vypracovaná v Ústave práva Akadémie vied SSSR. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1950. s. 357

[13] ŠMERAL, B. a kol. Nejdemokratičtější ústava světa: návrh nové sovětské ústavy. Svaz prátel ZSSR. Praha. 1936. s. 25

malo mať za následok oslabenie strany a posilnenie postavenia štátnych orgánov v dôsledku premeny strany na výlučne ideologický nástroj. Výkonná moc mala v plnom rozsahu prejsť na Radu ministrov ZSSR.[14] Tieto tendencie boli badateľné aj skôr, a to v interných dokumentoch strany, kde ako konštatoval profesor Kara-Murza, došlo k opusteniu ideológie marxizmu-leninizmu, z ktorej ostala iba terminológia, no začala sa formovať nová ideológia často kladúca dôraz na pragmatizmus a sovietske vlastenectvo. Internacionalizmus ustupoval do úzadia, rovnako ako aj budovanie komunizmu. Tento nový kurz začali odporcovia zjednodušene nazývať stalinizmom, ktorého formulácie boli všeobecné a vágne, s cieľom dosiahnutia väčšej flexibility ideológie. Vyjadrením tohto postupného procesu zmeny ideologického uvažovania sa stala Stalinská ústava z roku 1936 a nová sovietska hymna z roku 1944, text ktorej obsahoval okrem iného aj tieto verše: *Prápor sovietsky, prápor národný, nech nás vedie od víťazstva k víťazstvu; Stalin nás vychoval k vernosti národu, inšpiroval nás k práci a k veľkým činom*. V rovnakom čase sa na podnet J. V. Stalina začala verejná debata o nutnosti syntézy kapitalizmu a socializmu v podobe nového ekonomicko-politického modelu. Modifikovanú podobu tohto konceptu neskôr začal realizovať v Číne Teng Siao-pching.[15] Všetky reformné snahy politického systému ZSSR sa po smrti J. V. Stalina zastavili, moc opäť uzurpovala KSSZ a začala sa konzervácia režimu, ktorý v nasledujúcich rokoch začal po ekonomicko-politických prešľapoch nových vodcov stagnovať a upadať.

4. Sovietske právo

Okrem triednej teórie štátu doboví teoretici rozpracovali aj teóriu triedneho práva s vlastnou definíciou, ktorú pripravil Právnický ústav Akadémie vied ZSSR: *„Právo je súhrn pravidiel správania sa (noriem), ustanovených alebo sankcionovaných štátnou mocou, ktoré sú výrazom vôle vládnucej triedy, pravidiel správania sa, ktorých zachovávanie je zabezpečované donucovacou mocou štátu za účelom ochrany, upevnenia a rozvoja spoločenských vzťahov a poriadkov vhodných a výhodných pre vládnucu triedu"*[16] V rámci triedneho chápania sovietskeho socialistického práva došlo k opusteniu členenia práva na verejné (t. j. ochrana štátu) a súkromné (t. j. ochrana jednotlivca), zavedeného ešte v časoch rímskeho právnika D. Ulpiana,[17] ktoré bolo prehlásené za buržoázny nezmysel, keďže doboví právni teoretici vychádzali z úvahy, že buržoázne právo bez ohľadu na to, či sa považuje za verejné alebo

[14] STARIKOV, N. V. Stalin: povojnové obdobie. Kniha 2, 1949-1953. 1. vyd. Kežmarok: TORDEN. 2020. s. 267n.
[15] SKŘIVAN, A. Teng Siao-pching: První muž Říše středu. Epocha. Edice Portréty. 1996. s. 46, s. 67
[16] VYŠINSKIJ, A. J. Otázky theorie státu a práva. Socialistické právo. Praha: Orbis, 1951. s. 94
[17] REBRO, K. *Rímske právo*. Bratislava: Obzor. 1980. s.11

súkromné, plní iba jediný účel – ochranu súkromného vlastníctva vykorisťovateľov. Naproti tomu socialistické právo definovali ako právo chrániace záujem pracujúcich más, tým pádom aj verejné blaho sovietskeho socialistického štátu, vybudovaného na štátnom socialistickom vlastníctve, okrem ktorého existovalo ďalej aj družstevné a osobné vlastníctvo, pričom posledné zmienené predstavovalo akúsi obdobu súkromného vlastníctva s obmedzením možnosti vlastníctva výrobných prostriedkov, ktoré by bolo možné zneužiť na vykorisťovanie pracujúcich.[18] Systém sovietskeho socialistického práva sa členil na: 1. Štátne (ústavné) právo; 2. Správne právo; 3. Rozpočtovo-finančné právo; 4. Občianske právo; 5. Pracovné právo; 6. Pozemkové právo; 7. Kolchozné (družstevné) právo; 8. Rodinné právo; 9. Trestné právo; 10. Súdne (všeobecné procesné) právo a 11. Medzinárodné právo. Pri tvorbe nového právneho poriadku doboví právnici postupovali tvorivo, nie dogmaticky, ako sa dnes často mylne uvádza, čoho príkladom môže byť napr. preberanie skutkových podstát z kódexov kapitalistických krajín, napr. Veľkej Británie.[19]

Záver

Vznik a pôsobenie Sovietskeho zväzu výrazne ovplyvnilo svetové dianie počas 20. storočia. Štáty strednej a východnej Európy, vrátane vtedajšieho Československa, sa po udalostiach druhej svetovej vojny stali súčasťou socialistického tábora pod vedením Sovietskeho zväzu, kde sa okrem iných zvláštností formovalo aj odlišné chápanie teórie štátu a práva. Základom týchto zmien bol práve sovietsky vzor, ktorý predstavoval odklon od dovtedajšej stredoeurópskej (rakúskej) právnej kultúry. Pod jeho vplyvom sa štáty, vrátane Československa, transformovali na tzv. ľudovodemokratické republiky zavádzajúce do života socialistické právne poriadky. Na to, aby sme pochopili tento proces transformácie, musíme poznať historické okolnosti, ako aj ideové základy sovietskeho chápania teórie štátu a práva. Práve to je cieľom predkladaného článku – sumarizovať historické udalosti vedúce k vzniku ZSSR a vymedziť podobu sovietskeho štátu a práva na prelome 40. a 50. rokov, keď dochádzalo k procesu tzv. sovietizácie strednej a východnej Európy.

[18] Zaujímavou je dobová odborná právna polemika vedená ohľadom toho, či možno osobné vlastníctvo považovať za formu súkromného vlastníctvo alebo nie, zachytená v knihe: VYŠINSKIJ, A. J. *Otázky theorie státu a práva*. s. 114

[19] VYŠINSKIJ, A. J. Otázky theorie státu a práva. Socialistické právo. Praha: Orbis, 1951. s. 132

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ARAGON, L. Súbežné dejiny SSSR: dejiny SSSR v rokoch 1917-1960. 1. zv. Bratislava: Smena, 1966. s. 484

ARŽANOV, M. A. a kol. Teória štátu a práva: učebnica pre vysoké školy, vypracovaná v Ústave práva Akadémie vied SSSR. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1950. s. 501

DENISOV, A. S. Theorie státu a práva: studentská pomůcka pro studenty VŠPHV. Katedra lidové demokracie. Praha: ÚSČsS. 1950. s. 54

KARA-MURZA, S. G. Sovětská civilizace 1. Od začátku do velikého vítězství. Zakázané vzdelání, 2021. s. 422. ISBN 9788090801110

REBRO, K. Rímske právo súkromné. Bratislava: Obzor. 1980. s. 278

RYBAS, S. J. Stalin: krev a sláva. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2015. s. 728. ISBN 9788074514388

SKŘIVAN, A. Teng Siao-pching: První muž Říše středu. Epocha. Edice Portréty. 1996. s. 90. ISBN 8090212913

STALIN, J. V. Otázky leninizmu. Praha: Svoboda, 1948. s. 622

STARIKOV, N. V. Stalin: povojnové obdobie. Kniha 2, 1949-1953. 1. vyd. Kežmarok: TORDEN. 2020. s. 328. ISBN 9788082230003

SUTTON, A. C. *Wall Street a boľševická revolúcia*. Žilina: Veritas, 2018. ISBN 9788097287900. s. 244

ŠMERAL, B. a kol. Nejdemokratičtější ústava světa: návrh nové sovětské ústavy. Svaz prátel ZSSR. Praha. 1936. s. 32

VLČEK, E. a kol. Dějiny státu a práva socialistických zemí: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult studijního oboru právo. Praha: Panorama, 1983. s. 355

VYŠINSKIJ, A. J. Otázky theorie státu a práva. Socialistické právo. Praha: Orbis, 1951. s. 471

FILMOVÁ CENZÚRA POČAS 1. ČSR A SLOVENSKÉHO ŠTÁTU – STRUČNÁ KOMPARÁCIA APLIKAČNEJ PRAXE

THE PRACTICE OF FILM CENSORSHIP IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC AND THE SLOVAK STATE: A BRIEF COMPARATIVE OVERVIEW

Jakub Jankovič [1]

Abstrakt:

Predkladaný článok sa zaoberá problematikou filmovej cenzúrou v období prvej Československej republiky a Slovenského štátu so zameraním na ich komparáciu. Pozornosť sa sústreďuje na právne východiská cenzúrnych zásahov, ich inštitucionálne zakotvenie a ideologické motivácie. Autor poukazuje na rozdiely medzi demokratickým a autoritatívnym modelom štátneho dohľadu nad oblasťou kinematografie. Analýza cenzúrneho modus operandi vychádza z dobových právnych predpisov, úradných dokumentov a zachovaných archívnych prameňov. Cieľom štúdie je prispieť k lepšiemu uchopeniu fungovania cenzúrnych mechanizmov v rozdielnych politických režimoch.

Kľúčové slová

filmová cenzúra, Československo, Slovenský štát, sloboda prejavu

Abstract:

The submitted article examines the issue of film censorship during the period of the First Czechoslovak Republic and the Slovak State with a focus on their comparison. Attention is given toward the legal foundations of censorship measures, their institutional framework as well as to to their ideological backround. The author highlights the differences between the democratic and authoritarian models of state supervision over cinematography. The analysis of censorship modus operandi is based on contemporary legal regulations, official documents, and preserved archival sources. The aim of the study is to contribute to a better understanding of the functioning of censorship mechanisms under different political regimes.

Key words

film censorship, Czechoslovakia, Slovak state, freedom of expression

[1] Mgr. Jakub Jankovič – interný doktorand, Katedra teórie práva a filozofie práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Úvod do problematiky

Vznik a postupný nárast popularity filmu sa v prvej polovici 20. storočia stal významným spoločenským fenoménom a tým aj predmetom zvýšeného záujmu štátnej moci. Legislatívne zavedenie filmovej cenzúry reflektovalo nielen kultúrne, ale aj politické a bezpečnostné priority jednotlivých režimov. Z hľadiska domáceho aj zahraničného odborno-vedeckého výskumu, pritom zostáva problematika filmovej cenzúry vo všeobecnosti doposiaľ len okrajovo a nedostatočne preskúmanou témou. Nízku úroveň spracovania danej oblasti podľa nášho názoru možno pripísať hneď niekoľkým dôvodom. Kinematografia sa ako forma umenia objavila na rozdiel od literatúry, hudby či divadla relatívne nedávno. Štát uplatňoval filmovú cenzúru predovšetkým prostredníctvom osobitných orgánov verejnej moci, ktorým bola v tejto oblasti zverená príslušná právomoc. Primárne zdroje vo vzťahu k filmovej cenzúre vo forme úradnej dokumentácie a rozhodnutí sú spravidla ťažko dostupné alebo neúplné. V neposlednom rade sa nedostatočná miera spracovania tejto problematiky dá vysvetliť jej výrazným interdisciplinárnym charakterom. Ingerencia štátnych autorít v oblasti kinematografie v rámci výskumu nespadá pod jednu vymedzenú oblasť ale stojí na priesečníku umenia, právnych vied, dejín, kultúry a politológie.

Predkladaný príspevok sa zameriava na porovnanie filmovej cenzúry v podmienkach demokratickej prvej Československej republiky a klérofašistického Slovenského štátu, pričom analyzuje kontinuitu a diskontinuitu v prístupe filmovej cenzúry k zásahom do obsahu filmových diel a kinematografie vo všeobecnosti.

Legislatívne ukotvenie filmovej cenzúry – 1. ČSR vs. Slovenský štát

Právna úprava cenzúry filmov na území Slovenska bola prijatá až v závere prvej svetovej vojny schválením nariadenia uhorského ministerstva vnútra o kontrole filmov určených pre kinematografické predstavenia.[2] Legislatívne opatrenia takéhoto druhu sa ale v radoch uhorských filmových výrobcov nestretlo s pochopením. Vytvorenie legislatívneho rámca upravujúceho dohľad nad filmovým umením v zásade kopírovalo zákonodarné trendy v zahraničí. V Anglicku bola filmová cenzúra zavedená v roku 1912 a v USA v roku 1914. Práve tieto krajiny patrili na začiatku 20. storočia k svetovým priekopníkom kinematografie. Návrhy na zavedenie cenzúry filmov v Uhorsku preto boli považované za nadbytočné, keďže filmy dovážané zo zahraničia už cenzúrnym konaním raz prešli.[3]

---

[2] Nariadenie uhorského ministerstva vnútra č. 44 965/1918 o kontrole filmov určených pre kinematografické predstavenia zo dňa 27. apríla 1918.
[3] MAGYAR, B.: A magyar némafilm története. Némafilmgyártás 1896–1931. Budapest: Palatinus, 2003, s. 221.

Po vzniku Československej republiky a prijatí tzv. recepčnej normy[4] bolo v českých krajinách do československého právneho poriadku prevzaté rakúske *c*isárske nariadenia z 18. septembra 1912, ktoré v zásade regulovalo organizovanie verejných filmových predstavení.[5] Toto recipované nariadenie bolo primárnym právnym podkladom pre československú filmovú cenzúru počas celého medzivojnového obdobia. V zmysle § 15 tohto cisárskeho nariadenia musel byť každý film určený k premietaniu schválený príslušným úradom, vrátane svojho názvu. Podľa § 17 tohto nariadenia bolo možné premietanie filmu zakázať, pokiaľ by jeho obsah zakladal skutkovú podstatu nejakého trestného činu, priečil sa slušnosti a dobrým mravom či mohol ohrozovať verejný poriadok. Za výkon filmovej cenzúry v Československu zodpovedal osobitný orgán s názvom Cenzúrny zbor kinematografický pri Ministerstve vnútra ČSR. Ten bol povinný konzultovať rozhodnutia v prípade určitých filmov s cenzúrnou komisiou v Bratislave.[6]

Na území Slovenska nedošlo k recepcii uhorských právnych noriem, ktoré by štátnym orgánom priznali oprávnenie zasahovať do oblasti kinematografie. Dohľad nad oblasťou filmového umenia, vrátane cenzúry, pripadol Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska prostredníctvom osobitného nariadenia o kinách, filmových predstaveniach a licenciách.[7] Cenzúrne opatrenia boli upravené v zmysle dikcie § 17 tohto nariadenia. Za výkon filmovej cenzúry na Slovensku zodpovedala Slovenská cenzúrna komisia, ktorá sa za týmto účelom zriaďovala v rámci ministerstva so sídlom v Bratislave. Podľa dikcie tohto ustanovenia bolo k verejnému predvedenie vrhanie každého obrazu na Slovensku podmienené úradným schválením cenzúrnej komisie pre Slovensko. V zmysle § 18 bolo vydanie povolenia na predvádzanie obrazov podmienené taktiež preskúmaním názvu filmu a príslušných titulkov. Cenzúrna komisia bola oprávnená na základe § 19 nariadenia film zakázať, pokiaľ by zakladal skutkovú povahu nejakého trestného činu, mohol by ohroziť verejný poriadku alebo byť v rozpore s dobrými mravmi. Nariadenie obsahovalo aj ďalšie taxatívne vymedzené dôvody, ktoré mohli viesť k zákazu filmového diela. Tými bol napríklad poburujúci obsah, ktorý mohol potencionálne ohrozovať náboženské cítenie divákov alebo pôsobiť negatívne na mládež do 16 rokov.

K zásadným zmenám v oblasti výkonu filmovej cenzúry v Československu došlo v kontexte štátoprávnych zmien v roku 1938. Prebratiu agendy filmovej cenzúry na Slovensko z Prahy predchádzalo prijatie osobitného nariadenia vlády. V zmysle tohto predpisu mohli byť

[4] Zákon č. 11/1918 Zb. z. a nar. o zriadení samostatného štátu československého zo dňa 28. októbra 1918.
[5] Cisárske nariadenie č. 191/1912 ríšskeho zákonníka o poriadaní verejných predstavení kinematografických zo dňa 18. septembra 1912.
[6] Výnos Ministerstvo vnútra Československej republiky č. 22.621-6 o cenzúre filmov zo dňa 16. júna 1919.
[7] Nariadenie Ministra s plnou mocou pre správu Slovensku č. 174/1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách zo dňa 30. novembra 1919.

na území Slovenskej krajiny verejne premietané len tie filmy, ktoré boli cenzurované Slovenskou cenzúrnou komisia, resp. povereníkom ministerstva vnútra Slovenskej krajiny.[8] Cenzúrny poverenik pri Ministerstve vnútra SR mal prevziať dohľad nad filmovou cenzúrou od 1. februára 1939. Od tohto dňa mali rovnako stratiť platnosť cenzúrne lístky, ktoré boli vydané Cenzúrnym zborom kinematografickým pri Ministerstve vnútra ČSR v Prahe.[9] Po rozbití Československa nevznikla na našom území legislatívna potreba opätovne otvárať otázku filmovej cenzúry. Dohľad nad filmovými dielami a kinematografiou zostal v pôsobnosti Ministerstva vnútra SR. Počas trvania vojnového Slovenského štátu sa cenzúra pri posudzovaní filmových diel opierala o nariadenie č. 174/1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách vydané Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska. Tento predpis zostal v platnosti až do roku 1948, kedy bol derogovaný a následne nahradený zákonom č. 272/1949 Zb.[10]

Filmové cenzúrne konanie – stručný rozbor

Z teoretického hľadiska možno cenzúrne konanie v prípade filmov považovať za správne konanie *sui generis*. Konanie sa začínalo na návrh oprávneného subjektu, ktorým bola v zásade právnická osoba vykonávajúca podnikateľskú činnosť v oblasti filmovej produkcie, distribúcie alebo požičiavania filmov. Podanie muselo spĺňať zákonom stanovené náležitosti úradnej žiadosti, ktorými boli identifikačné údaje žiadateľa a označenie filmového diela, vrátane jeho žánru a dĺžky. Žiadosť taktiež obsahovala údaje o producentovi, resp. výrobcovi filmu spolu s uvedením jeho sídla. Súčasťou podania boli aj titulky a krátky opis deja filmu. Obligatórnou prílohou žiadosti bolo predloženie samotného predmetu posúdenia, teda filmového pásu vo forme filmového kotúča.[11] Cenzúra mohla premietanie filmového diela

[8] § 3 a 4 nariadenia vlády Slovenskej krajiny č. 89/1938 zo dňa 19. decembra 1938.

[9] Pod cenzúrnym lístkom rozumieme rozhodnutie cenzúrneho orgánu. Mal povahu úradnej listiny, ktorá obsahovala identifikačné údaje žiadateľa o cenzúru, označenie filmového diela spolu s údajmi o jeho producentovi, technické parametre snímky vrátane jej metráže a žánru. Súčasťou cenzúrneho lístku bol aj opis filmu a určenie vekovej prístupnosti pre mladistvých do 16 rokov. Neoddeliteľnou súčasťou cenzúrneho lístka bol aj osobitný dodatok, v ktorom boli presne špecifikované scény alebo titulky, ktoré cenzúrny orgán z verejného premietania vylúčil. SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv. j. 159, kr. 244. Ministerstvo vnútra Slovenskej krajiny Krajinskému úradu, všetkým okresným a štátnopolitickým úradom *Cenzúra filmov, premietaných na území Slovenskej krajiny* zo dňa 25. januára 1939.

[10] Zákon zo dňa 19. októbra o vedení výroby a distribúcie v odbore pôsobnosti ministra informácií a osvety, § 3. *(1)* Zrušujú sa: *b)* nariadenie Ministerstva vnútra v zhode s Ministerstvom verejných prác zo dňa 18. septembra 1912, č. 191 r. z., o usporiadaní verejných predstavení kinematografom a nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska zo dňa 1. novembra 1919, č. 174 o usporiadaní verejných kinematografických predstavení na Slovensku.

[11] Žiadosti o cenzúrne konanie, cenzúrne lístky ako aj internú komunikáciou medzi cenzúrnym zborom, žiadateľmi o cenzúru a inými subjektmi tvoria rozsiahlu archívnu zbierku v počte niekoľko stoviek kartónov. Archívna zbierka sa nachádza v Národnom archíve v Prahe. NA : fond Cenzurní sbor *kinematografický při Ministerstvu vnitra (1919 – 1939).*

odobriť, poprípade trvať na odstránení vybraných scén alebo titulkov. V prípadoch osobitného zreteľa bola komisia oprávnená premietanie filmu zakázať.

Cenným zdrojom informácii o medzivojnovej filmovej cenzúre v Československu predstavuje Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky. V tejto periodickej publikácii nájdeme všeobecný rozklad činnosti filmového cenzúrneho zboru v Prahe. Detailná súvahu týchto informácií v rokoch 1919 až 1939 nám pomáha uchopiť fenomén cenzúru nielen z hľadiska štatistických dát ale aj úradného *modus operandi* vo všeobecnosti. Vo vestníku obsiahnuté analýza cenzurovaných filmov sú síce stručným, avšak nenahraditeľným a dostupným prameňom československej filmovej cenzúry.[12] Odpovedajúci vestník malo v zmysle vyhlášky vlády SR vydávať v rokoch 1940-1945 aj Ministerstvo vnútra SR.[13] Z neznámych dôvodov Ministerstvo vnútra SR ale publikovalo tento vestník iba v roku 1940.[14] Predmetná publikácia neobsahuje žiadne informácie ani štatistické výstupy ohľadom filmovej cenzúry.[15]

Za zmienku stojí aj personálne zloženie orgánov, ktoré výkon filmovej cenzúry zabezpečovali. Cenzúrny zbor kinematografický v Prahe sa v rokoch 1919 až 1938 dynamicky menil. Pôvodne boli osemčlenný, od roku 1927 päťčlenný a od roku 1936 šesťčlenný. Súčasťou cenzúrneho zboru boli aj predstavitelia iných ústredných orgánov štátnej správy a kultúrnych či vzdelávacích organizácií. Personálne zastúpenie tohto orgánu tak tvorili napríklad zástupcovia ministerstva sociálnej starostlivosti, ministerstva obchodu, Organizácie domáceho filmového obchodu a priemyslu, Syndikátu dennej tlače, Jednoty umelcov výtvarných, Českej krajinská komisia pre starostlivosť a mládež, Syndikátu českých spisovateľov či Spolku výtvarných umelcov Mánes. V prípade filmovej cenzúry na Ministerstve vnútra SR mali v komisii zastúpenie predstavitelia ministerstva školstva a národnej osvety, ministerstva pravosúdia, ministerstva vnútra a úradu propagandy. Súčasťou komisie boli aj zástupcovia HSĽS a Nemeckej strany. V prvých rokoch mali na rozhodnutia komisie vplyv aj katolícke cirkevné kruhy. Ich účasť boli neskorším rozhodnutím ministerstva vnútra vyradená.[16]

---

[12] Filmová hlídka/ Filmova statistika In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky z rokov 1920 - 1939.
[13] Vyhláška predsedu vlády 12/1940 Sl.z. o úradných časopisech zo dňa 27. januára 1940.
[14] Vestník verejnej správy vnútornej, roč. 1, č. 1–38, Bratislava: Ministerstvo vnútra, 1940.
[15] Za primárny prameň slovenskej filmovej cenzúry Slovenského štátu pre účely nášho výskumu považujeme zachované cenzúrne lístky a úradnú komunikáciu vo fonde Ministerstva vnútra SR 1939-1945 uložené v archívnom materiáli Slovenského národného archívu. Predmetné dokumenty nám s pomocou sekundárnych prameňov pomáhajú rekonštruovať osobitnosti filmovej cenzúry tohto obdobia.
[16] HANÁKOVÁ, P.: Máme svoj film!: slovenská filmová kultúra a propaganda 1939-1945. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2024, s. 287.

Rozdiely možno badať aj v prípade segmentu produkcie a žiadateľov vo všeobecnosti. Voľný trh v dobe prvého československého štátu a nárast popularity filmu v spoločnosti viedol k vzniku množstva filmových spoločností, ktoré podnikali v oblasti výroby, distribúcie a požičiavania filmov. Analýzou archívneho materiálu uloženom vo fonde Cenzúrneho zboru kinematografického sa nám podarilo identifikovať desiatky spoločností domáceho aj zahraničného charakteru, ktoré zasielali Ministerstvu vnútra ČSR žiadosti o cenzúru. Tento fenomén sa ale v prípade slovenskej filmovej cenzúry nevyskytoval. Drvivá väčšinu žiadostí o filmovú cenzúru Ministerstvu vnútra SR adresovala slovenská filmová akciová spoločnosť Nástup. Tento subjekt predstavoval primárny nástroj štátnej propagandy v oblasti kinematografie na Slovensku v rokoch 1939 až 1945 a produkoval počas 2. svetovej vojny niekoľko desiatok filmových diel.[17]

Za pozoruhodný aspekt československej a slovenskej úpravy filmovej cenzúry z hľadiska právnej teórie a aplikačnej praxe možno považovať absenciu opravných prostriedkov. Platný právny rámec cenzúrneho konania neumožňoval žiadateľovi domáhať sa preskúmania rozhodnutia cenzúrneho orgánu prostredníctvom súdnej kontroly. V prípade vydania zamietavého stanoviska, teda zákazu filmu alebo priameho zásahu do obsahovej štruktúry filmového diela tak na strane žiadateľa neexistovala možnosť overenia zákonnosti či vecnej správnosti rozhodnutia nezávislým súdnym orgánom.

Stručná komparácia aplikačnej praxe

Aký bol cenzúrny *modus operandi* pri výkone štátneho dohľadu nad obsahom filmových diel v medzivojnovom Československu a počas Slovenského štátu v rokoch 1939 až 1945? V prvom rade je nutné poukázať na skutočnosť, že trend filmovej cenzúry bol v 20. storočí rozšíreným javom aj v iných krajinách.[18] Filmová cenzúra v zahraničí ako aj v Československu sa snažila primárne eliminovať také prejavy na filmovom plátne, ktoré by mohli v zmysle litery zákona narušiť verejný poriadok, naplniť skutkovú podstatu nejakého trestného činu alebo ohroziť dobré mravy. V praxi sa tak jednala o filmy politicky alebo ideologicky závadné, filmy zobrazujúce kriminálnu činnosť, či scény obsahujúce násilie alebo

[17] ĎURKOVSKÁ, M.: Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. In: Sokolovič, P. (ed.): Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 258.

[18] Pre viac informácii ohľadom rozkladu dobovej aplikačnej praxe filmových diel v krajinách ako USA, Anglicko, Francúzsko či Nemecko pozri *Filmová censura* In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 3, 1921 s. 321-329.

erotiku.[19] Slovenská filmová cenzúra mala v zmysle štatútu cenzúrnej komisie širšie vymedzené dôvody. Filmové dielo bolo hodnotené z hľadiska štátnej bezpečnosti, brannosti a morálky. Rovnako nesmelo odporovať cieľom štátnej propagandy a mal spĺňať určité predpoklady v zmysle umeleckej hodnoty, osvety, rečovej čistoty a národného ducha.[20]

Na rozdiel od iných krajín sa Československá filmová cenzúra rozhodla z politických a ideologických dôvodov potláčať aj určité neželané prejavy v prípade maďarských, rakúskych či nemeckých filmov, resp. filmy s maďarským či rakúsko-uhorským prvkom. V medzivojnovom Československu sa pražská cenzúra zameriavala na tieto snímky hneď z viacerých dôvodov. S úmyslom zachovania verejného poriadku boli v zásade zakázané akékoľvek snímky, ktoré zobrazovali symboliku či neželané referencie na Rakúsko-Uhorsko.[21] Reštrikcie na premietanie sa týkali aj takých filmových snímok, ktoré zobrazovali osudy členov panovníckeho rodu Habsbursko-Lotrinského.[22] V prípade filmov, ktoré boli produkované v Maďarsku, mala pražská cenzúra vo zvyku eliminovať zábery na budovy a sochy spojené s uhorskou kráľovskou minulosťou.[23]

V prípade filmovej cenzúry počas obdobia Slovenského štátu badáme snahu aplikovať generálny zákaz premietania maďarských filmov. O to zaujímavejšia je skutočnosť, že táto reštrikcia mala teritoriálny podklad a platila na vymedzené územia Slovenska od Liptovského Mikuláša smerom na východ Slovenska.[24] Prijaté obmedzenia sa prirodzene dotkli majiteľov kín, ktorí voči tomuto prijatému opatrenia protestovali a dokonca sa so sťažnosťou obrátili na Miestnu osvetovú komisiu v Prešove. O tejto skutočnosti informovali Ministerstvo vnútra SR príslušné policajné orgány vo internej komunikácii nasledovne: *„…Otázka premietania alebo nepremietania maďarských filmov v Prešove nezávisí len od nazerania tunajšieho úradu na túto*

---

[19] K tomu pozri JANKOVIČ, J.: Analýza filmových cenzúrnych dôvodov v medzivojnovom období v Československu In Historia et theoria iuris, 2024, roč. 16, č. 3, s. 55 – 64.

[20] DZÚRIKOVÁ, E.: *Dejiny filmovej distribúcie v organizácii a správe slovenskej kinematografie*. Bratislava: Fotofo, 1996, s. 40.

[21] Ministerstvo výnosom zakázalo v roku 1927 premietanie drámy *Kaiserjäger* (orig. *Kaiserjäger*), ktorú produkovalo viedenské filmové štúdio Hans Otto. Tento 7 dielny snímok obsahoval množstvo odkazov na bývalú dualistickú monarchiu napríklad vo forme vojenských uniforiem a rôznych iných prejavov národného patriotizmu. Národní archiv : fond Cenzurní sbor *kinematografický při Ministerstvu vnitra (1919 – 1939), kr.* 5. Wolframfilm s.r.o Ministerstvu vnitra z dňa 20. apríla 1928.

[22] Na ilustráciu možno spomenúť zákaz premietania historickej drámy s názvom *Dedič trónu* (orig. *Die Tragödie des Hauses Habsburg)* z roku 1924 z dielne nemeckého filmového štúdia Film Industrie und Handels A.G., Berlín. Film voľne opisoval priebeh udalostí, ktoré predchádzali tzv. Mayerlingskej tragédii. Tá sa týkala smrti rakúskeho korunného princa Rudolfa (1858-1889) a jeho milenky barónky Mary Vetserovej (1871-1880), ku ktorej došlo 30. januára 1889 v loveckom zámočku v Mayerlingu pri Viedni. *Filmová hlídka* In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 7, 1925, s. 187.

[23] K tomu pozri JANKOVIČ, J,: Cenzúra monarchistických a maďarských filmov v medzivojnovom Československu ako ilustračný príklad zásady dura lex sed lex v aplikačnej praxi. In Historia et theoria iuris, 2024, roč. 16, č. 2, s. 27.

[24] SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv. j. 159, kr. 244. Ústredňa štátnej bezpečnosti Ministerstvu vnútra Maďarské zvukové filmy – premietanie v Prešove zo dňa 1. marca 1940.

vec, ale že tuná ide i o vyššie národnohospodárske, fiskálne a politické záujmy celého štátu, ktoré musíme rešpektovať...Komisia, ako najpovolanejšia kultúrna ustanovizeň, pracujúca v intenciách príkazov ministerstva školstva a národnej osvety čo najrozhodnejšie odmieta pokus o maďarský zvukový film v Prešove. Skúsenosti z minulosti jasne ukázaly, že premietanie maďarského zvukového filmu v Prešove v záujme slovenského nacionalizmu nemožno povoliť. Jeho premietanie v Prešove vzhľadom k istým vrstvám vidieckej gentry a tunajším niekoľkým maďarónom pôsobí na poli uvedomovacom deštruktívne.“[25]

Obmedzenia na filmy v zmysle krajiny ich pôvodu sa netýkali iba maďarských filmov. Generálny zákaz premietania sa z ideologických dôvodov taktiež dotkol filmov sovietskej výroby.[26] Slovenský štát z politických dôvodov rovnako zastavil dovoz filmových diel americkej produkcie po vzore Nemeckej ríše. O absencii filmov určených na verejné premietanie informovala nadriadené úrady aj filmová akciová spoločnosť Nástup, ktorá mala v oblasti kinematografie na Slovensku v tomto období monopolné postavenie: *„Na požiadanie Ministerstva vnútra, ktorý nám dalo na vedomie prípis Ministerstva zahraničných vecí v Bratislave č. 53.573/II-1940 zo dňa 2. septembra t.r. oznamujeme, že naša spoločnosť nekúpila, doposiaľ nemá v exploatácii ani na sklade filmy výrobcov pozastavených cit. prípisom Ministerstva zahraničných vecí a ani nemieni od nich filmy kupovať a dovážať.“*[27]

Ideologický kontrast medzi využívaním zásahov do filmových diel v medzivojnovom Československu a Slovenskom štáte možno badať pri obsahu politického a autoritárskeho charakteru. Menovite išlo o prípady propagácie nacistického alebo fašistického režimu. Zobrazenia osoby Adolfa Hitlera (1889-1945) československá filmová cenzúra v 30. rokoch minulého storočia v zásade potierala.[28] Akékoľvek vyobrazenia nacistickej symboliky či už vo forme svastiky, hajlovania alebo predstaviteľov nacistického režimu v Nemecku mohlo prispievať k jeho legitimácií a podpore. Z tohto dôvodu bola z filmov v Československu odstraňovaná.[29] Slovenský štát ako spojenec nacistického Nemecka nemal potrebu prejavy nemeckého nacionalizmu a štátnosti z filmových diel eliminovať, informácie o priebehu 2.

---

[25] SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv. j. 159, kr. 244. Prezídium policajného riaditeľstva v Prešove Prezídiu ministerstva vnútra v Bratislave Maďarské zvukové filmy – premietanie v Prešove zo dňa 27. februára 1940.

[26] DZÚRIKOVÁ, E.: Dejiny filmovej distribúcie v organizácii a správe slovenskej kinematografie, s. 39.

[27] SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv j. 281, kr. 739. Slovenská filmová uč. Spoločnosť Nástup – Spoločnosť pre dovoz, výrobu a požičiavanie filmov Ministerstvu vnútra v Bratislave Zastavenie dovozu zábavných amerických filmov na Slovensko zo dňa 13. decembra 1940.

[28] Adolfa Hitlera pražskí cenzori eliminovali na časových udalostiach s názvom Foxův zvukový týždenník 55/30 (orig. Fox tönende Wochenschau Nr. 30) z produkcie filmového štúdia Fox Film v New Yorku. Na vystrihnutých záberoch lídrovi strany budúcemu ríšskemu kancelárovi pripíjali prívrženci národného socializmu. Filmová hlídka. In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 12, 1931, s. 84.

[29] Filmová hlídka In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 15,1934, s. 128.

svetovej vojny a vyobrazenie osôb spojených s nacisticko-fašistickým režimom tak divákom na Slovensku zostali prístupné.[30] K prejavom nemeckej agendy v tomto patrilo aj využívanie filmového umenia na rozširovanie a posilňovanie antisemitizmu v dobovej spoločnosti. Cenzúra na Slovensku diela takéhoto druhu vzhľadom na politické a spoločenský pomery nemala dôvod zakazovať či iným spôsobom zasahovať do ich obsahu. V slovenských kinách sa v tak v tomto období objavil napríklad jeden z najznámejších antisemitských propagandistických filmov s názvom „*Večný Žid*" (orig. *„Der ewige Jude*") z produkcie berlínskej spoločnosti Deustchefilmexport.[31] Sprístupnenie takéhoto druhu filmového diela cenzúrou v medzivojnovom Československu by bolo vylúčené, nakoľko by z obsahovej stránky napĺňal skutkovú podstatu trestného činu poburovania.[32]

Za pozoruhodný z hľadiska závadnej štátnej symboliky možno nepochybne označiť aj zákaz premietania nemeckého filmu *„Návrat"* z dielne filmovej spoločnosti Ufa-film v Berlíne. Slovenská filmová cenzúra tento film zakázala z dôvodu, že vo viacerých scénach filmu zaznie bývalá poľská hymna, ktorej melódia je totožná so slovenskou hymnou. Verejné premietanie tohto diela tak podľa cenzúry mohlo viesť k narušenie verejného poriadku.[33] Určitú paralelu sa nám podarilo identifikovať v postupoch pražských cenzorov, ktorí za problematickú považovali rakúsku hymnu, resp. hymnu Rakúsko-Uhorska.[34]

Podobnosť postupu možno pri československej a slovenskej cenzúre filmov badať pri snímkach, ktoré zobrazovali obnažené časti ľudského tela alebo mohli u diváka vzbudiť erotické predstavy. Prienik pri cenzúrnom *modus operandi* je tu jednoznačný. Aplikačná prax oboch cenzúr bola pri scénach takéhoto typu nemilosrdná až militantná. V zásade pritom nemuselo ísť o explicitné vyobrazenia sexuálneho charakteru. Pražská medzivojnová cenzúra

---

[30] Časové udalosti zobrazovali hneď v prvej scéne stretnutie Adolfa Hitlera s Mussolinim. SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv. j. 1000, kr. 1556. Nástup, Bratislava – Aktualita, Praha Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky v Bratislave zo dňa 30. marca 1940.

[31] Snímka predstavovala extrémny prejav antisemitskej propagandy, ktorý svojou intenzitou a ideologickým pozadím nemal v rámci dobovej kinematografie obdobu. Na vzniku tohto filmu sa dokonca osobne podieľal ríšsky minister propagandy Joseph Goebbels (1897-1945). SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv.j.1000, kr. 1557. Nástup slovenský filmová úč. Spoločnosť Bratislava Ministerstvu vnútra (Filmová cenzúra) zo dňa 20. novembra 1941.

[32] Zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb., § 14 ods. 2: *„Kdo veřejně popuzuje k násilnostem nebo jiným nepřátelským činům proti jednotlivým skupinám obyvatelů pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání, trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku."*

[33] SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv. j. 1000, kr. 1557. Výmer Ministerstva vnútra 1000/436 cenz. *Film „Návrat" zákaz verejného premietania* zo dňa 20. januára 1942.

[34] Pražská filmová cenzúra rakúsku hymnu odstránila napríklad z filmu *Dáma v Hermelíne* (orig. *Frau im Hermelin*) vyrobenom v roku 1929 v štúdiu Hegewald Film zo sídlom v Berlíne. *Filmová hlídka* In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 9, 1928, s. 138.

za nevhodné považovala napríklad aj na filmovom plátne zachytené nohy tanečnice.[35] Za nemravné boli cenzúrou označené aj telá troch žien oblečených v plavkách.[36]
Totožný postup pri dohľade nad filmovými dielami zvolila aj slovenská filmová cenzúra. Ako príklad možno uviesť dokumentárny propagandistický film s názvom „*Obrat osudu /Sudetsko sa vracia domov*“ (orig. „*Heimkehr ins Reich*“) nemeckej produkcie Deutsche Film Herstellungs-und Verwertungsgesellschaft Berlin. Zo snímku zobrazujúceho anexiu Sudet a začleňovanie tohto územia a spoločnosti do Nemeckej ríše bola vylúčená scéna, ako sa žena v plavkách opaľuje na kúpalisku v Karlových Varoch.[37] Obscénny obsah bratislavská cenzúra identifikovala aj v prípade filmového diela „*Poštmajster*“ (orig. „*Der Postmeister*“) z dielne výrobcu Wien-film G.mb.H. Z IV. dielu tejto milostnej drámy bola vystrihnutá scéna na tanec postavy Máši.[38]

Záver

Komparácia aplikačnej praxe filmovej cenzúry poukazuje na zásadné rozdiely vyplývajúce z povahy politického režimu. Cenzúrne zásahy vo filmovom umení v medzivojnovom období v ČSR vyplývali z potreby chrániť verejný poriadok, dobré mravy a demokraticko-republikánskeho zriadenie. Československá filmová cenzúra sa v zásade vždy snažila eliminovať závadný obsah, ktorý mal konkrétnu podobu. Výkon filmovej cenzúry v Slovenskom štáte okrem odstraňovania neželaných scén využíval aj generálne obmedzenia na dovozu alebo premietanie na základe krajiny pôvodu filmovej produkcie. Uplatňovanie dohľadu nad oblasťou kinematografiou sledovalo účely štátnej propagandy a ideologickej kontroly. Rozdiel možno badať aj v prípade personálneho obsadenia cenzúrnych orgánov. Kým pražská filmová cenzúra si napriek významnému zastúpeniu členov občianskej spoločnosti zachovala sekulárny charakter, v prvých rokoch po vyhlásení Slovenského štátu mala Katolícka cirkev u nás priamy vplyv na rozhodovanie o prístupnosti filmov. Napriek uvedeným skutočnostiam sa nám podarilo identifikovať aj určité prieniky, menovite napríklad pri nemravnom a erotickom obsahu. Predmetné porovnanie teoretických a praktických aspektov

---

[35] Takéto zábery cenzúrni úradníci vystrihli napríklad pri veselohre *Dáma od Maxima* (orig. *La dame de chez Maxim's*), z dielne pôvodne francúzskej produkcie Production Korda S.A so sídlom v Paríži. *Filmová hlídka* In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 14, 1933, s. 71.
[36] Scéna takéhoto druhu sa objavila vo filme *Senzácia kamery „Ráj žien“* (orig. *Kamera-Sensationen „Das Pradies der Frauen*“) z dielne amerického výrobcu Fox Film Corp. so sídlom v New Yorku. *Filmová hlídka* In Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 16, 1935, s. 74.
[37] SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv j. 1000, kr. 1556. Filmová služba nemeckej strany v Bratislave Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky v Bratislave (Filmová cenzúra) zo dňa 30. marca 1940.
[38] SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945, inv j.:1000, kr. 1556. Nástup, slovenská filmová úč. Spol Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky v Bratislave zo dňa 31. mája 1940.

poukazuje na skutočnosť, akým spôsobom dokázal štátny aparát využiť inštitút filmovej cenzúry a to najmä v kontexte politického, ideologického a štátoprávneho usporiadania.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV

Monografie a učebnice:

ĎURKOVSKÁ, M.: Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. In: Sokolovič, P. (ed.): Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, ISBN 978-80-89335-37-4.

DZÚRIKOVÁ, E.: Dejiny filmovej distribúcie v organizácii a správe slovenskej kinematografie. Bratislava: Fotofo, 1996.

HANÁKOVÁ, P.: Máme svoj film!: slovenská filmová kultúra a propaganda 1939-1945. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2024, ISBN: 978-80-69059-00-9.

HEPNER, I.: Filmová cenzura. *Příspěvky k dějinám filmové censury v českých zemích v letech 1918-1939*. Ediční sbor Československého filmu, 1960.

MAGYAR, B.: A magyar némafilm története. Némafilmgyártás 1896–1931. Budapest: Palatinus, 2003, ISBN: 978-963-9487-08-6.

Periodiká a zborníky:

JANKOVIČ, J.: Analýza filmových cenzúrnych dôvodov v medzivojnovom období v Československu In Historia et theoria iuris, roč. 16, č. 3, 2024, ISSN 1338 0753.

JANKOVIČ, J.: Cenzúra monarchistických a maďarských filmov v medzivojnovom Československu ako ilustračný príklad zásady dura lex sed lex v aplikačnej praxi. In Historia et theoria iuris, roč. 16, č. 2, 2024, ISSN 1338 0753.

Právne predpisy:

Cisárske nariadenie č. 191/1912 ríšskeho zákonníka o poriadaní verejných predstavení kinematografických zo dňa 18. septembra 1912.

Nariadenie Ministra s plnou mocou pre správu Slovensku č. 174/1919 o kinách, filmových predstaveniach a licenciách zo dňa 30. novembra 1919.

Nariadenie uhorského ministerstva vnútra č. 44 965/1918 o kontrole filmov určených pre kinematografické predstavenia zo dňa 27. apríla 1918.

Nariadenie vlády Slovenskej krajiny č. 89/1938 zo dňa zo dňa 19. decembra.

Vyhláška predsedu vlády 12/1940 Sl.z. o úradných časopisech zo dňa 27. januára 1940.
Výnos Ministerstvo vnútra Československej republiky č. 22.621-6 o cenzúre filmov zo dňa 16. júna 1919.
Zákon č. 11/1918 Zb. z. a nar. o zriadení samostatného štátu československého zo dňa 28. októbra 1918.
Zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. zo dňa 5. januára 1923.

Iné:

Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky ročník 3, 1921.
Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 12, 1931.
Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 15,1934.
Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 16, 1935.
Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 7, 1925.
Vestník Ministerstva vnútra Československej republiky, ročník 9, 1928.
Vestník verejnej správy vnútornej, ročník. 1, č. 1, 1940.
SNA: fond Ministerstvo vnútra 1939-1945.
NA : fond Cenzurní sbor *kinematografický při Ministerstvu vnitra (1919 – 1939).*

BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

VIII. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie

Autor: Kolektív autorov

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor: prof. JUDr. Adrián Vaško, PhD.

Predseda edičnej komisie: JUDr. Jozef Michalko, PhD.

Všetky príspevky vo vedeckom zborníku prešli nezávislým dvojitým recenzným konaním.

Zostavovateľ: Mgr. Dominika Kučerová

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela

Návrh obálky: Mgr. Ján Humaj

Rok vydania: 2026

Počet strán: 333

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“
Za obsahovú a jazykovú stránku textu sú zodpovední autori publikovaných príspevkov.

ISBN 978-80-557-2333-4

EAN 9788055723334

https://doi.org/10.24040/2026.9788055723334

ISBN 978-80-557-2333-4